

ВОЛОДИМИР
ВИННИЧЕНКО

СОНЯШНА
МАШИНА

405

ВОЛОДИМИР ВИННИЧЕНКО

СОНЯШНА МАШИНА

ЧАСТИНА ПЕРША

ВИДАННЯ ЧЕТВЕРТЕ

Видавництво

«Прометей»

Нью-Йорк

1962 р.

За редакцією і з статтею-післямовою
ВАСИЛЯ ЧАПЛЕНКА
Обкладинка роботи ПЕТРА ХОЛОДНОГО

*Присвячую моїй
соняшній Україні.*

В. В.

ВІД ВИДАВНИЦТВА

Багатьом читачам нашого еміграційного суспільства, особливо з молодшого покоління, цей знаменитий роман В. Винниченка — «Соняшна машина», відомий, мабуть, тільки з назви. Дістати цей роман, щоб його побачити й прочитати, було досі цілком неможливим. Тим то ми й вирішили випустити його в світ новим виданням. Як зазначено на титульній сторінці, це вже четверте цього твору видання. Перше його видання вийшло в Харкові 1928 року — в Державному видавництві України, через рік — 1929 року ДВУ видало його другим виданням, а 1930 року харківське видавництво «Рух» видало «Соняшну машину» третім виданням (всі три частини в одному томі) як XXIII том «Творів» В. Винниченка. Ми друкуємо цей твір за текстом цього останнього видання. На жаль, технічно це видання було дуже неохайне, з поганою редакцією тексту й недбалою коректою. Отож нашому редакторові й довелося чимало попрацювати над цим текстом, виправляючи всякі недогляди й помилки. Але ці поправки не зачепили Винниченкової мови як такої, хоч би в ній і були явні недоречності (напр., поспідовно вживане слово «портъера» в розумінні завіси на вікнах чи «фарба» в значенні «колір»). Редактор дозволив собі поробити тільки деякі дрібні й зовсім нечисленні мовні поправки, що могли виникнути внаслідок не тільки недостатньої авторської опрацьованості тексту (він же написав цей величезний твір за два роки!),

а й поганой коректи при друкуванні тексту. Це останнє свідчить про те, що ідеальне опрацювання тексту цього твору — перевірка й остаточне усталення його за рукописом письменника, що зберігається в архіві в Колумбійському університеті (в Нью-Йорку, в США), — це ще справа майбутнього видання, яке, може, буде здійснене в сприятливіших за наші умови. Але це не значить, що текст і цього нашого видання якоюсь більшою мірою дефектний, — він не гірший, а, може, й ліпший за тексти трьох попередніх видань.

І нарешті ще одна важлива справа. У першому виданні «Соняшної машини» на спеціальному аркуші стояли слова «Присвячую моїй соняшній Україні В. В.» Цій присвяті письменник, очевидно, надавав великої ваги: це була немов би компенсація за відсутність згадки про Україну в самому творі (і такі нарікання з боку читачів, справді, були). Але більшовицькі цензори, видавши цей твір спочатку з такою посвятою (а першим його, цього твору, цензором був сам нарком освіти О. Шумський, він посприяв його публікації), пізніше злякались і видали наказ повідирати аркуші з посвятою з порозсиляних по книгарнях книжок. У третьому виданні (що ним ми скористувались) цієї присвяти вже не було.

Тепер ми її відновили.

Вважаємо потрібним висловити тут подяку д. Григорієві Костюкові за дозвіл скористуватися для цього видання його примірником «Соняшної машини».

В-во «Прометей».

Авто м'яко, як уткнувшись у туго напружену сітку, зупиняється. При воротах у суворій готовості застигла палацова варта — будь ласка, ворота відчинені. Але князь Альберт сидить непорушно, похиливши голову й нечутно посвистуючи безкровними губами.

Так, після трьох днів різних заходів — смішних і образливих, потрібних і цілком зайвих — нащадок могутніх, всевладних монархів Німеччини добувся таки до воріт палацу «короля гумових препаратів». Тепер його ще мають обшукати з голови до ніг і тоді вже безборонно й милостиво пропустять на світлі очі біржової величності. А результат?

Висхла, старомодня, напружено-велична постать, трудно спираючись на палицю з срібним гастрим наконечником, помалу підводиться і сходить із авта. Вузькі, старечо-сині уста не перестають безжурно, легковажно посвистувати. І коли агенти охорони його гумової величності ведуть нащадка німецьких імператорів у масивні, монументальні ворота палацу, і коли вони його делікатно, коректно, але пильно й діловито обшукують, і коли він іде вгору парадною алеєю до будинку палацу, уста не перестають забуто, напружено-боляче посвистувати.

Так от він, палац Мертенса! От він, новітній Версаль фінансового самодержця!

Він стоїть на горі; на горі, створеній серед рівнини міццю й волею володаря Німеччини, конкурента Бога на землі. З кожним кроком на гору, до трону, все ширше розгортається панорама Берліну. Лежить старий, покір-

ний у ніг ведетенської потвори, званої палацом, і з глухим гуркотом кадить йому тиміями своїх фабричних димарів.

Князь Альбрехт часом зупиняється, щоб одпочити, і підводить голову догори, до колосальної будівлі. І тоді на устах його видушується тонка посмішка людини, що знаходить заслужену сатисфакцію у своїй вищості. Стиль омнеїзму! Розуміється, омнеїзму, всеїзму, всього, що тільки можна зібрати, купити; щирий витвір біржової, нажертої чистолюбності й претенсійної нездарності. О, віки, ви проминули недурно, тут зібрано — не бійтеся! — все, що творив ваш геній: і шпильста, напружена в небо, в потойбічність, у тайну готика, і округлий, заспокоєний у святій урочистості візантизм; і брутальний, але змодернізований американізм, — величезне депо стилів і епох, накопичена страшна кучугура дорогоцінних речей, понакрадуваних і зганьблених негідними руками. Понурі, стіжкуваті башти — і розлогі, сміхотливі тераси. Аскетичні шпилі — і череваті бані. Над дорійським порталом парадного входу з строгими, чистими колонами — у виступах, прищах і гримасах неомнійська башта на дівочих, незайманих, святих ногах — розпусного біржового махера.

Пишайся, Німеччино, ти досягла найвищої слави! Століття твоєї боротьби, грім твоєї славетної зброї, десятиліття тяжких поразок, іспитів, ощадности, збирання сил, твоя вперта невтомність, шляхетна сувора брутальність, твоя кров, піт, наука, праця — все, кінець-кінцем, утворило Мертенса!

А нащадок твоїх королів, підпираючись поличкою, смиренно і слухняно йде пишними мармуровими сходами палацу на поклін, на сором, на ганьбу до твого витвореного владики. І слуги владики, обшукавши нащадка твоїх королів (чи не має він, ідучи на сором свій, наміру вбити твого володаря), тепер проводжають смиренного прохача з закушеними посмішками погано видре-

сованих холопських пик.

А от і знамените переддвер'я до святого святих — приймальня заля пана президента Об'єднаного Банку. Тут із мурашками почтивости у спині дожидаються аудієнції міністри «республіки», тут не один уже монарх за показною величністю й награною вибачливістю ховав тремтіння тривоги. Храми, будовані колись на честь Бога, могли б уміститись у цій залі разом із своїми дзвіницями, банями, хрестами.

Так, так, біржа не любить шкодувати грошей на ім-позантну й доходува рекламу! Всякий, що входиш сюди, падай ниць! Зщулься, зберись у крихітну грудочку, мізерну, безпорадну перед цією величчю, перед височінною гранітних стін, об'єднаних кольоровим склом бані, пообкладуваних мармуром, пообвішуваних скарбами мистецтва, позбираних із усіх віків людськості, обляпаних золотом, оздоблених безутримною, кричущою, рекламною творчістю! Відчуй і проймись свідомістю своєї нікчемности! Ступай навшпінках по дзеркальному мармурі підлоги, швиденько, боком просунься поміж колонами, в яких одбивається твоє напружене, пригнічене обличчя, пірни тихенько в оксамит і шовк глибокого фотелю й сиди нишком, загублений, малесенький!

З гримасою гидливої погорди на синюватих, расових і хорих устах, залізно постукуючи палицею, з гострими лопатками й тонкими синюватобілими пальцями, помалу й байдуже серединою залі проходить князь Альбрехт на вказане йому місце. Попід стінами шелестом пробігає шепіт — впізнали. Значить, сьогодні вечорі екрани газет зроблять цей шелест криком на всю Європу.

Ну, розуміється, шляхетна душа гумового фабриканта не випустить такої чудесної нагоди, щоб потішити свою амбіцію, — він не одну годину погрімає, в своїй приймальній залі нащадка німецьких монархів. Як кухлі доброго пива, він прийматиме наперед отих усіх

банкірів, урядовців, модно поодяганих дам і смакувати-ме кожну зайву хвилину чекання свого пониженого, упореного ворога.

Вінтер, секретар Мертенса, високий, толкий, з підбганим животом і довгою фізіономією хорта, безшумно й легко то входить, то виходить із дверей кабінету, подібних до царських церковних врат. І князь по лініях його тіла, по рухах рук і нахилу собачої голови може судити про ступінь значности того, до кого Вінтер підходить. Це надзвичайно чулий, удосконалений апарат, що зазначає в собі щонайменшу різницю в еманції істот у фотелях. Він, як червяк, здається, має здатність то робитись іще довшим і тоншим од почтивости, то зщулюватись, утягати самого себе в себе, ставати товстішим і меншим од погорди.

От він виходить із царських врат, з побожністю причинивши їх за собою. Нюхнув управо, нюхнув уліво, перегнув хортяче тіло в почтиву запинку й безшумно на собачих лапах, підбігає до князя. Пан президент просять його світлість до кабінету. Пан президент благають вибачити, що не могли прийняти його світлість моментально.

Чудодійна, страшна річ — надія. То вона, а не страх, не покірність веде засуджених на смерть на ешафот; то вона найгордіших, найодважніших утримує від бажання кинутись на катів і в нерівній безнадійній, але почесній боротьбі знайти смерть. Опортуністична, поблажлива, гнучка, улеслива, вона згодна на всяке пониження, на всяку ганьбу, аби відтягти останню хвилину на міліметр далі.

І вона оживлює мертвяків, ставить на ноги калік, робить видющими незрячих; висхлих, безживних, інертних сповнює соками й енергією.

„Пан президент благають вибачити”. І вже тьохнуло щось у старому, тоскно млявому тілі, вже зашугала загускла кров, уже величезна заля стала ненодібною до

біржової стайні. І паличка вже не цокає так ізневажливо й демонстративно по мармурових квадратах підлоги.

Мертенс приймає князя, стоячи, навіть трохи підійшовши до дверей од столу. Поважно й серйозно, нахиливши бичачу, цегляного кольору шию, він коротким, почитивим жестом куцої, товстої руки поводить на дерев'яний, жовтий фотель. Ні іскорки тріумфу.

Після кольорової, врочистої, холоднуватої півтьми приймальної залі очі мимоволі мружаться від жовтого, сліпучого світла кабінету. Сонце — майове, щедre, реготливе — з розгону б'є крізь розчинені широченні вікна в дзеркально-вигладжений паркет, одбивається, перелітає в жовті, дерев'яні стіни, в дерев'яну стелю, грає скрізь зайчиками від металю апаратів, лоскоче червоне, м'ясисте вухо Мертенса. І нема йому ніяких перепон: ні одної м'якої меблі, ні порт'єри, ні завіски — дерево, книжки, метал, папір та солома на плетених сидіннях фотелів і стільців. Оце такий кабінет президента Об'єднаного Банку.

На величезному столі, переламаному гл'яголем, в хаотичному порядку, в напруженій, веселій готовості блискають телефони й телеграфічні апарати — з екранами, без екранів, слухові, світлові, мідяні, сліпучо-блискучі й матово-тьмяні — фурки, держальця, скло, гвинти. Все це грізно, боево купчиться пірамідою перед фотелем пана президента Об'єднаного Банку, еднаючи його з Берліном, Німеччиною, всім світом.

Сідаючи, Мертенс надушує гудзик одного апарату й гукає в матове скло одривчастим, одвологлим басом: — Припинити! Давати тільки світло!

І зараз же повертається всім важким, туго збитим тілом до князя. Поклавши обидві коготкі, цупкі руки з товстими пальцями на поруччя, він злегка нахил'яє велику голову, неначе збираючись битися лобами з гостем. Зелено-сірі, гарні, на диво молоді та свіжі серед цього іржавого м'яса обличчя очі спокійно, твердо й чекально

зупиняються на старому князеві. А на втиснутих, блідих, із зеленкуватими жилками висках нащадка німецьких монархів виступає ріденька, спітніла рожевість. Він спускає очі додолу, довго мовчить і, нарешті, тихо рівно говорить у підлогу.

— Вам, мабуть, відома ціль моєї до вас візити?

Мертенс спочатку ледве помітно киває головою, потім з деякою натугою розціплює м'ясисті голені губи й рипить:

— Точно невідомо. Догадуюсь. Боюсь помилитись.

І знову стулює уста. А над верхньою губою дрібно-дрібно, як вогкість на стіні, мокріє піт. Мокріє він і на бурому чолі, випнутому згори, ввігнутому посередині й випнутому знову на бровах, подібному до сідла. Розхристані майже до живота за останньою модою (що пішла трохи не від самого Мертенса) грубі й червоні груди теж мокро блищать од поту.

Князь задумливо ставить палицю між свої гострі коліна, кладе на неї обидві свої руки з видушеними по них фіолетовими жилами, на руки спирає погляд і все тим самим рівним, тихим, немов байдужим голосом починає викладати те, що Мертенсові давно вже добре відомо.

Мертенс, підігнувши короткі, товсті ноги під фотель так, що коліна кругло, як у жінок, випинаються, наставивши наперед лоба, з пильною цікавістю розглядає князя. Часом він скося зиркає на екран, на якому, як на маяку, одноманітно то з'являється, то зникає, ніжносиній круглий знак.

Князь замовкає. Руки йому спітніли, але він не витирає їх, бо знає, що вони тремтітимуть.

Мертенс злегка тарабанить пальцями по блискучому поруччю фотеля.

— Так. Так. Гм. Отже, виходить, біржова наука, князю, нелегка? Що? Га?

Князь не зводить очей із своїх міцно, до болю складених на палиці рук.

— Удача чи невдача може спасти на найбільш учених, пане президенте.

— Так то воно так, та... Гм!

І раптом іржаве, обвисле, з квадратовими пітними щелепами лице засвічується добродушними, одвертовеселими іскорками очей.

— Що, князю, нашою зброєю та проти нас таки? Га? Мечі не годяться?

Тут князь уже підводить тьмяні, вицвілі, з блідо-сірими баньками очі на гумового короля. Ріденька рожевість уже розлилась по худих, запалих щоках.

На екрані часто, настійно починає стрибати цифра 7.

Мертенс бере олівець і щось закреслює в товстому блокноті.

Потім надушує гудзик і, вертячи олівець у пальцях, знову сідає, як сидів.

— Ні, князю, більше відтягати виплату неможливо. Абсолютно. Закон цифр. Могутніший за закон природи й гуманності. Неможливо.

Цебто він цим каже, що князь Альбрехт і його син будуть цього тижня арештовані й посаджені в тюрму, як кузен Дітріх.

І князь, сіро посміхнувшись, корчачи від сорому пальці ніг, трудно видушує з своїх хорих, расових уст:

— Ваша влада дужча за всі закони...

— Помиляєтесь, князю, помиляєтесь. Я теж тільки цифра. Тільки цифра.

Жовтий олівець виприскує з пальців і з дзвінким дренькотом котиться під ноги князеві. Князь машинально й швиденько перегинається донизу, але, помітивши чекальну непорушність Мертенса, тільки дивиться на олівець і знову кладе руки на палицю. На м'ясистих устах величності миготить легкий усміх і ховається.

— Помиляєтесь, князю, помиляєтесь.

І Мертенс здимає руки з поруччя. Візита скінчена. Князь може вставати й забиратись.

Але князь сидить із сірою застиглою посмішкою дивиться під фотель Мертенса.

— Ми... противники. Це так. Але коли з одного противника вистачає малодушности прийти до другого й прохати пощади, то так натурально, що в другого повинно вистачити великодушности відмовитись од таких способів боротьби, як... смерть. Бо ви самі знаєте, що ваша відмова... смерть для мене й для мого сина.

Мертенс спокійно накриває очі важкуватими повіками, знову обіймає пальцями поруччя фотелю і, наче цитуючи напам'ять книгу, рівно, поважно говорить:

— Князю! Кілька десятків років тому ваша вельмишановна шляхетська монархія штовхнула Німеччину в ряд згубних внутрішніх і зовнішніх воєн. Зруйнувала. Знищила. Кинула у злидні, в ганьбу.

Сухий, тонкий ніс князя блідне так, що здається старою, вивіреною, посірілою кісткою. Але князь мовчить — десь підло нашіптує надія: а може, задовольниться брутальністю й не захоче жорстокости?

— І ми підняли її! Ми! Вернули могутність, славу, багатство! Ми!

І Мертенс сильно гупає себе рукою не в груди, а по круглому коліні.

— Але ви, ви не признаєте. Мрієте вернути колишнє, неповоротне. Історію лицем назад? Змови проти нас? Що? Га?

Князь скоса зиркає в іржаве лице. Ага, біржова душа не витримала, розхристалась, дає волю собі, тішиться, губу закопилює, громом гримить!

— Та ще приходите до нас просити в нас нашої зброї для боротьби з нами таки? Хе! Великодушність? — Я прошу не для боротьби, а для врятування честі й життя... мого й мого сина. Ну, я вас... бажаю!

І, чуючи болючий жахний сором і знаючи, що цього не треба було казати, і знаючи, що все одно й це не допоможе, старий князь робить горлом так, наче ковтає щось

трудне і одвертає голову вбік. На старій, жовтосірій шкурі вилиць хоробливо горять червоні плями.

Мертенс раптом погасає. Витягає з-під фотелю ноги, сідає рівніше і, пильно та важко дивлячись у князя, з сухою байдужістю каже:

— Врятування вашої чести й життя... з руках вашої дочки.

І, не зводячи твердого погляду з поширених непорозумінням очей князя, попереджуючи цим усяку посмішку, з строгою врочистістю додає:

— Мені потрібна дружина, гідна Німеччини і її слзви!

Князь якийсь мент ошелешено сидить, широко розплющивши та так і забувши очі, із злегка одвислою нижньою губою, з червоними плямами підняття на прозоро-жовтих щоках. Потім умить, хитнувшись увесь угору, підпирає тіло палицею, роззявляє рота, зараз же закриває, наче задихавшись тим, що має сказати, знову розкриває й видихає вниз, злегка підняте догори м'ясисте, червоно-буре, лобате лице:

— Нахабний хам!

І, напружено-часто застукавши металічним наконечником по підлозі, спираючи на палицю ослабле тіло, повертається на місці, злегка хитається і, випрямившись, дрібно-швидко виходить із кабінету.

Мертенс із кректінням нахилиється, піднімає олівець і, надушуючи гудзика крайнього апарату, з посмішкою гиркає про себе:

— Ще й сам її приведеш!

**
*

Лагідні, терплячі очі Софі скося й несміло, з острахом побожності зиркають на виточений, уже суворо, знайомо, страшно закостенілий овал молочно-матового лица принцеси Елізи. Три дні за постаттю принцеси не видно білої, пухнастої купи Нептуна з рожевим язиком і розумними, терплячо-лагідними очима. Три дні прин-

цеса, льокаї, шофери, камеристка Софі ловлять, благають, грозяться Нептунові, і з кожним днем овал принцеси стає гостріший, як тільки згадують ім'я Нептуна.

Лагідні, сумирні очі Софі з побожним нерозумінням дивляться злегка вгору на суворо-замкнуті уста дивної, нелюдської істоти в такому людському тілі. Батько і брат сьогодні вибираються в далеку повітряну дорогу, апарати вже стоять напоготові; з Ляйпцігу прийшли нові наукові прилади, що за ними принцеса так тужила. що їх так довго й нетерпляче вичікувала; надворі в парку стоять густі завіси весняного дихання, які треба, як воду, проривати грудьми, ідучи, від яких не тільки Нептунове серце душно стискується. А дивна істота ходить по парку, грізно, зловісно стягнувши широкі брови на зелені очі й поклацуючи пальцем правої руки по долоні лівої, — грізний знак!

Старий князь сьогодні чогось так сумно, тихо сказав:

— Закон природи, Елізо, немає ради...

Але дивна істота тільки глянула на батька й мовчки відійшла: хто з нею, для того всі закони, крім її, зникають. Ніякі закони Бога, природи, людей не мають ні сили, ні значіння перед її законом і волею.

В кінці алеї нарешті, з'являються дві постаті; вони ведуть білу ведмежу купу шерсти. В неї роззявлена паща й язик мокро, задихано звисає на правий бік. І льокаї, і Софі, і Нептун — усі знають, що в квітні, коли сонце гарячими золотими пальцями розгортає пелюстки квіток, безсоромно оголюючи ніжну схованість їх; коли вночі в парку стоїть, насичений сонцем, сласний шепіт трав, дерев; коли в грудях плаває тоскна, солодка туга; коли навіть заржавлені цвяхи вилізають із старих дощок паркана і зливаються в обіймах, — тоді не можна мати претенсій до Нептуна за його нехтування обов'язків раба. Тільки одна принцеса Еліза цього не розуміє.

Нептун важко дихає й уперто тягне могутню, жов-

тяво-білу голову назад: він показує, що тільки насилі кориться й ні один крок його не є з його доброї волі.

Його можна вести на мотузку, можна гарапником примусити пересувати ноги, але вся ведмежо-собача душа його там, звідки так підступно, так негарно, так чисто по-людському відірвали його ці двоє людей.

Принцеса Еліза мовчки, не дивлячись на злочинця, бере мотузку із рук льокаїв. Вона сама поведе його далі! Льокаї можуть іти собі геть. Лишиться тільки Софі. Чого кров на морді в Нептуна? Били? Ні? В боротьбі? Якій боротьбі? Добре.

Нептун сидить і жде дальшої насили. Колись, іще так недавно, ще три дні тому такі покірні, віддані, переповнені молитовною готовістю покласти своє життя за один кив пані його очі — тепер тьмяні, невидючі, повернені поглядом, усією суттю своєю туди, за парк, до лютої, весело, жадно піднесеної кавалькади, в якій він займав пануюче місце.

Принцеса не бачить, куди повернені очі Нептуна, вона не розуміє того, що розуміють навіть старі їржаві цвяхи в парканах.

— Нептуне! Ходім!

Нептун важко дихає й не чує. З пащі густим павутинням звисає слина через чорний бордюр губи.

— Нептуне!

Ні одного руху хвостом, ні іскорки уваги в тьмяних очах.

— Нептуне!

Сонце жовтими плямами мрійно гойдається на білій кошлатій купі.

Принцеса Еліза раптом повільно, задумано виймає з торбинки гарненький, поблискуючий бузково-синюватими хвилями перламутру револьвер, ступає до Нептуна й якийсь мент дивиться на відвернену вбік байдужу, чужу, вперту голову. Софі похололими вухами чує, як голос принцеси стає тихий, ледве чутний, тьмянний:

— Нептуне! Ходім! Чуєш?.. Ну, Нептуне!

Нептун не чує.

Тоді Софі бачить поширеними, заціпенілими очима, як принцеса Еліза помалу підводить фуку, перехиляє дуло перлямутової цяцьки до голови Нептуна, дуло злегка здригується, чується легеньке шипіння, і біла голова з роззявленим ротом і мокрими, помережаними губами раптом одкидається назад і падає набік. Та сама голова, яку принцеса несамовито, з жагою цілувала ще три дні тому і сама розчісувала її білі, шовкові патли!

Одвернувшись і не глянувши більше ні разу, принцеса йде алеєю назад до палацу. Вона не повертається й не кличе Софі: вона знає, що два кроки від неї з неминучістю явища природи йде невеличка, струнка, худенька постать із гладенько причісаною попелястою голівкою й лагідними покірними очима.

При виході з парку небо розгортає широченні розгонисті, блакитні обійми. Принцеса злегка підводить золото-червону голову: гарне небо, чисте, прсеоре й таке легке, що здається, можна літати в ньому без ніяких апаратів. Тільки на заході, як дірчаста, волокниста губка, розвішена на просух, рівною смугою простяглася сивожовта хмарина. З землі куряться у прозорі блакиті пахощі засоромлено-білих черешень, ніжно-рожевих яблунь, молодих кущів із дитячими щічками листочків і післядощевої смачної вогкості землі.

А там, позаду, на алеї, з судорожно витягнутою лапою лежить десь біла купа Нептуна.

Подвір'ям замку принцеса Еліза проходить плавкою, поважною ходою, строго й легко несучи маленьку голівку на великому, пишному тілі, щільно обгягнутому на крутих клубах старомодною амазонкою, — голівка золотистої гадючки на тілі чорного лебедя.

Коли вона входить до кабінету, їй на хвилинку здається, що батько й Отто занадто раптово стають веселі. Тільки веселість Отта трошки часом необгрунтована, на-

пружена, винувата, як у людини напідпитку. І сміх вибухає з горла несподівано для самого його: «Ги-ги!»

Батько без ладу все то замикає, то відмикає шухляди стола, по кілька раз із неуважною заклопотаністю обмацує кишені й занадто пильно поглядає на Отта.

Дуже й прощання: судорожність у міцних батькових пальцях, після яких довго хочеться терти місця дотиків. Така сама судорожність у Оттовій посмішці при влізанні до апарату.

І тільки через дві години по відльоті стає все зрозуміле. Точно через дві години, як було наказано старому Йоганові.

Сонце скося й густо червонить стіну робітні, рясно догори позаставлювану полицями з книжками. Принцеса Еліза болоче морщить широкі темні брови: весь час перед очима, чорна, закинута назад паща білого, милого Нептуна. І немає вже кістяности в овалі лица принцеси, він тепер ніжний, чистий, бездоганно-правильний, як тількищо знесене яйце, і матово рожевється від блиску сонця на склі.

Хтось тихенько рипить дверима. Принцеса Еліза клацає пальцем правої руки по долоні лівої: хто сміє, нарушувати наказ — під час праці не входить до робітні?!

Це старий Йоган. Старий, жовтенький, зморщений, як перестигла, забута на дереві грушка. На маленькому личку звичайна врочистість і тиха поважність, але в очах щось неспокійне, тривожне, а на таці невеличкий клуночок та велика куверта з печатками. Їхня світлість веліли точно через дві години передати це принцесі! Строго наказано.

Еліза спочатку пильно вдивляється в поважне личко Йогана — Йоган завжди все знає. Але тепер, видно, Йоган не знає, тільки боїться.

Тоді Еліза швидко бере клуночок і куверту, хитає головою Йоганові й прикладає руку з довгими пальцями до серця. Бурі печатки з м'ясистими, видушеними края-

ми, як два ока у круглих окулярах, моторошно, непо-рушно дивляться у стелю.

Старенький Йоган несміливо відходить за двері й уперше за всю свою службу підглядає з-за них. І бачить старенький Йоган, також уперше за всю свою службу в цьому домі, як принцеса Еліза з першого таки погляду в листа батька тратить усю свою звичайно напружену величність, заглибленість у себе: вона по-баб'ячому, гикавкою скрикує, схоплюється, хапає знову листа, знову гикає, перекиривши рота набік і з перекирвленим ротом, перекирвленими, непринцесиними очима пробігає повз Йогана, не помітивши його притуленої до стіни, замертвої, крихітної постаті.

І вперше за все своє життя старенький Йоган увіходить без дозволу до кімнати панів і тихенько, злодійкувато перечитує страшного листа. І так само, як у принцеси, жакно струшуються в його старечих, псморщених ручках аркушки паперу й рядки письма стрибають перед очима:

«Дорога моя дитино!

Коли ти будеш читати цього останнього мого листа, ні мене, ні брата твого не буде вже на світі...»

Може, Йоган також по-баб'ячому скрикує, може, ні, ніхто того, навіть сам старенький, не чує.

„...Але наша смерть повинна бути для всього світу тільки страшним, нещасливим випадком. Це — єдине, що ми можемо зробити, щоб урятувати нашу і твою честь. Пам'ятай це, дитино моя!...»

Старенький Йоган, трусячись, озирається — чи не читає ще хтонебудь із ним цього листа, чи не знатиме про рятуння чести.

„...Ми приносимо себе в жертву нашій великій святій справі. А тобі лишаємо заповіт: боротьба далі й помста за нашу смерть. Ти — сильна духом. Ти — єдина з нашого роду, що зберегла в собі велич нашого духу, героїчність, волю і свідомість важкого історичного завдання.

Нам легше помирати, знаючи це...”

Рядки миготять в очах Йогана, пливають слова про якісь організації, про банки, біржу, розрахунки, а про головне немає та й нема. Через що ж саме?! Для чого це страшно?!

«...Все наше рухоме й нерухоме майно переходить у власність Об'єднаного Банку. На поміч родичів не сподівайся — боягузи, маловіри, егоїсти, нездари. На якийсь час оселись у мого старого друга, графа фон-Елленберга. Він старий і збіднілий, живе на утриманні свого сина, але вірно й глибоко відданий мені й нашому ділу.

Синові його не довіряйся — зрадник, перекидько, продажний, улазливий.

По скінченні жалоби приймай руку принца Георга. Це буде першим ступнем до здійснення нашого великого ідеалу. Благаю: не відпихай його руки, приборкай свою непомірну вибагливість і гординю. Ніщо зразу не приходить.

Передаю у твої руки коронку Зігфріда. Хочу вірити, що, не зважаючи на всю твою емансипацію, ти поставишся з відповідною пошаною до старого віщування: пропаде коронка Зігфріда — загине наш рід.

Працюй далі над собою, готуй себе бути на височині науки, досвіду, знання людей і свого великого народу. Прощай, хай допоможе тобі Всемогутній виконати покладену на тебе долею велику місію! Твій нещасливий батько».

А ще через дві години до замку наспіває телеграфічне сповіщення: недалеко від Гамбургу в лісі знайдено розбитий аероплян і під ними трупи батька і брата принцеси Елізи.

Нещасливий, страшний випадок.

**

Старомодний, присадкуватий, двоповерховий дім графа фон-Елленберга давненько вже не переживав та-

кої тріпанини, шарування, вибивання. Три дві графиня бігає, як ізлякана мишка, що загубила норку, з поверху на поверх, у все заглядає, від усього жахається, всіх дра-тує, всім перешкоджає.

Навіть зачучверений, буйний, набитий гудінням бджіл та джмелів сад постригли, причепурили, підперезали чистенькими стежками, доріжками — переполохали до нервового крику пташню, поруїнували комашнища. Хотіли знести стару альтанку з покритими колонками, та Труда не дала: стала на порозі, схопилась обома руками за одвірок і рішуче заявила, що тільки через її труп вандали ввійдуть до середини.

Принцесі визначили апартаменти, які займав граф Адольф до свого шлюбу, позносивши туди все, що було найкращого в домі. (Але Труда свого радіо-апарату не дала: в цього Страховища є органічна потреба ставити опозицію до всього, що всі порядні люди шанують).

Назустріч князівні прибуває сам Адольф. Сам котячим кроком обходить апартаменти, тихим, ласкавим голосом робить матері кілька неприємних уваг, навіть до купальні устромляє горбасте матово-жовте лице й велить перемінити килими. Гострі, чорненькі очі графині неспокійно слідкують за кожним рухом опецькуватої, м'якої з жіночим задом постаті сина. І коли його синювато-сірі в жовтих віях очі повертаються до неї, вона вся зщулюється, як старенька, чорненька собачка під піднятою ногою хазяїна.

Старий граф виразно хвилюється. Ганса Штора не можна обдурити, — хвилюється граф, що тут казати. Та й є чого: подумати тільки, хто має жити в його домі!

Рудяво-сивий, великий, як костистий старий віл, важко ходить старий граф по кімнатах, нахнюпивши стріху брів на суворо-іронічні очі, перебираючи пальцями на спині й щось про себе бурмочучи.

Зустріч виходить просто таки врочиста. Старий граф говорить навіть невелику промову, яка була б іще

поважніша, коли б граф часом не забував наготовлених фраз.

Після того він представляє високій гості всю свою родину. І в сиво-рудих, серйозних вусах, подібних до по-жовклого сіна, з кожною його атестацією миготить хвостик усмішки.

— Мій перший (і єдиний тепер) син граф Адольф Начальник особистої охорони і член особистого кабінету міністрів його величності голови Об'єднаного Банку й біржового короля Німеччини Фрідріха Мертенса.

— Моя молодша дочка, Труда, прозвана в нас не без достатніх підстав «Страховищем».

Граф Адольф спочатку почитиво й низько вклоняється князівні, а після того вибачливо посміхається на батькову характеристику: старість треба шанувати навіть у її вибриках...

Труда ж не виявляє ніякої особливої почитливості до принцеси, але немає в ній і нічого страшного. Смугляве собі з синьою родинкою під вухом личко, здивовано-сумні, злегка пукаті очі старої бронзи, стрижене до плечей чорно-сине волосся. От собі гарненький індійський хлопчинка, чогось смутненький, скромний і такий ще дитинячий у милих, припухлих, темночервоних устах. Страховище?!

— О, князівно, цей скромний вираз, вигляд є тільки одна з ролів нашої талановитої артистки. Її мрія... розважати шановну публіку на сцені театру. Поки ж що розважає нас.

Труда не червоніє, тільки ще смугліша стає. І не каже нічого на слова батька, а просто повертається і спокійно, тихо, зі спущеними вздовж тіла руками йде собі сходами нагору.

— От маєте!

Цей невеличкий смішненький інцидент розминає накрохмалену врочистість. Але, власне, офіційна частина церемонії скінчена. От тільки представить ще Ганса

Штора. Ганс Штор, як вартовий, стоїть при дверях, або краще — як поставний, імпозантний міністр двора при виході монарха. Клясично-гарна голова на твердих плечах монументально, безживно завмерла.

— Вірний мій слуга і старий друг, управитель дому Ганс Штор.

І тоді вже веде принцесу Елізу нагору до її покоїв, з суворою, старечою, одвиклою галянтністю розчиняючи перед нею двері.

І Еліза так само і на це спокійно та поважно хитає головою, як і приймаючи зустріч. Чорний шовк жалоби ще виразніше підкреслює молочно-золотистий чистий овал над чорним коміром і важкі червоні крила волосся під сірувато-чорним серпанком капелюха. Ступає вона плавко, рівно, високо несучи маленьку голову, неначе не маючи на плечах великої ваги трагедії свого роду.

— Зразу видко кров! — побожно шепотить Ганс Штор графові Адольфові, почитиво розчиняючи перед ним двері на вулицю. Граф Адольф мовчки, швиденько, із співчуттям покиває головою й котячою інохіддю вислизує надвір до свого автомобілю.

З другого боку покоїв принцеси Елізи двері виходять на широку скляну терасу, а з неї збігають сходи вниз у сад. І тераса, і сходи, і сад повні передвечірнього, ніжно-солодкого духу бузку, нагрітого сонцем. Бджоли б'ються об горішні шибки й так по-літньому, по-сільському, дзижчать серед непорушних, чужих пальм і кактусів, цих вічних бранців Європи.

І сад показує старий граф князівні. Обведений високим муром, з облупленими урнами, хоч і причепурений, проте буйний і розтріпаний, забутий роками серед каміння й бетону велетенського міста, він має в собі багато затишних, сумних, сільських куточків. Милый сад, то правда, але граф міг би його й потім показати, не тепер, коли слід би було перенести увагу на важніше й цікавіше для принцеси.

Недалеко від дому, поблискуючи на сонці зеленкуватими й фіолетовими тонами старого скла, стоїть стара оранжерія. Одна половина її помітно відрізняється від другої свіжістю скла й дахом із нової черепиці.

— Лябораторія!

І трудно розпізнати — чи гордість, чи насмішка в голосі старого.

Що за лябораторія? Принцесі цікаво знати? Гм, досить цікава. Це лябораторія Рудольфа Штора, сина Ганса Штора, хеміка, аскета, великого вченого. Десять років він працює у своїй келії над знаменитим своїм одкриттям. Але ідею цього відкриття він так пильно ховає від усіх, що й сам її, здається, вже не може знайти.

А яким способом син слуги став ученим? Також дуже цікава історія. Дуже цікава. Років двадцять тому Рудольф Штор урятував життя графові Адольфові, отому саме міністрові його біржової величності. А, може, принцеса хотіла б присісти під отим кленом? Старі ноги графа нічого не мали б проти того.

І ніби того вони й прийшли сюди, граф помалу, по-вільно, чи серйозно, чи іронічно, Бог його знає, розповідає історію врятування життя графа Адольфа сином льокая. Якісь дикі, скажені коні, наївність і геройство сина льокая, а в результаті переламана льокайська нога.

А сад насмішувато, іронічно шелестить кудлатим гіллям, і не знати — чи у змові він зі старим своїм хазяїном, чи просто сам сміється з них обох.

— От така, князівно, сталася колись невеличка історія. В нагороду за зламану ногу я постарався зломити хлопцеві та й його братові за компанію їхні молоді мізки. Цебто я взяв на себе освіту дітей мого слуги. І треба сказати, що мої старання на марне не пішли. Старший наприклад, десять років сидить у цій келії, нікуди з неї майже не виходячи й поклавши собі виїхати з неї тільки на колісниці всесвітньої слави. Ходити бідолаха не може, як слід, шкандибає, так поклав собі тільки їздити. Щож-

до другого, меншого, то тут справа стоїть цілком бездоганно: цьому зламано не тільки мозок, але й усю душу, хоч він університету й не скінчив. Правда, не з моєї вини, тут заслуга нашого милого Страховища.

В кошлатих жовто-сивих бровах, подібних до вусів, і в вусах, подібних до віхтів сіна, ворушиться посмішка, чи сумна, чи іронічна, Бог його знає — принцеса Еліза збоку не може добре розібрати. Стареча шия в буйних плямах ластовиння двома вим'ями звисає під підборіддям: сірі, заглиблені, невеличкі очі задумливо мружаться в далечінь минулого: великі, як дерев'яні сільські вила, руки, теж у ластовинні й кущиках рудого волосся, важко лежать на костистих колінах. Масивна, підпушена часом, але, видно, ще могутня постать.

За муром саду глухо й без перерви гуркотить кам'яно-залізний, багатомільйоновий Берлін, наче клекоче велетенський казан під вогнем самої Землі. Часом близько, під самим муром, ревуть і трублять автомобілі. Вгорі над садом у всіх напрямках прорізують закурену димом міста небесну блакить аеропляни, обливаючи тишу саду лопотливим гуркотом моторів.

А клен собі мрійно перебирає потризеним листям, граючися соняшними плямами по алеї. За спиною в пухнастих фіолетових кущах бузку ляскотить батогом і ніжно ухкає соловейко — рідкий гість Німеччини. Діловито, заклопотано гудуть бджоли; комахи дрібнесеньким чорним намистом, як караван у пустелі, тягнуться через доріжку в гушавину трави.

Сидіти б отак і не думатись, і не пам'ятати нічого, що було і що треба, щоб було! Слухати невеличкі історії про зламані ноги й мізки, про невинні страховища з пухлими дитячими устами.

— А що ж винна графівна Труда, пане графе?

Граф спочатку довго мовчки хитає головою, потім повертається до князівни й пильно дивиться їй у лице.

— А як ви гадаєте, принцесо, як може завинити сім-

надцятилітня дівчина перед двадцятидволітнім хлопцем?

— Гм! Невже кохання, графе?

Граф рішучо киває головою.

— Та ще яке кохання! З тіканням, викраданням, погонями, самотруїнням. Зовсім опера, та й годі. Ну, Труді тільки прополоскали шлунок, але з Максом Ганс Штор повівся трохи серйозніше: вигнав хлопця навіки з дому. Але до такого фіналу прилучились уже вищі мотиви. Насамперед занадто палка й бурхлива албанська кров і з батька, і в сина: трохи не з ножами кидались один на одного. Але головне — філософія Ганса Штора. Аякже, якже! Ганс Штор, правда, не дуже глибокий, але зате дуже послідовний філософ, що не часто трапляється з найглибшими філософами найчистішої наукової марки. Ганс Штор тримається засади: що проповідуєш, те перш за все виконуй сам своїм життям. А проповідує він досить цікаву теорію Вічного Порядку. Все на світі має своє місце і свою функцію, не виключаючи самого Господа Бога. Функція Бога — бути всемогутнім, усезнаючим, усеблагим, уседобрим і так далі. Функція диявола — бути злим, спокусником, ворогом Бога й людини й так далі. Те ж саме в людському громадянстві. Функція пана — панувати; слуги — служити; купця — торгувати; робітника — працювати. Купець, переставши торгувати, перестає бути купцем. Бог, переставши робити добро й бути всеблагим, перестає бути Богом. Таким чином, теорія Ганса Штора відкидає доктрину про свободу волі самого Бога — не все й Богові дозволено. І ніхто не сміє нарушувати цей Вічний Порядок. А тим паче син слуги, у круг функцій якого ніяк не входить тайний шлюб із дочкою свого пана. Це... кричуще ламання всієї системи Порядку. І за це син Ганса Штора перший повинен був понести кару. Кара досить серйозна: хлопець став соціалістом. Кинув університет, пішов на фабрику, десь під час страйку когось трохи не задушив, піддаючися знов таки голосові своєї албанської крові. А як усяка глупо-

та на світі, хоч би вона й соціалізмом називалася, не проходить безкарно, то й Макс упродовж двох років мусів це доказувати на власному досвіді в тюрмі.

Принцеса Еліза повертається рівніше до старого графа: він, справді, гадає, що їй необхідно знати в таких деталях історію глупоти якихсь Максів? І то саме сьогодні, першого дня приїзду до другого її батька, і то саме першої години побачення з ним?!

— Так, так, принцесо, наші вчинки від самого початку свого вже несуть у собі відплату.

Але в очі принцесі старий не дивиться. Він чує її погляд, він знає її чекання, але історія синів його слуги йому важніша за це чекання й за те, що за ним ховається.

— Наприклад, Рудольф Штор. Чи вдасться йому колинебудь проїхатися на возику слави, невідомо, а тим часом усі вчинки, що походять із цієї пристрасти, вже коренять у собі й одплату. А шкода — цікава людина.

— Пане графе, дозвольте мені...

— Так, так, принцесо. Цікава людина, дуже цікава. Я знаю, ви цікавитесь науковими питаннями. Може, вашій світлості цікаво зазнайомитися з нашим анахоретом? Мені, до речі, треба сказати йому кілька слів...

— Будь ласка! Я з великою цікавістю...

— Ви не будете каятися, принцесо. Тільки попереджаю вас: як усі люди, що мріють їздити на возі слави, наш Рудольф людина дуже амбітна. Як усі анахорети, мовчазна й соромлива. Як усі вчені, добра, саможертвна... в розмірах людськості й жорстока до найближчих людей. А загалом надзвичайно рідкий екземпляр людини, що здатна на героїзм. Ця відміна людей, як відомо вашій світлості, вимерла вже на нашій планеті...

Принцеса Еліза тихенько клацає пальцем правої руки по долоні лівої й легко несе маленьку червону голову золотистої гадючки на плечах чорного лебедя.

Дійсна влада не любить галасливості. Дійсна влада є в кітки, яка навіть одвертається від миші, даючи їй повну волю тікати.

Граф Адольф не любить галасливості. Його авто раз-у-раз безшумно підкочує під ворота палацу Мертенса. І всі миші на воротах, при дежурній, на сходах палацу, на ганку, в коридорах і канцеляріях можуть навіть тікати: граф Адольф не дивиться на них. Швиденько, згодливо, ласкавенько похитуючи головою на витягнуті постаті варти, м'яко, нечутно ковзаючи по мармурових сходах, скромненько згорблюючись, нікому в очі не дивлячись, але викликаючи своєю появою тишу й напруженість, граф Адольф проходить до кабінету пана президента.

Вінтер, витягшись у тоненьку переламану лозинку почтивості, вислухує його світлість графа Елленберга. І зараз таки, розігнувшись, підібгавши живіт, безшумно зникає за царськими вратами. Через хвилинку, так само безшумно з'являється, розчиняє двері перед графом Адольфом і, підвівши білі брови, таємно шепоче:

— Просять.

Граф Елленберг також проймається таємністю, спирає жіноче тіло навшпиньки й прокрадається в царські врата.

Пан президент сидять перед інтернаціональними апаратами. Швидко, гарячковим пульсом миготить зелений знак на круглому екрані — паризька біржа. Збоку держить автоматичний телеграф, викидаючи біленьку стьожку, що намотується на держальце. Широченна, дебела спина з пропітнілими лопатками (все пріють пан президент!) масивно й кругло, як лантух із мокрим піском, випинається над спинкою фотелю.

Балянсуючи на почтивих шпиньках, граф Адольф підбирається до спини, низько вклоняється їй, зупиня-

ється й починає ждати. З-за спини рипкий, одвологлий бас кидає:

— Сісти! Коротко! Швидко! Ну?

Граф Адольф сідає, не притуляючись спиною до фотелю, і стримано хитро посміхується.

— Приїхала.

І задоволено стуляє голені, тонкі, жіночі уста.

Скудовчена, темно-руда голова, неначе жмут іржавого дроту, вмиль затихає над апаратом, далі рвучко повертається всім бурим, масним од поту лицем до графа Адольфа й блискає на нього квадратними, жовтими, конячими зубами.

— Принцеса?!

Граф Адольф скромно й ніжно хитає головою.

— Чому ж не попередили? Сюрприз? Га? Добре. Докладніше! Не хапаючись. Ну?

І, крутнувши держальце з чорним кінчиком, надушивши по черзі на два гудзики, пан президент кладе руки на поруччю фотелю й наставляє на графа сідласте чоло. Граф докладно, не хапаючись, ніжно-воркотливим голосом починає розповідати. Панові президентів не все ясно, вставляється запитання. Тоді граф моментально міняє епічно-мрійний вираз на почтиво-уважний, серйозно, діловито хитає головою і знову, наче давши собі наказа, у тому ж ніжному тоні розповідає далі.

Стриманість принцеси абсолютно таки подобається панові президентові. Абсолютно. Гордість? Неприступність? Величність? Цілком добре. По-королівському. Так і слід.

Ззаду, як цвіркун, сюрчить апарат. Мертенс, не повертаючись, одводить ліву руку назад і нетерпляче надушує три рази гудзика з жовтою шапочкою. Сюрчання вмент уривається.

Тоді пан президент підводяться й урочисто кладуть руку на плече графа Елленберга. Граф Елленберг, обережно тримаючи цю руку на плечі, як пташку, що неспо-

дівано сіла, теж підводиться.

— Графе! На вас складається честь зробити цю дівчину моєю дружиною.

Найодважніші люди бентежаться, коли мріяна фортеця несподівано з'являється перед їхніми очима.

— Я безмірно дякую панові президентові за цю високу честь, але... але дозвольте завважити, пане президенте, що труднощі цього доручення рівняються честі його. Як панові президентові відомо...

Пан президент здіймає руку з плеча й похмурює брови.

— Для довіреної особи Фрідріха Мертенса нема поборних труднощів. Що? До вашого розпорядку, пане міністре, державна сила Німеччини, половина її національного майна, мое ім'я, ваш розум і розсудливість принцеси, яка, сподіваюся, є в неї. Досить? Що? Га? Ні-яких більше слів!

Граф Адольф мовчки вклоняється. Пан президент тикає йому куцу, товсту руку, другою міцно б'є по плечі і, зажовтівши на все лице посмішкою, додає:

— Корона ж Землі не жарт? Га? Навіть для честолобности принцеси. Що?

Граф Адольф швидко встромлює в пана президента загострені радісною цікавістю очі.

— Є нові відомості, пане президенте?!

— Є. Справу конгресу Лондон прийняв. Токіо й Пекін комизяться. Дурниці, приймуть. Мусять, косоокі! Ну, до роботи, до роботи! Про хід доручення можете інформувати поза всякою чергою.

Лондон прийняв! О, тепер!..

Граф Адольф побожно вклоняється і ще на тихіших шпиньках вислизує з храму влади й могутности.

— Дозвольте, принцесо, представити вам нашого вченого, анахорета.

Князівна Еліза трошки здивована: анахорет — рослий, плечистий, широкогрудий, лобатий здоровило. Замість традиційної анахоретської лисини, наслідку чеснот самозаглибленості — буйне, біляве, з рудим підпалом волосся; замість аскетичної блідості — чисто виголене, здоровецьке лице, без найменших ознак самозаглибленості. От тільки очі та уста... якісь непевні. Не очі, а гола перед вами людина, одверто-гола й без крихітки сорому. Аж ніяково дивитись у ці очі, одверті, прозорі, розчинені й виставлені наперед лица, як два вікна.

Уста — половинка скибочки оранжі, накрита тоненькою ниточкою. Ниточка на обох кінцях закручується волосинками догори. І над очима широке чоло, а під устами гостре підборіддя з дитячою, смішною, вдавленою ямочкою.

Та й келія мало подібна до пристановищ фахових анахоретів, де звичайно бруд конкурує із святістю. Швидше ательє артиста-малювача; височенне, із світлом на всю стіну, повне червоних передвечірніх променів. А замість мольбертів та полотен — шахви та полиці з книжками, столи з приладдям, ретортами, склянками, слоївками. В кутку знайома принцесі топильна електрична піч Гайдена. Від колишньої оранжерії лишилося декілька пальм та бапальмами фотель, біля фотелю столик із радіо-телефонату квіток на всій віконній стіні та навіть на столах. Під ном. Тут же й екран, та ще нової системи. От тобі й келія!

Несподівана візита високої особи бентежить невдалого анахореста; це видно по всьому, і це викликає хвостик посмішки у старого графа. Що доктор Рудольф не може блиснути галлянтністю оперового тенора, про це ніхто не взявся б сперечатись, бачивши, як доктор Рудольф цеглясто червоніє, як незграбно **вклоняється**, неначе зазирає в діжку, як од хвилювання хоче зачесати пальцями волосся й спиняє руку на чолі, ще раз почервонівши до самої ямочки на гострому підборідді.

Князівна Еліза, розуміється, не помічає ні збенте-

ження, ні незграбности анахорета. Її зелені, кольору осіннього листя очі з цікавістю оглядають келію. В устах з'являється щось таке, що **старий граф колись** давно-давно бачив у неї, десятилітньої дівчинки: вони трішки розійшлись, показуючи білу рівну смужку хижо-рівних зубів, ну, зовсім та сама Ельзюся, що з любов'ю й цікавістю розглядала дитячий аероплян.

Фах доктора — хемія? Хемія — одна з наук, що особливо цікавлять її. Але, на жаль, вона не мала змоги ґрунтовніше зазнаномитися з нею. Це, мабуть, прилад Шімпера?

Доктор Рудольф із легким здивуванням і поспіхом підтверджує. А от цих приладів вона ніколи не бачила. Вона знайомилася з хемією з праці професора Гайера.

Шевці, кравці та всякі нижчі фахівці, зачувши ім'я конкурента, роблять одверті, зневажно-жалісливі гримаси. Вищі фахівці — учені, письменники, поети — або тонко, загадково посміхаються, або делікатно переводять розмову на сенсаційне вбивство. А от доктор Рудольф, на дизопринцеси, не робить ні одвертої зневажливої гримаси, ні загадкової посмішки. Професор Гайер? Дуже-дуже знаючий, роботящий, посающий чоловік. Тільки, на жаль, людина старих метод.

І одверті, голі, трохи ніби здивовані очі дивляться чисто, ясно й привітно, і нема ніякого сумніву, що, дійсно, професор Гайер хоч і роботящий, але відсталий учений.

— А нові методи в хемії радикально відрізняються від старих?

(Старому графові чується: «Тату, а зовсім без крил не можна літати?»).

Доктор Рудольф трішки затинається: радикально ніщо в житті не відрізняється від того, до чого близько стоїть, усе виходить із попереднього, є його розвитком. Методи думання так само мають своїх батьків і родичів, як і живі організми. Крик революціонерів у мистецтвах чи наукових дисциплінах про радикальний розрив із свої-

ми попередниками подібний до крику новонародженої дитини, що розриває з пупцем своєї матері. Не більше.

І, злякавшись за таке порівняння, доктор Рудольф червоніє до самої ямочки підборіддя й рівночасно здивовано одверто дивиться просто в лице високої гості.

— А мені б дуже хотілося зазнайомитися саме з новими методами. Вам би не було дуже тяжко дати мені хоч декілька лекцій, пане докторе?

— Ні, я не думаю, щоб це було мені тяжко...

Граф надзвичайно пильно розглядає малесенький слоїк, піднісши його до самих очей і покусуючи вуса. Бідний Руді— годилось би додати кілька слів про честь і щастя, але в нього було так мало практики говорити те, чого він не почував.

Він тільки ще раз червоніє, помітивши, як у високої гості лице стає якесь інше, те саме, з яким вона ввійшла до лябораторії.

— Так я вас у такому разі сповіщу про початок наших занять. Добре?

І принцеса, милостиво хитнувши головою, повертається до графа.

— Ходімо, пане графе?

Старий трудно підводиться й кладе руку на плече доктора Рудольфа.

— Ну, анахорете, бувай здоров! Чому в неділю на обіді не був? Нова ідея підскочила? Ну, нічого, нічого. Кому ідея, кому дурість, кожний по-своєму, як каже твій батько, порядок держить.

Рудольф іде провожати гостей до порога. І тут принцеса бачить, як ліва нога доктора за кожним кроком провалюється в ямку, а все тіло перехилиється вліво й другою знову випростується. І знову доктор Рудольф, піймавши погляд принцеси, густо, цеглясто червоніє.

За порогом князівна Еліза ще раз киває маленькою червоняво-золотою голівкою й посміхається до нього

так, як посміхаються дорослі до байдужих їм дітей.

**

У покоях Елізи, слава Богу, скінчилася шамотня розкладання речей, яка раз-у-раз так уїдливо роз'яtringє чуття самотності. Червоний сальон, призначений на роботу, повний малинового вечірнього світла, такого тужного й невідомо-радісного. З боку стола стоїть нерозпакована скриня з книжками — ця робота має робитися під безпосереднім доглядом самої принцеси, всіх своїх друзів вона сама своєю любовною дбайливою рукою мусить розмістити по місцях, справедливо заслужених ними.

Граф упирає обидві руки трохи вище колін і трудно, помалу сідає у глибокий фотель — далі уникати рішучої розмови неможливо: принцеса вже хмуриться.

Дійсно, принцеса, як людина, якій надокучило мнятися біля холодної води, рішуче повертається до графа й дивиться просто йому в лице темно-зеленими очима кольору ялини.

— Графе! Можу я рахувати на вашу поміч у досягненні мети, про яку я вам писала? Прямої відповіді од вас я не дістала на свого листа.

Питання не застає старого невідготівленим. Не одну нічну тихошелесливу годину продумав і пробурмотів він над ним на самоті з собою. Він також підводить очі просто до молочно-золотистого, з малиновими тінями лиця.

— З якими ж силами, принцесо, досягти тої мети? Де ті сили?

Трішки заширокі брови густішають, насуваються на зелені очі.

— Мене ваше питання дивує, графе.

В сиворудих круглих вусах залягає, як осінній туман у старій пожовклій тирсі, вогка, сумна посмішка.

— Ми помираємо, князівно. Тихо, помалу, але не-

ґхильно помираємо.

І те, що не раз думалось і передумувалося старому, встає знову в тихих, задумливо-сумних і кострубатих словах — не оратор старий, не оратор.

Сили? Розуміється, люди є, окремі собі люди. Але нема вже покоління. Згадати колишні часи! Монархія! Монарх — то не людина, то вислів сили, могутності, єдності покоління. Трони, паради, виходи королів, імператорів, побожність, релігійність відчущання їхньої особи, блиск, містична владність — це все не особисті якості, це — дух покоління, це — вищий закон.

Але душа померла, і помирає покоління. Де сила його, влада, слава! Де маєтності, де горді замки цвіту нації?

Одні в романтичних повищерблюваних руїнах стоять на полисілих горах, як покришені почорнілі зуби; з других пороблено ресторани для галасливого, брудного, нахабного плебсу; треті приладнано на фабрики мила, трєбінців і гумових препаратів.

Хто пан і владика сучасности? На кричущо-золотому троні по нігті у брилянтах, до підборіддя в шовках і оксамитах засідає всевладний, усекупуючий, усеграбуючий, усезадоволений капітал. Черевата потвора з вузьенькою крихітною голівкою замозакоханого кретина, з масними одвислими від самовпевнености губами й вузлуватими руками професійного ката.

А круг трону хто? Мізерні, манюсінькі, шамотливі фігурки колишньої аристократії. По-рабському, наввипередки складають до підніжжя трону шпаги, свою честь і колишню славу. За милостивий миг потвори, видираючи один одному чуби, повзають на колінах перед ним і цілують руки.

Що більше: на колінах Усевладного Черева сидять дочки й жінки старої аристократії, забавляючи потвору й покірно задовольняючи її похоть. А сини колишньої аристократії несуть високу службу охорони його велич-

ности. Сором, ганьба і... фатальна неминучість!

З ким же вдаватися в боротьбу? І проти кого? Ввесь же народ, згори донизу, до останнього сільського наймита, пройнятий цим духом Черева. Ввесь він проїджений болячкою наживи, ввесь очманілий од чаду фабрики, грюкоту машин, дзенькоту склянок, ввесь насичений мораллю безмилосердної конкуренції, брехні, обману, визиску, образи слабшого, насили, крові, глуму. Сучасна Німеччина — це залізо-бетонний дім божевільних, морально-оголених, хижо-жорстоких і моторошно-нещасних істот.

Сонце зайшло, і сальон стає червоно-фіолетовий. Рівно, тихо й напружено стремить із чорного коміра сукні виточена золота голівка.

— З ким же і проти кого, принцесо, здійснити нашу мету?

— Гм! Значить, ви так безнадійно дивитесь на справу?

І голос теж рівний, тихий і напружений.

Голова графа довго, мовчки й механічно, як зачеплене серце дзвіночка, хитається згори вниз.

— Так, так, принцесо, все — скороминуще, все — мінливе: і влада, і слава, і багатство, і самі покоління. Єдине, що людина має незмінного, вічного, святого, це — родина. Родина — це цемент людей, це єдине щастя, на яке може людина претендувати.

Принцеса скося пильно дивиться на похилену голову старого. Їй пригадуються чутки про родину графа Елленберга, про якісь тяжкі драми в ній, пригадуються моменти з зустрічі, іскорки заляканої, застарілої хапливості у величезних очах графині, вибачлива посмішка графа Адольфа, мовчазна демонстрація Страховища. І принцесі незрозуміло, як можна говорити про щастя родини. І хіба так виглядає щасливий голова родини, як оця придавлена до фотелю, важка, похила постать?

Князівна Еліза сильно й нетерпляче поводить плечи-

ма, як людина, на яку ззаду хтось довго й безцеремонно злягався всім тілом.

— Ні, графе! Ви бачите все в занадто темних фарбах. Я маю цілком інші відомості про стан справи. Життя є боротьба. В боротьбі перемагають дужчі, цебто найкращі. Ви самі сказали, що ми — цвіт нації. Значить, раніше чи пізніше перемога буде за нами. Не всі на службі в Черева. І не весь народ хоче бути божевільним. Не може хотіти того! Мусить бути воля до здоров'я, до нормального життя. Це — часова хвороба, це підупад сил. І коли ми вважаємо себе за найкращих, за найдужчих, за найздоровіших, то ми повинні допомогти їм видужати, заразити їх своїм здоров'ям, загіпнотизувати їх, розбити дух божевільня!

Граф підводить стару стомлену голову й дивиться вгору на обтягнене чорним шовком поставне тіло з високою шиєю, на якій сміло, жагуче кипить золота невеличка голівка. Горішня губка хижо задерлась, очі стрибають у графа, от-от уся стрибне на нього.

Який благословенний, чарівний дар життя — молодість! Як вона чудодійно перетворює речі! Молодість не вірить у поразку, у знесилля, у смерть, бо вона сама — щоденна, постійна, тріумфуюча в середині самої себе перемога. Молодість не знає ощадности, бо вона багата, як багатій, якому нема куди дізати свого багатства. Вона любовна й самовіддана, як переповнена молоком мати до своєї дитини. Молодість смілива, як командир полку, що виступає проти беззбройної юрби бунтарів. Молодість — це найпоетичніша казка, де найфантастичніші події й акти героїства відбиваються з найреальнішою, найнаївнішою легкістю. Всесвітня потвора? Всі сили неба й землі? Гармати, банки, повітряні армії? Колесо історії? Закони неминучості? Які дурниці! Хіба проти цього всього немає чарівної палички, добрих фей і непоборної сили правди?

Старий граф, що давно вже загубив усякий контакт

із добрими феями, важко підводиться і з сумною пошаною досвідченого знесилля перед молодого наївною силою вклоняється князівні.

— Велике й тяжке завдання берете ви на свої молоді плечі, принцесо. Але хай вам допоможе Всемогутній. Щодо мене, то ви вже заразили мене, і рештка моїх старих сил до ваших послуг.

Князівна Еліза рвучко, не по-королівському, а подитячому простягає старому руку й міцно стискує волосаті, покорцюблені старістю пальці — долоню обхопити не сила їй.

Значить, вона може надіятись на нього? Так вона й знала! І він зазнайомить її з берлінськими друзями? І скличе їх на маленьку нараду? Чудесно, знаменито!

Весь песимізм старого, всі намальовані картини пропливли, як легкі хмарини під її гарячим сонцем, мигнули хвилевими тінями й зникли. І знову все блищить, горить, сміється, навіть жовті черепи.

О, молодосте, вічно-трачений раю, коли б же ж у тобі не росло дерево пізнання!

**
*

Підбадьорився, підмолодився підстаркуватий дім. Розчинились давно не відчинювані вікна парадних, жалюгідно-набундючених покоїв із потьмянілими, потрісканими портретами на стінах. Став частіше працювати телефон із містом. Майже щодня почав заїжджати граф Адольф, хоча чомусь принцеса зовсім його не приймала.

Старий граф знову взявся за свої мемуари й щоранку, заклавши руки за спину, насупивши кошлаті брови, важко ходить по кабінеті, мнучи й тискаючи свою пам'ять, як засохлу глину.

Графиня цілими днями шамотливо, злякано турбується, в усе зазирає, всім перешкоджає.

І все через те, що в колишніх покоях Адольфа живе чудна дівчина з червоним волоссям і зеленими очима.

Чудна дівчина обклала себе книжками, неначе студент при іспитах, цілком серйозно, уважно, розкривши подитячому уста, слухає кривого доктора Рудольфа, поводиться, як королева, і живе, як черниця.

Старий граф частенько заходить до молодой принцеси і, коли виходить од неї, не знає, в кого був: у королеви? в черниці? в засушеної старої дівки? в молоденької наївної фантастки? в архаїчної героїні? От вона приймає членів берлінської організації, цих препаратів для археологічного музею, від яких тхне воском, як справедливо каже Страховище. Величність її, неприступна вищість, вибачлива ласкавість воістину тільки можуть бути вроджені, послані від самого Бога, такі вони природні, само собою зрозумілі в ній.

І от вона слухає лекції доктора Руді. Яка увага, яка покірність, яка мила, тепла, зворушлива дитячість!

Одна тільки Труда не визнає принцеси. Це Страховище не силкується навіть трішки рівніше триматися у присутності високої гості: горбиться, по хлопчачому стріпує стриженою головою, байдуже мружить пукаті очі, кольору старої золотистої бронзи. У природність червоного волосся принцеси вона ані трохи не вірить. Взагалі принцеса в домі ні до чого. Через неї тільки частіше почав лазити Шванебах, ця найкоштовніша зануда, яку Труда бачила колинебудь на світі. Ну, мама, розуміється, умліває від щастя й гордості: подумайте, яка честь упала з неба на бідних Елленбергів. Молодчина доктор Руді: він собі шкандибає; говорить із тією високою особою, не задираючи голови, як до святощів; посміхається своїми волосинками уст тоді, коли немає потреби посміхатись; мовчить, коли треба балакати, і взагалі поводить собі цілком пристойно. От йому, наприклад, треба їхати в гори, на страшенно важну наукову екскурсію, конче потрібно зробити ревізію горам після землетрусу, без цього гори ніяк не зможуть існувати. І він собі кидає почесні лекції з високою особою, складає свою

валізку, в якій іще Ной робив свою кумедну подорож у ковчезі, і зовсім не думає про те, що їхня світлість на два-три тижні будуть позбавлені можливості кліпати очима на хемічні формули. А хемічні формули також ото страшенно потрібні для майбутнього трону!

Дійсно, чи можуть існувати гори без ревізії доктора Руді, чи ні, він усе ж таки туди їде. Покоївка Міці, що прибирає в доктора Руді й приносить йому з дому їжу, переконана, що вони ще можуть простояти деякий час без візиту пана доктора. А тим часом без пана доктора тут дехто буде сильно скучати. Але пан доктор ні на ці, ні навіть на дужчі аргументи не здається, і єдине, чого Міці вдається досягнути, це заключення умови: коли пан доктор вернеться з подорожі не пізніше, як за два тижні, — але ж не пізніше! — Міці тієї таки самої ночі прийде до пана доктора поговорити з ним про гірські вражіння. Умови відповідним способом припечатано, і після того Міці, причепуривши розкудоччене від цієї операції пухнасте, біло-кремове волосся, помагає панові докторові винести його валізку до хвіртки. І валізка та така легенька — це Міці добре відмічає! — що, здається, нею можна від мух одмахуватись.

І таким чином принцеса Еліза цього вечора лишається, бідна, зовсім без хемічних формул.

Взагалі, цей вечір багатий на різні події. Насамперед має бути дуже важне зібрання, таке важне, що Труда вже зарані чує в домі запах воску. Через те вона одягається в усе чорне, бере в руки бабчин молитовник із кістяними защіпочками і, потупивши очі, наміряється вийти з дому.

Але в голі її перестріває старий граф. Він щойно мав трудну розмову з графінею з приводу вечері, тому настроєний не молитовно. І це, власне, псує його відношення до наміру Труди, що його всякий батько повинен би тільки привітати. Навпаки, він, не помічаючи — не хочачи помічати! — молитовника в руках Труди, зу-

пиняє її й рішуче пропонує вернутись до своєї хати, одягтися як слід і нікуди не виходити, бо сьогодні має бути наречений Труди, князь Шванебах.

На це Труда, не підводячи синюватих вій із смуглявих лиць, скромно, тихо, як личить дочці, навіть із виразом суму відповідає, що вона лишитися дома не може, бо йде до церкви. А щодо нареченого, то, скільки їй відомо, в неї немає, бо вона ж уже сказала, що на її думку, їй ще рано продаватись.

У старого графа і брови, і очі, і вуса, і старомодний комірчик сорочки стають колючі, настовбурчені; руки починають труситись, на обвислих щоках блідо виступають червоні плями, а в голосі не чути ні нотки суму.

— Трудо! Коли ти ще раз дозволиш собі такі слова, будеш дуже каятись. Потім, що це за нова богозневажлива комедія? Залиш хоч релігію й церкву в спокої. Після ресторанів, кабареїв, театрів — церква! Май сором, дівчино, хоч перед людьми, як не перед Богом і церквою. Тобі там нема чого робити! Вертайсь до своєї хати!

— Ні, я, мабуть, таки піду до церкви.

— Ні, ти, мабуть, таки підеш до своєї хати!

— Ні, мабуть, таки до церкви.

Принцеса Еліза сходить сходами на важне зібрання. Вона несе голову високо, рівно, непорушно, а проте й так бачить унизу в голі батька й дочку. Що більше: бачить, як рудяво-сива велика голова перехилилася до чорно-синьої стриженої й на обох обличчях витиснений такий вираз, од якого принцеса зупиняється і злегка лякається. В цей момент чорносиня голівка підводиться, на принцесу зиркають дві плями очей, голівка рівно повертається, і Труда, не хапаючись, рушає до виходу.

А старий граф, повернувшись до принцеси, вклоняється їй і йде назустріч. І на старому, обвисло-жовтому лиці його принцеса зовсім не помічає того щастя родини, яке є єдино-вічне й бажане. І знову принцесі пригадуються розмови, ще там дома чувані нею, про якісь таєм-

ні драми в домі графа Елленберга.

Труда ж так само тихо, спокійно, як справжня релігійно-настроєна людина, виходить із дому й пішки прямує до церкви. Вона могла б узяти авто, але їхати до Бога на авті вважає за занадто велику фамільярність, тим паче, що знайомство в неї з Богом таке недавнє.

Власне, вона йде не до церкви, а до пана пастора. (Молитовник теж, власне, непотрібний, але взято його для більшої певности). А з пастором у неї така справа: вони уклали між собою невеличкого договору — Труда раз на тиждень має разом із паном пастором робити підрахунок своїх гріхів.

Старенький уже чекає на неї у своєму затишно-чистенькому молитовному кабінетику. Крізь тюлеві гардини просіваються косі, жовті, вечірні промені, лягаючи легесенькою сіткою тіней на стіну. Розп'ятий Христос із запаленими ребрами й обвитком на клубках, схиливши голову на плече, висить на хресті.

Труда тихенько, скромно сідає в фотель проти пастора, кладе молитовник із кістяними защіпочками собі на коліна, а на молитовник складає смугляві руки з довгими нігтями. І знову кругленькі, сумні очі пастора на манесенькому, старечо-рум'яному личку задумливо, не по-земному дивляться кудись у просторінь. (Бідний старенький — у нього застаріла болячка шлунку, і він усе до неї прислухається!).

— Ну, доню, про що ж ми сьогодні матимемо нашу розмову?

І голос той самий — м'якенький, ніжний, як лапка кіточки.

Труда зітхає, похилюється, мовчить і скорботно хитає головою: рецепт пана пастора не помагає.

Кругленькі очі стають іще кругліші, злякано-непорозумілі — який рецепт?

Ах, вона ніколи не навчиться церковних термінів! Ну, та порада, чи як гам, що пан-отець дав їй: стояти

щодня годину навколішках перед Розп'яттям на колючій жорстві. Вона стоїть щовечора, чесно вибравши найколючіші камінці, але це не діє ніяк; ще поки стоїть, то добре, а як устане, розітре коліна, ляже спати, так усе з самого початку. Може, пан пастор знає якийнебудь інший, дужчий рецепт, чи то пак... ну, пораду іншу чи що. А потім...

Труда знову похиляє голову, мовчки дивиться на свої руки й зідхає. А потім... вона має ще один гріх: вона ненавидить свого батька.

Пан пастор злякано схрещує пальці на животику. Батька?! Рідного батька?

І знову Труда мовчить і дивиться на свої руки. Ні, не батька. В неї нема батька. Граф Елленберг зовсім не батько їй. Називається батьком, але не батько. І поводитьсь, як батько, але не має на те права.

— Дитино моя, ви це все говорите, обдумавши свої слова?

О, вона обдумала! Давно обдумала. Та й для чого їй обдумувати, коли вона сама чула розмову батька з матір'ю, коли сам батько сказав, що вона, Труда, не дочка йому, що її батько — один із колишніх любовників матері. У мами колись було багато любовників, тепер вона вже постарілась, а колись була дуже гарна й приваблива. Він хотів тільки знати, якого саме, а мама не хотіла того казати. А коли так, то яке він має право поводитися з нею так деспотично й по-батьківському, як він поводитьсь. І от тут є питання: чи гріх, що вона ненавидить не свого батька?

— Дитино моя, ви сказали мені такі речі, що я не можу так одразу повірити вам. Ви цілком певні, що ви саме це чули?

Труда знижує плечем: розуміється, вона цілком певна.

Мама, правда, одкидає, запевняє, що вона, Труда, дійсна дочка батька, але ні батько, ні вона цьому не ві-

рять. Розуміється, вона не дочка графа.

Старенький пастор зідхає.

— Дитино моя, ви не повинні, перш за все, слухати тих розмов, які не до вас звернені. Друге — ви не повинні брати того за істину, що часом говориться в хвилини гніву й несправедливості. Трете — ви не повинні допускати ненависти у своє серце до людей, взагалі, а особливо до людини, яка дала вам життя.

Труда знизує правим плечем: так не дала ж ця людина їй життя! От комічно, їйбогу!

— Ви цього не знаєте й не можете знати. Ви повинні забути, що ви чули, не знати, не думати, вірити вашій матері. Такі думки тільки ображають вашу матір і Бога, дитино моя.

Труда заплющує очі. Ну, добре, вона так і буде робити. Коли так по-церковному треба, вона так і робитиме. Але вона все ж таки хотіла б мати якийсь дійсніший рецепт од пана пастора, щоб одганяти всякі думки, що ображають Бога. Жорства, правда, таки дуже мало помагає. І від тих думок теж не помагає, від тих, що вже вона розповідала. А надто вночі: серце так само стискується і солодко, і страшно, кров горить на щоках, і так сумно чогось, і так соромно, і так... приємно. Ну, от приємно, факт, нічого не зробиш. Вона щиро хоче, щоб не було приємно, і нічого не може зробити. І сказати нікому про це не можна. Чому не можна? Чого люди соромляться того, що всі-всі роблять, що всі-всі так люблять?

Пан пастор строго насуплює ріденькі з червоними прослойками тіла бровенята. Бо ці почуття в людини є звірячі, низькі почуття, противні Богові почуття! Того й соромляться їх люди.

Труда знизує вже обома плечима. «Звірячі!» Ну, то що, що звірячі? Чого, справді, люди так бундуються перед звірами? І чого ці почуття протизні Богові? Незрозуміло. Він же сам створив і звірів, і людей, він же сам дав їм ці почуття, і вони противні йому. Дивне якесь

відношення до своєї власної роботи. А потім з боку Бога просто несправедливо так понижувати звірів перед людьми. Чим так люди кращі за звірів? Ні, ні, цілком серйозно й об'єктивно! Чим? Звірі далеко кращі за людей!

Насамперед, звірі страшенно правдиві. Вони не брешуть, уже хоча б через те, що не вміють говорити, а відомо ж, що слова людей на три чверті служать їм для брехні, щоб ховати те, що вони думають і роблять. Потім, звірі добріші за людей: кінь коня ніколи не вбиває, а люди вбивають людей більше, ніж звірів. Звірі надзвичайно серйозні й поважні, ніколи не сміються. Вони невинні й чисті, бо для них нема нічого ні соромного, ні нечистого, ні неморального, ні непристойного. А рівночасно вони моральніші за людей, без ніякого порівняння. Наприклад, не продаються одно одному, не обдурюють, не понижуються, не підлизуються, не зраджують, не читають одно одному нудних, довгих нотацій. Вони вільні, незалежні, щирі, вони роблять так, як думають і відчувають. Чого ж людина так підносить себе перед звірями? Ну, по совісті, чого?

Старенький пастор із жалем і острахом хитає головою з боку на бік: де росла ця дівчина?

— Дитино моя, ви не повинні говорити таких речей, не повинні думати такого страхіття...

Тут Труда вже нічого не розуміє: вона не повинна говорити таких речей, вона повинна, значить, і Богові брехати?! Так для чого ж вона ходить сюди? Ах, пан пастор, очевидно, не розуміє, як остогидло їй брехати, брехати вічно всім і собі брехати. На кожному кроці, з кожного приводу, з доброї волі і з примусу. Все є брехня, починаючи від неї самої й кінчаючи червоним волоссям принцеси. Брешуть у газетах, у книжках, брешуть в одезі, брешуть у відносинах, брешуть у молитвах, у коханні, у ненависті, в усьому, всьому. Вона більше так не може. Вона хоче повної свободи, щирости, без приму-

совости, от такої, яку мають звірі, птиці, квіти, комахи. Скинути з себе всяку одіж, усякі пристойності, приписи, заповіді; лежати на сонці; нічого не соромитись; ніякого гріха не знати; ніякого каяття не почувати; ніяких молитов не робити; обнімати, хто любить; відпихати гидких; мовчати, як мовчиться; співати, як співається. Це — гріх? Гріх це чи ні? Ні, ні, їй треба це знати без ніяких церковних філософій, треба тільки простої, короткої відповіді: гріх чи ні? Може за це Бог образиться?

— Насамперед, Бог, дитино, не ображається, а...

— Ну, як же не ображається? Сам же пан пастор сказав: «Такі думки ображають Господа Бога». Значить, ображається. Взагалі, вона повинна по щирості сказати, що воно надзвичайно таки трудно з Богом: ніколи не знаєш напевне — образиться чи не образиться. І за що саме. Наприклад, у тій книзі, що пан пастор дав їй читати, в Біблії, Господь Бог увесь час страшенно на всіх сердиться. І так жорстоко сердиться, що стає просто страшно і... несимпатично. І за всяку просто таки дурницю він карає найлютішими карами. За збирання дров у суботу — побити камінням. За нарікання на голод — кара проказою. За невдоволення начальником — земля глитає разом із родиною. І за кожну дрібницю — викорінити чоловіка з родиною його, з насінням до третього й четвертого покоління. А потім страшенно несимпатичне вражіння робить те, що Бог страшенно любить усякі вшановування, наче якийнебудь генерал. І як хто не зробить усього, то знов викорінити його до четвертого покоління. Хіба ж це гарно? А потім, чого Бог так любить, щоб неодмінно його прохали допомогти в біді? І чого він сам без прохання не зробить? Люди — діти його. А хіба маму треба прохати, коли вона бачить, що дитині погано? Хіба вона жде, що дитина почне страшенно благодіти? Так Бог же повинен бути добріший за матір і не бути таким церемонним. І, взагалі, багато незрозумілого. Навіщо Богові терпіти всяке зло, що існує на світі? Він же

всемогутній, він усе, значить, може. Нащо йому зло? Справедливо сказав якийсь філософ: не може знищити? Так, значить, він не всемогутній. Не хоче? Значить, не всеблагий. Ображається за всяку дрібницю, значить, дріб'язковий, амбітний, мстивий. От пан пастор хмуриться, сердиться, ці слова, очевидно, знов ображають Бога. А хіба неправда все, що вона говорить? Ні?

Старий пастор болюче морщить ріденькі брови. І голос його вже не м'якенький, як лапка кіточки, а чудний, суворий, рипучий, як рип дерева.

— Ну, кажіть далі, кажіть, моя дитино, все, що є в вашій бідній душі!

Труда тоскно мружить синьо-віясті очі.

Ах, усе, що в неї в душі! Хіба ж можна сказати, що там є? Вона з усією щирістю готова вивернути перед ним усю душу, вичистити її, вимести з неї все, що мучить, але хіба це легко зробити! Там такий розгاردіяш, як у скрині, в якій шукали голку: все жужмом, все перемішалось, переплуталось, нічого розібрати не можна. А їй неодмінно треба все розплутати, неодмінно! Вона гадала, що це можна зробити тільки за поміччю Бога, бо нікому не сила справитися з цим завданням. Але вона, на жаль, починає бачити, що і з Богом трудно. Ну, наприклад, це питання з шлюбом, коханням і тому подібним. Шлюб, на її думку, є явно не вигідна для обох контрагентів операція. Скільки вона знає шлюбів, — родичів, знайомих, приятелів і зовсім чужих людей, — а серед них немає ні одного, ну, просто таки ні одного щасливого. А тим часом усі кажуть, що без шлюбу ніяк не можна обійтися, що щастя в шлюбі. Ясно, що тут якесь непорозуміння. Пан пастор каже, що це установка від Бога. Дуже дивно, що всі божі установи такі невдалі й вимагають корективів. Для чого, наприклад, на все життя робити контракт? Ну, добре, барон Роршадт хотів мати молоду жінку. Він старий, хорий, негарний. Розуміється, полюбити його не може ніхто, Але він багатий. Він мо-

же купити. І він купив її сестру, Фріду. Їй було двадцять п'ять років, коли вони зробили контракт. Тепер вона страшенно мучиться з ним. Але контракт на все життя, і вона нічого не може зробити. Виходить, вона обдурена, бо вона не знала, як буде їй житися з бароном. А розірвати не можна. Або тепер те саме з нею. Ну, добре, князь Шванебах потребує мати молоду любовницю. Це зрозуміло й натурально, з цим ніхто не сперечається. Він має гроші, Труда їх не має. Він може купувати, вона повинна продатися. З цим також ніхто не сперечається. Але вся справа в тому, як саме продаватись. Для чого неодмінно на все життя? Яка рація? І для чого так нерозривно? Це ж страшенно непрактично! А потім ще одно: як можна мати дітей з чужою людиною? І через що батько є голова родини? Хіба він родить дітей? І хіба він напевне знає, що то його діти? Мати — раз-у-раз мати своїх дітей, а батько завжди — під сумнівом. От коли б вона вийшла заміж за Шванебаха, хіба ж би вона могла все життя знати тільки його одного? Кожний чоловік за все життя знає багатьох жінок. Через що ж жінка мусить знати тільки одного? Абсурд? Явний! Але князь Шванебах, напевне, ж не згодиться, коли вона йому чесно скаже, що вона не гарантує йому вірності. Значить, треба брехати й обдурювати? Або не продаватись. А не продаватись не можна — вона бідна, її ніхто з їхнього кола не візьме без грошей. А за людину не з їхнього кола теж не можна виходити. Вона хотіла це раз зробити, і це була така драма, яка трохи не скінчилася смертю. Ну, й що їй робити? Що може порадити пан пастор і релігія?

Це одно питання. А друге — кохання. Пан пастор каже, що всі її нічні думки та почування — нечисті, грішні, всі від диявола. Коли уважно над цим подумати, то знов виникає багато сумнівів. Що за рація Богові віддавати в монополію дияволу так багато всяких приємних і необхідних речей? Яка прекрасна річ кохання, а надто ко-

хання без дозволу, тайне, неподільне ні з ким, сховане, що сповнює всю істоту кричущою радістю і щастям! Але воно — від диявола! Як любо, як мило в пінистому гомоні ресторану під гойдливі звуки музики чути в собі радісне, здійсмаюче шумовиння вина! Але воно — від диявола! А танець? Коли гаряча рука чоловіка обіймає за плечі, а все тіло ние, співає й гойдається солодким ритмом? Але й це від диявола. Що таке торгівля? Обман, загальний обман. А тим часом усе купується й продається: одяга, їжа, книжка, музика, авто, навіть право померти й бути похованим. Хіба ні? А обман — від диявола. Значить, майже все життя від диявола. Бог же лишив собі молитву, церкву, піст, шлюб, любов до всякого ближнього без розбору, ні за що ні по що, роздавання свого майна кому попало, одно слово — всякі нудні, чудні, непрактичні, неприємні, а то й зовсім неможливі речі. Який же сенс у цьому?

Ну, що їй робити з собою? Їй, наприклад, дуже приємно бути в товаристві з одним жонатим чоловіком. Він уже немолодий, він такий гарний і милий, як Макс, про якого вона вже казала панові пасторові. (Ніхто ніколи не може їй бути такий любий, як бідний Макс!). Але й цей їй дуже приємний. Їй приємно, що він із такою побожністю, покірністю, жагою дивиться на неї. Її хвилює, коли він говорить їй на вухо непристойні слова, її кидає в такий солодкий жар, коли він коротенькими, швидкими поцілунками ходить по їй руці до самого ліктя. І вона вночі думає про нього всякі-всякі речі, що, напевне, від диявола. Ну, що їй робити з ним? Ну, добре, вона вже прогнала його, вона вже не бачиться з ним, вона вже навіть старається не думати про нього. Але вона не може прогнати з себе хвилювання, взагалі, вона не може не почувати замирання в грудях, коли зустрічається очима з гарним чоловіком. Їй любо, їй солодко бачити, чути, тягтися до чоловіків. От вона говорить це цілком одверто, щиро. Їй соромно за це, дуже соромно. Вона совісно читає всі мо-

литви, стоїть навколїшки на жорстві, не їсть м'яса, виконує всі рецепти пана пастора, але що ж вона винна, що це не помагає? Бог чомусь надзвичайно стримано ставиться до її старання, наче йому зовсім не хочеться, щоб вона перестала бути грішною. Може, й справді так?

Про театр же їй просто й говорити не хочеться — це не то що монополія, а чисто царство диявола. А тим часом коли б вона могла стати артисткою, то, здається, підписала б... Ні, ні, вона говорить безсумнівні дурниці. Вона зовсім не хоче бути артисткою, це нісенітниця.

Взагалі, вона говорить дурниці сьогодні. Вона вірить у Бога, вона любить його, вона хоче бути всією душею приємна йому. Але от тільки одно питання: що, власне, Богові до неї? Ну, що йому, такому великому, такому всевладному, за приємність від якоїсь малесенької істотки, як вона? Та він не повинен помічати її! І, взагалі, Бог, напевне, зовсім не такий, як його малюють. Бог повинен бути величезний, грандіозний, безгнівний, зовсім-зовсім незрозумілий. І гріхи всі, і злочинства, і святість, і непристойності, і кохання, і усе-все, що діють люди, все, що тільки існує, все є його справа, ні за що він не може, не повинен сердитись, карати, милувати. І люди зовсім не повинні ні прохати його, ні молитись йому, ні боятись його, бо це ж безглуздо. Живуть же тварини, не думаючи про Бога, не молячись йому, не боячись його, а проге вони живуть із дозволу й волі Бога. Значить... Ну, от знову пан пастор невдоволений. Вона знову говорить дурниці? Правда? Але що ж вона винна, що такі думки приходять їй у голову. Диявол? Ну, от знову — всяка розумна, розсудлива думка від диявола!

Ну, от вона хоче зробити одну річ. То неправда, що вона казала про ненависть до батька. Навпаки, вона любить страшенно батька, вона так любить його, що вночі іноді ходить до кабінету й цілує ті речі, до яких він торкався. Це їй соромно признаватись, але вона говорить пасторові, як представникові Бога. А Бог сам повинен це

знати. Але вона не може любити графа. А раптом він, справді, не батько їй? А раптом її батько десь інде, хтось інший? А граф тільки з непорозуміння має її любов, краде, значить, її любов? Хіба можна любити серед таких умов? Отже, їй треба знати напевне, хто її батько. Навіть не це, а тільки чи граф батько їй, чи ні. Бог повинен бачити її муки. Але навіщо він допускає їх? Чого йому не сказати їй просто й одверто, що граф не є її батько? Чому? Коли він, справді, все знає, всім піклується, до всього втручається, то хай же він скаже їй, чи граф батько їй, чи ні. І хай скаже просто, без ніяких ухилинь. Хай дасть їй якийсь знак. От, наприклад, вона перед відходом до пастора забула в ванній кімнаті синю вазочку з орхідеями. Коли Бог хоче їй відповісти на її питання, нехай перенесе вазочку з ванни в її кімнату. Коли граф її батько, нехай Бог поставить вазочку на стіл перед канапою. Коли — не батько, хай поставить на маленький столик у кутку. І нічого більш. Вона не вимагає, щоб сталося якесь чудо. Нехай прийме мама або покоївка, побачить вазочку й перенесе. Нехай усе зробиться цілком природно, без чудес. Вона ж не вимагає, щоб він для неї перетворив воду в вино або щонебудь подібне. От тоді вона знатиме напевне, що Бог є, що він саме такий, яким його малює пан пастор, що він клопочеться про людей, що йому страждання їхні не байдужі. Можна про це думати? Можна ставити Богові такі умови чи ні?

Старенький пастор ошелешено, безпорадно слухає бурливий потік слів, дивиться на гаряче, потемніле від піднесення лице й чує, що від цієї пришепелуватої й нещасної дівчини болі в шлунку стають нестерпні. Він відкидається на рівну спинку стільця, набирає повні груди повітря й крутить головою з таким явним виразом неможливості далі слхати, що Труда замовкає й починає чекати: коли він пересердиться, він дасть їй відповідь на всі її питання, вона, здається, була досить одверта.

Але старенький заплющує круглі, опуклі очі і з ви-

разом тупого страждання сидить непорушно й мовчки.

В кімнаті вже темніє. Перед розп'яттям три свічечки догоріли до краю, попускавши набік нагорілі гнотики, як перевтомлені собачки язика. На дитячо-рожевій лисині пастора та на опуклих баньках заплющених очей мляво ворухиться світло свічок. Пастор трудно здіймає повіки.

— Приходьте, дитино моя, іншим разом! Подумайте самі над своїми словами! Нехай вам допоможе Господь вибратись із вашої ковбані тьми й пріховних думок! Не можу я сьогодні, доню. Ідіть із Богом!

Труда тихенько підводиться і, як від заснулої в колісці дитини, навшпиньках і озираючись, іде до дверей.

**
*

З ніжним сумом дзвюкає замок старовинної скриньки, різнобарвним переливом блискає фамілійна, велична, таємна реліквія. І так само, як щоразу, принцеса Еліза від погляду на неї почуває себе самотньою на світі, покинутою серед чужих людей маленькою дівчинкою, безпорадною й безсилою. І знову вже стоять в очах страшні, вирячені очі батька — чи від жаху смерті, чи від тиску повітря при паданні — розсічена крилом апарату голова брата, знову та сама тоскна млосність під грудьми.

Але як тільки холоднуваті краї брилянтів ніжно й гостро торкаються її шиї, як тільки загоряються стрілочастими спектрами в дзеркалі, так, дивним дивом, на неї спадає звичайний, величний, строгий спокій. Неначе якийсь незримий гіпнотизер ззаду владично кладе їй руку на голову й розтоплює у своїй волі всі її згадки, самотність, тоскність. Вона несе на шиї коронку Зігфріда, емблему влади кращих, благословіння віків, символ вищості, вибраности, відзначености перстом вищих сил. Як же може вона бути самотня, безсила?

До кабінету графа на засідання берлінської організації друзів увіходить не князівна Еліза, а королева — на

засідання свого кабінету міністрів. Увіходить так просто, так ясно, з такою певністю за кожний свій рух, з якою рідко входили монархи, що за їхніми спинами стояли мільйонові армії. І для кожного в неї знаходиться відповідне до значіння стану його слово, погляд, посмішка.

І чергове зібрання берлінської організації, одно з нуднуватих досі, безживних зібрань, раптом стає цікаве, повне змісту й ваги. Князь Шванебах, секретар організації, високий, рівний і такий серйозний, точний та коректний, неначе зроблений на найкращій фабриці, прохає дозволу в принцеси розпочати засідання. Принцеса дозволяє, але поза чергою вона хотіла б, щоб її зазнайомлено із загальним станом їхньої великої справи тут, у Берліні.

Князь Шванебах точно й механічно-згодливо нахилив голову, потім підводить її, розгортає папір і, як рахунковий апарат, починає, викладати з себе цифри.

Портрети на стінах слухають справоздання з тою самою непорушністю й серйозністю, що й члени зібрання, з тою тільки різницею, що князівна Еліза очі присутніх на собі ловить, а портретів — ні.

Так, становище берлінської організації бездоганним назвати не можна. Але ще одно питання: в справозданні високоповажного секретаря декілька раз згадується Інарк. Принцеса, розуміється, чула про цю організацію, але їй хотілось би докладніше довідатися про неї.

Буває, що тихого осіннього дня, коли вся природа куняє, раптом звідкись зірветься вітрець і пробіжить по сухих, лисих голівках будяків. Будяки сухенько зашелестять, заворушаться й знову застигнуть у старечому дріманні. Зашелестіли, заворушилися члени зібрання, захитали лисими головами. Тільки Шванебах, не міняючи ні тону голосу, ні виразу сухого, серйозного лиця, коротко вклоняється й починає давати інформації.

Як відомо її світлості, слово «Інарк» це скорочення назви цієї організації: «Інтернаціональний Авангард Револуції».

люційної Акції». Це нелегальна, терористична, соціалістична організація, що має за своє завдання боротися з існуючим ладом. Різниця її з іншими соціалістичними організаціями та, що вона в основу своєї програми кладе етичний момент. Її швидше можна назвати сектою, аніж справжньою робітничою організацією. Їхній статут вимагає від їхніх членів строгого аскетизму, абсолютного уникання в якійбудь формі експлуатації чужої праці, безумовної правильності й чесності із своїми членами-товаришами, безоглядної відданості організації, фанатичної дисципліни й готовості щохвилини померти за своє діло. Деякими рисами ця організація нагадує організацію первісних християн, розходячись, розуміється, в усій основі свого вчення з християнством. Легальні соціалістичні організації ставляться до Інараку негативно, а часом і вороже. А тим часом Інарак має серед цих організацій багато своїх членів, які, будучи легально в тих партіях, мають змогу вести пропаганду серед товаришів і ховатися від поліції.

Силу Інараку різно оцінюють. Одні вважають його за маленьку купку фанатиків, божевільних або злочинних індивідів, другі перебільшують його силу, гадаючи, що сила Інараку колосальна, що адепти його є серед різних шарів громадянства. Головною метою боротьби Інараку є терор. Як відомо її світлості, вони вбивають вдатних капіталістичних проводирів, членів уряду, грабують банки, називаючи це експропріацією, пускають часом у повітря цілі будинки. Інарк є неминуче явище, логічний наслідок того соціально-політичного режиму, який установили сучасні господарі країни, це — природна реакція на деспотизм і соціальний терор королів біржі. Інарак є по всьому світі. Центральне Бюро його в Парижі.

Далі князь Шванебах серйозно, діловито, точно наводить факти і цифри вбивств, експропріацій, повисаджуваних у повітря будинків, не виявляючи ні радості, ні

суму. Нарешті, з дозволу її світлости, читає недавно прийняту їхньою організацією постанову, де кажеться:

«Шляхом таємного входження в організацію Інараку пропонується поглиблювати невдоволення активних шарів пролетаріату й посувати їх на найгостріші виступи. Одночасно не випускати з уваги підриву впливу самого Інараку».

Хижа, загострена горішня губка принцеси ледве помітно здригується розумінням і похвальним усміхом. Князь Шванебах, схопивши цей усміх, уперше за весь вечір робить перебіг, виразно й переможно зиркнувши на герцога бравншвайзького, противника цієї резолюції. Герцог у відповідь приплющує очі: він не хоче вступати в дебати.

Але князівна Еліза ловить і погляд Шванебаха, і приплющені очі герцога. Очевидно, не всі згодні з такими методами боротьби? Щодо неї, то вона стоїть за все, що веде до мети, за всі методи, за всяку хитрість, жорстокість і безмилосердність з ворогом. Вона заприсяглася на коронку Зігфріда й присягу ту може повторити знову: найлютіша кара злочинцям за смерть її батька і брата не може надолужити цієї втрати, понесеної Німеччиною!

Дитячий, чистий овал загострюється на підборідді, як у старої дівки, зелені очі хижа, колючо розтягаються. Принцеса здійснює з шиї сховану під сукню коронку, що бризкає на всі боки іскрами каміння, і кладе її на стіл перед собою. Побожний шелест проходить зібранням, і всі голови, як голови худоби вздовж ясел до оберемка сіна, повертаються вздовж столу до коронки. Це ж бо вона, коронка Зігфріда, вона сама! Це ж бо древній заповіт, це — заповіт перемоги!

За одними встають другі, усі, і неначе волхви над яслами з народження Ісусом, зворушено і з надією дивляться на святу реліквію великого роду. І деяким із тих, що в них віра в їхню справу була вже подібна до засуше-

них квіток, які від необережного руху можуть розсипатись, раптом стає солодко і хвилюючо-страшно: а що, як здійсняться, справді, мрії?! І хочеться їм хоч кінчиком пальців доторкнутись до святини, стати перед нею навколішки й зашепотіти щось давнє-давнє, забуте, дитяче, побожне, нерозумне, але певне-певне!

Ні, це засідання не подібне до всіх інших засідань. Це може сказати навіть Ганс Штор, що ніколи, стоячи за дверима кабінету, не чув за ними такого молодого, запального тону немолодих і незапальних голосів, як цього разу. Істинно — впущено у вулії царицю-матку.

І вечеря сьогодні скидається вже не на «скубання понитчини в домі інвалідів», як каже раз-у-раз Страховище, а на зустріч друзів юнацтва, що довго не бачились між собою.

А старий граф не тільки не сердиться на Труду, що не з'являється до столу, а ще й, сидючи поруч із Шванебахом, добродушно-іронічно потішає його:

— Нічого, друже, нічого. Страховище тільки шумує, з неї буде добре вино. Вона на доброму шляху: в ролі святої черниці. Не треба їй перешкоджати: з черниць будуть часом непогані жінки.

Князь Шванебах акуратно, важно, з увічливою автоматичністю майже за кожним словом каже «дякую» й хитає головою. Але невідомо, чи задовольняє його таке потішання. Проте, старий граф і не докопується: істинно, у вулії із старими засохлими трутнями впущено молододу царицю-матку! Який гомін, гудіння, який блиск в очах! Не диво — в них одбивається молодість і коронка.

**
*

Свята черниця поважно, строго повертається додому, міцно тримаючи в руці молитовник із кістяними защіпочками. Як же інакше може повертати людина, щойно вступивши в безпосередній, одвертий договір із Богом? Для чого, власне, оті різні посередники? Чому

вона (ну, хай собі велика грішниця, розпусниця, Страховище, це для Бога не повинно грати ролі, бо він же сам їй такою дозволив бути), чому вона не може просто запитати його в тій справі, яка так інтересує її? Ну, правда ж: ніякого особливого чуда, ні грому, ні блискавок не треба. І питання буде розв'язане, і вона стане така слухняна, така чиста, така... свята, як тільки Бог захоче. Вона робитиме все, що скажуть посередники Бога, вона може піти в монастир, у пустелю, буде їсти акриди й дикий мед, спати на жорстві, носити волосяні сорочки. (Цікаво все ж таки, де їх тепер узяти, нема ж ніяких фабрик волосяних сорочок). Одно слово, коли Богові хоч трішки цікаво, щоб вона була добра, він повинен, він просто мусять піти на її умови.

Ганс Штор бачить, як графівна Труда проходить по голі нагору до себе. Гості вже перейшли до їдальні, і графівні теж слід би зайти туди. Ганс Штор дозволяє собі обережно натякнути графівні на її обов'язки. Але, справді, «Страховище» — ім'я справедливе для цієї дівчини. Вона спочатку навіть не чує, що їй говориться, вона йде собі з замріяними очима, думаючи, очевидно, про ролі в якійсь новій своїй комедії. Опісля прислухається, нетерпляче знижує плечима й дивується: як можуть до неї чіплятися з такими «дурницями?» (Так, власне, і каже: «дурницями»). І поважно, строго йде нагору.

Але Ганс Штор бачить, як вона нагорі зупиняється й довго стоїть непорушно, немов вагаючись. Дивна дівчина: то зробить кілька кроків, то зараз же вертається назад, неначе злякавшись, навіть дивиться вниз до Штора, шукаючи в нього рятунку. В чому річ?

Але рятунку немає. Треба йти. Треба твердо, мужньо, рішуче йти. Труда заплющує очі, як у дитинстві, коли треба було входити до темної страшної кімнати, і прямує до своїх дверей. Але тут її опадає такий жах, що вона всією спиною спирається об стіну, притулює руки долонями й прилипає. Зараз сам Бог говоритиме з

нею! Зараз вона торкнеться слідів його перебування тут, у цій кімнаті? Зараз вирішиться все те, що ночами і днями стоїть болючою колючкою в душі, і стане легко, зрозуміло, вільно, затишно, як давно-давно колись у дитинстві, коли вона бігала до тата, сідала йому на коліна й приплющувала очі на лампу, а в очах стояли теплі, жовті віники променів.

Чиїсь кроки вниз. Труда відлипає від стіни, швидко-швидко хреститься із одчаєм рве двері до себе. Вскопившись до кімнати, вона стає зараз же біля порога і, тримаючи себе за груди, бо в них нема повітря, боязко, з наготовленим жахом побожності в очах, обводить ними кімнату. Горить лампа в кутку над канапою, біля ка-напи столик стоїть. Стоїть так само, як стояв усе, невинно, байдуже, і нічого на ньому немає. Очі тоскно, швидко, надійно й зарані готові до того самого, перебігають на маленький столик у кутку. Стоїть маленький столик, що на ньому раніше стояли гріховні фотографії улюблених артистів, а тепер стоїть маленьке Розп'яття і так само порожньо, байдуже, неначе все так і повинно бути. І вся кімната до жаху, до одчаю порожня, байдужа, така сама, як завжди, як повинна бути. Труда біжить до ванної кімнати: на тому самому місці, на туалетному столі синіє ваза з орхідеями, байдужими, невинними, неначе їм тут так і треба стояти!

Графівна Труда почуває, як на неї злягає страшенна слабкість. Ноги не тримають, наче вона оце вперше встала після довгої хвороби. Значить... значить, нічого нема? Значить йому байдуже? Значить, не скаже? Значить, і далі так? Ну, добре ж, коли так!

Труда лягає на канапу й кидає від себе молитовник із кістяними заціпочками на стіл. Добре, добре!

Раптом двері швидко розчиняються, і в кімнату без стуку, в капелюсі, з невеличкою валізкою в руці вбігає Фріда. Вбігає й зараз же замикає за собою двері. Потім дрібно підбігає до терасового вікна й щільно зашмор-

гує на ньому порт'єри. Аж після того кидає валізочку на стіл, а сама падає на фотель і починає плакати, неначе плач її є найкраще роз'яснення її чудної поведінки. Плачучи ж, шукає на грудях, у рукавах, по всіх місцях, де дами споконвіку ховають хустки, своєї хустинки й не знаходить.

Тоді Труда швиденько з хмурою діловитістю знаходить чисту хустку, тикає, як сліпій, у руки Фріді й мовчки зупиняється коло неї, поглядаючи на сестру так, наче та робить якусь важну операцію. Щоб ніщо не перешкоджало операції, Фріда обережно здіймає з голови Фріді капелюш і, як тарілку з водою, ставить на стіл поруч із валізочкою.

Хвилясте, каштанове волосся — прибране в «загонисту» зачіску. Фріда робить її тільки тоді, як дуже хоче подобатись, тоді odkривається її чисте, опукле чоло, волосся спливає хвилястими пасмами назад, очі здаються більшими і ще здивованішими, але zarazом і трішки нахабними, ротик зовсім малесеньким, але лукавим, одно слово — загонисто.

Але тепер, до цих рясних, дитячих сліз, до цих негарно поморщених, мокрих губ ця зачіска зовсім не підходить, і аж жаль дивитись на неї.

Однак операція хутко кінчається, навіть другої хустки не треба. Фріда, кліпаючи на світло мокрими віями, подібними до ряду знаків виклику і час-од-часу здригаючи спухлими устами, категорично заявляє, що вона додому, чи то пак! — до барона більше не вернеться, що вона цю ніч переховається у Труди, а завтра... а завтра, ну, втопиться чи отруїться, їй байдуже. Вона не має більше сил терпіти цю каторгу, це катування, що на неї склали їхні милі батьки.

Труда сідає поруч із Фрідою й витирає їй краплини сльози з підборіддя й сукні.

Фріда зневажливо, безнадійно відмахується головою. Ах, їй тепер усе одно, нехай усі її сукні заллються

сльзьми, прокляті, паскудні, мерзенні сукні! І капелюші ці!..

Вона сердито спихає капелюш додолу й витирає мокрі вії. Годі! Хай кому хоче тепер купує!

— Що ж сталося, Фрідо? Щось нове?

Боже мій, хіба старого не досить, щоб повіситись? Нове? Нічого нового. Сьогодні був звичайний чай. Ну, чай, як чай. Але, на горе, прибув і аташе шведського посольства. Ах, так собі, нічого надзвичайного! Але досить гарний, розумний (підборіддя таке випнуте, вперте — мабуть, цілується твердо й смачно). Але, головне, закоханий у неї до непритомности. Ну, виразно, одверто, настійно закоханий. Це — головне. Не для неї головне, а для барона, розуміється. Йй що? Пфі! Головне — барон. Коли аташе тільки з'явився в сальоні, коли вона побачила «мокру» посмішечку барона, ну! — вона вже знала, що щось буде. Неодмінно! Ну, так і вийшло: баронові раптом захотілось, щоб вона протанцювала велику біскаю. Подумати собі: велику біскаю в сальоні, перед усіма! Розуміється, коли сам чоловік у своєму домі хоче, щоб його жінка танцювала гостям біскаю, то вони теж починають просити. Їм що? Пфі? Будь ласка! Звичайно, її так це обурило, що вона навіть пішла до себе, хоч аташе незвичайно гаряче прохав її. На жаль, занадто гаряче, бо якраз через це барон і розпалився до такої міри, що почав навіть спадщиною запрожувати, коли вона не затанцює. Ну, добре ж, коли так! Вона згодилась. Коли сам чоловік на це штовхає, — будь ласка! Він налягав, щоб вона й одяглася відповідно. Добре, і одяглась.

— Чекай, Фрідусю! Аджеж не одягатись, а роздягатись треба для біскаї?

— Ну, так, розуміється, роздягатись.

— Значить, усе-усе, як слід? Зовсім-зовсім гола?!

— Ну, розуміється! Звичайно, пояс, черевики, зачіска. Ти можеж собі уявити, як я себе почувала в такому вигляді.

Труда задумливо дивиться на перекинений догори черевом капелюш на підлозі й тихо промовляє:

— А це могло б бути й непогано. Тіло ж у тебе гарне.

Фріда спускає очі додолу, і на меляньких, як розрізана надвое вишня, устах лукавиться «загониста» посмішка: треба було подивитись на аташе, коли вона ввійшла до салону! А коли почала танцювати, очі в нього стали такі, як колись вона бачила на пожежі в одного чоловіка: перелякані, здивовані, зачаровані, божевільні! Аж страшнувало було біля нього танцювати, але... й приємно.

Та вся річ, розуміється, не в цьому, а в бароні: він навмисне стояв поруч із аташе, щоб краще все бачити. Ух, ця жаб'яча постать, ця гостра лисина, вузюсінкі, слизькі оченята, мокра, гидка, страшна посмішка! Та ще поруч із цим білорожевим, сильним, упертим красунем. О, вона, розуміється, від самого початку знала, для чого це все робилося! Але коли побачила, що він поламує пальцями, вона моментально кинула танцювати. Моментально!

Труда непорозуміло дивиться великими бронзовими очима на сестру: що ж тут страшного такого? Так, вона сама іноді помічала, як барон поламує пальці.

Фріда глибоко зідхає й прохає цигарки: це занадто гидко. Що тут страшного? Гм! Це значить, що ця жаба в такому стані, що готова при всіх накинутись на неї (що раз уже ж і було!).

Ах, та навіть і не це головне! Головне потім. Коли всі розійшлись, почалася спочатку одного роду ревність. Ага, аташе дивився, дивився, ага, закоханий, ага, хоче, хоче тебе, хоче... А сам гидко, слиняво труситься. Ну, одне слово — все, як звичайно. Все, щоб розпалити свої нікчемні, старі сили. Ну, а потім... коли після того стало недобре, коли зразу заболіло у шлунку, почалось уже іншого роду катування. Теж звичайне. Але цим разом він заявив, що змінив свій тестамент. На випадок його смер- вона не повинна виходити заміж, а то позбавляється

спадщини. От яка справа! Значить, він купив її й на все життя й після своєї смерті. От так виходить. Ну, коли так, вона зараз же схопила, що могла, й утекла. Нехай, що хочуть, те й роблять, а вона більше туди не піде! Краще вона буде, як Труда, молитися, стояти на жорстві. краще вже піде до монастиря, віддасть себе Богові, ніж такий паскуді!

Труда раптом підводить голову і струшує стриженими синьо-чорними кучерями. Ах, Богові! Бог із тими, в кого є гроші. Ніякого Бога нема, а все нещастя жінки, що в неї нема грошей. От і все. Через що Фріда стала жінкою жаби? Коли б у неї були гроші, хіба навіть їхній милий деспотичний батько віддав би її за цю гнилу мавпу?

Грошей, грошей, грошей треба! От увесь Бог. І тоді не буде ні баронів, ні Шванебахів, ні каторги, ні нотацій, ні непристойностей, ні жорстви — нічого! І все буде вільне й ясне. Грошей!!

Фріда несподівано по-дитячому схлипує плачем, трохи ніяковіє від цього й солідно, сумно зідхає: де ж вони можуть узяти грошей?

Труда хмуро, грізно, непохитно стискує над бронзовими очима густі синюваті брови. Знайдуться гроші! Знайдуться. Нехай. Вона не раз говорила мамі, Адольфові, батькові, всім, що вона зробить їм страшний скандал, коли далі так буде йти. Вони не вірять? Ну, добре, тепер вона покаже. Тепер вона може робити, що хоче. І коли так, коли їх продають жабам і не хочуть уступитися, то вона сама вступиться за їх обох. Нехай Фріда не журиться: гроші будуть!

Фріда несміло, здивовано, захоплено дивиться на молодшу сестру: Страховище, дійсно, зробить, коли так насплює брови і струшує волоссям.

— Де ж ти візьмеш, Трудо? Можна знати?

— Ні. Не можна. Лягай спати! Завтра рано я тебе сховаю деінде, а потім ми оселимось разом, і вони побачать.

І зараз же покличемо до себе в гості аташе, а жабі пошлемо запросини. Нехай приходить. Добре?

Фріда зідхає, посміхається й поводить плечима так, наче вже чує на них гарячу, сильну, вперту руку аташе.

А потім старша сестра віддає не тільки всю свою волю, але і стомлене тіло в цупкі, рушучі, смугляві ручки молодшої. Руки ці роздягають її й підводять до ліжка й укладають у постіль. Як чудово визволитись од своєї волі, від сумнівів, од турбот, страху, зрадливих надій! Легко, як пушинці, що летить собі туди, куди несе чужа сила; затишно, як у дитинстві, в маминому ліжку!

Собі ж Труда стелить на канапі. Та як там стелить: кинула подушку та й усе. Їй спати ще не хочеться. Та й не можна, ніяк не можна спати: розпочинаючи кампанію рішучу, грізну, треба обдумати все, як слід.

Лямпу можна погасити й одчинити вікна на терасу. Місячна ніч густо-запашна, таємна, любовна, така, як та, коли з Максом тікали, пливе над садом, над будинком, над Шванебахами і синіми вазочками із бідними-бідними орхідеями, що так і стоять у ванні. На терасі бідолахи пальми тоскно нидіють у куточках, сумуючи за своїми африканськими ночами. І вони в неволі! Хоч би вікна з тераси до саду відчинили їм, хай би трішки волею подихали!

Труда тихенько вилізає крізь вікно на терасу й одчиняє вікна. Вітер густо подихає їй у лице й обіймає свіжими, ніжно-пухлястими лапами. Безвуха, обголена голова місяця з проваленим носом лукаво й цинічно посміхається із срібно-блакитної височини: не одну цікаву річ вона бачила звідти за своє довжелезне мільйонно-вікове життя. Над містом велетенським віялом стоїть світло електрики, завзято борючись із світлом місяця. І від тієї боротьби стоїть неугавний, глухий, густий гуд.

Труда сідає під пальмою, обнімає одною рукою, як сестру, за шаршавий, многоповерховий стовбур і дивиться в тоскно-цинічну посмішку місяця. Смішно йому з її вазочки з орхідеями? Смішно з її «кампанії»? Розуміється,

йому смішно. Але хто знає, хто сміятиметься останній!

Труда стріпує посрібленими посмішкою місяця кучерями і зручніше обнімає сестру-невільницю за стовбур.

Але в ту ж мить швидко повертає голову назад: у розчинених вікнах спальні принцеси свігиться. Ага, вернулась королева з вечері! Крізь запнуті порт'єри, крізь щілину часом видно тінь, що ходить туди й сюди. Роздягається пишна принцеса. На ніч, мабуть, здимає всі накладки з-під свого фарбованого волосся й гадає, що ніхто не догадується. От би підглядіти!

Страховище раптом тихенько підводиться і, забувши за пристойність, за вазочку з орхідеями, за жабу й «кампанію», навшпиньки підкрадається до вікна принцесиної спальні, сильно затиснувши щелепи. Вона тільки на малесеньку хвилиночку зазирне й зараз же відійде. Від цього волосся у принцеси не вилізе, і не злізе з нього фарба.

Але Страховище бачить крізь щілину таку картину, що прикипає не на одну малесеньку хвилиночку. Перед великим трюмом стоїть золотисто-біла, сильно вирізана, з високими клубами й довгими ногами постать голої, чужої жінки. На високій, довгій шиї маленька голова, і з неї на лінисто-білі, пишні, похилі плечі спадають червоно-золоті хвилі волосся, прикриваючи груди й сягаючи нижче пояса. І ніяких підкладок! В одному місці темніші, в другому ясніші, абсолютно нефарбовані! І ніколи не можна було подумати, що під тим чорним шовком, під тими стародівочькими сукнями таке несухе, гарячо-живе, таке пишне тіло!

Принцеса уважно розглядає себе в дзеркалі, потім несподівано весело, зовсім по-дитячому цілує себе в голе плече, швиденько накидає пенюар і біжить до ванни. І вона, ця засушена, неприступна, фанатична принцеса, вміє себе так цілувати!

Труда потихеньку, задумливо відходить од вікна й іде до себе, зачинивши вікна на терасу. На вікні в її кімнаті сидить Фріда й непохвально хитає головою: хіба ж мо-

жна зазирати в чужі спальні? Не дай, Боже, принцеса помітила б! Ну, а яка ж вона принаймні? Роздягнута була? Гарна? Волосся з накладками?

Труда мовчки бере Фріду під лікоть і веде до ліжка. Вони разом лягають в одну постіль, і довго чується шепотіння в темносірій од світла місяця кімнаті. Потім шепіт стає сонним і затихає. Пальми тоскно журяться в кутках тераси, і голова місяця з проваленим носом цинічно посміхається з їхньої журби.

**
*

І раптом над затихлим, заснулим, старомодним будинком серед ночі під цинічно-сумною посмішкою місяця прокочується страшна буря жаху. Дзеленчать і миготять знаками телефони, грюкають двері, напіводягнені люди з сірими обличчями й жахно-розбудженими очима бігають коридорами, скрикують, шепотять, біжать нагору. До будинку під'їжджають авта з людьми, поодяганими в форму, хапльиво входять у дім, оточують його з усіх боків, ввійходять до саду, нишпорять, обшуковують. Балакають коротко, вживчасто, таємно.

— Що сталося?!

Пропала коронка Зігфріда. Таємно, безслідно пропала свята реліквія, заповіт старого роду, благословіння віків, запорука перемоги, символ панування кращих!

От так пропала серед тихої ночі, без ніякісінького сліду крадежу, без найменшого гомону, без єдиного знаку, за яким можна б шукати! Пропала між дванадцятою й першою годиною ночі, тоді, як у сусідній кімнаті принцеса брала купіль. Коронка лежала на туалетному столі. Принцеса, роздягаючись, поклала її туди. За це вона могла ручатись головою. Але, коли вийшла з ванни й хотіла сховати у скриньку з іншими реліквіями, коронки на тому місці вже не було. (Принцеса, одначе, не розповідала, як вона шукала її, не казала, як гола, з розпанаханим одлюті пенюаром, із розпатланим червоним, диким волос-

сям бігала по спальні; як лазила рачки по підлозі, мацаючи руками попід столами, фотелями. шахвами; як розкидала мокрі простирала й рушники в ванні; як сказано, то-ненько завищала від сліпого страху й гризла зубами сукню від одчаю).

І старий тихий дім — повний притишеного, заціпленого шепотіння, шарудіння, сухих, напружених очей, то-скної шамотні, підозрінь, безнадійности, жаху. Одна тільки принцеса спокійна за всіх, тільки вона чисто по-коро-лівському ставиться до великого нещастя: з такою холодною, сталевою, величною гідністю, що старий граф готов стати на коліна перед цією сильною дівчиною. Ні одного знаку хвилювання, ніякого гніву, одчаю, ніякого різкого жесту! Неначе не коронка Зігфріда пропала, а гребінець із її волосся.

Але хто ж, хто міг учинити це жахливе святотатство? Яким способом? Усі двері й вікна на терасу та до кімнат принцеси були позамикані. Ніде ні сліду злому замків. Прислуга не могла пройти нагору, ніяк не могла. З саду через вікна тераси нема змоги вилізти, та й вікна були позамикані, та й чути ж було б щонайменший звук, бо вікна й принцесині й Трудиної спальні були повідчинювані і ні принцеса, ні Труда з Фрідою ще не спали, ще горіли в них лампи. Який же злодій зважився на таке одчайдушне злочинство?

Старий граф із графинею йдуть до Труди ще раз докладніше розпитати: може ж, вони, хоч якийсь гомін чули? Але ні тарий граф, ні графиня чогось не дивляться в очі одно одному, ідучи до дочок. Коли ж увіходять до Труди, старий граф щільно, пильно зачинає за собою двері й вікна.

Труда і Фріда сидять мовчки в різних кутках канапи. У Фріди очі повні якогось іншого жаху, ніж раніш. У Труди якийсь інший вираз. Все якесь тепер інше. І тому старий граф також інакше, ніж раніш, підходить до дочок і важко дивиться на кожну по черзі. А стара графиня,

як сполохана птиця, що до гнізда її підбирається страшний ворог, тривожно готується до оборони.

— Коронки немає. Чуєте? Трудо! Фрідо! Коронки нема. Пропала.

І Труда, і Фріда мовчки дивляться на батька. Вони знають, що нема, але для чого ж їм це так чудно, з таким натиском говорити.

— Хто з вас у той час був на терасі? Ну?

Сестри мовчать. Фріда швидко, злякано спускає очі на коліна собі, але Труда сміливо зустрічає грізний, важкий погляд із-під сірих стріх.

— Я була.

— Ага. Що ж ти робила там?

— Що ж я могла робити? Розуміється, коронку крада! Сірі стріхасті очі люто скидаються догори.

— Не смій мені таким тоном балакати! Ти! Що ти робила там, питаю? Фрідо, відповідай!

Фріда, як у дитинстві, злякано, мовчки наставляє на батька великі, здивовані, сині очі.

— Фрідо, ти доросла заміжня жінка. Ти повинна розуміти те страшне підозріння, яке лягає на наш дім. Одповідай, — що робила там Труда?

Губи дорослої, заміжньої жінки по-дитячому морщаться, починають труситися, сльози викочуються із здивованих очей і одна по одній швиденько котяться по зблідлих лицях. Вона не знає, що робила Труда. Вона спала. Чи той... Труда була на терасі, але вона там тільки підглядала за принцесою в вікно й зараз же відійшла від нього.

— Підглядала? Як покоївка? Дочка графа Елленберга підглядає до чужих вікон?!

— Я хотіла подивитись, чи справжнє волосся в принцеси.

Старий граф ступає крок наперед і простягає руку до Труди.

— Давай сюди негайно! Швидше!

Труда великими, нерозуміючими і вже знаючими очима

ма скидує на батька.

— Що давати?!

— Трудо!..

Бідна птиця-мати може тільки з жахом і одчаєм слідкувати, як ворог усе ближче та ближче добирається до необачної, необережної дитини. Ах, одвести б його в другий бік, на інший слід направити!

— Батьку, ради Бога! Як ти можеш таке?

— Мати! Мовчи! Страховище на всяке божевільне страхіття здатне. Трудо! На терасу ніхто не міг пройти. Коронка лежала біля розчиненого вікна на столі. Біля того вікна, куди ти підглядала. Ти розумієш, що твій дикий, страшний жарт зайшов занадто далеко? Розумієш, чи ні?

Труда не розуміє. Смугляве лице з синьою родинкою під ухом наливиється темним, бронзові очі стають гострі, стрибливі. Вона помалу підводиться, вирівнюється й закидає голову.

— Хто з нас, графе Елленбергу, жартує, це ще невідомо. Та як не як, а ваші слова й ваше підозріння на свою дочку страшніші за всяке страхіття.

І вона, не горблячись, як звичайно, не помахуючи хлоп'ячому рукам, а рівно, випростано відходить до столу.

Граф чує тільки ці два слова: «графе Елленбергу», не «батьку», не «тату», а власне «графе Елленбергу!»

І графиня чує ці страшні, незрозумілі два слова. І чує, як старий тихо, пошепки повторює: «графе Елленбергу!»

Він якийсь час важко, ошелешено дивиться на Труду, потім повертається до Фріди й киває їй головою.

— Ходім!

Графиня і Фріда тихо виходять за старим графом, а Труда стоїть біля столу і грається олівцем, суворо насупивши брови. Згори донизу дім обшукано; поперетрушувано всі кімнати й речі прислуги; попередблено всі закутки, всі сліди пальців на порозі балюстради. І на ранок

усі підозріння зупиняються на льокаєві Фрідріху. Баронеса Фріда... виразно бачила на терасі тінь людини, подібної до льокає Фрідріха. Вона не звернула потрібної уваги, але цілком виразно бачила мужчину високого росту з горбатим профілем, як він швидко й нишком пройшов повз вікно спальні графівни Труди.

Поліція й детективи, захопивши з собою очманілого від жаху, непорозуміння й одчаю Фрідріха, спорожняють старий графський дім. Чи дійсно винен Фрідріх, чи ні, ні поліція, ні прислуга, ні принцеса, ніхто того не знає, але кожний розуміє, що Фрідріх мусить бути арештований, щоб разом із собою занести в тюрму навіть тінь підозріння на старий графський дім.

Граф Елленберг згоджується дати дозвіл на арешт Фрідріха. Він згоджується, але зараз же кличе графиню до себе в кабінет.

Старі, змучені жахом і безсонням обличчя їхні здаються ще старішими. Старий граф одшморгує порт'єри на вікнах, одчиняє вікна й гасить світло ламп. Ці приготування не подібні до приготувань до катування, але графиня дрібно-дрібно христиться за спиною графа, в якій чувається щось грізне, невблаганне й таке знайоме.

Але рівночасно й нове: зарані повна тріумфу певність і страх од цієї певности.

Ах, вона знає вже, про що буде моза, про що так моторошно мовчать ці одзислі, жовто-сірі щоки!

Світло ранку, молоде, прозоре, лагідно-радісне; невинний, чистий дух роси й зелені; лукаво-здивоване лопотіння шпаків і завзяте, рясне джеркотання горобців, — як це все не підходить до двох старих, напружено-страждальних, мертво-сірих облич.

Маленька, гостровида, з пов'язаною білим голівкою, з напружено-круглими, величезними очима нічної мишка, за якою зараз почнеться полювання старого, жовтого, лютого kota, сидить графиня в куточку величезного фотелю й нашорошено слідкує за кожним рухом чоловіка.

От, нарешті, тяжко сідає, кладе великі в ластовинні руки на поруччя фотелю, очима надушує на мишку. А в очах тривожна пезність.

— Коронку взяла Труда.

Мишка робить рух.

— Прошу не перебивати! Коронку взяла Труда! Ти сама це знаєш. Її загрози скандалом, її обіцянки Фріді здо́бути прошей, усе це, очевидно, мало на увазі саме це страшне, скандальне злочинство. Але не в цьому річ. Я згодився на твої й Ганса домагання арештувати Фрідріха, але я зробив цю несправедливість умовно. Від тебе тепер залежить, чи я далі буду піддержувати цю нашу жорстокість, чи замість Фрідріха відправлю Труду до тюрми. Чуєш?

Графиня вже знає, яка ця буде умова. Все те саме, вічне, неспокутуване прокляття їхнього життя!

— Отже сьогодні, зараз ти мені скажеш правду: чия дочка Труда.

Графиня заплющує очі й трудно, скорботно зідхає: все те саме!

Але на прафа це мовчазне, тужне зідхання діє, як фальшивий, нахабний крик, повний брехні й упертости. Велика волохата рука стискується в кулак і б'є по поруччі.

— Ти скажеш! Сьогодні ти скажеш мені! Сьогодні ти, нарешті, в моїх руках. Все життя ти волочила по багні моє ім'я, а тепер діти твоїх кохуваників крадуть останнє, що лишилось у мене, честь мою! Задушу тебе, прокляту, а її зараз же віддаю судовій владі! Кажі!

Графиня збирає все страждання своє, ввесь страх, увесь одчай свій у руки й простягає їх до чоловіка.

— Присягаюсь же тобі всім святим для мене: Труда — твоя! Труда — твоя!

Граф жадно, ловляче витягає до мишки жилаву, одвислу шию.

— Ага, Труда моя? А хто ж не мій? Адольф? Отто? Фріда? Хто? Кажі!

І зноу все від початку. І знову прокльони, загрози, сльози. Про Труді вже забуто. Хіба це важно: Труді, Адольф, Фріда чи навіть покійний Отто? Правди треба, правди!

І за певність уже забуто.

І от уже знов, як не раз бувало, наче вперше, граф стоїть навколішках перед зляканою цим більше, ніж його люттю, прилиплою до стіни графінею і, трясучи піднятим, підведеними, як на молитву, руками благає:

— Скажи мені правду, тільки правду! Яка б вона не була! Благаю, молю, визволь від цих мук сумніву! Яку хоч правду, тільки, щоб уже кінець! Ти ж зрозумій: я не можу чути себе батьком, я не можу дозволити собі любити їх. Я оправдований з останнього, що є на старість у людини. Але я й любови не хочу, нічого. Тільки спокою й правди. Присягаюсь тобі: я нічого не зроблю Труді, я покрию її злочинство, але за це скажи мені всю правду!

Але графиня, як розп'ята, тримаючись фуками за стіну, мертвими губами шепоче все те саме:

— Всі твої! Всі твої!

І сльози муки за себе, за нього, за отих «усіх» котяться по лиці безупинно. Яку вона іншу правду може сказати йому, коли вона й сама не знає її?

І так само, як не раз уже бувало, графиня, сама трохи не вмівуючи, помагає старому підвестися. Сама хитаючись од лютого болю у правій половині голови, що наче видушує око з лоба, одводить старого до спальні й укладає в ліжку. І, коли бідний, любий, вимучений, заплющивши очі, так тихо, так лагідно й безживно шепоче: «І ніколи-ніколи я не визнаю, хто мої діти!» вона притуляється чолом до його подушки й гірко-гірко плаче.

**

— Пан президент у кабінеті?

— Ні, вони в Залі Здоров'я.

І Вінтер, вклонившись, уже хоче пройти далі: в Залі

Здоров'я ніяких справ не допускається, навіть Вінтерові без надзвичайної потреби вступ заборонений.

Але граф Адольф ніжно придержує пана секретаря за рукав і спокійно просить негайно піти й докласти панові президентові, що з ним хоче говорити граф Елленберг у важній справі.

Спокій і певність графа Елленберга такі тверді, що Вінтер, трохи повагавшись, одважується рискнути. І диво дивніше: пан президент тільки пильно похмурюють брови, мить думають і згідливо хитають головою. О, Елленберг знайшов щілинку, куди нікому іншому не пролізти!

Величезна мармурова зала з стелею-вікном, що тепер утягнена в стіни, вся залита сонцем, якому милостиво дозволено виконувати свої функції в цьому, не всякому доступному, куточку палаца. Посеред залі прожогом виринається в золотисте ранішнє небо фонтан і весело-діловито падає вниз, в озерце, обкладене живою травою, квітами й кущами. Навкруги озерця стоять апарати для всякого роду фізичних вправ, починаючи від бігання й кінчаючи складними «хан-чу». Машини одверто, гордовито й холодно поблискують металом: навіть тут людина без них ніщо. Травичка, квіточки, фонтанчики — все це миле, але дійсне здоров'я дають тільки вони, негарні, байдужі й жорстокі.

Пан президент у боксерських коротеньких штанцях на голому тілі, з виразом упертості й хижої люті б'є кулаками в рукавицях шкуратяне опудало, що гнучко піддається під його ударами, хитро згинається вбік і несподівано опиняється на другому боці. Тут же поруч стоїть із журналом пан боксмайстер (теж у коротеньких штанцях) і з виглядом професора, що слідкує за надзвичайно важним науковим експериментом, пильно й заклопотано занотовує особливо важні моменти. Трохи віддалік пан бадемайстер із асортиментом рушників, простирал і всякого іншого купального приладдя почитиво дожидає своєї черги.

В Залі Здоров'я, як у всьому палаці, ніщо не стоїть без діла. Фонтан енергійно, безупинно рветься вгору, обігривається в соняшних променях, падає вниз і розбігається кружальцями до берегів. Машини, потрушуючись і подригуючи, тихо гуркотять, готові, як і бадемайстер, обняти тіло великої людини, терти його, м'яти, голубити, насичувати токами всяких енергій. Опудало терпляче, не жаліючись, підставляє то з одного боку, то з другого своє шкуратяне тіло й не крекне ні разу під лютими діяльними ударами.

Граф Адольф із тим самим виразом серйозної почтливості й заклопотаності, що й бокс — і бадемайстерів, навшпиньках підходить іззаду й зупиняється.

Мертенс, зачувши кроки, озирвається. І вмить кидається на графа Елленберга з шкуратяними кулаками, люто кричачи:

— Обороняйтесь!

Граф машинально підносить руки й злякано відсувається. Пан президент весело, задоволено регочуть, ритмічно підкидаючи при цьому випнутим і здушеним штанцями животом. На сидластому чолі, на вухах, на носі рясно блищать краплі поту. Все тіло, немолоде, але ще сильне, в жорсткому рідкому волоссі на грудях і коротких ногах також масно мокріє потом,

Кивнувши бадемайстрові, Мертенс прямує до мармурового ложа, ніжно-рожевого, блискучого й холоднуватого.

Бадемайстер ніжно обхоплює пана президента в обійми й починає з такою надзвичайною спритністю, швидкістю й артизмом обтирати спітніле тіло, що граф Адольф широко милується. Витерши, бадемайстер кладе пана президента, як кохану, на ложе, прикривши тіло тонюсіньким полотном.

— Ну, тепер сідайте! Щось із принцесою? Приємне? Неприємне?

Граф Елленберг обережно посміхається: як для ко-

го, — для принцеси — неприємне, для інших може бути... корисне.

Мертенс кінцем рушника витирає піт із лоба, що знову виступив, як виступає вода на болоті, і час-од-часу, поки граф розповідає, проводить рушником по лиці.

— Гм! Цікава історія! «Загине коронка — загине рід». Чудово. Ну, хвалю: хитро. З моїх рук повинна одержати? Добре. Де коронка? Покажіть!

Висновок для графа Елленберга цілком несподіваний і невідомо, чи бажаний. І через те, що невідомо, граф ще обережніше, ще ніжніше посміхається.

— На жаль, пане президенте, я не знаю, де коронка. Діо викрадення не причетний.

Мертене махає собі на лице рушником, не зводячи пильних, допитливих очей із горбоватого, жовтяво-мучнистого лица.

— Ну, добре. Мені байдуже. Але коронку негайно доставити мені! Принцеса дістане її разом із моєю рукою. Я врятую їхній рід!

І на вкритих потом твердих губах виступає іронічний усміх. Усміх цей перекидається на графа Адольфа й розгортається в тихий смішок.

— Але ви відповідаєте! Чуєте? Що?

Це вже не так смішно. І граф Адольф із відповідним виразом лица пробує в'яснити це панові президентові. Але пан президент не хочуть навіть слухати: коронка мусить бути знайдена якомога швидше й за всяку ціну. Кредит необмежений. Хоч пів Об'єданого Банку. Досить? Що?

Граф Адольф сміється з милого дотепу пана президента, але зелені, банькаті, розумні очі пана президента знову пильно й допитливо впираються в м'яке горбовате лице з сіро-жовтими віями. І знову граф не знає, чи бажано йому підтримувати цю допитливість, чи швидше розігнати її.

Але пан президент мусять набиратися здоров'я —

авдієнція скінчена.

**
*

«Негайно й за всяку ціну».

Легко панові президентові давати категоричні накази, але як виконати їх у такій загадковій справі?

Що батько даремно складає підозріння на Трудю, це ясно стає й дитині, побалакавши з пришелепуватою дівчиною. Та й сам батько вже, здається, не дуже вірить.

Та як не як, а випадок такий, що використувати його можна для розумної людини чудово, і, хто врятує смішну, дурненьку коронку, той урятує старенький, одмерлий рід, династію. Послуга немала. А за це треба немало заплатити.

У графівій приймальні уже чекає президент поліції з якимсь молодим добродієм, високим, тонким, із сокируватим носом і гарними, ніжними очима.

— Дозвольте представити вам, ваша світлосте, доктора Тіле, нашого найенергійнішого й найталановитішого детектива. Доктор Тіле працює в нас із власної охоти й любови до свого мистецтва.

Доктор Тіле вклоняється й посміхається такою ніжною й уважною посмішкою, наче він уже давно й гаряче любить графа Елленберга і йому зразу можна довірити найінтимнішу справу. Слухаючи його світлість, він схиляє гладенько зачісану, з блискучим проділем посередині голову то на одно плече, то на друге й пильно, серйозно хитає головою.

— А як ви думаєте, пане докторе: Інарак міг це зробити?

Доктор Тіле охоче й швидко відповідає:

— Можливо, можливо! А посвідки ніякої не залишено? Ні? Гм! Як так, то сумнівно. Бо, як відомо вашій світлості, Інарак у таких випадках раз-у-раз лишає посвідку. Звичайні злочини вже починають підробляти ці посвідки й тим завдають Інаракові багато клопоту, бо до-

водиться давати спростовання.

І доктор Тіле так добродушно й ніжно посміхається, що вся справа з коронкою й сам Інарак видаються простими, легкими й якимись собі хатніми.

Ну, значить, так: доктор Тіле бере цю справу під свою особливу увагу, звільняється від усіх інших обов'язків, і до дому графа Елленберга-батька має бути якнайшвидше під виглядом нового льокая прийнятий один із помічників пана доктора. Сам же доктор (також якнайшвидше!) має обдивитися місце пропаду коронки.

— Але майте на увазі, панове: сам президент Мертенс зацікавлений цією справою. Ви розумієте, що це значить? Отже, коронка мусить знайтися негайно й за всяку ціну!

Президент поліції на знак пошани й уваги витягається струнко, а доктор Тіле, на мент устроївши у графа серйозний, пильний погляд, ніжно й покірно нахиляє гладко зачісану, довгасту голову.

Але коли доктор Тіле їде до себе додому, в погляді його вже немає ніжності, хіба що часом крізь заклопотаність раптом викрешеться іскорка веселого гумору. І як тільки входить до свого кабінету, обвішаного всякими традиційними, детективними трофеями й приладдям, то навіть іскорки зникають. Він зараз же хапає телефон, наставляє екран і телефонує. На екрані з'являється маленьке, обросле під вухами кудлатою шерстю личко в окулярах і, посміхаючись, киває докторові.

— Шпіндлере! Негайно екстренне зібрання! Хоч невеличке, приватне, але негайне. Важна справа. Не пізніше, як через півгодини, буду у вас.

Голівка у мавпи пресерйозно варушить губами, і в телефоні чути гунявий голос:

— Голубчику детективе, ви, здається, замість злодіїв, повинні розшукати наперед просту людську логіку: як же можна за такий строк..

— Ах, Шпіндлере, мені треба порадитись! Кого

встигнете. Я зараз їду до вас. Бувайте!

Перед тим, який грим вибрати, доктор Тіле задумується: Кляра любить без бороди, білявий, з невеличкими вусами. Але це негарно: маленькі та ще біляві вуса не зменшують розмірів проклятого носа. Краще темнорусий, з борідкою, або ще краще з еспаньйолкою — в цьому є щось південне, фатальне. І ніс же скрадається.

Через півгодини високий, гарно вбраний, середніх літ добродій з еспаньйолкою й темними, густими вусами, над якими сокиркою випинається сухорлявий, хрящуватий ніс, поважно входить до садка невеличкої вілли доктора Шпіндлера, відомого вченого економіста.

Двері відчиняє сама Кляра. Мила Кляра, дорога, напружена чеснота: вона боїться навіть трішки припудритись для нього, щоб чогось не подумав. А пенсне навмисне наклала на свої сірі, з темними обідками милосерйозні й такі ж жіночі, такі лукаво-вабливі очі. Навмисне, бо докторові Тіле це не подобається, бо це робить її сухою, «абстрактною». Ах, коли б вона могла, вона б скоцюрбила своє трішки заповне, але струнке тіло, зробила б плескуватими пишні жіночі клуби, а груди — о, ці безсоромні, випнуті, кричущі ознаки її полу вона б знищила, як нищили їх середньовічні ченці на безсоромних статуюх!

А все ж таки доктор Тіле в темнуватому передпокої ловить її сухувату, теплу руку й швидко підносить до уст. Рука спочатку легесенько здригується, на мент, на коротюсінький мент стає безвольна й тільки тоді з обуренням шарпається й виривається. Сірі очі з обідками, блиснувши склом пенсне, неначе сльозами, гнівно й з докором озирається на нього.

— Я ж вас прохала, Тіле!

Тіле благально схиляє голову з еспаньйолкою на ліве плече й посміхається такою своєю ніжною, доброю посмішкою, що Кляра безпомічно знижує плечима й швиденько йде в розчинені двері кабінету.

Біля стола у своєму «перманентному» спортовому сіренькому костюмчику, на тоненьких, кривеньких, широко розставлених ніжках стоїть Шпіндлер. Кудлата й велика, як у пуделя, голова з кучерявими заличками під вухами короткозоро схилилась до тоненької брошури, яку він тримає, як якийнебудь товстий том, обома руками. Окуляри йому аж на чолі, і він мружить на брошуру очі, як мружаться люди, що на них віє сильний вітер із порохом.

— А, детектив! Наш знаменитий детектив! Ну, яке ж таке страшне злочинство примусило вас так негайно турбувати нас? Га?

Чи він це цитує з брошури, чи від себе говорить, з певністю сказати не можна, бо на доктора Тіле зовсім не дивиться, і тон неухважний, заклопотаний, голова ж іще пильніше схилена до книжечки.

Одначе руку простягає кудись у повітря, здається, для поздоровання. І тільки, як доктор Тіле міцно бере цю руку у свою, тоді дивиться на гостя, зсунувши брошуру окуляри на крихтний носик.

На канапі сидить Макс Штор. А більше нікого нема: за такий короткий час скликати людей зовсім не так легко, як то думається спритним детективам.

— Ну, що ж за важна справа? Га?

Доктор Тіле озирається: на стільцях, на канапці, на всіх фотелях купами лежать книжки, брошури, газети, коректурні шпальти — сісти ніде. Не кабінет ученого, а склад книжок, та ще під час перевозу з одного помешкання на друге — все поперемишуване, порозгортане, понакидуване одно на одне. Кляра теж озирається по хаті.

— Йозефе, з цих стільців можна покласти книги на підлогу?

Йозеф серйозно й критично оглядає стільці. Можна. Але обережно, в тому самому порядку (цебто слід би сказати: в тому самому непорядку).

Сам Йозеф Шпіндлер не сідає: йому стоячи зручніше слухати й переглядати брошури та газети, які він одну по одній бере з купи на столі. Відстовбурчивши нижню губу і мружачи очі, він, здається, цілком заглиблений у свою роботу. Але з несподівано-промишрених уваг і запитів видно, що він добре все чує.

Кляра, мила Кляра, сидить на канапі в другому кутку, як у фотелі, поклавши руку на книжку. Голову відкинула на спинку канапи, пенсне скинула. І так ця поза її нагадує той незабутній вечір у купе вагона, коли доктор Тіле вперше з нею зазнайомився, що страшенно трудно не дивитись на неї. А дивитись не можна — це перешкоджає розмові. (Навіть пасмо волосся, як ріг молодого місяця, так само й тепер обнімає щоку!).

— Ага, так вони знайшли первопричину — Інарак?

І Шпіндлер уважно й заклопотано нахиляє мавпяче лице до газети, неначе придивляючись до тієї самої первопричини.

— Поліція, як відомо, завсіди відзначається надзвичайно розумною й глибокою аналізою. Але невже таки ця дубина й досі не знає, що ми не крадемо, а беремо? А на одержання раз-у-раз даємо посвідки? Ну, добре, які ви робите з цього висновки?

Переглядена газета лягає на ліву купу, а з правої береться нова, англійська.

Доктор Тіле роздумливо й помалу погладжує долоною ребро носа. Він ще ніяких особливих висновків не зробив, але йому думається, що, можливо, через цю історію з коронкою вдасться добратися до Мертенса. Можливо, що Елленберг доручить докторові Тіле зробити доклад президентові Об'єднаного Банку й тоді...

Як раптом затихла, затаїлась, завмерла тривогою рука Кляри, що гралася шнурком канапи! Бо тоді... разом із висадженим у повітря Мертенсом полетить і той, хто висаджуватиме! О, любя!

Шпіндлер морщить губи й ніс — утопія.

Макс Штор посміхається — неможливо.

А доктор Тіле жде, що скаже Кляра. Одначе Кляра мовчить.

— Дурниці. Нікуди вас не допустять. І річ не в тому.

Шпіндлер рішуче перегортає сторінку величезної газети і, нахилившись, починає мимрливим, рипучим, байдужо-невважним голосом вичитувати з неї:

— Інтерес у другому. Зацікавленість Мертенса про падом коронки в цієї князівночки підтверджує деякі чутки про ніжні почування його величності до цієї особи. Коли це факт, то він має для нас серйозне значіння. Всі наші невдачі з замахами на Мертенса мали досі ту причину...

Шпіндлер присовує лице майже до самої газети.

— Угму! Англійська буржуазія вже теж у ролі анти-мілітаристів і борців з «єдину республіку землі». Пікантно!.. Так, ту причину, що біля бідного вдівця Мертенса досі не було жінки. Цей гладкий бик зі своїми дерев'яними меблями, рогожами й тому подібною наївною декорацією претендує на славу аскета. Через те, коли ця спадкоємниця збанкротованих королівських біржових спекулянтів дійсно закинула гачок на цю біржову акулу й акула клює, — то нам рація мати свою людину в тому домі, де живе прекрасна рибалочка. Чи допустять товариша Тіле до Мертенса, це невідомо, але що рибалочка може допустити до дому графа Елленберга акулу, то це дуже можливо. І тоді, дійсно, перспективи стають іншими. Тоді, може, справді він звідти вже не вийде.

Кудлата голова чорного пуделя підводиться від газети, і невеличкі, заглиблені очі старої, розумної й лукавої мавпи з сміхотливою іскоркою пробігають по присутніх.

— Отже, виходячи з вище сказаного, я пропоную, щоб Інарак висловив свою подяку графові Елленбергові і президентові поліції за їхню блискучу ідею доручити товаришеві Тіле вести справу дорогоцінної для всієї

людськості коронки Зігфріда.

Як ясно, по-дитячому, з полегкістю сміється Кляра! (А руку дати поцілувати ні за що не хоче!).

Макс Штор теж сміється, але не так ясно й легко: в тому домі, де живе рибалочка, звідкіля, може, Мертенс не вийде, живуть його батьки. Це знають і Тіле, і Кляра, але... «і одречеться батька, матері»...

Отже, нарада зупиняється на тому, що товариш Тіле сьогодні, зараз же, негайно, повинен помістити до Елленбергів одного з товаришів. Це покищо єдине, що можна зробити реального. Дальші заходи залежатимуть од розвитку ситуації.

**
*

Князівна Еліза рівно й струнко ходить по червоному салоні, волочачи за собою по килимі тінь. Рівно й струнко, як вірні піддані, витяглись перед нею книжки на великому червоного дерева столі. Весняний вечір, що млосно, розніжено зазирає із саду, прогнано геть важкими, червоними порт'єрами: не треба ніякої весни! Струнко, суворо ступають думки в душі, рівними, напруженими, вимуштруваними кроками. Хто хоче дійти до мети, в того думки, не зважаючи на ніякі катастрофи й нещастя, повинні ступати вимуштруваними кроками!

Тихий стукіт у двері; тихий рип; почтиво, механічна, бездушна постать льокая. Граф Адольф фон Елленберг просять дозволу відвідати її світлість.

Нечутно, м'яко, стишка впливає граф Адольф. М'яке, безкісне, ватяне тіло почтиво зігнуте сумом і скорботою, — ах, таке нещастя з коронкою, з дорогоцінною реліквією великого минулого, з найсвятішою пам'яткою незабутніх часів слави й величі!

Червоно-золота голівка рівно й непорушно стремить із глухого, високого, чорного коміра — червоно-золотиста квітка в чорній вазі. Очі холодно, спокійно й уважно слідкують за рухами м'яких лиць і голених, непідфар-

бованих уст, помащених найпочтивішим і співчутливим усміхом.

Так гордо, чуйно й нашорошено-спокійно дивиться молода золотиста левиця на м'який підлазливий підступ старого ягуара. Ледзе помітно здригують вуса, гнучко, привітно й знеможено вигинаються хвости. Хто перший зробить скік?

Ах, це такий удар для родини Елленбергів, що на її лоні могло статись оте святотатське злочинство! Головне, що так надзвичайно таємно, загадково, не лишивши ані найменшого сліду, вчинив злодій цю страшну річ. Очевидно, великої сили й досвіду злочинець. І боротьба з ним не легка, ах, на жаль, не легка, це з усього видно. Поліція, детективи? Ех, що вони можуть у такому випадку? Тут іншої, зовсім іншої сили треба!

І граф Адольф зідхає так, як людина, що вирвала б серце своє і своєю рукою поклала б його на стіл, коли б це могло допомогти справі. А в сірих очах повільно, обережно вигинається напружений хвіст.

Золотиста молода левиця байдужо-гордо чекає: цікаво, чого він підповзає, чого так розстилається співжалею і зідханням?

Так їй шкода, що саме в родині старого друга її батька це сталось. А якої ж іншої сили треба, щоб боротися з тим злочинцем?

Граф Адольф іще раз зідхає, похиляє голову й тихо, сумно, ледве чутно й безнадійно бовкає:

— Грошей.

І не рухається: тут кінець усім зідханням, жалям, міркуванням, тут цілковита, непоборна безнадійність, величезна непроломна скеля. Але за скелею... О, що там за простір, що за сяйливе визволення там, за тою скелею!

Принцеса на мить забуває за свою гордість і здивовано розплющує зелені, віясті очі.

— Невже так багато грошей треба?!

Старий ягуар швиденько підводить голову, підпов-

зає трішки ближче й привітно, вибачливо, влєсливо метє хвостом і посмішкою. Принцєса дивуєтьсє? А хіба є на світї такі гроші, щоб за них можна було купити украдену рєлїквію? І хіба злодій того не знає? І хіба він не поставить справжньої суми викупу? Де ж найдетьсє той багатїй, щоб справитисє з цінністю коронки? Чи принцєса гадають, що її так само лєгко купити, як усяку брильянтову цяцьку? Так?

Принцєса Еліза пильно обводить шукаючим поглядом схиленє набік, сумно й улазливо-сміхотливє, горбате лицє.

— Значить, ви вважаєтє справу за цілком безнадійну?

Сірі очі в жовтих віях примружуютьсє, голова нерішучє втягаєтьсє у плечі, плечі нерівно, вихилясом лїдводятьсє, неначє випручуючись із чогось липкого.

— Н-н-ні, я та-ак не сказав би... Але...

І вмить — клац! — цілковита зміна: постаь рівна, спокійна, лицє повнє гідности, поважности, врочистости.

Він будє зовсім шириий із принцєсою. Справа не така безнадійна. Але трєба говорити одверто: в Німєччині є тільки одна людина, що може боротисє з цінністю коронки Зігфріда, тільки вона одна може взяти на сєбє відвагу викупити її в усякого, хто володіє тепєр нєю. Ця людина — Фрідріх Мєртєнс.

Точєнє-кістянє підборіддя принцєси стає холодно-чітким, сухим і гострим.

— Дякую, графє, за щирість. Але я волію, щоб коронка, лишилась покищо в руках злодія, ніж бути зобов'язана цьому фабрикантові гумових препаратів.

Перєд словом високої особи, хоч якє воно, всяка голова повинна побожно й покїрно схилитись. Але було б злочинство супроти самої принцєси, коли б граф з почтивости сховав свою власну думку з цього приводу. Коли її світлість дозволить, то він скажє, що цєй фабрикант гумових препаратів є найгеніяльнїша людина в Німєччині

й наймогутніший представник нової аристократії.

Принцеса Еліза здивовано й зневажливо, як расовий кінь, якого торкнуто віжками, закидує голову догори. Аристократії? Граф має сміливість цього індивіда називати аристократом, цю коротконогу довбню із лицем професійного ката, з руками горили, з манерами зарозумілого, незловленого вбійника?!

Князівні аж кров шугає в лице і горить, і пашисть, як у дівчинки, як у звичайнісінької, нестриманої глибоко обуреної дівчинки. А граф Адольф тільки схиляє голову, ховаючи задоволення.

— Ви зволили, ваша світлосте, намалювати досить яскраву, соковиту карикатуру. В дійсності ж пан президент є нащадок старого торговельного роду, могутній і владний проводир, смію повторити, нової молодії аристократії. Так, ваша світлосте, нової аристократії. Старої вже немає, вона вмерла, здійснивши свою історичну роллю. Закони виросту, смерти й нових народин, ваша світлосте, не минають нікого, ні окремих людей, ні кляс, ні цілих народів.

І, злегка помахуючи хвостом, уважний і почитивий, він чекає декілька ментів наслідків своїх слів. Розуміється, він цими словами каже їй, що й вона померла, оця молода, опукогруда, червоноволося, довгошия князівна. Померла давно, без сліду, без слави, без надії воскреснути, разом із усіма своїми коронками, порохнявими організаціями, з цими смішними забавками непристосованих нездар, недотеп і слинявих романтиків. Розуміється, вона рідкий анахронізм, вогнекровна мумія, пра природи: красуня з повернутою назад головою. Так каже граф Адольф посмішечкою.

А принцеса Еліза теж посміхається: як зрадник, перевертень жагуче прагне заплювати, вмертвити, знищити те, що він зрадив, щоб у знищенні знайти для себе виправдання! Ренегат готов глумом, багном закидати, кров'ю залити дірки у своїй душі від одірваної й проданої

ворогам чести.

— І, на вашу думку, нова аристократія має заступити стару, графе?

І до графа з-під приплющених закруглених вій із цікавістю й гидливим чеканням скоса дивляться очі, а довга, вузька, витягненими віковим пещенням пальцями рука не дбало перебирає золоту пліть ланцюжка з олівцем на кінці, оздобленим манюсінською коронкою.

Граф схиляє голову, і на злизах лисуватого чола скляним блиском червоно відбивається світло.

Так, він думає, що нове завсіди заступає старе. Більше того: нове виконує ще й своє призначення. А призначення нової аристократії є нечувано-величезне, безприкладно-грандіозне. Так, так. Нова аристократія стоїть на порозі такої епохальної, світової події, перед якою бліднуть найбільші події з історії людства, перед якою всі вони — дитячі іграшки, белькотання немовляток.

Принцеса робить перебільшено-здивовані, навіть трохи злякані очі, а куточки уст здіймаються догори легесеньким усміхом.

Граф же Елленберг не помічає нестримности її світлості — при тяжких операціях рідко хто може довести свою стриманість до того, щоб не скрипитись і не крикнути.

Так, так, нова аристократія досягла небувалої сили. Минулі доби воєн, революцій, доби струсів, нищення й розпорошування вікових надбань загартували наступників, викликали протилежну страшну енергію збирання, скупчування, концентрації, що на початках століття, здавалось би, було неможливим, те тепер здається цілком нормальним, законним і необхідним. Наприклад: у руках однієї людини половина всього національного майна Німеччини. Один рух пальцем Фрідріха Мертенса, один натиск на гудзик апарату — і мільйони людей засуджені на голод і смерть. І всі мільйони неодмінно помруть, коли на те буде воля Мертенса. І ніяка сила не може противи-

тись тій волі. Чи могли ж похвалитись такою могутністю представники колишньої аристократії, колишні монархи? Нехай самі принцеса скажуть!

Принцеса нічого не каже. Вона байдуже, грайливо перебирає рожево-точеними пальцями м'яку плоть ланцюжка.

Розуміється, проти цього нічого ніхто не сміє сказати. Це видно кожній дитині, хоча знаходяться такі діди, що, вмудровуються не бачити цього й мріяти про неповторне. Діди не помічають, що діється в них перед носом, і вглядаються в те, що діялось століття назад. А відбувається воістину величений і величний процес, який отот має закінчитись таким актом, що радикально, нечувано змінить усю мапу земної планети. Принцеса, розуміється, знайома з ідеєю Єдиної Республіки Землі? І, розуміється, не вірить у неї й уважає її за пустісіньку фантазію газетярів? Про неї, мовляв, уже стільки писалось і говорилось? Але це — не фантазія. Це — найреальніша, найдозріліша ідея часу. І здійнить її ота сама нова аристократія. О, це буде незнаний досі, безкровний, всесвітній переворот, який утворить цілком нові відносини на всій планеті, який без болю, мирно переверне тисячі людських поглядів і створить такі колосальні багатства людей, що про них не мріялось ні в одній казці за старих часів. Нова аристократія дасть, нарешті, світові так довго й так жагуче бажаний мир. Уперше й навіки буде знищений жорстокий бог війни, за яким раз-у-раз ховався маленький ідол революцій. Мечі перекуються на рала, а в салдатських казармах задзвенять веселі, юні голоси школярів...

Рука принцеси, строго обтягнута чорним блискучим шовком, перестає гратись ланцюжком. Занадто широкі й густі брови злегка здіймаються на чоло, очі поширюються, як дві морські черепашки.

— Соціалізм!?

— О, принцесо!

Граф Адольф схиляє голову на ліве плече й обра-

жено приплющує очі. Йому дуже сумно, що її світлість такої низької думки про його розумові здатності. Соціалізм — це віра в чорну магію. Проповідують її фанатичні дурні або реалістичні шарлатани, а вірять у неї каліки, невдахи і плебс. Він же, граф Елленберг, здається, не подібний ні до мага, ні до дурня, ані до шарлатана, він більше, ніж хтобудь, вірить у вічний, абсолютний закон: рівності людей не було, ніде немає й бути ніколи не може. Слабші й дужчі, гірші й кращі, чернь і аристократія. Так було завжди, так є тепер і так буде повік. Міняються тільки форми, але сам закон зостається неперушним і незмінним. Хіба ж це соціалізм?

Принцеса лишає ланцюжок і сідає рівніше. Як так, то вона не зовсім розуміє, що хоче сказати граф. Ну, добре, мир, тиша, овечки, мечі на рала. Все це чудово. А як же буде, коли ота чернь, оті фанатичні дурні, шарлатани не задовольняться вічним законом нерівності й почнуть виробляти те, що вони раз-у-раз цілі тисячоліття виробляють на Землі? Як ота нова, всемогутня, чудодійна аристократія без війська справиться з ними? Оце вона хотіла б знати, з ласки пана графа!

Ах, немає нічого злішнішого, коли жінка, гарненька, от із такою лебединою шиєю й пожежею волосся на прекрасній голівці, коли вона, замість давати насолоду мужчині, пресерйозно, преповажно й прехитро береться підставляти йому ніжки в політиці, задаючи йому пренаївні, дитячі питання!

— Ви маєте рацію, ваша світлосте. Ваше питання глибоке й трудне. Але воно вже розв'язане нами. Декілька поліцаїв, ваша світлосте, з науково-вдосконаленими газовими скорострілами — і багатотисячний натовп дурнів і шарлатанів буде в паніці тікати від них. За секунду такий скоростріл може вбити тисячі людей. Це, між іншим, ще один доказ, ваша світлосте, що війна стає цілковитим безглуздом. А крім того, дозвольте вам додати, ваша світлосте, що ми маємо таких чудових помічників,

як самі панове соціялісти. Як вам, розуміється, відомо...

(Що їй може бути відомо, цій невинній черниці, посвяченій на пожертя богові минулого?).

— ...Як вам відомо, соціялісти поділяються на різні партії, групи й секти, що вічно й люто борються між собою. Це, між іншим, знову показує, що навіть серед робітництва немає рівності. І серед нього є різні верстви з різними інтересами, що й кидають їх на боротьбу поміж собою. Праві соціялісти, ліві соціялісти, старокомуністи, неокомуністи, анархо-соціялісти, анархо-комуністи, активісти, пасивісти, анаркісти. І так далі, і так далі. Числа їм немає. Пролетаріату як кляси немає. Це вигадка теоретиків-економістів. Є різні собі більш-менш постійні групи з часто протилежними інтересами. Завдання ж мудрого керманича повертати всі ці сили так, як повертає віжками шестерню коней добрий візник. Повертати ними так, щоб вони самі в собі й собою нищили руйницьку енергію. І нова аристократія, смію сказати, ваша світлосте, блискуче справляється з цим найважчим завданням. Ви погляньте, ваша світлосте: робітничі організації виносять мало не половину всього населення Німеччини; в парламенті робітничі партії становлять абсолютну більшість; здається, треба їм тільки захотіти, і все буде по глаголу їхньому. А насправжки вся сила, вся влада в нас, невеличкої купки вибраних людей. І ми не боїмось ніяких загроз, ніяких прийнятих чи неприйнятих законів, ніяких страйків і революцій. Ми — велика, непоборна, самодержавна сила.

Ага, зникла вищирена насмішкуватість? Приховала кігті? О, перед силою жінка моментально ховає всі свої посмішки й кігтоньки! Перед богом сили вона згинається з спадщинною побожністю і в жертву йому споконвіку приносить усіх своїх слабших богів. Покора перед силою є шосте почуття жінки.

— О, ваша світлосте, нема тієї сили, що могла б порушити чи зупинити могутній історичний поступ новіт-

ньої аристократії! А щодо рештків старої, яка подекуди збереглася в пережитках монархій, то недалеко той час, коли рука історії легесенько, ваша світлосте, збере їх усі й почитиво, але твердо, складе в музеї старовини. І сповниться старе пророцтво: «єдине стадо й один пастир». Цебто, ваша світлосте: Єдина Республіка Землі й єдиний президент її. І поклоняться йому всі народи й племена земної планети.

Ага, брівки похмурилися? В очах уже уважність, пильна думка? А як же буде тоді з твоїми мріями, з твоїми коронками, з твоїми музейними плянами, черничко ти бідолашна? Кому ж ти тоді приноси́тимеш у жертву твою молодість, пишність грудей, мокрий блиск очей? Як же існуватимеш ти на світі без влади, без самопожирання честолюбности, без того бога, якому тебе з пелюшок навчено молитися?

— О, це не фантазія, ваша світлосте, а неминуча конечність історії. Ви, мабуть, ваша світлосте, не дуже пильно сліdkували з вашого замку за ходом сучасности. А ви звольте, ваша світлосте, звернути ласкаву увагу, як ця концентрація національного багатства відбувається скрізь, по всіх країнах світу. Англія, Франція, Середня Європа, Америка, Африка, Азія, увесь світ, ваша світлосте, втягнений у цей процес. Всі багатства, вся промисловість, торгівля, вся продукція матеріяльних і духових вартостей життя — все це в руках невеликих центрів, банків. Ви подивіться, ваша світлосте, простим оком навкруги й ви побачите, яким скаженим, нестерпним темпом, яким круговими вихрями все життя стремить до центрів. От коли закони життя планетарних світів ясно помітні й у житті людства! Кожне тіло до свого центру, а всі разом до єдиного спільного всім центру. Людство, ваша світлосте, входить у нову фазу своєї історії. Настає доба Королів Землі! Королів-Президентів! Подумайте тільки, ваша світлосте: Король Землі! Король усіх народів і земель! Ім'я його лунає від краю до краю всієї поверхні земної кулі.

Його сила й воля сягає на всі землі, моря, суходоли, острови. Найменше сільце в якомусь глухому кутку Індії чи Гренляндії, чи Африки знає, поважає і слухається вселюдського короля. Що може бути на Землі вище, прекрасніше за це? Ні, скажіть самі, ваша світлосте, чи могли ж мріяти про такий апогей слави й могутности наймогутніші монархи минулих віків? Що, ваша світлосте? І що ж справді перед цею величчю корона чи трон якогось там декоративного, убогенького монарха, з голови до ніг облутаного боргами в банках? Жалощі тільки й більш нічого!

Старий облудник-ягуар затихає й повільно, ласуючи, поводить хвостом: ще трішки й можна робити останній, рішучий скік.

Принцеса хмуро, притихло й задумливо водить пальцем по оздобленій золотом палітурці «Теорії омнеїзму».

— І народ того хоче? — раптом занадто недбало вивирається з її тісно стиснутих уст.

Граф Адольф придушує вибачливу посмішку й обережно обводить князівну поглядом.

— А що таке народ, ваша світлосте? Мила собі, поетична фікція, якої вживали доти, доки була корисна. Народу, як і пролетаріату, немає, ваша світлосте. Є держава — це Фрідріх Мертенс, князівно. А коли Фрідріх Мертенс хоче того, то, значить, того хоче й Німеччина. Ну, і народ, коли хоче, ваша світлосте. Так, так, ваша світлосте, оцей самий фабрикант гумових препаратів. Більше ще, ваша світлосте: цей фабрикант гумових препаратів буде одним із перших Королів Землі. Королів Землі, ваша світлосте!

І голос графа Адольфа стає строгий, притишений, як у храмі. Улазливе, вирване, мучне лице з сірими риб'ячими очима витягається почтивим ляком. Він злегка перехиляється до принцеси й ще притишеніше, ще побожніше жахається.

— Мертенс — один із перших кандидатів! Нехай це

між нами, але його вже намічено. А, може, і зразу перший? Хто знає? Але подумати тільки, та й то страшно — Король Землі! А дружина його — Королева Землі! Єдина, всемогутня, всевладна. Всі розкоші Землі, всі здобутки культури, вся краса людського духу, всі оздоби, все на одно її слово... перед нею. З цим ніяка казка не зрівняється. Королева Землі! Що ви скажете на це, ваша світлосте?

Її світлість якусь мить нічого не каже, тільки бліда, крива посмішка холодком пробігає їй на устах.

— Що ж, коли це не фантазія, то досить... цікаво.

Ах, та?! «Досить цікаво»? А не досить заздрісно? А не досить болюче, страшно й нестерпно-привабливо?

— Тільки, на жаль, ваша світлосте, пан президент не має дружини. Не має. І не так легко такому велетневі знайти її собі до пари. О, не так легко! Це мусить бути жінка, що родиться раз на століття. А хіба таких багато є на нашій бідній Землі? Дружина Мертенса! Дружина найгеніальнішої людини, наймогутнішого владаря незчисленних багатств, майбутнього короля Землі! Легко сказати! Це ж мусить бути, дійсно, вибраниця, рівна генієм та силою, гідна корони всієї Землі.

Бліда, тонюсінька посмішка в'їдливо, як ниточки отрути, розлилась куточками уст князівни та так і застигла. І раптом принцеса живо переводить очі на графа й пильно, з тихим, зляканим непорозумінням вдивляється в нього.

Ага, торкнуло?

— Я не розумію, нарешті, графе, для чого вся ця розмова.

Ах, ти не розумієш? А чого з очей такі гострі колючки випнулися? А чого голос став такий тьмяний, стиснутий? А чого рука дрібно-дрібно труситься на поруччі фотелю?

Граф Адольф скромно спускає очі додолу й, замість

відповіді, тихо, обережно, в задумі каже:

— Я тільки одну таку жінку знаю в Німеччині. Одну єдину, що гідна бути Королевою Землі.

І знову задума налягає на зігнуту круглу спину, на схилену, з затоками лисини голову. Тільки очі, як два цвіркуні з дірочок, швидко визирають з-під жовтих вій і зараз же ховаються.

Принцесина рука дрібно-дрібно труситься. Лице заливає від шиї густа, гаряча хвиля й червоною плямою, як хмари з-за обрію, суне по молочно-білому лиці.

— Хто ж ця жінка? — раптом голосно і твердо питає принцеса.

Тоді граф підводить голову, стає на всі чотири лапи, сміливо, одверто дивиться просто в дивно-блискучі очі принцеси і, змахнувши хвостом, робить останній рішучий скік:

— Ви, ваша світлосте!

І вмить принцеса помалу, спокійно, велично підводиться й показує обтягнуеною в чорний блискучий шовк рукою на двері. З лица вмент випарувала червона пляма, і воно стає моторошно-бліде.

— Вибачте, графе, це... це єдина відповідь, яку я можу дати вам на ваші останні слова!

Граф Адольф помалу підводиться й низько вклоняється.

— Занадто жорстока відповідь, ваша світлосте. Не відповідна до тих мотивів, які кермують мною.

— Вона заслаба, графе, супроти тої образи, яку ви вчинили мені. Коли б на моєму місці був мужчина, я певна, чи взагалі ви змогли б вийти з цієї кімнати. Прошу вас залишити мене і сподіваюсь...

Граф Адольф покірно схиляє голову.

— Я корюся, ваша світлосте, але прошу вибачити мені, я таки не розумію своєї провини й образи, про яку ваша світлість зволили згадати.

Очі принцеси раптом дивно спалахують, стають не

зелені, а червоні, як волосся, і моторошно горять цегляно-червоними жаринами серед помертіло-білого лица. Граф не розуміє?! Він сміє це говорити?! Він не розуміє образи, яку вчиняє їй, пропонуючи шлюб із убійником її батька і брата, з убійником їхнього роду, з грабіжником, з людиною, що за можливість випустити її кров по краплі вона, принцеса, готова віддати всю свою кров по краплі?

Голос уже не тьмянний, не рівний, не грізно-величний, а дзвінкий, металічноляскливий, нестримний, бризкає розпаленими шматками сліпучої, назбираної ненависти.

Граф Адольф твердо й чудно зустрічає її цегляно-червоні очі.

— Я маю вашу світлість за надзвичайну людину. І тільки через це в мене повернувся язик зробити вам цю пропозицію. І саме через те, що знаю ваше відношення до пана Мертенса, що знаю всю тяжку кривду, яку він заподіяв вашому родові, вам і Німеччині.

— Через це ви робите?

— Так, ваша світлосте, саме через це. І через те, що моя пропозиція...

Граф Адольф озирається на двері, робить невеличку павзу й притишує голос:

—... Що моя пропозиція, коли ваша світлість згодяться прийняти її, дає можливість досягти... укоханої, святої мети наших батьків. Так, так, ваша світлосте, наших батьків! Моя пропозиція, ваша світлосте, дає можливість пройти в табір ворога, опанувати всіма його силами зсередини, звалити його, знищити і в нових, перетворених формах одновити могутність кращих, вибраних. Це... грандіозна ідея, ваша світлосте! Це... чудо, ваша світлосте, це... героїчний подвиг! Але якраз тому, що це чудо, героїзм і подвиг, тому я пропоную це тільки вам. Бо тільки ваша велика душа, ваша світлосте, тільки ваш героїчний дух здатний на таку надлюдську жертву, на таку геніяльну волю й на високе, мудре розуміння речей.

І уявіть собі, ваша світлосте, тільки на хвилину уявіть усю величність, усю грандіозність такого подвигу! Я просто млію від побожності, ваша світлосте, уявляючи собі всі наслідки такого кроку. І от це боротьба! Це... не фантастична мрія, не романтизм, а реальна, захоплива, велетенська, героїчна боротьба! От через що, ваша світлосте, я насмілюся зробити вам цю пропозицію.

І старий ягуар покійно, смиренно, як уже впокорений, схиляє голову.

Принцеса ж Еліза, вирівнявшись, злегка поширює очі. В них уже погасли цегляно-червоні іскри, вони з хмурим, суворим непорозумінням обходять із усіх боків обкутану по корою постать, шукаючи кінчика запони, щоб підняти її й подивитися, яка пастка за ними ховається. Але граф Адольф щільно-щільно закутаний, ні однісінької щілинки, ні найменшого кінчика — покора, побожність, розкриття душі до останнього, до мовчання.

Пришерхлі, дитячі уста й зелені очі легесенько обмітає кінчиком усміху.

— Я дуже вам дякую, графе, за високу думку про мої здатності, але, на жаль, про ваші здатності в дипломатії я такої думки не маю. Гнучкість і мінливість переконань не завжди є ознака їхньої міцності, щирости й правильности. Я рішуче, без дальших пояснень, прошу вас, графе, скінчити нашу розмову й залишити мене саму.

Граф Адольф на мент, на коротюсінький мент визирає бистрим сіро-жовтим поглядом з-під запони, але раз же ще щільніше закутується в неї, низько, побожно вклоняється й нечутною котячою ходою виходить із салону.

**

Вечір блакитно-рожевий, із лляними довгими хмаринками, такий задумливо-розумненький, поважний і сумирний, ну, чисто як голівка Льюїс. А старому Наделеві сумно й тяготно. Тяготно-тоскно слухати йому невдалим

синів своїх. Не любить він цих розпанаханих, бурхливих, безладних розмов. Він любить порядок, точність, певність.

Шестеро дітей у старого Наделя: трое синів і трое дочок. Річ, розуміється, не в кількості, а, як то пишуть у партійній газеті, персональній якості. Персональна ж якість якраз і не задовольняє старого Наделя. Про двоє меншеньких, двоє дочок, взагалі не варто говорити, — яка з них там персональна якість, коли Греті всього дев'ять, а Льорхен зовсім тільки п'ять років. Вічно голодні, вічно пороззявлювані дзьоби, та й більше нічого. Знай, набивай їх зранку до вечора, щоб не пищали. Третя дочка... Третьої дочки, взагалі, немає й не було ніколи.

Сини ж... От вернулися з роботи, на столі вечеря, не пишна, проста, пролетарська, а проте таки людська вечеря. Спокійно, пристойно попоїсти б, погомоніти, почитати газету чи книжку, піти перейти десь сквериком, де так чисто, акуратно різнобарвними кружечками ростуть квіти. А потім спочинути, побажавши одне одному: надобраніч. Замість того, глитнувши похапцем, жужмом, без ладу, без уваги все, що стояло на столі, вчепились один в одного і гризуться до ненависти, до сластоти. А стара пані Надель байдуже плете собі панчохи біля вікна. Рот їй трошки перекивлений на правий бік; щоки одвисли двома жовто-смуглявими, пом'ятими торбинками; припухлі синюваті повіки важко й безпричасно налягли на банькати чорні очі. І блакитно-рожевий вечір, і крик синів, і злякано-уважні оченята Льорхен, і неспокійне потирання плеча одірваної руки старого — все їй байдуже. Час-од-часу вона прутиком чухає волосся за вухом, чорно-сіре, масне, неохайне, і знову плете — тупо, мляво, механічно. А колись же...

Ні, не подобається старому Наделеві сьогоднішня бачка синів. Він підбирає три крихотки хліба, кладе на тарілку, бере газету й іде собі до другого вікна. Йде дрібними, строгими кроками, такий собі сам увесь строгень-

кий, чистенький, із гострою жовто-сивою борідкою; щічки рум'яненькі з фіолетовими жилочками, як на осіннім червонуватім листі, сиве волосся рівнесеньким їжачком підстрижене. Газетку (тижневик партійний) акуратненько кладе на підлокотник розчиненого вікна, виймає правою (єдиною) рукою окуляри з лівої кишені і, помагаючи головою, зручно накладає їх на ніс. Але газетка — партійний тижневик — щось не читається.

Гудуть, лопотять мотори за вікном; дзвенять, гуркочуть трамваї; ревуть і хрюкають авта; над будинками, на фоні блакитно-рожевого молодого неба прожогом пролітає повітряний трамвай, лишаючи за собою металічну шипучу смугу звукового шумовиння. Небо, як озеро човнами, всіяне аероплянами всіх систем і розмірів — то *beau monde* Берліну вилетів на вечірню гулянку. Різнокольорові бальони й аеростати-реклами слабенько, меланхолічно погойдуються на дротяних шворках. Тепер вони такі самотні, жалюгідні, безпорадні серед рухливих вільних аеропланів. Але ввечорі, вночі, о, тоді вони пани всього неба, тоді вони бундючно, кричущо горять вогнями, всіма можливими фарбами, мигками, підскоками, електричними фоєрверками, рефлекторами, прогодушуючи небо-ві й землі найкращі в світі цигарки, шоколяду, пасту на чоботи, підв'язки до карпеток.

Раптом десь ізнизу, збоку, несміло, самотньо бенькає ніжне контральто вечірнього дзвону. Продираючись крізь гущу галасу, дзвякоту, гуркоту, ніжні, контральтові хвильки, як чистенькі, гарненькі дівчатка у п'яному натовпі, взявшись за ручки, дивом якимсь прокладають собі дорогу. І старому Наделеві, з акуратно і строго начепленими окулярами на рожевому носику, стає тепло й по-іншому сумно. Пашить дитинством, старим, суворим батьком, строгим соціалістом, який щоразу, як ловив Густава біля церкви, брав його голову собі між коліна й боляче шпарив великим, товстим, білим олівцем. «А не бігай до попів! А не бігай до попів!»

Було ж колись щастя! Можливе ж воно? Бо чого ж так тепло, так радісно-журно, з такою подякою цілує душа пам'ять тих часів?

«Бе-еннь!.. Бе-еннь!»

Густав Надель заплющує очі. В жовтій тьмі хвилясто дрижать ніжні звуки, рідні, далекі. Минуло життя. Шостий десяток. Ще років п'ять-десять — і каюк, смерть. І все? А де ж життя, а де ж те хвилююче, соняшне, таємно-вабливе, що визирало й манило колись із кожної травинки, з кожної посмішки дівочої, з кожної зірки на густо-синьому небі?

Старий, маленький, рожево-чистенький Надель розплющує очі й з-за великих окулярів дивиться по хаті. Герман, прищуливши праве око, як мати, коли сердиться, перехиливши чорну патлату голову на праве плече, немов би страшно уважно, але іронічно слухає. Він зарані нічому не вірить, що скаже Дітріх. Але Дітріх і не потребує, щоб той йому вірив. Він п'яний, просто п'яний, це тепер ясно видно. А Фріц лежить поперек ліжка, пацає ногами й сміється. В хаті брудно, неохайно, безладно.

І це все? І тридцять років за варстатом, за дротиками лямпочок, і одрізана рука, і щоденне побивання за писклятами, — все те от за це? Маргарета, колишня вірна, смугляво-червона, бистроока товаришка, апатично плете панчохи, і рот од недавнього паралічу їй скривлений набік, і брудне посивіле волосся неохайними пасмами звисає на жовту шию, і бідні спухлі ноги болять-болять.

«Бе-еннь!.. Бе-еннь!»

Украдено життя! Украдено спокій, затишок, старечий, передвечірній, передсмертний спочинок! Украдено родину. Нема родини, немає рідности, самі люті вороги, якоюсь силою збиті до купи. Ач, як клацають зубами одне на одного!

Густав Надель стомлено підводиться, скидає окуляри й підходить до стола.

Льорхен, високо піднявши лікті, випиває з миски рештки супу. А Грета витріщила очі на Дітріха й нічого не бачить.

Дітріх, високо й здивовано піднісши брови, врочи-сто виймає з кишені портсигар, б'є по ньому долонею й підморгує Германові. Портсигар зовсім новий, шукуратний, оздоблений золотими заціпочками.

— Бачив? Ото ж то!

Він поважно витягає з портсигара жовту елегантну сигару й одкусює кінчик, плюючись і витираючи масні, спухлі, занадто червоні губи. Він маленький, молочно-рожевий, із білявим, як у батька, волоссям. Він увесь ви-капаний батько, але не хоче бути й подібним до нього. Він має такий самий нахил до акуратности, тихости, як і батько, але навмисне ходить неохайно, поводить-ся галасливо, загонисто, з викликом. Навмисне, бідне, дурне хлопчисько!

Герман подібний до матері, чорнявий, присадкува-тий, запальний, банькатий, широконосий. Але й він не хоче бути подібний до матері. Не хоче і Фріц бути по-дібним до батьків, справді ні до кого не подібний, золо-тистий, стрункий сивоокий дурень. Ніхто не хоче.

— А де ж ти взяв цей портсигар? — кричить Фріц із ліжка і старанно нігтями щипає кучерявий крихітний вус.

— Заробив, розуміється! Хе! А ти, детективе, вже поживу собі вбачаєш? Молоко на губах іще... Тьфу!

Він випльовує крихту тютюну і знову підморгує Гер-манові. Що? Ловкі сигари люди заробляють? Ого, він страшенно поважає працю. Праця, партія й парламент. Це є три святині. будь вони тричі й чотири рази прокля-ті! Батько це може підтвердити, він старий соціал-демо-крат, він уже от-от за кінчик хвоста соціалізм тримає. На жаль, йому праця одну руку відрізала, а то б уже давно було щастя небесне на Землі. Ге? Ні? Браво! Бать-ко сердиться. Він тридцять літ пробув у тюрмі на легких

каторжних роботах, а все таки сердиться. Браво! А щодо нього, то він од завтрішнього дня працю кидає к чортовій матері. Годі!

Старий Надель пильно дивиться на сина, строго, часто кліпаючи маленькими, трошки недорізаними очима. Дітріх важно смочче сигару й пускає клубки диму вгору. Герман теж пильно й підозріло оглядає брата.

— Що ж ти робитимеш? До Інараку вступаєш?

Дітріх грайливо покиває одним плечем. Навіщо до Інараку? Інарак так само каторгу шанує, як і соціал-демократія...

— Та ще й як! — раптом дзвінко кричить із ліжка Фріц. — Моментально такого, як ти, розстріляли б там.

— А тебе б повісили? Чи вони просто душать детективів? Га?

Старий Надель червоніє, знову встає й іде до вікна. Детектив. До цього він ніяк не може звикнути. Нерозумно, нелогічно, — теж праця, служба, а от не може та й не може втоптати це у своїй старій, стільки вже топтаній голові. Детектив! А ще рік тому Фріц був надією батька, вірним товаришем і вихованцем. Гордістю був старого Наделя перед партійними товаришами. І раптом... у детективи, в сором, у глум! І дійсно, колись задушать інаракісти.

«Бе-еннь!.. Бе-еннь!»

Лопотять мотори, гуркотить залізно-кам'яний Берлін, гримить, спішить, кричить. Усі спішать, усі женуться кудись, кидають одне, хапають друге, перестрибують один через одного, плюють на те, що вчора цілували. Нетерплячка, гарячка, невитриманість. Усе зразу, все моментально, все цілком. Зруйнувати всі фабрики, зірвати всю Землю, запалити всі міста! А на другий день — сигара в зуби з нового портсигару або в детективи!

І знову вертається до стола старий Надель. Ага, в анархо-натуралісти Дітріх записується. Ну, це інша річ. Волі, повної, необмеженої, звірячої волі він хоче. Він не

хоче мати відірваних рук, краще він відриватиме іншим, коли вони спробують його запрягти в ярмо.

Герман ущіпливо посміхається. Так, розуміється, це нормальний наслідок соціал-демократичного болота. Довго сидіти в ньому небезпечно для здорової людини. Розуміється після соціал-демократії лишається або в анархо-натуралісти або в шпики-детективи кидатись, — цілком зрозуміла реакція.

Тут старий Надель не може вже витримати. Е, це вже занадто. Патякає шмаркач чортбатьказнащо й думає, що розв'язав усі питання. Очевидно, коли б ці дурні були в неокомуністичній секті, то зразу стали б святими. Ще дурнішими стали б. Приклад живий перед очима — мудрий Герман.

Дітріх весело, бурно регоче, падає на стілець, пацає ногами і хляскає в долоні.

— Браво, батьку! Браво, біс! Так його!

Герман червоніє, і очі, пукаті, чорні, материні очі, починають скося дивитись, — поганий знак. Він бурхливо схоплюється і, по-ораторськи витягнувши до батька руку, починає одверто, щиро, раз у житті говорити йому на решті всю правду. Старий Надель нічого не має проти цього, о, будь ласка, проти правди він ніколи нічого не мав! Він готов слухати навіть неокомуністів, коли вони здатні на правду, будь ласка, він готов.

Але дедалі, то готовість його стає щораз менша та менша. Бо правда неокомуніста просто нахабна, хлопчача брехня, перекручування фактів, наклепи! Він не може спокійно слухати ці дурниці, він повинен заткнути рота шмаркачеві.

Але ба: шмаркач не дає собі заткнути рота, а затикає його батькові. Він просто не дає слова вставити. Він пиниться, стукає стільцем об підлогу. Широкий ніс роздуся, очі косо й люто блискають жовтими іскрами.

Старому Наделеві аж виски почервоніли. Він знизує плечима, посміхається, пробує говорити, але де там!

Дітріх регоче й п'яно піддрочує оратора. Розуміється, батько винен. Авжеж! Хто ж би інший?

— Льорхен! — раптом кричить із ліжка Фріц. — Та будь же ти за голову мітингу! Лізь на стілець! Що це таке: неокомунізм не дає слова соціал-демократії! Та позабирай зо столу виделки, а то вони повиколують очі один одному!

Але тут Герман, як прокинувшись, помалу повертається до Фріца і здивовано обводять його косими важкими очима з золотистої голови до пацаючих ніг.

— А ти чого? Детектив! Шпіцель! Буржуйський собака! Тобі чого тут треба? Лежи отам і мовчи! А гавкати можеш там, де начальство скаже.

Буржуйський собака, поширивши очі, непорушно лежить, і видно, як під золотистим пушком хлопчачого дитячого лиця густо, гаряче виступає кров. Від цього він нічого не може сказати й тільки широко, мовчки, переставши пацати ногами, дивиться на брата.

Раптом у сінях дзвінко дирчить дзвінок. Грета схоплюється й вибігає. Тоді старий Надель понуро схиляє голову й потирає правою рукою ліве плече. Коли нерви роздратуються, воно поцімлює й чути одірвану руку в пальцями, які теж поцімлюють.

Двері розчиняються, влітає Грета. Чорні оченята круглі, напружені.

— Фріце! Тебе! Якийсь рудий-рудий пан!

Фріц швидко підкидає горішню частину тіла, впирається обома руками в край ліжка й гучно стає на ноги.

Дійсно, якийсь рудий-рудий добродій. Посміхається і простягає руку. В сінях темнуватو, лиця добре не видно. Чийсь дуже знайомий сокирчастий ніс і промінясті, ніжні очі.

Ах, Господи! Товариш Тіле!

— Мені з вами треба трошки, але поважно поговорити. Маєте час?

— О, що за питання?! Сюди! Ні, сюди! Ні краще

сюди!

Від несподіванки, замішання й хвилювання Фріц веде гостя до кухні. Сісти в ній нема на чому, і Фріц червоніє. Але Тіле зовсім не потребує сидати, — справа двох хвилин. Зовсім коротенька справа.

І товариш Тіле, дивлячись згори в рожево-золотисте з червоною піднятою губою лице, ніжно й пошепки розповідає коротесеньку справу. Очі його дивляться так уважно, ласкаво і просто, що вся справа здається теж простою й незначною. От тільки руді вуса й перука перешкоджують, щось у них трошки моторошне та смішне є.

Розуміється, Фріц готов. Зараз їхати? Добре. Моментально! Речей ніяких не треба? Завтра все доставлять? Добре. Моментально.

— Але, майте на увазі, товаришу, ви повинні бути готові й на смерть. Чуєте?

Фріц червоніє, пушок стає помітно жовтий на щоках, у голосі напружена поважність.

— Я, товаришу Тіле, статут Інараку знаю.

— Як так, то...

І товариш Тіле простягає в жовтій, рудішій, ніж вуса, рукавиці руку. Фріц перебільшено серйозно потискує її й ще більше червоніє. (Ах, Господи, коли ж він уже відвикне від цієї дурної, соромної звички червоніти, як ідіот!)

Коли вони входять уже сходами, — Тіле попереду, а Фріц позаду, — Фріц починає йти щораз повільніше та повільніше. І раптом згадує, що забув у кімнаті одну дуже важну конспіративну річ, яку конче треба знищити, бо... Конче треба! Одна хвилина!

І він, перестрибуючи через східці, біжить нагору.

В хаті, де була сварка, вже трошки інша картина. На стільці стоїть Льорхен і строго вимахує маленьким жовтеньким олівцем. Вона — голова мітингу. Поважно-розумненькі, сумирні, блакитні оченята строго обводять ораторів. Слово належить со... соц... сосаль...

Голова мітингу не може вимовити трудного слова. Тоді з одного боку неокомунізм, а з другого стара соціал-демократія обнімають маленьке, тепле тільце й ретельно підказують трудне слово. І очі в Дітріха так само мокро й тепло світяться, як у батька, і розріз їх такий самий недокінчений, і сам він тепер увесь страшенно подібний до старого Наделя, невеличкий, акуратненький, рожевенький, тільки без гостренької борідки й вусиків.

Фріц заклопотано підходить до батька й простягає руку. Він негайно їде з Берліну — службова подорож. Потім так само заклопотано потискує руку Германові й Дітріхові. Він не має часу, він дуже поспішає. Але раптом обнімає Германа, цілує і, почервонівши, відривається від нього. І знов так само обнімає всіх по черзі, а батькові й матері цілує руки. Це вже зовсім несподівано й дивно. А насамкінець виймає всі гроші з кишені й кладе їх на стіл перед Льорхен. І поспішно, заклопотано, з червоними вухами вибігає з кімнати.

У старого Наделя щемить плече й ворушаться пальці одрізаної руки увесь вечір. Але він живою рукою натирає терпентиною хорі ноги своєї старої й довго сидить коло неї в темній кімнаті, поки рука Маргарити сонно не слабне в його руці. І очі йому теплі, ніякові й щасливі, коли він виходить до сусідньої кімнати.

Анархо-натураліст спить на постелі детектива, а неокомуніст учить недавнього голову мітингу складати з вирізаних із газет літер слова. І на столі лежать уже два слова: «хай живе...»; для третього підбирається відповідні літери. Вже три «нео» готові, але очі старого Наделя від них не стають менше теплими. Коли такий «нео», як сьогодні, то хай живе він на віки вічні!

**
*

М'яко й гнучко похитується авто, нахилиючи то Фріда на Тіле, то Тіле на Фріца. Дрібненькими волосяними зморщечками сміється сокирчастий ніс над рудими вуса-

ми, очі ніжно, сердечно-власливо припадають до очей Фріца. Фріц уважно слухає інструкції, а холодок легесенько торк та торк за серце. Він зовсім не хвилюється, — інакшій увесь повинен бути з загартованої криці, до всього готовий, на все здатний. Але йому дуже цікаво, як то воно все буде. Його хвилює, що Тіле, сам Тіле приїхав до нього й так сердечно, просто, як із зовсім-зовсім рівним говорить із ним. І він чує до Тіле таку ніжність, як до батька, коли прощався з ним. Колись він, може, теж буде одягати різні перуки й організовувати «відповідальні акти». (Коли, розуміється, з цієї справи вийде живий. А не вийде, — ну, що ж, у кожному разі за відірвану батькові руку, за «легкі каторжні роботи» буде відплата як слід!)

Авто зупиняється перед двоповерховим, поважним, строгим і старовинним будинком. У великому темнуватому голі, подібному до каплиці, зустрічає їх поставний, гарний, урочистий добродій із точеним носом і густими бровами. Ганс Штор, управитель дома Елленбергів. (Батько Макса Штора!) Ганс Штор строго оглядає Фріца, не подобається йому постать Фріца — льокай, порядний, справжній льокай повинен бути як механізм: у ньому не повинно бути простоти, цікавості, пушку на щоках, золотистих вусиків, вільних рухів.

Тіле ніжно, добродушно заспокоює строгого Штора. Все буде добре, чудесно, якнайкраще.

Потім Штор докладає графові Адольфові Елленбергові, а Тіле й Фріц дожидаються в голі, поглядаючи один на одного уважно й непомітно.

Граф Адольф Елленберг веде Тіле вгору до покоїв князівни й на терасу, де сталося злочинство, а Фріца Ганс Штор одводить униз, до маленької напівтемної кімнатки в сутеренах — тут він житиме.

Тіле уважно оглядає кожний закуток у спальні й на терасі, щоразу почитиво й ніжно питаючи дозволу в принцеси. Граф Адольф теж щоразу почитиво й мовчки схиля-

ється до принцеси й уважно слідкує за кожним рухом Тіле. Принцеса ж байдуже шурить очі й зовсім не цікавиться ні Тіле, ні графом Адольфом, ні коронкою.

Нарешті, Тіле питає дозволу піти геть. Огляд його цілком задовольнив.

— Насмілюсь доповісти вашій світлості, що випадок надзвичайно загадковий. Але деякі дані дають мені сміливість мати певність, що украдений символ шляхетної королівської влади буде знайдений. Я й моя могутня організація, що до неї маю честь належати, прикладемо всіх сил до цього.

І очі його ніжно, певно й улажливо-просто припадають до очей князівни. І князівні здається, що дійсно коронка буде знайдена, і що це справа зовсім не така вже трудна та загадкова. Вона милостиво хитає головою й дякує, а Тіле низько схиляється й почитиво задом виходить із кімнати. (А під рудими вусами його морщиться сміхотлива посмішечка).

Внизу в голі, в куточку біля величезного, як ворота, каміну Тіле востаннє дає інструкції Фріцові. Фріц уже в лівреї, що трошки вузька на нього в плечах, і старається триматись так, як тількищо строго вчив його Ганс Штор. У цей час на сходах з'являється висока жіноча постать у чорному шовку від шиї до ніг, з молочно-білим лицем і червоним дивним волоссям. Тіле раптом одходить набік і тягне за собою Фріца, рівночасно почитиво й низько кланяючись постаті. Обидва мовчки, витягшись, стоять, коли вона рівно, строго й велично несучи голову, з легким скляним шелестом шовку проходить повз них. І Фріц уже знає, що це вона, це та, ради якої він тут.

І коли він лишається сам і думає про чорно-блискучу постать із високими, широкими клубами, спадистими плечима й короною червоного волосся, йому стає сумно й дивно: хто той, що має сміливість і щастя цілувати це лице? І що можна дати за те, щоб мати право на це?

Так, так, трошки більше, ніж два тижні, пробув Рудольф Штор у горах, ревізуючи землетрус. Але, очевидно, наслідки ревізії надзвичайно добрі. Садівник Йоган, який помагав панові докторові піднести валізку з візника до лябораторії, цілком виразно бачить, що пан доктор увесь якийсь дивний, а з лиця його неначе сяйво йде. А ще дивніша його мова. На ввічливе звичайне запитання старенького Йогана, чи вдатно подорожувалося, пан доктор раптом зупиняється, бере Йогана за плечі і, сяючи в лице очима, каже:

— Знаєте що, пане Грубмахере, такої удачі, мабуть, ще ніколи весь світ не бачив. Коли я не помиляюсь, пане Грубмахере, то все людство хутко буде задоволене з моєї удачі. Запевняю вас!

Отаке каже пан доктор, щастя йому Боже. А що вже валізка тяжка, то хай же їй усячина! — ледве-ледве вдвох дотарабанили до лябораторії. Залізо там чи золото, цього Йоган із певністю не сказав би, але що важка, то важка!

Міці теж дуже здивована поведінкою пана доктора. Надзвичайно чудна поведінка! Це вже хоч би з того помітно, що коли Міці, прочувши від Йогана про приїзд доктора Рудольфа, на хвилинку забігає до лябораторії, то пан доктор ставиться до цього так, ніби до нього прийшла якась стара бабуня. Привітно, ласкаво, але...

Міці просто змушена вжити деяких із давніх-давен вироблених жіночим родом заходів, щоб вивести пана доктора з цього ненормального стану.

Нема що, заходи не йдуть на марне. Але й тут виявляється чудність пана доктора: раптом хапає її, зминає всю і при розчинених дверях починає скажено цілувати. При розчинених дверях! Хіба це нормальний стан!

Розуміється, Міці й тут мусить звернутись до віками випробуваних засобів жіноцтва: злякано прошепотівши

«ой, хтось іде!» швиденько користується звичайно в таких випадках віковою чоловічою довірливістю й виривається. Потім, загородившись стільцем, стає біля самих дверей. Таким тільки чином і вдається привести пана доктора до більш-менш нормального стану.

Власне, до «більш-менш». Бо що то за нормальний стан, коли людині розповідається про надзвичайно цікаві трагічні новини, а вона з блаженною посмішкою або ходить по хаті, як граблями, розчісуючи волосся пальцями, або сідає біля валізки й неначе п'яними, блискучими, посоловілими очима любовно длубається в якихось камінцях.

А новини ж такі, що в усякого іншого очі на лоба з цікавості вилізли б. Наприклад, пропад коронки. Всі газети про це криком кричать, усі екрани про це миготять, на всіх аеростатах увечорі про це реклями висвітлюють. А пан доктор тільки засміявся на все це та пробурмотів собі під ніс:

— Та ну? Отака історія!

І знов за камінці.

А коронка ж, можна сказати, істинно якась чарівна. Це Міці мусить таки сама признати. Вона, розуміється, в Бога не вірить, релігія, попи — все це, звичайно, забобони, вона безрелігійна вже три роки, але тут вона мусить визнати, що в коронці дійсно сидять якісь старі чари. Чортячі чи божі, але сидять. Факт!

Пан доктор не вірять? Добре. Але панові докторові, розуміється, відомо, що принцеса має від свого роду заповіт: перевчити всі книжки на світі, і коли не зостанеться ні одної не перевченої нею, тоді ота коронка, що пропала, стане справжньою коронкою, і в Німеччині знову повернеться колишня монархія. Відомо це панові докторові? Добре. Що ж це за знак, що як пропала коронка, так принцеса звеліла всі книжки геть із її кабінету повиносити? Га? А подивитись тільки на неї, яка стала! То така пишна, повільна, така горда була, така тиха та нечут-

на. А тепер уся як на струнах, хвилини на місці не всидить, то верхи гасає, то на аероплянї над усім Берліном шугає, то підніме в себе таку музику на роялі, що старий граф тільки покректує. Що це все значить? Га?

Пан доктор, приставши до ока побільшене скло й розглядаючи камінчик, мусить згодитись, що це таки надзвичайно цікаво.

Так, розуміється, цікаво, але що чари в ній є, то це теж таки факт. Міці, звичайно, ні в які відьми, наговори й тому подібні забобони не вірить, але що ця коронка не проста й що дійсно, як кажуть люди, скрізь несе з собою нещастя, то це ж видно не тільки на принцесі. Ввесь дїм, уся родина графська як перемінилася після пропаду коронки. Старий граф, наприклад, — Господи, аж моторошно часом стає! — тільки те й робить, що ходить по парадних покоях, заклавши одну руку за спину й увесь час перебираючи пальцями, а другою почухує підборіддя. Іноді стане, стоїть, щось про себе бурмоче, знижує плечима, посміхається. Стара графиня притихла, навіть до кухні не втручається, ні до чого не заглядає. А що з графівною Трудою сталось, так це теж хіба не доказ? Їй би то, сказати, що до коронки? А як пропала, так графівну як підмінили. То, бувало, останніми часами тільки до церкви виходила (щось було таке напало на неї) — така собі сумирна була, а то теж раптом як скинула з себе всю релігію й загуляла так, що аж курить. Додому до ночі не вертається, і часом винцем од неї таки добренько попахує. Старий граф уже разів зо два з нею строгу балачку мав, але то їй цілком байдуже, тільки комічно так посвистує собі. Та навіть на прислужі відбилась та коронка, чого вже більше! Фрідріха заарештували (хоч усі готові заприсягти, що він ані сном, ані духом не винен), Ернста відправили. А замість їх узяли якогось молоденького кучерявого хлопця, що вміє тільки червоніти, а в своєму ділі анічогісінько не тямить. А приставлено його — подумать тільки! — до самої принцеси. Маєте

собі. Ото ніби якась відома графові Адольфові й дуже вірна людина.

І от тут пан доктор раптом візьми та й запитай:

— Так, так. Ну, а як принцеса ся має? Нічого?

Міці на це тільки поширює очі, потім заплющує їх і глибоко зідхає.

Ййбогу, це могло вже навіть стару бабусю зачепити. Міці, розуміється, цього так залишити не може. Її, мабуть, уже давно там кликали, але вона мусить перевірити, що з бідним паном доктором сталось.

Маючи таку невинну мету, вона виходить із-за свого стільця й наближається до пана доктора.

Він зиркає на неї, як на муху, і знову нахиляється до валізки.

Якісь паршиві, сіренькі, з зеленими жилками камінці цікавіші йому за молоду дівчину!

— У, які гарнесенькі камінчики! Можна мені подивитись?

Господи, як він ізлякався! Аж руку її відхилив набік! Подумайте, добро яке!

Але Міці зате ловить його руку й уже не випускає доти, доки не перевіре, чи дійсно ж таки що вона, що стара бабуса, то все одно для нього.

Та, на біду, занадто вже переперевірила. Знову його ненормальний стан кидається в другий бік. Двері, правда, вже зачинені, але ж не замкнені. Істинно, не замкнені! Хтось може кожної хвилини увійти! Але пан доктор на цей раз уже й правді не вірить. Хапає Міці на руки, підіймає, як оберемок трави, і несе до ліжка. Цілком божевільний чоловік!

Міці мусить тричі дати слово, що ввечорі по десятій годині неодмінно-неодмінно прийде до нього. Тільки під цією умовою їй удається визволитись із залізних (просто таки залізних!) обіймів.

Але маєте знов: коли Міці, стоячи перед дзеркалом, поправляє пухнасто-розтріпану зачіску і вся така біло-

рожева, з білим волоссям, білими зубами, білими віями, білою шиєю й червоними щоками та устами стоїть перед дзеркалом і аж сама милується з себе, пан доктор знов уже коло своєї проклятої валізки! Хіба ж не дивовижний стан?!

**
*

Макс Штор стомлено, з ненавистю й огидою дивиться в дзеркало на своє смугляве, клясично-гарне лице з навислим на чолі пасмом чорного, скудовченого, виткого чуба.

Що може бути дурніше й безглуздіше, як от із такою мерзенною пикою бути членом Інараку? Оперовим співцем, малярем-омнеїстом, офіцером мертенсівської гвардії, прем'єр-любовником Сузанни, — оце так.

З дзеркала на Макса дивляться глибокі, як два тунелі, пухнасті, темносірі очі, дивляться з такою мішаниною суму, огиди й самолюбубавання, що йому стає ніяково й соромно. Ніс — бездоганно-правильний, ніжно-смуглявого кістяного тону. Дійсно, як каже Сузанна, хочеться взяти його окремо, гладити, тулити до лиця й цілувати, честь, яка справді, носам рідко випадає. А уста? Навіть щось немов би розумне в них, крім вирисованости, є.

Що може бути смішніше й більш ідіотське, коли індивід із такою проклятою фізіономією намагається поводитись і жити, як порядна людина!

Ні, що там фізіономія! Коли крихітна, трухла, ласовита й слинява душа хоче вдавати велику, сталеву, вищу натуру! Оце комізм!

«І одречеться батька, матері, жінки, коханки, роздасть маєтки свої, одмовиться від особистих радощів своїх, візьме хрест свій і піде з Інараком». Так стоїть у передмові статуту.

Ах, як тоді, в тюрмі, це здавалось таким високим, таким досяжним і таким якраз найпотрібнішим серед підкупства, зрадництва, лицемірства, слабодухости легаль-

них соціалістів!

А параграф 9 статуту!

Макс підсуває ближче тоненьку книжечку й перегортає сторінку назад.

«Ні родинні, ні особисті зв'язки й відносини членів Інараку не можуть стояти на перешкоді в виконуванні їхнього організаційного обов'язку й дисципліни».

І далі знов:

«§ 25. Вступ до Інараку — на все життя. Ні добровільного виходу членів, ні виключення їх із Інараку не може бути. Членів, що виявлять себе невідповідними цілям і методам Інараку, видаляє з організації — смерть».

Справедливо. Розумно. Необхідно. Знай, що робиш! Перевір, вимірй свою душу, — чи вистачить її піднести те, що береш на себе; чи з кричі вона, чи з киселю; чи пухир, що так загонисто рветься вгору, але від малесенького підколу лускає й зморщується, чи вічне джерело, що б'є вгору й не скоряється навіть під важким камінням. На це строку тобі дається цілий рік. Цілий рік ти можеш думати про те, з чого твою душу зліплено. І коли ти з душею протоплазми забираєшся серед слонів, то невже ти смієш бути в претензії, що вони тебе роздушують?

Ах, цей рік якраз був у тюрмі. Так, так, Інарак саме для ув'язнених, для скутих, для насичених лютою ненавистю й жагучою волею до визволення. Для тих, що, оточені іклами ворогів, дають кривавий зарік розпороти собі груди об ці ікла, щоб так їх обломати.

Макс Штор ліниво відсуває статут і бере в руки бритву. Треба голитись, немає ради. Сузанна так не любить брудних щок. Це — неестетично. Естетично! Тема, яку можна розтягти, як гуму, на всякий зріст.; шворка, якою можна Сузанну сповити, як немовлятку; релігія людей, що загубили здатність до якої-будь релігії.

Сонце горить палом у шибках протилежного дому. Без перестанку гуде, шкварчить і тоненько завиває повітряний трамвай. Будинок змерзло труситься від грю-

коту підземної залізниці, трамваїв, автомобілів. Над головою вперто ходить старий Надель, точними, дрібними, цюкаючими кроками, роблячи моціон і намотуючи шовк на мітницю.

Раптом Макс одкладає бритву, надушує гудзик екрана й бере ручку телефону. На екрані з'являється заклопотане, миле обличчя з слухаючими очима.

— Руді? Ти? Ну, слава Богу! Приїхав нарешті? Сьогодні? Телефоную тобі два дні вже. Маю дуже важну справу до тебе. Можеш мене прийняти сьогодні в себе о восьмій?.. Що? Щоб пізніше як до десятої не сидів? Добре. Справа коротка. Не затримаю. Ти мене зустрінеш біля хвіртки саду? Добре. Буду точно о восьмій. Бувай!

«І одречеться батька, матері...» Так, одречеться той, хто може. Хто ж не може, той... ну що ж, той, може, зможе з гідністю сам підставити голову під товариський револьвер.

Макс мляво, розвезеними рухами, одтріпнувши пасмо чуба вгору, бере бритву й починає гострити.

Геройство!.. І неодмінно барикади, ешафот, надхненний погляд, геройський жест. А, бідні паршивці люди, вони такі убогі, маленькі, що без надхнених, «естетичних» жестів для них нема геройства.

Подвиг!.. І неодмінно — пустеля, печера, зелений бородатий дід-подвижник, чорт, молитва.

О, легко було тим історичним, легендарним героям виробляти опереткові жести на барикадах, ешафотах, траншеях! Легко було зеленим порохнявим дідам у своїх норах зашіптувати свої молоді пакості. Ні, ти, голубе, не на ешафоті геройство покажи, не один раз, не одну чверть години, а все життя, щодня, щогодини попостій на ешафоті! І без публіки, братіку, без аплодисментів, без жестів, нікому невідомий, незнаний, неоплаканий і ввесь час із головою на гільйотині. Ану? І в історію тебе не запишуть, і ті, за кого ти смертником усе життя ходиш, ще, може, і обплюють тебе! Що більше, герою: ти

повинен усе, що через чрево матері виніс із віків людства, скинути з себе, як гадюка скидає шкіру. «І одречеться батька, матері...» І коли їх, цих батька й матір, наприклад, бомбою треба висадити в повітря, на шматки розірвати ту посмішку, що з неї ти лив перші радості життя, ті груди, що втихомирювали соками своїми твої перші страждання, — ти повинен це зробити точно й без вагання. Чуєш, барикадний герою? І ти — не зелений, порохнявий дід, і ти не в пустелі, і ти маєш справу не з наївним, дурнуватим чортиком-спокусником, що його вбога фантазія поза голу жінку не сягає. Ні, тобі тільки двадцять сім років, у тобі необ'їждженим конем стрибає кров, ти в центрі величезного, напівбожевільного, жадного, щоночі танцюючого міста, круг тебе кишить усіма дияволами спокуси, найвитонченішими, найхимернішими, найпривабливішими дияволами, яких тільки могла витворити знудьгована, передосвідчена, з атрофованими нервами людськість. От тут, діду, спробуй бути подвижником! Ану?

Макс із гидливою посмішкою ліниво вмочує щіточку в воду й намилює щоку. Красунь із чорною голозою й бровами й білою бородою. Сузанні б це вподобалось. А безрукий, недобитий Надель усе ходить, робить свій моціон і насотує шовк, якого ніколи не носив і не носитиме.

Любіть ворогів своїх, благословляйте ненавидячих вас, слухайтесь грабуючих вас, підставляйте ваші ліві щоки, коли вас б'ють у праві і любіть-любіть ближнього, як самого себе. Любіть і бійтесь, уникайте всякого гніву, злости, ненависти, гріх бо це великий перед Отцем вашим небесним!

Хе! І біля двох тисяч літ живе ця безглузда брехлива нісенітниця. І всі розчулюються перед нею, і всі, навіть соціялісти, вважають її за святе ідеальне вчення! Величезні філософи людства всіх віків на всі лади переживують її, реставрують, підновляють. Всі зелені, порохняві

діди, всі оці Канти, Толсті, Маєри, всі нею зашіптують свої молоді пакості, всі нею консервують свої немошні літа. Егоїзм — ваша універсальна любов, зелені діди! Чуєте ви? Жорстокий, злий, тупий, лицемірний егоїзм! Любити всякого, почувати до кожного тепле, лагідне почуття, від усього мати тільки викликаюче благословення, ніколи не мати вщипливої, отруйної злості, ніколи не противитися злому, ніколи не задихатись од гніву, ніколи не зеленіти від ненависти, — та це ж надзвичайно гігієнічна штука, це ж зберігає організм краще за всякі патентовані препарати, це ж вічний, соняшний, цілющий курорт, санаторія, рай небесний на Землі!

Макс обережно ставить намілену, пухку шапочку щітки на стіл, засуває руки в кишені ї, одкинувшись на стілець, дивиться в вікно. В щілину між дахом протилежного будинку й синім далеким небом врізалась густа, жовта, як стара вата, хмара. Під нею просуваються то в той, то в другий бік аеропляни. Вони пролітають на годину по кілька сот кілометрів, а звідси здається, що вони ледве рухаються.

Люби всіх ближніх, як самого себе! Хе! Непогано.

Ах ви, хитрі, зелені, порохняві діди! Як ви охоче вхопились за таку святість! Як ви ретельно захищаєте саме до всякого ближнього любов! Начхати вам на те, що любов до Мертенса є — неминуче й необхідно — ненависть до Наделя, до мільйонів Наделів! А любов до Наделів є ненависть до Мертенсів! Ні, вам конче треба до всіх, бо вам, власне, наплювать на Мертенсів, і на Наделів. На всіх ближніх, крім самих себе, вам наплювать, зелені ви, старі, себелюбні пакосники!

Сузанна теж має таку любов. Вона інакше називається — красою, але назва справи не міняє. Служіння красі, любов до краси — це ж так гарно звучить, це ж така шляхетна висока ціль життя. У-у, лицемірна, паразитарна гидь, вона не задовольняється тим, що безкарно, безупинно смокче Наделів, вона ще вимагає атестату на свя-

тість, красу, вищість!

Макс устає, хапає рушника і, намочивши його, рішуче витирає лице. Для сьогоднішньої розмови цілком ви-стачить і неголеного лица.

Так, тепер ясно: вагання к чорту! З чим-з чим, а з Су-занною повинен бути рішучий кінець!

**
*

Коли Макс підходить до вілли Сузанни (о, не під'їжджає й не підлітає, а пішечки, злізши з трамваю, підходить), перед ворітьми стоїть уже ряд автомобілів. Збоку вілли, посеред парку, на маленькім аеродромі стоять аеропляни різних розмірів.

Значить, сьогодні дійсно має бути цвіт «артистично-творчого світу». Перед роз'їздом на літо остання артистична біскай, Чудово.

Макс іде повільним лінивим кроком, заклавши одну руку в кишеню й одкинувши голову назад, як ходять по передмісті відомі всім, але не спіймані злодії; такі собі зневажливо-веселі, нахабно-добродушні, з виразом вибачливої вищости, ліні й готовости моментально вихопити револьвера й покласти на місці всякого, хто спробує зробити замах на їхню свободу. Розхристані майже до пояса груди Макса не напудрені, без нагрудного жабо і з неповищипуваним густим чорним волоссям. (Навмисне сьогодні жабо, хоч і поганеньке, не надяг!). Лице неголене, а головне, ні вуста, ні очі, ні щоки не підмальовані, вуса і брови свого кольору; убрання сіре, не шовкове й не кольорове. Одне слово, всі ознаки людини з простонароддя, — робітник або зовсім маленький урядовець. (І сіре убрання теж навмисне одягнув!).

Так, значить, останній раз він має честь і щастя входити до цього храму краси. Храм, правда, дуже подібний до «храму» Мертенса, поганенька копія з поганого гевала. Ті самі дорійські колони, портал, бані, маса наростів, бородавок, шпилів. А пнеться як, кричить, навалює всім

тілом, — схились, задушу!

Внизу льокаї, знаючи Макса, почитиво й занадто ласкаво, як до улюблених звірят пана, вітаються до нього. І тільки як його висока, недбала постать ховається вгорі на сходах, презираються, посміхаються й зідхають, — удова радника комерції, консервного короля Ернеста Фішера може собі все дозволити.

Дійсно, сьогодні злетівся весь цвіт «творчого» Берліну. Велика кругла зала з банею, з церковними довгими вікнами, з фресками (знову поганенька копія з Мертенсівської препоганої залі) повна тихого, густого гомону голосів. Вгорі горить жовтий, перепущений через жовто-червоне скло вікна великий сніп соняшних променів. Од цього внизу на все лягає легкий золотистий тон, злагіднюючи вмисну, холодну, синю напівтьму закутків. Посеред залі, закинувши в жагучій радості й тузі руки за голову, вся витягнена криком нестерпного прагнення, стоїть прекрасна копія «Краси» Аделя, суперниці Венери Мілоської. З двох боків її синюватими спіральними пасмами здіймається вгору димок тиміям, набираючи вгорі то зеленкуватого, то червоно-фіолетового тону від променів різнофарбних вікон. Навколо статуї невеликий круг, — ніхто не сміє сидіти близько коло неї. Тільки за кругом під гіллям лапатих, східніх рослин, за майстерно задрапованими зеленню столиками, в фотелях-льожах, підроблених під зарослі мохом скелі, купчиться все товариство,

Макс усе тою ж недбало-лінивою ходою перерізує порожній круг і наближається до гостей. Гомін розмов, як гуркіт затихаючої машини, починає помалу вщухати, а обличчя повертається назустріч високому з випнутими волосатими грудьми красуневі. Хто не знає Макса, той робить широкі питаючі очі, а хто знає, посміхається так, як посміхаються з примхи близької людини, і з загадковою простотою пояснює незнаючим:

— Соціал-демократ. Журналіст. Давній знайомий пані-господині.

З дальшого кутка, з синьої глибини гроти вже спішить Сузанна. Срібно-рудява, з модним розрізом по боках до самих клубів сукня, — власне два фартухи, спереду і ззаду, упевнено, ритмічно й важкувато погойдуються, часом біліючи тілом голої ноги. А очі, коров'ячі, темні, вогкі, з темносиніми баньками, вже так знайомо, так хвилююче й так насмішкувато-ласкаво грають йому назустріч. О, вона вже з одного погляду на нього знає, в якому він стані. І вже моментально виставила свою зброю: вогкі, сміхотливі очі.

Закони омнеїзму, поважані в цьому домі, як ніде, почасти звідси й виходячи, дозволяють усі форми поведінки, які колинебудь вживалися в людському товаристві (виключаючи тільки негарні). Макс може не здоровкатись, може потиснути тільки руку, може прикласти руку до чола або хитнути головою. Коли гарно зробив би, міг би стати на коліно і схилити голову.

Макс недбало подає руку господині й зиркає на сусідню групу, в центрі якої сидить гола жінка з прозорою сіткою на грудях і вузьким поясом на клубах. Жінка синіми здивованими очима дивиться на нього.

— Я, Сузанно, власне, на хвилинку. Так, пару слів сказати. Маєш час?

Група з голою жінкою може чути його слова. Можуть навіть і дальші чути. Цілком можливо. Але Макс може ще й голосніше сказати. Коли Сузанні це не до вподоби, що ж робити?

Але Сузанні саме це до вподоби, — очі так сміхотливо, роблено-здивовано поширились. На хвилинку? Господи, як це надзвичайно з його боку: тільки на хвилинку! Здається, це перша їхня зустріч, що починається від «хвилинки»? Ні? Чи, може, іноді це вже бувало?

А оголена до пліч, темнобілого тону рука вже владно, м'яко й жартівливо бере його під лікоть і веде під величезний, з морозцем із-під низу, лопух. Лопух так дбайливо й догадливо розвісив своє листя, що з боків

майже нічого з-під нього не видно.

— Ну?

Але, скося зазирнувши до сусідньої групи, Сузанна раптом витягає наперед до Макса біле лице та темно-червоні уста й з натиском і погрозою сміхотливо шепоче:

— Милий! Ти... милий! Чуєш ти?

Ага, це значить: бій розпочався. Ах, чортяка його мамі, раз-у-раз він отак-о починається, раз-у-раз вона захоплює ініціативу в свої руки, робить перший наступ, ослаблює його, розуміється, перемога майже раз-у-раз буває на її боці. От уже тепло-тепло занило по всьому тілі від цього тону, від любовно-загрозово витягнених уст, від вогких, чистих, звірячих очей.

Та що йому, нарешті, до цієї жінки?!

— Вибач! Я на одну хвилинку. Тоді буду вся до твоїх послуг. Вся. Чуєш?

І, підвівшись, вона знову нахиляється до нього й притискує очима, в яких і загроза, і жага, і насмішка мішаються разом. Потім раптово легко випростовується і, випинаючи трохи наперед коліна, переходить круг і прямує до гроти, з якої вийшла. І молочно-біла спина так тепло й яскраво відтіняється темно-бронзовою важкою краскою волосся.

Ага, пішла когось там заспокоїти, близько-близько, в самі очі шепнути йому «милий!» і випрохати кілька хвилин для одного чудака, якого приготує і вводить у свою віру. Нічого, тепер усі її хвилини будуть вільні!

В залі вже знову стоїть рівний гомін голосів, як шум гірського ручаю. Часом із нього, наче срібна рибка скидується, випліскується жіночий сміх і скрик. Пасма тиміям у лусточкуватими нитками струнко й безупинно тягнуться вгору до жовтогарячих променів бані. Туди ж тягнеться й безупинно рветься мармурове, але живіше, правдивіше, жагучіше за всі живі тіла, що гомонять круг нього, тіло. І таке дитяче, чисте зворушення, така тиха благість, така радісна туга випромінюється з цього мерт-

вого мармуру, що глузливою богозневажливістю здається дзвякання посуду, димок сигар, виплески сміху. Ех, розкласти б усі ці понамальовувані штучні, недогнили тіла «творців» перед отим куривом і вихльостати їх усі підряд. Оце була б жертва красі!

Макс перехилиє трошки вбік тіло й починає розглядати присутніх.

Так, так, сьогодні, справді, добірний цвіт ізлетівся з усіх дерев. Скільки фарб на матеріях, на волоссі, на пиках! Скільки каміння, золота, брилянтів!

Так, так, «знаменитості», «королі», «зорі», «зеніти» творчости, науки, журналістики, малярства, музики, поезії, сцени. О, в радниці комерції Сузанни Фішер (ех, яке неаристократичне, не «творче» прізвище!) тільки цвіт, тільки вибрані можуть бути! Запросини до Сузанни Фішер — це одчинені двері до всіх сальонів, банків, кабінетів редакторів. Але тим то й чудно, що така постать, як Максова, попала сюди! Хе!

А якби ж вони ще знали, хто він! Все фарбоване волосся, як трава, як кущі, поставало б їм догори. Од дрижаків уся штукатурка пообвалювалась би.

Але, бідолахи, які вони все таки нещасні: це ж кожне з них увесь час твердо пам'ятає, що воно є воно, що на нього дивляться, що кожне слово його в історію записується, моментально, без авторської коректури в історію! Через те вони всі такі поважні, вибачливо-благодущні, з найкращими своїми посмішками, в найкращих своїх позах, — всі ж вони без перестанку фотографуються.

Тільки жінки не фотографуються й не позують. Правда, теж позують, але зовсім не для історії й не як співачки, актриси, малярки. О, для тої, якій лишається тільки так позувати, можна складати свої манатки й їхати на той світ!

До групи з голою Сікстинською Мадонною в темно-зеленому китайського тонкого, як павутиння, шовку (останній крик моди!) півсмокінгу важко й похекуючи

підходить Брук. Мадонна трошки посувається, за нею посувається панок із довгим синім волоссям і фіолетовими вустами. Брук спочатку садовить свій важкий зад, потім сідає сам і розпинає руки на спинці канапи-скелі. Гладкі, м'ясисті, напудрені, але червоні й крізь пудру, груди його випинаються наперед упевнено й недбало. Нижня намальована губа гидливо одвисла. Брук дозволяє собі позувати без посмішок, він фотографується а *naturelle*, брутальним, нахабним, тупим, деспотичним хамом. Бо він — Брук, єдиний бас на увесь світ, оперовий король! Той самий Брук, який на сцені в екстазі хамства упав на коліна перед льожею Мертенса, що зволив милостиво хитнути йому головою! І цей суб'єкт у Сузанні за найпочеснішого гостя!

Макс нетерпляче й понуро дивиться до гроти. Забула чи що? Власне, якого чорта він, йолоп проклятий, приплився сюди? Порвати з Сузанною? Та для цього треба неодмінно бачити її, та ще в час біскаї? Вияснити? Що вияснити, лицеміре, паскуднику? За любовника свого вона його брати не хоче. Їй треба чоловіка, хазяїна її маєтків, які розкрадають управителі. Вона хоче прилаштувати його на цю посаду. Ясно ж не раз казала, чого ж йому ще? Він теж не хоче її мати тільки за любовницю. Значить, що ж тут ьияснити? Чи не сподівається він, що вона все ж таки відмовиться від усіх своїх маєтків, стане його жінкою, «другом», «товаришем», піде на службу до якогось бюро, буде носити дешевенькі капелюхи, на які плює її покоївка? А він за це відкриє їй, що він член Інараку, член страшної банди розбійників, що за саму участь у ній — смертна кара? Божевільний він чи просто мерзенний, жалюгідний лицемір?

Сузанна виходить із гроти і, кругло піднявши повну руку, легкими дотиками пальців поправляє зачіску. Цілував її хто? Лице спокійне, очі привітно-посмішкуваті, повертаються до одної групи, то до другої. Але хіба пізнаєш щонебудь по її лиці?

Підходить до групи голої Мадонни. Чогось, видко, просить у Мадонни. Обидві дивляться в його бік. Мадонна нерішуче знизує голими рожевими плечима. Сузанна, очима сміючись, часто, певно хитає їй головою й іде через круг до лопуха.

Макс поспішно відхиляє тіло в другий бік, закладає ногу на ногу й напівприплющує очі.

— Я була більше, ніж хвилинку? Сердився? Га?

О, дурниці! Він собі трошки задрімав. Надворі така спека, а тут такий чудесний холодок.

— Ну, так. Я так і знала, що ти задрімаєш. Я умовляла наших дам затанцювати біскаю. Спеціально для тебе. Цих ти ще не бачив. Одна відмовилась, — шкода! — а друга, здається, буде. Ти зробив на неї вражіння.

Гм. Біскаая — річ, розуміється, непогана, естетична з усіх поглядів, але перше те, що він абсолютно не має часу, подруге, — він має до неї справу, яка ніяк не підходить до біскаї, а третє, нарешті, танцювати біскаю перед твором Аделя трошки... неестетично. І навіть непристойно.

З усіх аргументів вона, розуміється, почула тільки третій. Вона, Сузанна Фішер, може зробити щонебудь неестетичне?!

Вона, якій найвищі мистці, найтонші, найчуліші знавці краси щодня співають хвалу і славу за її власну красу й за найкраще розуміння всякої естетики?! О, як зараз вона за це вишкірять зуби!

Сузанна сідає поруч із Максом, швиденько, непомітно проводить ніжною й теплою долонею по лиці йому й просто, лукаво, пошепки говорить:

— А от ти зараз побачиш, чи пристойно. А зате, що не поголився, укусю. Чуєш?

І зараз же підводиться і, подивившись кудись угору, хитає головою.

Після руки на щоці Макса лишається атласистий теплий слід і свіжий, ніжний запах, од якого на губах виступає почування м'яких, вогких і таких хвилюючо-подат-

ливих уст Сузання.

Макс прибільшено зідхає, перекладає ногу на ногу й схиляє голову на плече з виглядом людини, яка дожидається потягу.

Раптом звідкись ледве чутно просочується до гомону голосів трошки гунявий, металічний і ніжний звук. За ним другий, сміливіший, виразніший, хвилястий. Перші ноти біскаї! Гомін майже зразу затихає, поспішно дзвякає посуд, по залі проходить шелест шовку і з-за дерев, кущів, лататого листя, з синіх присмерків закутків з'являються різнофарбні плями облич, як химерні, живі квітки.

Мадонна з синіми очима ліниво, неохоче підводиться й байдуже поправляє на клубах легенький рожевий пояс, який не зовсім точно виконує своє призначення. Знизнувши одним плечем, вона зідхає й повільно, дивлячись собі під ноги, взуті в легенькі рожеві черевички, дрібними кроками виходить у круг і стає перед мармуром.

Макс із ворожим, гидливим усміхом слідкує за нею. Яка вона здається тут незграбна, важка, м'ясиста в порівнянні з тим незаймано-дівочим, зворушливо-чистим тілом каменя! (Хоч збудована Мадонна досить гарно, це треба признати, і окремо взяте тіло її може претендувати на виставці на першу премію).

Мелодія біскаї все густіше, виразніше заповнює залю. Здається, вона виходить не з одного місця, а з усіх боків, зо стін, зо стелі, з кожної щілини. Гунявий звук, як голос дівчини, якій затулено носа, веде перед; там-там обережно час-од-часу робить два удари й замовкає, неначе легенько підпирає у спину дівчину.

Мадонна з синіми очима стоїть лицем до статуї, все нижче й нижче схиляючи перед нею ясножовту голову. Потім стає на одно коліно й витягає врівні з похиленою головою рожеві, молоді руки.

Там-там голосно, владно б'є два рази. І зараз же дзвенить мідь, вихром здійсмаються скрипки, гунява дівчина

рокриває уста, випускаючи вільні, металічні ніжні звуки.

Мадонна схоплюється з колін, підкидає руки і, легко, гордо несучи груди вперед, іде назустріч коханому.

Із перших кроків її та, власне, з перших рухів, усередині в Макса щось легесенько клацає, наче тихенько розчинилися замкнені досі двері до якогось переділу душі. І стає легко, затишно, цікаво-хвилююче. Та сама біскайя, яка своєю розхристаною похитливістю, своїми гунявим, сифілітичним цинізмом викликає раз-у-раз почування зв'язаности, ніяковости й полового роздратовання, тепер легко, ніжно проходить усередину, вростає, зливається з усім Максом. Вона вже перестала бути біскаєю, модерним танцем сальонів і кабаре. Це чудесна, зворушлива поема, що розповідає про вічне в людині. Нічого нового не каже Мадонна, все те саме: зустріч, захват, страх, потяг, віддавання. Але все, що вона каже, є таке необхідне, таке одверте, природне й таке невинно-чисте, як це може бути тільки в тварин і в великому творі мистецтва. І вже вона не здається важкою в порівнянні з «Красою», навпаки, здається, що вони обидві мають щось надзвичайно-спільне й рідне між собою. Одна сестра, кремово-біла, непорушно застигла в русі екстази, а друга, рожева, дихаюча, переказує її мовчазну жагучу мову.

Макс увесь витягається наперед і не зводить поширених очей з рожевого ритмічного тіла. Ах, так! Ах, мила, голубко, так! Ну, ще, ради Бога, ще! Ото, от так! І це так!

Кожний її рух, поворот, вигин тіла, кожна лінія наче розв'язує вузлик за вузликом у душі, розв'язує легко, дивно, ніжно, викликаючи щоразу внутрішній крик полегкості, увільнення й ритмічної, все ширшої та ширшої радості.

Там-там різко, часто б'є, труситься, сказано шарпається і, знесилено затримуючи темп, блаженно затихає. Рожеве тіло в солодкій, вдячній знеможі схиляється перед тиміямом і лягає.

Макс, як підкинений, схоплюється, підбігає до Ма-

донни, що почала підводитись, і бурно, вдячно, сяючи очима, простягає їй руку.

— Я страшенно вам дякую! Я перший раз сьогодні зрозумів, як ображають автора біскаї, танцюючи її не так, як ви! Я дуже дякую!

Мадонна з сильно, глибоко дихаючими грудьми, сидячи на килимі, підвівши до нього великі, благальні очі, подає йому свою руку й засоромлено посміхається. І видно, що їй під його поглядом страшенно соромно й солодко від своєї наготи, яку вона носила так легко й просто, як одержу.

Макс, не помічаючи цього, сильно струшує теплу, трохи вогку руку, повертається й іде знову до лопуха. Йому ніяково, але загонисто-весело. Різноманітні обличчя посміхаються, ворухаються, спішають до Мадонни, проводжаючи його насмішкуватим поглядом. Сузанна з чудним блиском в очах стоїть біля лопуха.

— Ну, що? Непристойно? Га?

О, ні, цього він не може більше сказати! Про цей танець цього ніхто не сміє сказати. Хто вона?

Сузанна пильно, насмішкувато й чудно водить поглядом по лиці Макса. Де ділась умисна розвезеність, нахабнута недбалість, виклик, примружені очі? Очі проміняться, блискають, у плечах енергія, рішучість. Ех, давайте тепер йому ворогів! Ах, Макс, ах, експансивний, запальний, мінливий, бурний хлопчиську! Узять би тебе отут при всіх за твою дику, прекрасну голову й боляче-боляче укусить у прокляті губи!

— Хто вона? Гм. Цікаво? Зачепила? Вона... Ріта Менцель.

— Ріта Менцель?! Так це вона — Ріта Менцель?! Нова балетна знаменитість? Ах, он вона яка!

Макс озирається, але нова знаменитість уже оточена старими знаменитостями, і більше не видно синіх благаючих очей Мадонни і співучого рожевого тіла, яке стало таким рідним. Шкода. Але все одно, спасибі їй, — тепер

він може говорити з Сузаною як слід, не так, як збирався, а так, як танцювала та, — просто, чисто, одверто й по-людськи.

Він повертається до Сузани. Коли вона не дуже занята, він прохав би в неї декілька хвилин для розмови. Тільки декілька хвилин. І десь у іншому місці, не серед цього натовпу.

Сузанна мовчки, не перестаючи чудно посміхатись, рішуче бере його під лікоть і веде з залі. В зеленому сальоні вона на хвилинку зупиняється, думає і, посміхнувшись, веде праворуч до низеньких дверей. Макс слухняно йде за нею, весь час почувуючи її голу, налягаючи на його лікоть руку і ждучи моменту, щоб увільнитись од неї.

— Ну, прошу!

Але в кімнаті зовсім темно. І вмиль уся вона, як величезний ліхтар без ламп, засвічується жовтогарячим світлом. Здається, з усіх кутків зійшло палюче літнє сонце і, невидне для ока, залило всю кімнату пекучим вогнем. Угорі під круглою стелею воно — як літнього ранку, внизу — як перед вечором.

Макс швидко, вражено дивиться на Сузанну.

Вона з невинним, лукавим і насмішкуватим виглядом поводить рукою до широкої, низької, укладеної масою подушок канапи й уклоняється.

— Будь ласка! Я вибрала найбільш відповідне місце для нашої пресерйозної, переважної справи. Правда?

Це — каплиця Афродити. Посередині стоїть лицем до канапи її фігура, роботи омнеїста Лінде, — похитливо-гарний соковитий образ. На стінах висять найкращі речі старого й нового еротизму. В кутках стоять старовинні вази в формі фалусів і скульптури, яких прилюдно не можна було виставити. І те, що все це твори щирого мистецтва, що вся каплиця заповнена ними й погляд неодмінно мусить натикатись на них, що світить літнє, пекуче сонце, — все це зразу обхоплює душею,

непокійним, п'яним духом.

— Будь ласка! Прощу!

І Сузанна знову поводить голою рукою до канапи. Більш ніяких меблів у каплиці немає.

Макс, заклавши ліву руку в кишеню, лінивим і недбалим кроком підходить до канапи й сідає на неї. Спинки немає, через те він підмощує під спину декілька подушок і спирається на них. Добре, він може й тут балакати так, як він хоче, а не вона. Властиво, і балакати немає чого. Треба тільки по-дружньому, просто, щиро подати їй руку, подякувати за все добре й попрощатись. Так він і хотів зробити. Так вона й повинна була зрозуміти з усього його вигляду (а коли треба, вона чудесно все розуміє!) Але вона не схотіла зрозуміти. Добре. Вона озброїлась каплицею Афродити. Чудесно! Він може й тут прийняти бій!

Сузанна не сідає поруч із Максом. Вона спирається спиною об п'єдестал Афродити, ніби шукаючи в неї оборони й підтримки. Мармурова богиня, знеможено відкинувши торс назад, з сласно-блаженним усміхом дивиться згори на Макса. І груди її, живіт і стегна, здається, дихають солодкою втомою. А під нею розіп'яла на п'єдесталі матово-білі руки, вузькі на кінцях і широкі та повні біля пліч, її приклонниці. У срібно-бронзовій блискучій лусці, як морська царівна, вона злегка похитується всім тілом, неначе всередині ще танцюючи біскаю. І гола, туга, блискуча під гарячим світлом нога то блискає біломолочною смугою, то ховається під лускою. А очі телиці вогко, свіжо й іронічно-ласкаво не перестають посміхатись.

І раптом Максowi невідомо з чого пригадується, що в цій каплиці він уперше поцілував Сузанну. Там, біля тої групи лесбійок. І, вириваючись з обіймів, Сузанна боляче вкусила його за шию. Сьогодні їй не доведеться кусатись! І взагалі, не доведеться більше ні кусатись, ні...

— Ну, так от, Сузанно, справа моя дуже коротка.

Макс зупиняється, силкуючись подивитись на неї якомога простіше, сердечніше та спокійніше, і, замість того, байдуже й недбало примружує очі.

— Нам треба рішуче й остаточно попрощатись і розійтись, Сузанно.

Сузанна, не перестаючи погойдуватись, так само вогко, насмішкувато й мовчки дивиться на нього. А зо стін, зо скульптур, з усіх боків одверто, настирливо, неначе в змові з нею, лізуть в очі йому оголені, знеможені, оскаженілі, раюючі, спочиваючі тіла.

І те, що вона, Сузанна, стоїть і дивиться на них, дивиться при ньому, це особливо здійсмає душним, нестерпним хвилюванням.

Макс заплющує очі. Власне, йому треба б підвестись, потиснути їй руку й піти собі геть, — все сказано. Але тіло млосьно, важко лежить, і нема сил рухнути його. Від мовчання Сузанни серце починає глухо, холодно й важко стукатись об пруди.

— Я жду відповіді... — одкинувши голову назад, із заплющеними очима хрипко каже він, сам почувавши сором од своїх дурних, нещирих і зраджуючих його слів і в той же час напружено ждучи, що робитиме вона.

Сузанна помалу, повільно підходить до нього, заходить збоку і, раптом нахилившись, коротким клюючим поцілунком швидко торкається його уст. І зараз же, відхилившись, одсувається й прилипає до стіни, знов погойдуючись.

Макс розплющує очі й помалу повертає до неї голову. Згори вниз дивиться мовчазне, сміхотливе, порожевіле лице під каскою волосся, а в розрізі сукні ритмічно, нестерпно -біло рухається сильна, струнка нога.

Макс раптом підводиться, стає на ноги і, зідхнувши, простягає до Сузанни руку.

— Ну що ж. Коли іншої відповіді нема, треба задовольнитись і такою. Прощай, Сузанно! Вибач мені, коли чим був тобі неприємний, і дякую за все добре від тебе.

Сузанна помалу бере його руку в обидві свої руки й починає ніжно гладити її. Макс пробує потиснути одну з них і визволити свою, але вони не пускають. Вони тихенько, але настійно притягають її до себе ближче, ці дві голі, нестерпно-білі руки, зовсім близько, так що треба ступити один крок, щоб не перехилитись усім тілом.

— Ти... милий. Чуєш ти?

Макс посміхається. Йй треба вже йти, гості будуть ображені. Та й йому треба.

— Ти... милий. І дурний. І любий. І прекрасний. Чого ж ти хочеш більше? Ну?

— Ми так багато говорили вже про це, Сузанно, що краще не псувати собі нудьгою від цих балачок останнього нашого побачення. Я знаю, чого ти хочеш, ти знаєш, чого я хочу. Ні ти, ні я не можемо того зробити, що хоче друге. Це — не наша вина. Такі ми є. Так нас зробило життя. Нема ради. Треба, значить, із тим примиритись.

Хвилювання припинило. Стало сумно й тихо від своїх слів, і вперше виникає справжнє переконання, що це — кінець. І те саме серце, що тільки но душно й трудно стукалось об груди, самотньо й тоскно стискається. Сузанна швидко випускає його руку, підходить до канапи й сідає, щільно закривши розрізи сукні. Рукою поводить біля себе поруч.

— Сядь!

Макс помалу крутить головою. Не треба більше балачок, не треба зайвих, непотрібних дискусій! Він хоче піти від неї от із цим вражінням її теплих пліч, вогких очей, з вражінням прекрасної, бажаної, хвилюючої жєнщини, а не... не переконаної капіталістки.

— Сядь, я тебе прошу!

Макс ізнизєє плечима й сідає з краю канапи, незручно повернувшись до Сузанни всім тілом.

Вона знову бере його руку. Добре: коли він хоче, вони розійдуться. Але це — непотрібне. Він усе одно

вернеться до неї. О, так, напевне! І хутко. Він із упертості обманює й себе, і інших. Вона хоче сказати всю правду, хоч це, може, й не розсудливо, бо підігріє його впертість. Але все одно. Він — уже не той, що був, коли вони зазнайомилися в музеї. Дикий, фантастичний, непримиренний соціал-демократизм його вже, слава Богу, спав, як спадає висока температура при небезпечній хворобі.

Макс помалу, але рішуче визволяє руку. Сузанна пробує задержати, але, посміхнувшись, випускає.

Криза минула щасливо. Він може посміхатись, скільки хоче, але факт є факт. Першою ознакою того є те, що він почав розуміти красу. О, не клясичну, а живу, життєву, буденну. Сьогоднішня бісая була іспитом, який він склав блискуче. А ще півроку тому він сказав би, що пролетаріятові наплювать на всі ці викрутаси випещених лодарів.

— І тепер скажу!

Розуміється, він скаже! А як же інакше? На першому місці амбіція. А потім правда, логіка і... і щастя, як своє, так і... інших.

— При чому ж тут амбіція?

Ах, на жаль, при всьому! Насамперед при тому, що Макс Штор не може понизитись до того, щоб його жінка мала більше грошей, ніж він. О, тут усі прекрасні теорії про дружбу, товариство чоловіка й жінки повинні по-чтиво уступитись перед амбіцією мужчини.

Макс зідхає й проводить рукою по чолі. Так, розуміється, інакше вона й не може собі пояснити його поведінку.

Та в жертву цій злій, себелюбній богині приноситься навіть свою власну теорію. Так, так! Соціал-демократична партія зовсім не ставить своїм членам вимог, щоб вони не мали маєтків, щоб одрікались усіх радощів життя, щоб зневажали красу. Багато було й є видатних соціалістів, які мали свої фабрики, мали великі капітали.

Це не заваджало їм бути навіть проводирями партії. Та він сам, напевне, може не одного свого товариша назвати, який має свої фабрики, вілли, авта, аеропляни, який цинить і любить красу життя. Ні? Неправда?

Макс несподівано голосно сміється, сильно скудовчивши обома руками волосся. Це чудесно! Ні, це просто знаменито! В каплиці Афродити Сузанна Фішер дає індульгенцію проводирям соціал-демократів!

— Хіба неправда? Ні?

— О, правда! Істинна правда!

Боже, які прекрасні дитячі зуби в цього великого, плечистого чоловіка! І який хлопчачий, милий рот! І який він сам увесь із цим розпатланим чубом — хлопчинка, маленький хлопчинка з усіма соціалізмами, впертістю, сміхом!

А коли правда, то, значить, тільки амбіція стоїть на перешкоді їхньому шлюбові! Ні? Треба ж бути логічним і правдивим! І не треба мучити себе і... других. Чого вона хоче від нього? Мати його всього. Більше нічого.

— Але це єдине неможливе, Сузанно.

Сузанна пильно дивиться на його стомлено відкинену назад прекрасну голову з заплющеними очима й тихенько накриває його сперту об канапу руку своєю рукою.

Це можливе. Йому тільки треба помиритися з фактом, що в неї більше грошей, ніж у нього. Та й годі. Тоді все було б можливе. Вони побрались би й виїхали собі геть із Берліну. Вони могли б навіть змінити ім'я, коли б йому не хотілось, щоб знали, хто він. Вони зникли б на рік, два, п'ять, скільки йому хотілось би. Він гадає, що їй неможливо без цього товариства? З ним — можливо. Для нього вона може відмовитись од усіх людей. Але не від краси. Бо життя — справжнє, реальне — є в красі, через красу і для краси. Поза красою нема нічого, то все — нереальне, несправжнє. Вічне — тільки краса. Соціалізм, партії, справедливість, наука, газети, фабрики —

все це часове, мінливе, і все тільки засоби для досягнення краси. І багатство теж. Але без багатства не може бути краси... А як могло б бути гарно! Вони мали б собі повітряно-водяну віллу. Невеличку, але з усім, що треба для життя, краси й кохання. Вона б їх носила від краю до краю Землі, водою й небом. Вони зупинялись би, де б хотіли, на снігових верхів'ях гір, у лісах Індії, серед моря, на якомунебудь безлюдному крихітному островку, на якому тільки птиці зупиняються спочивати. Всі найкращі, найблагословенніші місця Землі вони обдивились би, і кожна посмішка земної планети була б на вівтар їхнього кохання. Все, що може дати людська творчість, техніка, наука, все вони мали б до своїх послуг. Він міг би писати книгу про красу. В нього є мистецький хист, так, так, вона з тих невеличких його газетних статейок, що він пише у своїх газетах, помітила це давно. І ця його праця була б навіть для його соціалізму цінніша, корисніша за мільйон статей його.

Сузанна ніжно, обережно, як хорому, гладить руку Максowi й мовчить, не зводячи пильних великих очей з його голови.

Макс не рухається. В очах стоїть жовта тьма. Треба встати й піти. І тепер уже, дійсно, або зовсім, на завсіди піти, або зовсім і на завсіди лишитись. І ніколи цієї жінки не бачити, ніколи більш не почувати на собі цієї руки, цих насмішкуватих, обіцяючих, лукавих, теплих і часом таких відданих, таких люблячих очей. Очевидно, справді ж любить, бо на якого ж біса він, голодранець, нічим не видатний, нікому не відомий, здався їй, коли вона може вибрати собі найкращого з знаменитих, видатних, близьких їй людей?

Сузанна обережно, стараючись робити якомога менше руху, неначе підкрадаючись до метелика, пересувається ближче до Макса. Погладивши знов його руку, вона бере її і, тихенько піднявши, кладе собі на коліна. Рука покірна, м'ява й важка, як у сонного. Пальці — як гор-

бом лягли, так і не рухаються, не виправляються на м'якій, гнучкій, круглості ноги. Сузанна тихо, ніжно надушує її й важко прикриває згори своєю рукою.

Внизу матово-смуглявих лиць Макса виступають дві невеличкі, червоні, гарячі плямки. Густі, загнуті на кінцях вії починають легенько здригуватись; дихання стає глибше, трудніше, а в пальцях руки вже-вже чується життя, непомітне, без руху.

В каплиці стоїть чуйна, напружена тиша. Ледве чути просочується глухий гуркіт міста. Афродита з сласно-знеможеною посмішкою непорушно й уважно слідкує за двома мовчазними людьми.

Раптом Макс розплющує очі, понуро, важко зупиняє їх на Сузанні, якийсь мент сидить так і, знявши свою руку з її коліна, швидко встає.

— Ну, я мушу йти. Прощай, Сузанно!

Сузанна нахилиє голову, витягає вздовж колін оголені, безсилі руки й мовчить.

— Прощай, Сузанно! Мені треба йти.

Вона підводить на нього свої темні, чисті, вогкі очі й лагідно, болізно посміхається.

— Прощай... — ледве чути шепоче.

Макс, жорстоко хмурячись і покусуючи правий бік нижньої губи, рішуче простягає їй руку. Сузанна, як молячись на нього, помалу бере руку, слабо потискує й не сміливо питає:

— Ти не поцілуєш мене?

І болізна, здивована посмішка так незвично, так чудно й роздираючо-боляче стоїть їй на свіжих, сміло й гарно розгорнутих устах.

Макс раптово нахилиється до піднятого до нього лица, незручно лівою рукою обіймає каску волосся і припадає до цих уст. Вони м'яко, покірно подаються і зразу ж усією м'якістю своєю всмоктуються в його. Голова Сузанни помалу починає перехилятися назад, тягнучи за собою голову Макса. Він падає поруч із нею на каналу.

І зараз же сказано, з ненавистю, вп'явшись руками в голі, гарячі плечі, сильно кидає її голову в подушку і притискає устами уста. І ці плечі, і уста, і руки, і груди, — все тіло, таке затихло-покірне, мовчазне, кричить пекучим хвилюванням.

І раптом по всій каплиці розкочується страшенний гуркіт і тріск розбитого посуду. Макс і Сузанна на мент застигають, потім Макс швидко, злякано підводиться й озирається. На мармурі підлоги лежать підставка й черепки вази — Макс звалив їх ногою.

Сузанна падає знов на подушки й жадно, нетерпляче, жагуче простягає до Макса руки.

Але він похапцем злякано витягає годинник і дивиться: пів на восьму.

— Я мушу йти!

— Ах, нікуди ти не підеш! Іди сюди!

— Я мушу йти. Я не можу. Я мушу. Але я...

, Він зупиняється, а Сузанна вся напружено застигає.

— ...Але я через дві години прийду знов. Хочеш?

Сузанна сідає й важко, серйозно, допитливо зупиняє в його очач свої затуманені, обважнілі й ще темніші та вогкіші очі.

— Але ж прийдеш?

— Прийду.

— Напевне?

Макс мовчки підходить, брутально бере її за голову, повертає до себе вгору із ненавистю, одчаєм, пекучою стогнуchoю радістю впливається в її спухлі, сласно розгорнені уста.

Відірвавшись, він круто відвертається і, переступивши через черепки розбитої вази, не озираючись, пригладжуючи волосся, виходить із каплиці.

А Сузанна, напівлежачи, з пом'ятою срібно-бронзовою лускою, з оголеними ногами й із переможною, любовно-тріумфуюchoю посмішкою на спухлих устах дивиться йому вслід.

В небі, як розсипане вугілля, шорхнучи сірим полесом, дотлівають дрібні хмарини. Садівник Йоган, широко розставивши ноги й держачи обома руками кишку біля живота, пускає, як хвіст комети, сталеву, шипучу дугу води.

На дзвіниці червоненької церквівці годинник задумливо вибиває вісім годин.

І тільки затихає восьмий удар, князівна Еліза рішуче відходить од вікна із похмуреними широкими бровами, з гордим викликом у закиненій назад голові, вся бліда, з поблідлою, хижою губкою й загостреним, кістяним овалом виходить із сальону. Зелені очі ледве-ледве торкає усміх.

З цим самим виглядом увиходить і до кабінету графа. І всім зібраним од одного погляду на неї стає ясно, що екстренне зібрання, дійсно, таки, потрібне: щось не певне з принцесою.

Князь Шванебах просить дозволу розпочати засідання, і принцеса зараз же забирає слово.

Вона говорить тихо, спокійно, рівно тримаючи голову. Але який чудний, недобрий, який сірий, із тьманим, придушеним блиском спокій її! І як несподівано, чудно й моторошно слухати те, що вона каже!

Нефарбовані, дегенеративно-расові обличчя переглядаються непорозуміло, з тихим ляком і тривогою. Невже це говорить принцеса Еліза?!

А принцеса ніби нічого не помічає.

Отже, з сказаного висновки її такі. Боротьба нерівна. Один противник має всю зброю, яку тільки може дати сучасна цивілізація, цебто армію, поліцію, банки, фабрики, залізниці, пресу. Другий — тільки співчуття народу, традиції, історію і правду.

Друге. Міжнародні позиції першого противника безмірно кращі. Плутократія організується по всьому світі.

Чутки про об'єднання банків усього світу в Єдину Республіку Землі — не теоретичні міркування, а підготовлений і майже довершений факт, який потребує тільки оформлення. Плян обеззброєння всього світу, знищення армій — це є підірвання всіх надій аристократії.

Отже: одверта, груди на груди боротьба — неможлива. Це утопія, казка, самообман. Треба тверезо дивитися в очі фактам. Потрібні інші методи боротьби. Треба йти в табір ворогів. Так, у табір ворогів. Але не так, як, ідуть ті, що служать їм вірою й правдою. А інакше: щоб із середини їх перемогти приспати їх, опанувати їхню зброю й одного моменту задушити. Хитрістю, обманом, підступом треба їх узяти. Це — теж зброя, якої їй можна і треба вживати там, де немає іншої.

Порт'єри на вікнах щільно позапинані; за дверима вірно й надійно стереже Ганс Штор і новий льокай-детектив; принцеса говорить півголосом. Але нефарбовані, сухі, стривожені обличчя скоса поглядають і на вікна, і на двері, і на принцесу.

Розуміється, йти з такою метою в табір ворога річ небезпечна, відважна й саможертвна. Хто йде туди, той на якийсь час приносить у жертву свою честь, гідність, гордість, а, може, і друзів. Але велике діло вимагає й великих актів.

Принцеса робить маленьку павзу. Малесеньку, крихітну павзу, щоб набрати тільки більше повітря у груди.

І от вона, князівна Еліза, рішила присвятити себе такій жертві. Банкір Мертенс через свого особистого міністра охорони, графа Адольфа фон-Елленберга, зробив їй пропозицію бути його жінкою.

Постаті в фотелях роблять рух і потім одразу всі застигають — напружно-непорушні, з некліпаючими, повстромлюваними в принцесу очима, як у фотографа в момент знімання.

Вона на цю пропозицію показала графові Адольфові «он-Елленбергові двері. Але, обдумавши всю ситуацію,

приходить до рішення: прийняти пропозицію під умовою, що банкір Мертенс стане президентом Республіки Землі. От це все, що вона має заявити шановному зібранню.

Постаті, як одпущені фотографом, дають собі волю рухатись. Але рух їхній тривожний, зляканий, повний непорозуміння й приголомшення.

Старий граф Елленберг важко підводить своє широке тіло і, заклавши руки за спину, швидко ходить, по під стіною, заставленою книжками. І похилена голова, похилені плечі, похилена спина — все розгублено і вражено посміхається.

Засушений, жовтий, рівний князь Шванебах, як попсований апарат, швидко, точно, безупинно ставить олівцем на чистому папері ряд рівних, сухих, як він сам, ліній.

Герцог бравншвайзький, куценський, лисий, із кучерями жовторудого волосся з боків веснянкуватої лисини, почервонів так, що вуха горять, як два жовто-червоні ліхтарі. Він не розуміє принцеси. Нехай йому великодушно й милостиво простять, але він абсолютно не розуміє її світлості. Він просить, він благає роз'яснити йому справу.

Будь ласка, принцеса готова з охотою дати всі пояснення!

І очі її, звужені та жорстокі, і загострене підборіддя, і хижка верхня синювата губка, — все готове дати пояснення. Будь ласка!

Старий граф зупиняється під бюстом Шіллера і з-під стріхи жовто-сірих брів пильно-тяжно дивиться до стола на принцесу.

Як її світлість гадають: чи такий акт її світлості не буде страшним, фатальним ударом по всій їхній святій, великій справі? Чи не буде це величезним, на весь світ, актом капітуляції? Чи не викличе він у ворогів тріумфу й зловтіхи, що скріпить їх, а в прихильників — пригнічення, горя, суму й сорому, що ще дужче знескить їх?

Як гадають їхня світлість?

Їхня світлість, принцеса Еліза, гадає, що дещо з цього буде. Вороги тріумфуватимуть. Але тріумф їхній — завчасний. Щождо прихильників, то обов'язок її друзів дати їм зрозуміти, що її вчинок не обурення, не сорому й не зневаги від них заслуговує, а розуміння, підтримки та відповідної тактики.

Так. Гм. Так. А чи не думають їхня світлість, що це буде страшною образою пам'яті її великих батька й брата, що вмерли від руки банкіра Мертенса? Хай її світлість не візьме цих слів за зле. А так, у суті, по совісті...

Старий граф фон-Елленберг одвертається, робить два кроки й зупиняється, пильно дивлячись у підлогу.

Принцеса Еліза ще вище підводить червону голову й погордливо, холодно насуває важкі, віясті повіки на очі. Ні, вона так не гадає. Ця ціль, яку ставиться, не може бути образою. В цю ж ціль увиходить і... і вшановання пам'яті батька та брата найлютішою помстою їхньому вбійникові. Коли вони можуть усе бачити з домовини, вони повинні благословити її на цю нележку місію.

Герцог бравшвайзький витирає густий піт із червоного, веснянкуватого чола. Його очі рудого теляти, великі й добрі, в жовтих густих віях напружено кліпають.

Так. Гм. Розуміється, місія нелегка. Нехай її світлість простять йому його нерозуміння, але він таки не розуміє, як можна заволодіти силою противника, хоча б отак пройшовши в його табір? Як можна одній, десятком, двадцятьом особам захопити цілий громадський лад, цілу систему, яка й є силою противника? Як, на милість Господню?!

Обличчя напружено і з тривожною цікавістю проводжають слова куценського герцога до принцеси: як?!

Принцеса й на це має відповідь, таку саму точну, стислу, обдуману й холодно-гордовиту, як і попередні.

Лад противника є попсований ним той громадський і державний лад, який він захопив у справжньої, народ-

чної монархії. Його не міняти треба, а наново виправити. Як його попсували десять, двадцять одиниць, так інші двадцять осіб можуть його виправити. Історію роблять великі, сильні одиниці.

Так. Гм. Але невже... невже її світлість зможе стати дружиною, справжньою дружиною цього банкіра?! Нехай її світлість милостиво вибачить, але... це не вміщується в голові, це — богозневага, це протиприродне.

Принцеса Еліза мовчки дивиться на герцога бравншвайзького, і неохочий, важкий усміх проходить по її жорстко стиснених устах. На це вона відповіді не дає.

І раптом із фотелю біля вікна підводиться чорна, глухо до шиї застібнута постать єпископа і помалу, з урочистою задумою в усіх рухах підходить до принцеси. Голова його вся сива, але брови густі, чорні й на голених щоках синюватість брюнетів. Банькаті, жовтуваті очі, обведені фіолетовими запалинами, дивляться строго, проникливо.

Він теж хоче сказати її світлості декілька слів.

Принцеса ввічливо злегка повертається до нього, скидає на нього зеленим поглядом, і жорсткість та сухість її лиця стають ще виразніші. Вона хитає головою — будь ласка, вона готова слухати.

Єпископ підводить суху, сірувату руку й тихим голосом каже:

— Так, ваша світлосте, те, що ви задумали зробити, є протиприродне, неймовірне, страшне. І всі уваги вельмишановного герцога зовсім слухні.

Герцог, сперши голову на руку, сумно й журно хитає нею. Принцеса сидить рівно, нерухомо, спустивши очі на тісно складені на колінах руки.

— І багато ще інших уваг і питань, ваша світлосте, роїться в голові од вашого наміру. Серце стискається горем, болем, пекучою образою. Жертва більша за жертву Авраама, що хотів принести Богові свого сина. Подвиг більший за подвиг Юдити, що пішла також у табір во-

рога.

Єпископ на мент зупиняється, повертається до зібрання і тим самим повільним, строгим, урочистим голо- сом питає:

— Але, мої панове, хто посміє тепер сказати, що подвиг Юдити був нелюбий Богові?

Герцог бравншвайзький перестає сумно кивати головою й непорозуміло дивиться на строге, з загнутим носом і чорними бровами лице. Принцеса швидко зиркає скося вгору до єпископа й так застигає.

— Хто, мої панове, крім Бога, посмів би був зупинити руку Авраама? І чи не був син самого Бога принесений у жертву за людей? Чи не був це протиприродний, богозневажений, страшний і неймовірний учинок? Але хто сміє сказати, що він був непотрібний? Так, ваша світлосте, страшно, неймовірну жертву ви збираєтесь принести своєму народові. Але дозвольте мені, смиренному слугі Всевишнього, з болем, горем і побожним сумом благословити вас на неї. Дозвольте схилити мою посивілу голову перед вашою великою душею, перед вашою великою силою, даною вам од Бога, і возрадуватись усім старим серцем своїм, що може бути й за наших страшних часів таке чудо геройства і святої самопожертви.

Однотонне, рівно-біле, як із матової порцеляни, лице князівни з кожним словом єпископа наливається життям, тепліє, відтає, м'якшає, вкривається тінями рум'янцю.

Єпископ так само строго, повільно, врочисто-низько схиляється перед принцесою, торкнувшись пальцем підлоги. Принцеса швидко встає, і вся змінена, блискаючи вогкістю очей, палаючи волоссям і рум'янцем, така вся зразу юна, піднята, простягає руку єпископові. Вона така вдячна йому! Вона така рада! Ах, вона така рада!

Він побожно й повільно цілує цю руку, а срібно-сива голова його різко вирисовується на фоні чорного шовку принцеси.

Зібрання ошелешене. Князь Шванебах перестає штри-

хувати папір і мовчки, непорушно дивиться на єпископа й князівну — апарат цілком зіпсувався і став. Герцог бравншвайзький, одвісивши долішню губу, часто кліпає жовтовіими телячими очима, як від порошокни.

Голови тривожно, схвильовано шепочуться, і в князя Шванебаха по лобі рясно-рясно зібралися здивовані, розгублені зморшки.

Старий граф Елленберг, із закладеними назад руками, зігнувся, стоїть і суворо, роздумливо дивиться поперед себе, неначе не знаючи — ступати йому на небезпечну кладку чи ні.

Але князь Шванебах направляєтьс я функціонує далі. Він обережно стукає олівцем об стіл і просить до порядку. Принцеса сідає на своє місце, а єпископ вертається до каміну. На хвилину настає тиша.

Але трудно бути парядкові там, де мова мовитьс я про такий неймовірний, страшний непорядок!

Ні, зібрання не може згодитися з його преосвященством паном єпископом. Розуміється, Юдита, Авраам, Ісаак — все це зворушливе, величне, з погляду релігії намір принцеси дійсно заслуговує на всякий подив і пошану, але, на жаль, біблійні часи минули і, взагалі, справу треба розглядати не з релігійного, а з політичного й сучасного погляду. Зібрання взяло б на себе незмірну відповідальність, коли б не зважило всіх можливих наслідків од цього (безумовно, героїчного, але мало обгрунтованого!) пляну.

Принцеса знову вирівнюється, знову підборіддя стає гостре, знову повіки гордовито й холодно лягають на очі. Вона слухає всіх по черзі й уже нікому не відповідає. Потім підводиться і, злегка торкаючись рожевими пучками з обточеними, довгими нігтями краю стола, тихо каже:

— Як так, то я сама беру на себе відповідальність перед Богом, моїм народом і моїм родом. Прощайте, панове! Дуже мені шкода, що ми не могли сьогодні порозумітись. Але я певна, що колись ми ще порозуміємось.

Вона велично хитає всім головою, окремо тепло і привітно посміхається до єпископа, скляно пошелестуючи шовком сукні, виходить із кабінету. Голови низько й почитиво схиляються перед нею.

І тільки зачинаються за принцесою двері, князь Шванебах сухо, твердо стукає олівцем по столі і просить обміркувати ситуацію, яка може скластися у зв'язку з наміром принцеси.

Але що ж можна міркувати? Можна зщулитись перед ударом і ждати його. Можна вгадувати всю страшну шкоду, але що зробити, щоб одвернути її?

Герцог бравншвайзький озирається на двері, прайливо тарабанить круглими, твердими нігтями по столі й недбало півголосом бурмотить:

— Єдиний рятунок... забрати з дороги «нареченого».

Єпископ суворо негативно крутить головою. Але всі вдають, що не помічають того. А граф Елленберг, важко звисивши величезні руки з поруччя фотелю, зовсім нічого не чує й не бачить.

— Так, панове. Це єдиний рятунок. Іншого не бачу. Що там робить Інарак? Що ваш той Ріндель чи Рінкель, що він робить у Інараці? Він нам досить багато коштує, а щось результатів мало.

Шванебах ізнизує плечима. Хто ж то може знати, що він там робить? Хоча деякі результати його роботи все ж таки були, цього відкидати не можна! Але «забрати» Мертенса при тій страшній охороні його — справа зовсім не така легка. І коли Інарак не може до цього часу справитися з нею, то ясно, що на неї треба багато натуги й сил покласти.

— Зараз готов пів свого маєтка покласти на стіл!

І куценський герцог з силою б'є короткою в рудому волоссі рукою по столі.

— Пів маєтка!

І він дивиться на всіх поглядом, який каже: ми теж можемо жертви приносити, хто за мною?

Але за ним більше ніхто не йде. Насамперед, сама справа ще зовсім не ясна, скільки саме треба на неї: пів маєтка, чверть, а то й увесь. Князь Шванебах повинен це вияснити з тим Рінделем чи Рінкелем. Але зазначити йому виразно, що гонорар буде виданий тільки після виконання роботи. Коли він дійсно має вплив у Інараці, нехай зробить усе, щоб ця справа якнайшвидше посунулась.

Єпископ строго, непохвально крутить головою. Помилка. Велика помилка. Принцеса вибрала вірніший шлях. Не тільки з погляду морального, але й тактичного. Не треба їй перешкоджати. Не в Мертенсі річ, — що заслужив, то він однаково дістане. Річ у справі. Принцеса підходить до неї реально, практично й активно! А вони хочуть обмежитись пасивними мріями. Так, розуміється, ці мрії — чисті, великі, святі, а принцесина активність тяжка, болюча.

Але віра без діл мертва єсть.

Слова єпископа розкривають тугу шкуринку пригнічення, замішання. Е, ні, нехай його преосвященство вибачить! Е, ні, коли справу ставиться так, то принцесина активність є ще більша мрія, утопія, дитяча фантазія, але з тою різницею, що страшно, непоправно шкідлива. Ні, ні, а чи пан єпископ думає про інші сторони справи? А чи пан єпископ передбачає, яку це деморалізацію внесе в ряди аристократії? А чи пан єпископ думає так, а чи він підходить отак?

В кабінеті б'ється у стіни заплутаний клубок порозпалюваних, різнотембрових голосів і довго не може розплутатись. Старий граф мовчки сидить у фотелі, важко звівши руку з поруччя. Єпископ утратив свою поважність і врочистість, він міцно тримає куценького герцога за гудзика й сердито доводить йому, що «китайська» черва є загроза всій європейській культурі. А йому в праве вухо експансивний фон-Петц доводить, що експедиція на місяць з метою добувати радій є безглуздя, обман мас,

одвертання їхньої уваги від насущного, земного.

Ганс Штор позажно, велично ходить по голу перед дверима кабінету, і на міністерському лиці його невдоволення. Вилетіла матка з вулія й без ладу гудуть і тикаються в стіни безпорадні бджоли.

**
*

Але матка в цей час теж не зовсім спокійно тикається в стіни свого червоного сальону. Душно їй, тісно. Де та Софі вічно ховається?

Але Софі вже з мантом стоїть перед нею й уважно вдивляється в закостеніле, рівно-біле лице з вузькими, хижими, зеленими очима.

Рівно й закостеніло сходить принцеса у сад і чорною тінню, ледве порипуючи по піску темної алеї, майже навпомацки проходить до альтанки. Небо густотемне, без зір, у важких хмарах, злегка торкнутих нічним сяйвом Берліну.

Принцеса сідає на лаву біля альтанки. Душно, непокійно, млосно. Чорне, легке, з старого мережива манто — мамина пам'ятка — гидливо, нетерпляче скидається з пліч.

Настирливо-солодко пахнуть якісь квіти збоку. Звідкись здалеку крізь глухий, безперестанний гуд міста драгуюче булькають звуки роялю.

Довго й непорушно сидить князівна Еліза. І подалу розтає закостенілість; тихий, ніжний сум, як кітка, безшумно підходить і треться об серце, муркоче. Кущі й дерева стають виднішими, солодкий дух незнайомих квіток незрозуміло-тепло хвилює, а булькітні, самотні, тужні звуки роялю викликають гарячу, вогку важкість на очі.

І вже не думається їй ні про герцога бравншвайзького, ні про єпископа, ні про те, що так ще півгодини тому заповнювало всю душу. І згадується їй чогось, як торік весною приїжджав до них у замок син старого приятеля батька з якимсь секретним дорученням. Вона з ним

майже ні разу не говорила, але одного вечора, зустрівшись з ним очима, почула раптом таку дивну, солодку тривогу, що вся ослабла. І ввесь той вечір очі її, як навмисне, стрічалися з його очима; душна, млосна солодкість облягла тіло, вечір здавався особливим, прекрасносумним. Один раз таке з нею було. І сьогодні вона вже не пам'ятає ні лиця, ні очей, ні прізвиська того сина приятеля, але така сама сумна, ніжна тривога й солодка млосність стоять їй у всьому тілі. Хочеться цілувати свої руки, хочеться нарвати отих солодко в темноті пахнучих квіток і сховати в них своє лице, що так чудно, дивно й соромно пашисть вогнем.

**
*

В небі, як розсипане вугілля, шорхнучи сірим попелом, дотлівають дрібні хмарини.

На дзвіниці червоненької церквіці годинник задумливо вибиває вісім годин.

Доктор Рудольф поспішає до хвіртки, — хто знає, може, Макс проти свого звичаю якраз сьогодні й не спізниться; може, вже нетерпляче ходить вулицею, боячись подзвонити, щоб не натрапити на батька. І вже сердиться хлопча, вже мружить свої милі очі.

Але за хвірткою хлопчини ще немає, і ніхто не сердиться, і ніхто очей не мружить. Ну, нічого, Рудольф собі підожде. Це не важно, тепер ніщо не важно, крім того, що там у лабораторії кипить у казанчику. Ах, кипить воно, кипить! Та що буде з того?

І Рудольф ходить по саду біля хвіртки, шкандибаючи, роблячи шиєю визвольний рух, посміхається, рве листики, нюхає. А очі йому тьмяно, п'яненько блищать, слухають щось у середині себе. Часом він згадує й злякано шкандибає до хвіртки, одчиняє й дивиться на вулицю. Немає. Немає капосного хлопчини, хай йому, бідному, добре буде! Немає.

І знову ходить доктор Рудольф, поводячи шиєю, за-

ганяючи габлями рук волосся на потилицю. І знову злякано згадує й виглядає.

Ага, нарешті! Ну, так: якась йому неприємність: ліва рука в кишені, в руках розвезеність, лінива одчайдушність, в очах насмішувата вищість, яка вмить може вибухнути в бурний, клікитний гнів.

Макс недбало тикає руку. Він, здається, запізнивсь? Ну, від цього другого землетрусу не сталося! Ні? Значить, іще можна жити. А милий батенько не зустрінеться в саду? Макс у даний момент має дуже малий нахил до родинних «обіймів».

У саду ніхто не зустрівається. Тільки шипить кишкою старенький Йоган, але й він за кущами не бачить братів.

В лябораторії, на найдальшому краю довжелезного стола кипить у металічному казанчику якесь течиво. Біля казанка порозкладані сіруваті з укрaplеними в них зеленими й срібними плямами камінчики. Рудольф зараз же прожогом, як мати до колиски дитини, кидається до казанка, зазирає в нього, нюхає, щось підкидає, знову нюхає, знову дивиться. Нарешті, ніжно, обережно, за тепломіром зменшує вогонь і, поводячи шиєю, немов вплутуючи її, вертається до Макса.

Макс, розлігшись у фотелю, заклавши ногу за ногу, ліниво й помалу запалює цигарку. Він бачить уважний, хоч і чудний якийсь погляд Рудольфа, і йому хочеться ще недбаліше розлягтись, засміятись, засвистіти, — від того часу, як Руді знає про участь його в Інараці, з ним просто не можна по-людськи говорити, він із ним поводитьсь так, як поводяться з туберкульозним в останній стадії або на побаченні з замкненим у в'язниці: назверх — бадьоро, веселенько, уступливо, а всередині — з вічною дурною заклопотаністю, жалем, тривогою.

— Ну, як же там у горах? Стоять іще, не попровалювались нікуди? А чого в тебе такий якийсь чудний вигляд? Га? Чи не випив ти часом?

Рудольф весело дивується. В його чудний вигляд?

Чи не випив? Ха-ха! Маєте собі!

І раптом робить злякані очі й прислухається до казанка.

Так чудний вигляд? Га? Може бути, може бути. Він про це нічого не знає, не дивиться в дзеркало. Так, так. Ну, а що новенького в Макса? От у його вигляд недобрый; не чудний, а просто таки недобрый. Зблід, схуд, змарнів.

Можна було б додати, що й посмішка Макса недобра, і очі недобрі, не одверті, уникливі, але не треба хтопчини сердити.

Макс струшує об черевик попіл цигарки й примружує очі. Нічого, поправиться. От один лікар дуже йому рекомендує завести собі повітряно-водяну віллу, каже, що чудесно виліковує від усяких хороб, як рукою все знімає.

— Правда? — щиро й серйозно дивується Руді. Макс теж серйозно хитає головою. Просто знаменито виліковує. Тільки треба місяць у Гімалаях жити, місяць на островах, де тільки птиці зупиняються спочивати, місяць на Нілі, біля пірамід.

Рудольф співчутливо, згодливо хитає головою.

Ну, звичайно, треба добре їсти, добре вино мати, добрих кухарів, слуг, не турбуватись, не хвилюватись, любити красу й усіх ближніх, як самого себе.

Руді трошки не розуміє зв'язку повітряно-водяної вілли з любов'ю до ближніх. Розуміється, нічого не можна мати проти цієї прекрасної заповіді, але в медичному приписі вона якось не підходить.

Не підходить? Ого! Та це найцілющіша, найгігієнічніша заповідь! Повітряно-водяна вілла,konto в банку на сотню-другу мільйонів і любов до краси та всіх ближніх! Яку хоч недугу як рукою здійме! А в додаток ще й слова святого філософа, мецената, знавця й законодавця краси. Ге?

Руді починає знов серйозно й уважно, як на побаченні в тюрмі, дивитися на Макса.

Макс задирає голову, зідхає, обдивляється навкруги й ліниво посміхається. А то ще теж непогано: завести собі якунебудь лябораторію, довбатись у камінчиках, варити всяке зіллячко в казаночках, писати статті про нові елементи у природі й любити всіх ближніх, як самого себе. Неодмінно всіх, усіх до одного! Добрих і поганих, насильників і насилуваних, грабіжників і грабованих, паразитів і працюючих. Абсолютно всіх! І, Боже борони, ні до якої політики не втручатися! Політика — то злість, ненависть, нелюбов до деяких ближніх, вона псує нерви, кров, шлунок, а іноді й усьому життю загрожує. А надто деяким дурним, немудрим, без хеміко-філософського погляду на життя людям, що з дурного розуму свого мають нещастя належати до якихсь небезпечних, страшних, нелегальних організацій. Це вже зовсім негігієнічно. Правда?

Рудольф уступливо, тихо, так ніби про себе, заважає, що важко бути прихильником заповіді однакової любови до паразитів і працюючих, до насильників і насилуваних.

Макс підкидує покладеною на ногу ногою і скося поглядає на стелю. Так, у теорії, може, і не можна не бути прихильником, але в дійсності, в життю, воно фактично так є.

— Чим же воно, Максе, є?

О, ця прохальна, уступлива, покірна лагідність! Він готов на все згодитись, аби не сердити бідного смертника! І яка вищість, вибачливість у цьому тоні, — що там серйозно відповідати на слова людини, яка не скінчила університету!

— А тим воно, Рудольфе, є, що ти байдужий і до тих, і до тих! Розумієш? Більше любиш ограбованих, ніж грабіжників? Докажи! Прошу! Будь ласка!

Рудольф старається якомога серйозніше й уважніше ставитись до слів Макса, — бідного хлопчину так раз-у-раз дратує його неуцтво в політичних справах. От і тепер покушує губу, мружить очі, от-от спалахне.

— Добре. Але чим же я можу доказати? Я на політиці, на жаль, не розуміюсь...

— О, тут великої політики не треба. Тут дуже проста справа. Є дві сторони. Грабіжники і грабовані. Буржуазія і пролетаріят. Так?

Рудольф не відважився б так просто провести поділ між людьми. Але він хитає головою й скоса дивиться до казанка.

— З одної сторони, в буржуазії вся сила: державна влада, військо, суди, тюрми, поліція, релігія, мораль, преса й навіть наука. Так?

Рудольф із такою концепцією не зовсім би згодився. Але він знову мовчки хитає головою.

— У пролетаріату нічого цього немає. Тільки його руки, організація й ненависть до паразитів. Цього замало. Він потребує зброї. Всякої зброї. От, коли ти ділом хочеш любити слабшу сторону, поможи їй. Ану?

Рудольф високо здіймає брови й здивовано дивиться на брата. Якою ж зброєю він може допомогти?!

Макс знову гойдає ногою й з прибільшено-байдужим виразом водить очима по лябораторії.

— Якою? О, розуміється, ні гармат, ні скорострілів ти не можеш дати! Ти не турбуйся! Але в тебе є наука. Послужи нею не тільки сильній стороні, але й слабшій.

— Будь ласка! Мені здається, що...

— Будь ласка? Чудесно! Нам потрібні трути для витрування наших ворогів. Прошу! Приготуй їх нам у твоїй лябораторії!

В кімнаті вже стоять по кутках темносірі присмерки. Блакитне сийвечко біля казанка вже виразно помітне. Обличчя здаються блідо-сірими, з великими очима.

Рудольф якийсь мент мовчить і потім тихим і по іншому серйозним голосом каже:

— Ні, цього я, Максе, не можу.

Макс весело, голосно регочеться, дрібно підкидаючи ногою. Він більше регочеться з тону, з цього справжньо-

серйозного тону, аніж із його слів. Ага, забалакав як слід!

— Що? Любов до ближніх-грабованих не така безпечна та вигідна, як до ближніх-грабіжників? Хе-хе! Отто ж то воно й є. І правильно, Руді! Така любов і ласки графів твоїх позбавить, і цю затишненьку лябораторійку відніме, і в тюрму посадить, та й, як що й до чого, ще й життя відбере. Хай їй всячина! Правильно, Руді, цього ти ніяк не можеш!

Руді хвилюється. Він виразно, серйозно, по-справжньому хвилюється.

І в Макса, в якого назавсіди лишилось до Рудольфа почуття меншого брата до старшого, що стільки років був його учителем, від цього хвилювання з'являється почування рівності, навіть вищости й сатисфакції.

Руді зачісує обома руками волосся, ризволяє шию, прокашлюється, крутиться на стільці. Нарешті зовсім-зовсім тихо говорить:

— Ти неправильно, Максе оцінюєш мотиви моєї відмови.

— Ну, розуміється!

— Неправильно, Максе. Мені здається, що я міг би й у тюрму піти, і життя віддати за те, в що я вірю й люблю. Але...

— Може бути. Але як ти любиш більш грабіжників, то чого ж ти маєш іти в тюрму за грабованих? Правильно!

Рудольф терпляче жде й починає знов:

— Але я не вірю, що трутами, вбивствами, смертю можна творити життя. Це логічний абсурд. Терор — це самовбивство для тої самої ідеї, яка його вживає. Так я розумію твою організацію. Максе. Вибач мені, але я з нею не можу згодитись. Я... не політик і нічого на політиці не розумію, але я певен, що люди можуть і повинні порозумітись не шляхом боротьби, насили й самонищення, а шляхом розуму, науки й праці.

Макс сміється злісно, упевнено й з почуттям справж-

ньої вищости. Які це наївні, старенькі, заязлені слова! Тисячі років одні люди присипляють ними других, щоб ті не брикались і давали доїти себе. Гармонія інтересів, співробітництва кляс, соціальний мир. Боже, скільки на цю мету наговорено хороших, медових слів! Коли б тим медом вимазати всіх тих словоблудів і втикати пір'ям та розставити їх підряд, то мабуть, із них можна було б зробити чудесний поясок через усю земну кулю. Ну, хіба це не та сама любов до всіх ближніх без різниці кляс?

Ех, апостоли любови! Словоблудство є ваша любов! Нема любови без ненависти, як нема білого без чорного! Хочете любови, то мусите ненавидіти. І що більша ваша любов, то більша ненависть. А коли нема ніякої любови, коли є себелюбство, коли хочеться спочинку, повітряних вілл, лабораторій, о, тоді починається любов до всіх, гармонія інтересів, співробітництво кляс. Се вже відомо. О, це занадто вже відомо, будь воно тричі прокляте!

Макс бурно встає, жбурляє недокурок у куток і простягає руку Рудольфові.

— Прощай! Люби собі своїх графів і Мертенсів, як самого себе.

Рудольф підводиться і не бере руки Макса. Ширий, великий біль у голосі брата, щось глибоке й наболіле в цій гіркості не дозволяють так розійтися. Чи то від присмерків здається, чи справді в лиці Макса ходять мушки, як у людини, яка сильно зціплює щелепи, щоб не закричати, чи не заплакати.

— Почекай, Масі. Чого біжиш? Ти ж мав якусь справу до мене.

Макс, забувши, що тільки що кинув недокурок, виймає знову цигарку й закурює. При світлі сірника очі його видаються надзвичайно блискучими.

— А щодо моїх слів, Масі, то не бери їх так гаряче до серця. Може, я не так щось сказав. Я тільки хочу сказати тобі, що я... що мені не до душі така боротьба, яку ти й твої товариші провадять. Може, я помиляюсь. Я не

знаю. А моя боротьба — от!

І Рудольф показує на стіл, заставлений приладдям.

— Цим я служу й хочу служити людям. І скажу тобі, Масі, що коли мені вдасться те, над чим я працюю тепер, то я принесу всім покривдженим більше користі, ніж пудами трути.

— Твоє відкриття може принести користь тільки капіталові, — понуро бовкає Макс.

— Не думаю. Чого так?

— А того, що коли воно не буде корисне капіталові, то воно не побачить світу. «Корисне покривдженим». Хе! Де, яке ти бачив наукове відкриття, яке було б корисне покривдженим і некорисне капіталові? Скільки їх, таких, загинуло, не дійшовши до людей! Прочитай історію винаходів, — побачиш!

Рудольф із усмішкою в сутінках хитає головою. О, ні, його відкриття не боїться такої долі! Нехай воно тільки вдасться, ніякий капіталіст не посміє нічого сказати проти нього! Треба бути божевільним, щоб не визнати його!

— Так, ти... рідний син свого батька: вірно служиш своїм панам!

— Я служу істині й науці, Максе.

— Ах, до чого ж нудні оці прокляті солодкомовні слова! Ще красу й любов сюди! Ну, все одно! Яка година тепер може бути? А проте, дурниця. Мені не потрібно. Я тільки ще от що хочу тебе попросити.

Макс кілька разів глибоко затягається цигаркою.

— Про мою організацію. Я прохав би тебе або краще зазнайомитися з нею, або зовсім нічого не говорити.

— Я прошу вибачити, Максе, я...

— Інак є організація людей, які віддали себе на розп'яття. Чуєш, Рудольфе? На розп'яття, дожиттєве розп'яття! Коли можеш зрозуміти, що це значить, то будь ласка.

— Я, розумію, Максе, я тільки...

— Організація людей, які за це розп'яття мають тільки глум, прокляття, ім'я бандитів і страх навіть у тих, ради яких розпинають себе. Розумієш? Але вона є конечність. Вона — крик, вона — справедливість і кара на тих, хто топче всяку справедливість. Вона...

Рудольфові знову здається, що на лиці Макса під шкурою на щелепах проходять гульки. Макс одвертається, робить декілька кроків по лябораторії і, вернувшись, іншим, сухим, спокійним голосом каже:

— От це я хотів тобі сказати.

— Добре, Масі. Я вірю, знаю. І прошу простити мені, коли я...

— Потім ще от що. Скажи, часто Мертенс буває в цієї вашої принцеси?

Рудольф здивовано дивиться на бліду пляму лица Макса.

— Мертенс?! А що йому до принцеси?

— Кажуть, що він нею цікавиться. І тією коронкою її, що пропала.

— Може бути. Але, щоб бувати в принцеси, треба, щоб і вона того хотіла. А це є для неї так само неможливо, як... як хотіти бачити в себе гостем бацилю чуми. Абсолютно неможлива річ. Звідки така дурниця могла взятися?

— І ти гадаєш, що ніколи, ніяким способом неможлива його візита до неї?

Рудольф ізнизує плечима. Він, розуміється, ні за що у світі не може ручатися. Але, знаючи хоч трохи принцесу, знаючи історію загину її батька й брата, знаючи ту ненависть, страшну, просто ненависть, яка проглядає в принцеси до вбивника її рідних, неможливо навіть уявити собі, щоб вона могла пустити його на поріг до себе. Але звідки й чого в Макса така цікавість до цього?

Макс, замість відповіді, раптом бурно обнімає Рудольфа, весело, легко сміється, злегка трясє його і, одіравшись, починає швидко ходити по лябораторії.

Блакитне сяйво під казанком стало більше, виразніше серед згустілої півтьми. З вікна потягає душними, густими пахощами саду. Рудольф стоїть непорушно і жде. Хто знає, що треба зрозуміти в даному випадку.

— Руді! Можна скористуватися твоїм телефоном?

— О, прошу!

І Рудольф із полегкістю, радістю й поспішністю за-свічує світло. Макс від нього жмуриється, відтріпує головою назад пасмо чуба й наставляє апарат на потрібне число.

— Гальо!.. Сузанна? Добрий вечір. Тут Макс... Так... Ні, на жаль, прийти сьогодні не можу. Ніяк не можу... Що ж робити? Прощай!

Макс одходить од телефону й простягає руку Рудольфові. Йому треба йти. А Руді нехай сердиться, не дивується і взагалі не звертає на нього великої уваги. В життю кожної людини іноді бувають чудні моменти. Чудні, погані, але часом і хороші.

Він міцно потискує руку Руді і, весело відкинувши чуба назад, бадьоро, енергійно, поводячи широкими плечима, йде з лабораторії. Проводити його не треба. Він сам вийде з саду. Але вмить повертається й тихо каже:

— Руді! А коли зо мною щонебудь трапиться... чужеш?.. роз'ясни мамі, що таке моя організація. Роз'ясни як слід. Зrobiш?

— Добре, Масі. Зроблю.

Макс хитає головою й виходить. По дорозці саду чуються його певні, тверді, зовсім не розвезені, не ліниві кроки.

**
*

Дома він довго лежить на маленькій канапці, якої не вистачає на весь його ріст, так що ступні ніг висять у повітрі, і час-од-часу енергійно, поспішно закурює. Потім схоплюється, перевертає по дорозі стільця, хапає папір і пише.

«Сузанно! Я до тебе більше ніколи не прийду. Моя жага лютує, бурею стискає мої кулаки, сповнює моє тіло ридачим одчаєм. Але я з радістю підставляю себе під цю бурю люті й одчаю.

«Я не прийду, Сузанно! Моя жага зціплює зуби й підступно, улазливо, полум'яними, палючими фарбами малює мені картини твого кохання, твого тіла, твоєї краси. Моя кров мліє, благально простягає до мене руки й ридає. Але я з радістю слухаю ридання моєї мліючої крові, Сузанно!

«Я не прийду. Моя жага, моє кохання плюють у мою гордість мужчини, сміються й глузують із моєї полохливости, дурости й смішности. Але я з насолодою приймаю і сміх, і глум їхній.

«І яка мені гордість, Сузанно, що я з радістю приймаю їхній глум із своєї дурости! І яке щастя мені, що я не розумію твоєї краси, прекрасна Сузанно!

«Цілую твої не ціловані мною тепло-білі груди, від яких ридає моя кров, і цілую твої насмішкуваті очі, від яких лютує моя жага; цілую твої уста, Сузанно, твої прокляті й болючо-податливі уста. Всю тебе цілую, Сузанно, але до тебе не прийду.

«І знаєш, через що ще не прийду до тебе? Через те, що кохання не є любов, Сузанно.

«Кохання — це зойк крові, це — бездумний, хижий голод тіла, це — наказ вічності, яка не допускає опору собі. Але кохання саме себе пожирає, як вогонь, і, коли задоволене, лишає по собі нудний, непотрібний попіл.

«Любов — це інше лице вічності, але це — вrostання, вгорання одної істоти в другу.

«Кохання налітає зразу, в один момент. І може відійти з такою самою раптовістю та легкістю, як і налетіло.

«Любов приходить пізно, за коханням, після його оргій, після жадних криків і лютото, дикого

шепоту жаги. Вона ходить тихо, безшумно, з уважним поглядом, з загадковою посмішкою. Вона приходить в одязі великих страждань, буденних клопотів, геройської саможертви і дрібних, порохнявих пригод. Вона приходить непомітно, але стає всевладною господинею й відходить трудно, з муками, зо смертю.

«Кохання, сліпе, дике, з поширеними ніздрями, з скорченими пальцями накидається на все, що може його задовольнити. Жадне й ненажерне, воно одночасно може кохати двох, п'ятьох, стількох, на скільки вистачить у нього вогню.

«Любов, повільна, видюща, вростати може тільки в одну душу, і тільки одна душа може прийняти всю другу істоту до кінця.

«Кохання кохає тільки для себе. І коли страждання коханого дасть йому насолоду й задоволення, воно шукатиме тільки страждання коханого.

«Любов любить для кожного. І коли її страждання дасть радість кожному, вона розіпне себе для цієї радості.

«Кохання є дикий кричущий цвіт, з якого виростає рідкий-рідкий плід — любов. Без цвіту нема плоду, але не всякий цвіт дає плід.

«Наше кохання, Сузанно, є дикий цвіт, з якого не може бути плоду — любови. І краще зірвати й з мукою розтоптати його ногами, ніж викохати з нього гіркий, огидний недоросток.

І через те я ніколи більше не прийду до тебе Сузанно! Прощай!

Макс».

Великий зелений абажур ніжно гонить зеленкувату тінь до стелі й стін лябораторії, а вниз, на стіл — сліпуче біле світло. Затишно, дружно, любовно блискають склян-

ки, рурки, інструменти. У великій довгій реторті осідає фіолетово-зеленкувате течиво з казанка. Великі вікна повідкривали обійми назустріч пахошам саду — просимо, будь ласка.

Рудольф, то припадаючи всім тілом на лівий бік, то випростовуючись, то поглядаючи на реторту, то зупиняючись біля вікна, ходить по кімнаті. Бідний Масі, бідний хлопчинка! Скільки ж то гіркого й болючого повинно було перекипіти в ньому, щоб лишити такий осад ненависти!

Разом із духом саду в вікна суне одноманітний, масивний і глухий, як грізне бурмотіння величезного страховища, відгомін вечірнього міста.

Бідні мільйони хлопчин! Скільки їх там от у цей мент кипить і корчиться на сковороді страждання! Як хоробливими наростами, укрита земна планета залізно-кам'яними містами. Як культури мікробів у сприятливій сфері, поскупчувались люди в цих наростах. І то в сліпій, то в організовано-свідомій ворожнечі й ненависті катують одні одних, морять голодом, стріляють кулями, трують трутами. Головний закон тих наростів: наступити на подібного собі й за всяку ціну перелізти через нього кудись вище, кудись далі. І тому там вічний, вихросхожий рух здійснення, падання, кружляння багатомільйонової мікробної маси. Вічне клетотіння боротьби, заздри, злости, зневаги, одчаю, радості, зради, страху, зловтіхи, всіх отруйних, убиваючих життя почувань.

А які зате крихітні, вбогі й теж переважно отруйні радощі цих людських бациль! Найвища, найтонша вітіха «вибраних» — це слухання звуків од стукання паличками по металю або волоса по натягнутій на дошку жилі. Трошки нижча, але більш поширена: підскакування під ці звуки в чадних, отруйних помешканнях. Ще нижча, але ще ширша: дурнувате, безглузде перекривляння самих себе. І майже скрізь — наркоз, алкоголь. Без цього в напівздохлого мікроба нема ні руху, ні живости, ні ра-

дості.

І тями їхні мікробні. Найдужчий, найбагатший не той, хто має найбільше вартостей, хто може дати другим найбільше свободи, користи, радості, щастя, а хто дає найбільше страждання, страху, залежності, пониження.

Ах, невже й на цей раз не вдасться? Невже він ще довго не зможе виступити з своєю зброєю проти безглуздя мікробів?!

І, нетерпляче загібаючи волосся руками, шкандибає доктор Рудольф до апарату.

Червоніє, червоніє дорога, мила, прекрасна реакція. Але так повільно, так мало, так майже непомітно. І невже знову не те?!

І знову доктор Рудольф кидається до камінців, до порошку, до течива: нюхає, лиже, встромляє в реактиви; сумнівається, вірить, боїться, нетерпеливиться. А ніч же така довга! А раніше ж, ніж уранці нема чого ждати хоч малесенького результату! Тепер же... всього десять по десятих. Десятій!

І доктор Рудольф умить випростується: Міці ж у десятих!

Він швидко навшпиньках підходить до вікна й чуйно прислухається. Глухий гуркіт міста; шепеляве перешіптування кущів; поважні зідхання дерев. Звуки роялю — дерев'яних паличок об металічні дроти, — ніжні, мрійні, самотні. З саду душно, солодко. як диханням розпаленої обіймами жінки, віє в лице. І шепотіння кущів, як лускаве, немов злякане, благання коханки.

Рудольф навшпиньках, ніби ступаючи ввесь час одною ногою в ямку, підходить до лямпи й гасить її. Може, Міці боїться при світлі підходити до оранжерії. Густа, шарудлива тьма, в якій кров іще непокійніше починає шугати, обіймає його.

Ні, краще вийти до саду й там ждати!

Там — у алейці, під кущами бузку засісти на лаві й тихенько, жадно ждати. І, як тільки з'явиться, — кину-

тись, зломити, заціпити переляк поцілунком, схопити на руки і, як здобич, внести до себе.

І вже зник і розстав образ Макса; розлетілись, як пір'їнки від вихру, всі думки; навіть червоняво-фіолетове течиво чується в душі, як під густим серпанком. Гаряча, непокоїна знемога солодко ние в усьому тілі. Йде все-владна, непогамовно-бажана, вічно-гріховна, вічно-свята, загадкова жінщина! Так злодійкувато прокрадається, така полохлива, а толче, розмітає й руйнує цілі царства!

За муром, як спіймане порося, пронизливо й злякано верещить автомобіль. Рудольф зідхає, підводиться, намагає китицю бузку, відломлює її й прикладає до гарячого лица. Холоднуваті, дрібненькі пелюстки круглими дотиками приємно відчуюються на повіках і крилах носа.

Звуки роялю, самотні, тоскні, пливуть у шелесті листя. Ніжна, співуча туга підходить іззаду й обіймає за шию. І непокоїна, жадна знемога притихає.

Ні, не Міці хоче його туга. Хоче вона ту єдину, не знайдену, що живе в його душі від того часу, як він одкрив на світі нерозгадану мужчиною істоту, що зветься жінщина. Її єдину з усіх жінщин хоче його туга. Вона де?

Може, десь у цей момент у одному з тих скринь-будинків весело сміється, плаче, опить і не знає, що колись зустрінеться з ним і впаде в нього, як падає одна планета в другу, коли виб'є призначений законом час.

Неспокоїно ворухиться птиця в гіллі дерева. Самотньо, рвучко цокають копита за муром на вулиці. Тш! Здається, легкий рип кроків по доріжці. Кров, як випущений рисак, зривається й із місця жене частою, напруженою ристю. В ухах від цього — човг! човг! — нічого не чути.

Доктор Рудольф глибоко передихає, тихенько, як щось залізне, відкладає на лаву китицю бузку, щоб не заваджала, хижо згинається й увесь витягається слухом. Так, кроки! Легкі! Без сумніву, жіночі. Повільні. Але чого з другого боку? Ага, обходом. Затихли. Прислухаєть-

ся чи вагається? Знов: шрр! шрр!

Доктор Рудольф нечутно підсовується до того краю лави, в напрямі якого чути кроки, і засідає під кущами. В руках в'язко й люто то стискаються, то розпускаються мускули, як кігті в кота.

Щось темне рухається в алеї! Чи це в очах? Шр, шр, шр! Рухається. Але як повільно, Господи Боже! Обережність чи вагання? От знову затихло. Може, треба було лишити світло в лябораторії?

Темна постать уже виразніша. В темноті вона здається вищою за Міці, стрункішою. Щелепи доктора Рудольфа зціплюються, пальці рук хижо, цупко скручуються, шия витягається. Кров усе частішою та гарячішою ристю жене через серце.

От уже ясніє над темною постаттю невиразна пляма лица. Яка втома, млосність у ході! О, постривай, постривай! Тільки трошки ближче! Трошки ближче!

Постать повільно наближається. Голова нахилена. Ага, роздумує? О, ні!

Рівняється. Доктор Рудольф затримує дихання, пропускає на один крок уперед, нечутно ставить одну ногу на доріжку, спирає на неї все тіло і, ввесь випроставшись, витягшись, кидається на Міці. Обхопивши лівою рукою її все тіло, він закидає його назад і скажено, з сласним, мовчазним гарчанням накриває зляканий крик призушим поцілунком. Від несподіванки, переляку чи ще чого тіло Міці спочатку ціпеніє, потім починає скажено вигинатися, рватися, труситись. Голова її люто крутиться, випручується з-під поцілунку, руки силкуються визволитись, дряпаються, корчаться, але це ще дужче роз'ятрює хижість доктора Рудольфа — ліва рука, як дротяною линувою, прив'язує тіло до тіла, губи люто вгризаються в губи, і зуби цокаються з зубами. А права рука жадно, хижо, владно гасає по теплому, вигнутому, тріпотливому тілі, шукає, прагне. Проклята сукня! І рука вже на колінах, на оголених ногах, на ніжній, гарячій атласистості

стегон, на атласистості теплих, нагрітих сонцем пелюстків троянди.

Кров зойкає, спалахує, несамовито рветься й переходить у дикий, слашний вихор.

І враз усе тіло, як стративши свідомість, на один мент дивно затихає. Руки перестають дряпатися, плечі тільки важко дихають, уста стали безвольно-м'які, живі, сласні. Все воно, наче чимось несподіваним уражене, пронизане, слухає, все витягається, жадно зливається з рукою.

І раптом знов, як струснуте внутрішнім вибухом, жакливо шарпається, з несподіваною силою, що тільки з'являється в божевільних, одпихає доктора Рудольфа й одстрибує до стінки кущів. Спіткнувшись об край доріжки й ухопившись руками за віти, Міці круто повертається всім тілом до Рудольфа і, задихаючись, шипучим шепотом видихає:

— Не смійте! Не смійте... підходити!

Ревом, жадним, роз'ятреним, сліпим ревом реве вся істота доктора Рудольфа. Он як? Ага?! І він шалено, ввесь перехилившись, як бугай із наставленими рогами, кидається на втікле тіло жінчини.

— Міці!! Стій!! Чуєш?!

Міці вся втикається спиною в кущі, стає вища, і владним, злякано-задиханим, прізним і лютим голосом каже:

— Не смійте, ви!! Чуєте?!

Доктор Рудольф, як на повному гоні спинений кінь, аж одкинувшись усім тілом назад, вростає в землю: голос принцеси!

Темна, тяжко дихаюча постать швидко виходить із кущів, прожогом кидається в алею й зникає в ній, часто, хапливо риплячи піском у тьмі.

Доктор Рудольф стоїть усе на тому самому місці, не рухаючись, не сміючи навіть повернутись у той бік, де зникла князівна Еліза. Розгублено, дурнувато посміхаючись у темряві алеї, він машинально долонею розмазує

пiт на пашучому лицi й трудно, затихаюче дихає. Потiм обережно, майже навшпиньках одходить од страшного мiсця й прокрадається до оранжерії.

Уважно й щiльно замкнувши за собою на всi ключi й зашпiлки дверi, вiн, не запалюючи свiтла в спальнi, навпомацки пiдходить до лiжка й тихо, боячись рипнути, сiдає на нього. На лицi його все так само чутна розгублена, дурнувата посмiшка, а все тiло ослаблено, знесилено опадає. Вiн, не роздягаючись, лягає на подушку лицем догори й дивиться в густу, теплу тьму широкими, враженими очима .

Довго лежить доктор Рудольф, не рухаючись. У саду бiля оранжерії чути легкi, поспiшнi кроки й потiм обережний стукiт у дверi. Потiм голосний дзвiнок у передпокою. Мертва, шарудлива тиша. Нетерплячi кроки риплять уже попiд стiною, i в вiкно дрiбним перебором стукають пальцi. Чекання. Знову нетерпляче, гнiвне дрiботiння по склу. I, нарештi, сердитi, бистрi кроки вiд вiкна.

Рудольф глибоко зiдхає й безсило заплющує очi. I зразу ж, як тiльки очi заплющуються, на всiх мiсцях його тiла, що дотикалися до тiла принцеси, дивно, страшно, виразно починають чути тi дотики. На устах нiби й досi то вперта тверда замкненiсть уст, то вогка, гаряча м'якiсть. Лiвий бiк горить, i на нього гнучко, сильно надушує плече князiвни. Пальцi дряпають груди. Долоня правої руки вкрита нiжною, як пелюсток троянди, атласистiстю, i од неї по тiлi розливається таке хвилювання, що доктор Рудольф сiдає на лiжку, дивиться в пiтьму й знову лягає.

О, зовсiм не те, не таке хвилювання, яке було тодi, коли рука торкалась того тiла! Нове, страшнiше, проймаюче такою знемогою, що, здається, не буде чим дихнути!

I невже це вона була в його обiймах, та велична, закутана в чорне, недосяжно-далека, прекрасна, як портрет, що ним можна було безплатно, з пошаною милуватись,

але що його оригінал у реальності не існує? І це її живе, гаряче тіло билось, витягалось, дряпалось у його руках?! Дряпалось!

І доктор Рудольф із хвилями внутрішнього, зворушеного сміху й захвату обережно мацає себе за подряпані груди.

І це вона так само, як печерна жінка, як Міці, як мільйони жінок, із тими самими жіночими жестами, з тими самими рухами боронилась, захищала своє тіло! Як чисто по-жіночому, голосним шепотом закричала «не смійте!» Вона була смертельно ображена, до нестями ображена, гнів її не можна собі й уявити, але вона все ж таки по-справжньому не закричала. От що! Не закричала. Жіночим, старим тисячолітнім інстинктом вона вже знала, що не треба кричати, не треба нікого кликати на поміч, не треба, щоб хтонебудь навіть знав про цю її образу.

Доктор Рудольф раптом розплющує очі й перелякано дивиться у тьму. Але ж був один мент, коли вона вся затихла! Господи, був же цей мент? Був, був, о, він був! А коли він був, то нема ж уже образи, нема її! Вона відповіла, вона відчула його в собі, вона прийняла й злилася з ним! Який же тоді сором, образа, обурення?! Ну, добре. Нехай не знала, кого приймала, нехай не знала, як це могло статись; але коли це було, то вона ж уже тепер, коли знає, хто це був, вона ж мусить почувати, що вона була до нього близька, до такої міри близька, коли самі уста вимовляють «ти», коли з людини спадають тисячоліття умовностей та приписів, і вона підлягає тільки вічним приписам життя. На один мент, на крихітну долю менту, але була!

Доктор Рудольф схоплюється, сідає на ліжку, лягає знов, і йому хочеться від зворушення, хвилювання й щастя стати на коліна й молитися до тої, що всього на коротесеньку, крихітну частинку менту була близька до нього й яка вже такою всезаповнюючою, глибокою страшною рідністю й близькістю живе в ньому.

Князівна Еліза навшпиньках, закусивши нижню губу й тримаючи роздерту на грудях сукню, прокрадається терасою. Тільки б до своїх дверей непомітно дійти!

Вскочила. Запаливши світло, біжить до вікон, хапаючись зачиняє їх, щільно зашморгує важкі глухі портъери. замикає всі двері, наче має приймати великого гостя, якого ніхто не сміє бачити. І тільки тоді швидко підходить до дзеркала.

З дзеркала на неї широкими, зляканими очима дивиться чудне, чуже, страшне лице. Пасма червоного волосся дикими, неохайними мотузками плутаються круг чола; все обличчя якесь косе, права щока червона, палає, а ліва — рівно-біла; очі чудно, як залиті сльозами, блищать, переливаються; шия в червоних плямах; сукня на грудях розідрана. Ввесь вигляд розшарпаний, дикий, гидкий, моторошно-незнайомий.

Князівна Еліза рвучко одсахується од дзеркала. Як обкаляна чимсь паскудним, із огидою, ненавистю кінчиками пальців зриває з себе все, що на ній і гидливо відкидає ногою. Стараючись не глянути на свої голі груди, ноги, палаючи всім лицем, вона похапцем накидає на себе нічний одяг.

Взяти б ванну, вимитись од голови до ніг. Але сама думка, що вона побачить своє теперішнє тіло, що повинна торкнутись до нього руками, проймає її такою огидою, соромом і ще якимсь незрозумілим, але страшним чуттям, що вона телефоном велить Софі не приходити до неї, швидше гасить лампу й лягає в ліжко.

За стіною глухо чути розмову Труди телефоном, сміх, кроки, гупання чимсь важким. Потім грюкають двері, і настає темна, густа, душна тиша.

І коронка, і Мертенс, і трон Землі, й подвиг саможертви, і гіркість од засідання, і самотність — усе це велике зникло, стерлось, ізморщилось перед цим малень-

ким жахом. У п'їтмі, в непорушності вона чує, як уся труситься внутрішнім, безупинним, дрібним-дрібним дрижанням, од якого неначе все зубами цокоче в нїй.

«Міці! Стій!!»

Вона, князівна Еліза, нащадок німецьких королів, перехоплює брудні, мерзенні поцілунки сина льокая, призначені для коханки-покоївки! Її, принцесу Елізу, брутальний хам, замість гулящої дівки, обіймає на доріжці саду!

«Міці! Стій!!»

Еліза з одчаєм качає головою по гарячій подушці й уся пашить пекучим соромом. Їй гидко, їй нестерпно згадувати, але все без перерви, безупинно, десь там у середині весь час, само, поза її волею, згадується, тече, вертається, струїться. І особливо одне, страшне, незрозуміле, таке жакливо-соромне, що на вогню в ньому не можна самій собі признатись. Особливо воно випинається, страшно-яскраве, серед усього окремо освітлене, як примадонна на сцені.

Душно нестерпно. Князівна Еліза в темноті зриває з себе все й гола лежить, розкинувшись на ліжку. Але тіло однаково горить. Права щока палає, та, що була притиснута до його плеча! На грудях боляче й пекуче лишились залізні, дикі пальці. Над горішньою губою шкура вся втикана колючками його вусів. На устах гаряча, жива, гризуча м'якість губ...

«Міці! Стій!!»

Князівна Еліза з одчаєм водить головою по подушці й не може знайти на ній ні одної спокійної, непам'ятущої, крихітної місцини. А ніч пливе в задушній темноті так помалу, так безжакісно байдуже. Тільки б не думати про «те», не згадувати! Ну, сталось, ну, нещастя; ну, страшне, огидне, ганебне. Ну, і годі, не думати, не згадувати; знищити в душі, розтерти, як гидкого червака, витерти всякий слід. Ще більший сором і ганьба, що «воно» сміє так багато уваги відбирати. Годі! Думати

про інше!

Князівна Еліза лягає горілиць, одставивши далеко руки від тіла, щоб не торкатись ними до нього, і думає про все, за що може вхопитись її змучена воля. Але «воно» непомітно, крадькома пролазить між думки, висуває голову, розсуває їх і знову займає все місце. І знову залізни, брутальні, страшні руки нетерпляче, владно ходять по її тілі, знову тіло соромно стискається, знову, все знову.

І князівна Еліза вже не бореться. Вже лежить непорушно, безпричасно, тупо-покійно, як чужа сама собі. Втома важко облягає голову, образи тьмяніють, пал на щоках пригасає. «Те» також тьмяніє, пригасає, в тілі з'являється сумний затишок.

І вмить їй пригадується, що в саду на лаві лишилось мамине манто. Воно може пропасти. Мамине манто, чорного брюсельського мережива. Може пропасти. Садівник і шофер візьмуть і сховають. Треба встати й піти в сад. Неодмінно піти.

Князівні Елізі страшенно трудно вставати, ноги й руки німі, надзвичайно важкі, але вона перемагає себе, підводиться з ліжка й іде з кімнати.

І, ще не вийшовши із спальні, вона бачить себе в довгому коридорі без дверей, подібному до тунелю, освітленому мерехтливим, прозорим, зеленкуватим світлом. Тунель стає все кривіший, загинаючись то вліво, то вправо. Під стелею висить чудернацькою сіткою блакитне павутиння. Еліза зразу догадується, що це павутиння маленької пташки. І їй стає моторошно й хвилюючо-солодко.

Вона притуляється до стіни і знає, що зараз із-за виступу закруглення виставиться рука того, від кого так моторошно й солодко. Але стіна легко вгинається, і князівна Еліза входить до величезної залі храму. Всі вікна, двері, образи в ній не прямокутні, а з гострими й тупими кутами. Високо під стелею рудяво-червоним світлом горять реклямні бальони, і од цього все в храмі цеглясто-

го кольору. Посередині великий трон. Од нього радіусами на всі боки стоять на одному коліні люди в чорних убраннях, із похиленими головами й великими червоними свічками в руках.

Князівна Еліза раптом згадує, що це вони чекають її на коронування. І їй стає невимовно соромно й страшно: вона — боса, з розпатланим волоссям, у подертій сукні, з палаючою правою щокою; вона кидається тікати, але не може знайти дверей, і люди в чорному з-під ліктів дивляться на неї й хіхікають.

І раптом князівна Еліза помічає, що з-за великих, напіводчинених дверей киває їй пальцем Міці. Князівна Еліза чує до неї страшну ненависть, але в манячій, хитрій посмішці Міці стільки обіцяючого, солодко-хвилюючого, що вона покійно йде за нею в величезні двері храму.

Аж ось Міці десь ізникає. Еліза сама на березі моря. Високо вгорі стоїть тоскне лице місяця, і широка, блакитно-сталева смуга лежить на морі аж до обрію.

Князівну Елізу обхоплює тоскна знемога й туга. Вона лягає на м'який гарячий пісок, далеко відставивши руки від голого тіла, щоб не торкатись ними до нього.

І зараз же чує, що той «хтось» уже знов коло неї. Але ні страху вже, ні непокою немає, тільки пекуча голодна туга за ним. Їй соромно й солодко, що вона гола лежить перед ним, і хочеться, щоб він лідійшов і став коло неї. А рівночасно знає, що цього ніяк йому не можна.

Князівна Еліза встає, щоб самій підійти до нього, але навкруги нема нікого. Берег порожній, оточений з усіх боків величезними темними скелями. Еліза хоче крикнути й не може. Вона ж знає, знає, що він десь тут, що він бажає знайти її, в неї самої серце стискається від страху, що не знайде, і не може рухнутись, і знову лежить горілиць на ніжному піску, і їй нестерпно душно та тужно від гарячого моря. Ах, коли б він прийшов, тоді зразу

перестало б бути тужно й душно!

І вмить залізні, сухі пальці сильно й брутально хапають її ззаду за плече. По Елізі проходить гострий вогонь радості й дивного, блаженного сорому. І вона вже бачить, що це доктор Штор, хоч лиця його їй не видно. Вона знає, що він пильно-пильно дивиться на неї, і їй стає хвилюючо-радісно від того, що в куточках уст його стоїть закручена тонесеньким хвостиким догори мовчазна посмішка.

Ця посмішка починає ззаду все ближче й ближче присуватись до неї, здіймаючи в ній моторошне чекання чогось надзвичайного, і нарешті гаряче лягає їй на уста, а руки сильно, боляче обхоплюють груди. Князівні солодко й радісно від цього болю, і вона всім тілом тягнеться до рук. Але то вже не руки, то все його тіло, і од того тіла в неї переливається така дивна, незнана ще їй радість, така ніжність і вдячність, що вона обхоплює його обома руками й жагуче, нестямно притискається до нього. І в той самий мент від цього по ній хвилями проходить така гостра, пекуча насолода, що Еліза страшно кричить до неба і... прокидається.

Вона лежить на ліжку. Од вікон крізь щілини постелі пробивається світло ранку. Князівна Еліза швидко сідає й здивовано озирається. Але зараз же, спалахнувши вся, кидається лицем у подушку й натягає на голі груди укривало.

В півсонному тілі стоїть насолода, незрозуміла радість, хвилюючий сором і безмежна ніжність та вдячність до доктора Штора. Нема вже ні того сорому, ні гніву, ні туги, ні тоскної духоти — тільки одна дивна, повна вдячного задоволення, глибока радість.

Еліза бездумно-щасливо посміхається й загорається в глибокий, міцний сон.

**
*

Що сталося з її світлістю принцесою? Що таке з нею?

Слухає й не чує. Відповідає й забуває. Ввесь час задумується, а в задумі лице стає дитячо-ніжне, надзвичайно-гаряче, тепле. І раптом уся починає червоніти, аж пашисть рум'янцем, і зараз же злякано зиркає на всіх — умить стає суха, жорстока, вирівняна.

Графиня Елленберг страшенно зацікавлена цим, вона просто занепокоєна, стурбована цими явищами, вона, коли могла б, так само нюхаючим, шукаючим поглядом мишки зазірнула б у принцесу, як зазірала в усі предмети. Але вона, розуміється, абсолютно нічого не помічає, тільки дуже уважна до Труди. Це Страховище ані на крихту не має такту; дивиться на принцесу на все око й навіть дурнувато посміхається, невихована дівчина.

Після сніданку принцеса просить графа на кілька хвилин на фозмову. В лиці їй нічогісінько немає вже дитячого, а голова так само, як на вчорашньому засіданні, гордовито, велично злегка закинена назад. Старий граф пильно зиркає на неї з-під жовто-сивої стріхи й мовчки уклоняється — не тільки, видно, дівча не кинуло свого наміру, але й ще більше за ніч на ньому закріпилося.

І коли принцеса рівно, заkostenіла, сидить перед ним у фотелі, навіть не спираючись на спинку його, і говорить, він тільки дивиться в підлогу, не цікавлячись і не дивуючись.

Отже князівна Еліза хотіла б спитати графа: чи він матиме щонебудь проти того, що вона сьогодні прийме тут, у його домі, банкіра Мертенса?

За вікном над садом, десь у небі, глухий, басовитий гуркіт мотора. У кабінеті темнуватو; дерева без соняшних, попризених плям, застигли, чекаючі.

Старий граф довгенько сидить, нічого не відповідаючи. Потім помалу підводить голову й дивиться на принцесу. Яке гарне, але яке сухе, неприємне лице, зовсім як у святої великомучениці на якійсь іконі. Нічого нема з того милого, ніжного, простого, що було ще сьогодні за столом.

Що він може сказати її світлості? Коли її плян виходить із високих мотивів і має велику ціль (а воно тільки так є), то що він може сказати? Схилиться перед великим стражданням, яке вона бере на себе, і побажати, щоб воно було якомога менше.

Очі князівни поширюються, лице тепліє, рожевіє, як холодний порцеляновий абажур, у середині якого запалено лямпу. Так граф не ставить нагativно до її намірів?! Граф згоден їй помагати?!

А що на це вже сказати цій чудній великомучениці? Що він — стара, нікчемна, дірява торба, в яку навіть покласти нічого не можна? Що він собі самому допомогти не може, а то ще других дурити? Що він — недогризок життя, з якого шашелі виточили все, що потрібно для такої помочі? Що єдиного, чим людина на схилі життя гріє свою зморщену істоту, тої любови, яка тільки ще й лишається таким недогризком, в нього немає, її украдено в нього, і він самотній, як єдиний жовтий зуб у роті? Яка може бути поміч од нього?

І він тільки каже її світлості:

— Я старий, моя дорога принцесо.

І принцеса Еліза бачить, що він, дійсно, старий-старий. Не так віком, як очима, посмішкою, голосом.

І нехай її світлість не гніваються на нього: він нічого не має проти візити пана Мертенса, але його хай принцеса увільнить од обов'язків хазяїна дому.

В принцесиному абажурі пригасає лямпа, але вона тепло дякує графові й виходить рівною, повною, непохитною ходою.

І тим самим рівним, певним, непохитним голосом балакає телефоном із графом Адольфом Елленбергом. Голос же графа Адольфа Елленберга, навпаки, в телефоні звучить непевно, радісно-розгублено. Її світлість хочуть із ним говорити в справі пропозиції пана президента? О, він моментально, через п'ять хвилин буде в їх величності! (Знов помилка «світлості» на «величність»!).

І не через п'ять, правда, але через двадцять хвилин чисто виголений, золотистий тільки на бровах камердинер Фріц докладає принцесі Ельзі про графа Адольфа фон-Елленберга.

Очі графа двома в'юнками нетерплячими хортиками, рвуться з-під черепа от-от заскавучать од нетерплячки й захвату. Підмальовані жовто-червоною фарбою губи вимахують хвостиками, тріпочуть готовістю укластись у всяку посмішку, яка буде потрібна. Так її світлість хочуть зробити таку честь панові президентові? Яка це радість для Німеччини! Дві великі сили сходяться, істотія великого німецького народу сходиться на вищий шпиль!

Князівна Еліза сидить із рівно-білим, непорушним лицем, на якому опукло, яскраво темніють широкі, темні брови. Очі їй щоразу, як вона говорить про пана президента, спущені додолу.

Так: вона просить переказати панові Мертенсові, що вона згодна прийняти його пропозицію під трьома умовами: що коронка Зігфріда буде знайдена, що буде установленний трон президента-короля Землі і що її згода покищо лишиться в тайні.

Граф фон-Елленберг, як при переносі святих дарів у храмі, робить повожно-почтине лице й низько нахиляє голову. Потім просить дозволу встати й з тою самою врочистою, побожною тихістю вклоняється.

Щастя його таке безмірне, що він не сміє вистопити його бідними людськими словами перед її «величчістю». (Тепер він цю помилку робить спокійно й упевнено). І так само тихо, врочисто, як несучи на голові вазу, з тим самим щастям виходить із сальону принцеси.

Але в автомобілі він одкладає врочистість набік, закурює сигару, радісно, часто, змерзло тре руками коліна, нетерпляче поглядає в віконця — взагалі поводить, як людина, що їде за своїм велечезним виграшем на лютерійний білет, який трохи не викинула геть.

Палац пана президента Мертенса ніколи не бачив на-

чальника внутрішньої охорони в такому вигляді. Офіцери охорони, урядовці, придворні ледарі, що зустрічаються йому по дорозі, стоять ошелешені й з непорозумінням бліднуть: граф Елленберг проходить повз них із високо, твердо підведеною головою, милостиво й серйозно (о, без своєї ласкавої посмішки!) хитає їм кінчиком носа і ступає з цоканням підборів по підлозі.

Вінтер, глянувши на графа Елленберга, перегинається не як лозина, а як мотузок. Пан президент у Залі здоров'я, але граф фон-Елленберг, розуміється, можуть іти до них сміливо, він навіть докладати не буде.

І граф Адольф фон-Елленберг дійсно іде цілком сміливо, не потребуючи докладу. Тільки переступаючи поріг до Залі здоров'я, ноги його робляться знову м'якими, нечутними, тіло набирає ватяної округлості, податливості, очі радісними хортиками стрибають на мотузку й вищать од довго стримуваної радості.

Пан президент саме купуються в басейні. Вікно-стеля над ними одчинене, і видно у глибині неба синюватий попіл важких, дощевих хмар. Пан президент плавають, а штат здоров'я стоїть недалеко й із зворушенням слідкує за ними. Згори в воді червоне черевате тіло пана президента здається ще коротшим і подібним до червоної, величезної жаби.

Мертенс пирхає, стріпує головою воду з очей і блимає на графа Адольфа. Щось цікаве? Га? Важне? Ну?

Граф Адольф біжить в один бік круг басейну, потім у другий, але скрізь далеко до пана президента. І він безпомічно тупцює, посміхається, як вірний собака, якого не взяли з хазяїном на човен. А голосно сказати не може!

Тоді хазяїн, спішно вивертаючи ногами у прозорій воді, підпливає до берега, але з води не вилазить, тільки виставляє голову. Ну, що там?

Граф Адольф моментально кидається до нього нахиляється й шепоче.

І вмиє із води вискакує червоне тіло, плигає на берег без помочі штата здоров'я й грізно кричить:

— Одягаться!!

І, круто повернувши червоне, мокре з пригладженим донизу водою волоссям тіло, наставляє на графа Адольфа банькати очі, поширені радістю, здивованням, непорозумінням.

Граф Адольф хоче розповісти більше, але штат здоров'я в паніці накидається на пана президента, обнімає, тре, мене його, обгортає простиралами, рушниками. Куди там балакати!

В кабінеті Мертенс пхає графа Еленберга в фотель і велить розповісти точно, докладно, з усіма деталями. А сам, потираючи занадто сухі від купання куці руки, короткими, рвучкими кроками ходить біля нього. Очі його час-од-часу підводяться від підлоги, і тоді виразно видно, як трудно панові президентові стримувати свою радість. Раптом пан президент підходять і, піднявши графа Адольфа, обнімають його.

— Графе Елленбергу, ви заслуговуєте на королівську нагороду! Від сьогоднішнього дня, графе Елленбергу, вальдорфські копальні належать вам!

Граф Адольф низько схиляє голову. Його щастя й радість із приводу великої події таке безмірно-велике (не копалень розуміється, а порозуміння з принцесою), що він не сміє його висловити перед паном президентом бідними людськими словами.

— Але коронка мусить бути знайдена, пане міністре! Чуєте? Що? Оповістіть, що буде виплачена вся сума, яку схоче злодій. І цілковита гарантія безпеки. Га? Досить?

О, це такі умови, що тільки якийсь божевільний може не згодитись на них! Коли б не...

— І моментально покликати сюди райхсканцлера й міністра закордонних справ! Скликання Світового Конгресу повинно бути прискорене! Два тижні! Що? Га? Досить!

Граф Адольф трошки злякано дивиться на пана президента. Розуміється, в Німеччині влада й сила пана президента необмежена. Німецький народ в особі свого парламенту готов хоч завтра йти за паном президентом хоч на край світу. Але інші держави?

— Дурниці! Все сутнє вже зроблене. Формальності? Комедії з парламентами, фракціями? На оповіщення два дні. На парламенти й тому подібну нісенітницю хай три дні. П'ять. Десять днів іще зайвих. Що? Ні?

Граф Адольф не сміє перечити, одначе йому здається, що...

Але пан президент не хоче й слухати, що йому здається. Два тижні цілком досить. Внутрішні політичні обставини Німеччини вимагають екстрености. Ну? Баста! Діло райхсканцлера й міністра закордонних справ усе це вияснити. Лондон сам у тому зацікавлений. Давно домагається. Баста!

**

Світ у замішанню, в непокою, в колотнечі. Лице людства в мінливих, раптових, стрибливих корчах і гримасах, як у штукаря: ось одним оком радісно, в захваті сміється, тут же другим грізно хмуриться, лютує, хитро підморгує, врочисто бундючиться. Воно, як поле перед бурею. Небо у клубах хмар; сонце рветься крізь них; поле у хвилях; хвилі чубаті, скудовчені; одна в одному напрямі, друга у другому; в одному місці плями соняшної радості, блискучі золоті зуби його; в другому набурмосені брови, сині, понурі тіні; вихор в один бік, вихор у другий; птиці боком, з жахом, zigзагами носяться над ними. А десь щось грюкотить, готується, накопичується, розминає залізні руки.

Доктор Рудольф часом аж до ночі засиджується в бібліотеці за газетами.

Париж танцює. Не карманьйолау й не біскаю, о, ні! Новий танець — планетарного миру.

Париж дасть Землі нову, безкровну, мирову революцію!

Гей, Земле, чуєш? Радієш? От-то ж то!

А тут же й інша гримаса. Земле, начувайся: чуєш, гуркіт величезного кістяка — смерти? В Парижі танцюють танок великого знищення людей!

Ах, ці милі газети! Наче різнофарбні скла береш і дивишся крізь них на світ.

Ось рожеве скло. Таке поважне, офіційне, товстезне.

«Всесвітній Конгрес у Парижі! — З'їзд прем'єрів усього світу! — Єдина Республіка Землі! — Вічний мир!»

І все таке рожеве-рожеве, поважно-ніжне, соромливо-радісне. Париж, Лондон, Нью-Йорк, Берлін, Токіо, всі зморшки земної кори, всі її нарости, всі підземні й надземні каторги, все рожево, невинно, офіційно посміхається. Кінець стражданню, кінець кровопроливанню, кінець ворожнечі народів! На Землі мир і в чоловічих благоволеніє!

А от червоне. (Американське).

«Зоря золотого віку Людства! — Народи вирішують свою волю! — На порозі нової епохи! — Пришестя Месії!»

І все палає червоним захватом, вогневою радістю. Криваво, бурно, екстатично, ультра-рекламно! Париж, Лондон, Нью-Йорк, Берлін, Токіо, всі великі й малі ковбані людського страждання, всі закапелки глупоти, всі тисячолітні гори забобонів, обману, ненависти — все вкриті радісним, вогневим, червоним ентузіазмом.

Але ж на другому кінці лиця людства раптом хмура, страшна гримаса. Японське скло, синє, понуре, грізне:

«Новий похід Заходу на Схід! — На порозі величезного нещастя людськості! — Схід не буде колонією Заходу! — Геть облудні конгреси!»

І все — темне, принишкле, само сонце дивиться тьмяно, загрозливо: всяка радість — зморщена, задим-

лена, засинена безнадійністю.

Париж, Нью-Йорк танцюють планетарний танок миру, а Токіо, Пекін грізно вимахують старою зброєю недобре зв'язаних рабів. Вони не хочуть бути краще зв'язаними. Хе, косооки вільнолюбів!

Але Париж проте готується й танцює. Через тиждень конгрес! На всіх вулицях будують арки, — там будуть проходити народи землі. (Парижани покищо під ними танцюють біскаю).

Конгрес через два дні! Арки ілюміновані! Повбирані квітками з усього світу! Палац Світового Миру (старенький люксембурзький палац) щовечара горить усіма національними вогнями всіх держав, націй і племен світу. Вогні, танці, сміх, крики, алкоголь і поцілунки не сходять до ранку з вулиць Парижу! Він кричить усіма мовами Землі, він одягнений у всі фарби планети, він — світовий омнеїзм!

Ні, політика — це надзвичайно зтішна штука! Наука в порівнянні з нею просто маленьке, поганеньке скло. А це брильянт, що одсвічує тобі всіма фарбами, всіма вогнями. Одну й ту саму річ ти можеш побачити в найрізнішому освітленні, в найрізніших лініях, обрисах. І то в найщиріших, переконаннях, справжніх фарбах!

А скільки відтінків навіть в одній і тій самій фарбі!

«Пролетаріят усього світу повинен підтримати цю останню акцію світової буржуазії! Капіталізм у Парижі сам капає собі могилу! Париж для старого світу є необхідність, неминуча логіка, останній штрих для переходу до нового світу! Хай живе Париж!»

«Пролетаріят усього світу повинен берегтися! Капіталізм у Парижі кує нові ланцюги на працюючі кляси! Єдина Республіка Землі й єдність капіталістів! Париж є загроза всьому світові. Геть Париж!»

«Пролетаріят усього світу повинен серйозно розважати над поставленою проблемою. Роззброєння світу — вічні домагання працюючих. Розуміється, всяка армія по-

винна бути скасована. І геть і не-геть Париж!»

Ні, це знаменита річ — ця політика! Доктор Рудольф страшенно нею цікавиться. Щовечора він неодмінно дивиться в усі скла на Берлін, Лондон, Париж.

Але вдень, щільно позапинавши долішні завіски на величезних оранжерійних вікнах, попихкуючи через верхню губу пісеньками, щохвилини витираючи піт великим рушником, він працює. Тоді він про політику не має змоги думати. Конгрес у Парижі безумовно важна річ, але тільки ввечері. Тоді так пишно, так наввипередки горять на аеростатах і хмарах проклямації. На стінах миготять радіо-екрани вулиць Парижу, демонстрацій пролетаріату всього світу за і проти Парижу, перші делегати перед Палацом Світового Миру.

Радіо-рупори на палацах і по скверах громовими гучними голосами вигукують промови, інтерв'ю й дотепи цих великих осіб.

От він часом заходить до Макса. Вечорами цей чудачина переважно дома сидить. Він пише книгу про красу. О, ні, не про гімалайську красу! Трошки про іншу. Про брудну, негарну, непомітну, буденну, зацьковану, закритавлену, замучену — велику красу. Про ту красу, яка сама лівою рукою забиває цвях на правій руці свого розп'яття, не дивлячись ні в дзеркало, ні в історію, і яка одним підставляє ліву щоку, а другим — кулак у зуби.

От про яку красу пише книгу Макс вечорами, коли розпалене спекою небо й камінь Берліну шугають і пашать духотою, коли залізно-бетонові будинки потіють і зорі кліпають од крику й блиску реклям про Світовий Конгрес!

Макс не може спокійно говорити про цю всесвітню подію. Світовий Конгрес? Це та бутафорія яку подихаюча буржуазія з такою помпою будує собі перед загином? Конгрес Миру, який рішатиме всесвітню війну? Тільки слиняві соціал-демократи ще здатні щиро бути дурнями й вірити в цю цинічну комедію! Конгрес, на якому захід-

ний імперіялізм, що задихається від самого себе, має схопити за голову східній! У цьому є наближення соціалізму? Га? Чи в тому, що буржуазія дбоалакається до способів навіки обеззброїти пролетаріят? Га?

Се вже зовсім чорне скло. Чорно-кривава гримаса без тіні рожевості.

«Народи вирішують свою долю».

Ах, нахаби! Ах циніки! Ах, соціал-демократичні йолопи, як вони вуха порозпускали! А хто ж то в віллі французького короля, банкіра Фуж'є, диктує всім прем'єрам світу ту «волю народів?» О, то собі невеличке приватне зібрання! От собі, знаєте, позліталися з різних країн Заходу приятелі й друзі та спочивають на березі зеленого бретонського моря. Зовсім собі приватна невеличка, але чесна компанійка, серед яких: Вільям Брайтон, нафтяний король Америки, Азії й Європи; брати Фуж'є, королі Франції, Фрідріх Мертенс, король Німеччини, англійські королі й магнати. Всього душ тридцять. Дурниця. Вони абсолютно не мають ніякісінького відношення до Конгресу. Вони — не депутати парламентів, не міністри, не голови комісій, не президенти держав. Просто собі ніщо, нулі. І приватні знайомі. Катаються на яхтах, купаються, одне слово, одпочивають. І хіба що часом побалакають між собою про се та те, а між іншим і про Конгрес. А потім із делегаціями. І дивись, яка кумедна річ: усе, що говорять між собою оті нулі, приватні знайомі, все те дивом якимсь у всіх промовах на Конгресі, що до слова повторяється! Які чулі «народи» до своїх приватних пророків! Га?

А ще цікавіше, що в горах Швейцарії, в затишному шале, з якого видно шапку Монбляна, зібралася собі друга невеличка, але також чесна й цілком приватна компанійка з Японії, Китаю, Індії, Австралії, Африки. А на чолі її стоїть король бавовняних плянтацій Японії, Китаю й Індії з островами. Японець, крихтний японець Куту-яма, і так само компанійка ця ні в що не втручається; самі їхні народи рішають свою долю, а вони тільки так

собі теж приватно часом побалакають із своїми делегаціями. Але в східних народів виявляється також велика чулисть до приватних розмов своїх королів. Вони також що до слова повторюють швайцарські балачки.

От яка дивна історія!

А ще знаменитіше, що ці приватні компанійки охороняє така непролазна зона шпигів, жандармів, поліції й війська, що за десять кілометрів од них не можна наблизитись чоловікові з чужого міста. Га? Цікаво?

Ах, йолопи, ах, зрадники, підлизи, розпусники!

А Берлін горить, миготить, гуркоче, пашисть нічною спекою. А там десь за Берліном є старий, тихий, зачучверілий сад. І в тому саді нема ні світових конгресів, ні підлиз і розпусників, ні рупорів і екранів із залями Палацу Миру, з ораторами, з знаменитостями, юрбами, оваціями, арками й парадами. Там тихо й самотньо. Там є тиха робітня, де раніше жили квіти. Тепер там живе те, від чого гаснуть усі екрани, конгреси, чесні компанійки, розпусники, від чого душа холоне тривожним болем сумніву й неспілої радості. Там, у тому саду, є ще... Ні, там більш нема нічого!

І щоразу, як доктор Рудольф збирається йти туди, де нема світових конгресів, Макс неодмінно зупиняє його, просить почекати, хмарніє ввесь, мружить очі, понуро ходить по хаті й мовчить. І раптом простягає руку й сердито скаже:

— Ну, що ж, бувай!

І доктор Рудольф тисне руку, хоче в очі зазірнути, але Масі відкидає чуба головою назад і відчиняє йому двері до передпокою. А на порозі неодмінно додасть:

— Гляди ж, як закрийється Конгрес, того самого дня зайди до мене! Чуєш, Руді? Дуже прошу!

Яке ж, власне, він, Руді, має відношення до Світового Конгресу?!

Але скільки Руді не дивиться на екрани, вертаючись додому, відповіді на них на це питання немає.

І коли він тихенько відмикає хвіртку саду і, обережно пройшовши алею, сідає на лаву й сидить там, довго думаючи, відповіді однаково не знаходить. Та й на багато інших питань, що повстають йому на цій лавочці, не знаходить він відповіді.

Чого, наприклад, одправлено Міці? Вона, мовляв, без відповідної пошани говорила про принцесу. І принцеса сама прохала графиню відпустити Міці. Так каже мама. А Міці присягалась, що ніколи ні одним словом не обізвалась про принцесу непочтиво. І немає Міці, немає біло-червоної дівчини, яка була причиною... Ах, хто знає, який саме пункт у безперервному потоці явищ треба вважати за причину? А, може, той, що ця мила, прекрасна, дорога лавочка стоїть під густим кущем бузку, з-під якого не видно добре, хто саме йде алеєю? Може, коли б її були поставили на три метри далі, то й нічого взагалі не було б? І Міці б була не пішла, і він би не сидів тут із щемлячим соромом, одгадуючи загадки. Може, комусь би хотілось, щоб і його було видалено з дому? Він би пішов, він би давно вже сам пішов, коли б там, у лябораторії, за тими, блискучими одсвітом берлінських вогнів вікнами не було того, що більше за його волю.

І розгадки нема на питання, ні на ці, ні на Максове.

Світовий Конгрес! Розуміється, він прийде таки того самого дня, як «народи вирішать свою волю». Хто знає, може, з тим іще чиясь доля зв'язана? Хто знає, може, й він, доктор Рудільф, якимись заплутаними нитками з'єднаний із тими величними, врочистими парадми народів, та й не знає того, сидячи собі тут на лаві під кущем одцвілого бузку?

**

І от, коли, нарешті, всі паради, всі приватні й урочисті засідання відбуто, коли винесено всі приватні й урочисті постанови, коли паризькі радіо оповістили всьому світові, що велика, епохальна подія сталась, світ усту-

пає в нову еру життя, а всі екрани, рупори, газети й реклами підхопили це, того ж самого вечора доктор Рудольф шкандибає до Масі за розгадкою.

Масі дома. Тільки таке свинство: Масі дуже поспішає. Він дуже дякує Руді за те, що не забув обіцянки, але він, на жаль, абсолютно не має часу.

Ну, а як Руді подобаються милі постанови Конгресу? Га? Єдина федеративна світова республіка! Знищення армій! Вічний мир! Навіть Швайцарію вибрано місцем осідку світового центрального уряду. Вільнолюбну, споконвіку республіканську, демократичну Швайцарію! Там житиме президент Землі, там будуть усі уряди, апарати. Знаменито? Га?

От тільки дві малесенькі заковички, дві шаршавинки на цьому блиску не затерто як слід. Перша шаршавинка, що всі народи Сходу, всі ці паршиві азіяти, австралійці й тому подібний гній, на якому Захід хоче викохувати свої банки, що вони голосували проти. Вони стоять за заховання митових кордонів. Подумати собі, які реакціонери, азіяти, варвари, вони не хочуть пускати без мита прекрасних американсько-європейських товарів до себе, вони хочуть самі їх виробляти, вони не хочуть прийняти честі бути панами, яким усе постачатиме їхній слуга, західній імперіалізм!? Більше того: вони передадуть цю резолюцію на ратифікацію «їхніх народів». Вони порушують умови, на яких Конгрес скликано.

Оце одна шаршавина. Друга — «армія порядку». Навіть соціал-демократам вона здається зайвою. Вони не розуміють, для чого вона. Ах, йолопи, паршивці, зрадники, лицеміри! Для того, щоб тримати не тільки косооких азятів у кулаці, а й вас, і всіх, хто посміє пікнути проти світового модерного монарха — Капітала!

О, події розгортаються! Швайцарія ще бачитиме не тільки туристів. Шапка Монблян у ще зачервоніє! І не тільки шапка Монблян! О, не тільки!

І раптом Макс круто зупиняється проти доктора Ру-

дольфа і знайомим, понурим поглядом дивиться на нього згори вниз. Потім так само круто відвертається й мовчки ходить по хаті, мружачи віясті, глибокі, як два тунелі, очі. І докторові Рудольфові здається, що він на очах ще більше худне, лице робиться довшим, старішим, жорстким.

І вмить, змахнувши чубом, знову зупиняється й тихим, приглушеним голосом питає:

— Ти знаєш, що ваша паршивка, дегенератка збирається заміж за Мертенса?

Рудольф широко дивиться на Масі: яка паршивка?

— Ну, принцеса ваша знаменита! Знаєш ти це?

Тоненькі волосинки уст доктора Рудольфа так розгублено загинаються усміхом донизу, в одвертих, голих, чистих очах таке непорозуміння, біль і страх, що Макс здивовано вдивляється в задерте до нього, застигле в цьому виразі лице. Невже він зразу зрозумів усе?

— Та ти знав це чи ні? Знав, Руді?

Руді помалу крутить головою: це неправда, цього не може бути, це — абсурд, це — дурний наклеп, демагогія.

— Руді! Залиш свої міркування! Це — факт. Вір мені! Вона поставила умову Мертенсові президентський трон Землі. Конгрес цю умову вже здійснив. Мертенс один із кандидатів. І недобиток старої монархії вже пнеться на новий трон. За це навіть убійника свого батька готова цілувати. Шлюха! Гидь!

Доктор Рудольф підводиться, помалу ходить по хаті, переставляє на столі попільничку з одного місця на друге й сідає на старе місце.

— Але плювать би на неї, коли б... Тільки, Руді, слухай: я роблю злочинство проти своєї організації, кажучи тобі це. Розумієш? Але прошу тебе абсолютно ні одній душі цього не казати!

Руді, не підводячи голови, мовчки хитає нею. Пальці рук злегка трусяться на коліні, і він їх ховає за спину.

— Так от... у тому домі, де живе ця шлюха...

Доктор Рудольф кашляє й робить рух, неначе хоче встати.

— ...там живе наша мати. Ну, і батько, розуміється. Візита Мертенса до цієї дегенератки може скінчитись катастрофою для всього дому. Ти розумієш?

Доктор Рудольф підводить голову й пильно дивиться в схудле, постаріле лице брата. І в прекрасних очах Макса, некліпаючих, темних, змучених, він, дійсно, бачить розп'яття.

— Батьки повинні якомога швидше виїхати з цього дому, Руді.

Він одвертається, відходить до стола, але зараз же швидко озирається й додає:

— Але ніхто, ні самі батьки не повинні знати, через що. Це твоє діло зробити. Я своє зробив.

Доктору Рудольфові руки вже не трусяться. Він спирає на них голову й довго мовчки сидить.

Берлін безупинно гуркотить, дзвенить, тріскає ракетами фоєрверків, миготить святочними різнокольоровими повітряними реклями. В розчинене вікно пашить розігрітим залізом, каменем, асфальтом і поливаним по-рохом вулиць.

Макс ходить уздовж вузької й довгої, як етю від бритви, кімнати й час-од-часу стріпає чубом.

— Це неможливо, Масі, — не підводячи голови, на-решті глухо й стомлено каже доктор Рудольф. — Батько не покине графа. А мама не покине батька. Навіть коли б вони знали, через що.

Макс сам це знає, але гнівно, з ненавистю відкидає шматок скрученого паперу й зупиняється проти брата.

— Але вони мусять! Розумієш ти?

О, доктор Рудольф розуміє! Але це неможливо. Безнадійно. Навіть коли б вони знали, через що. Навіть тоді.

Макс знову ходить уздовж хатинки. Доктор Рудольф сидить непорушно. Макс зупиняється і, притулившись спиною до шахви, нахиляє голову.

— Ну, добре..

Але замовкає й знову ходить. Доктор Рудольф на мент підводить голову й знову кладе її в руки.

— Ну, добре! Але ти обіцяй мені, що того дня, як Мертенс матиме бути з візитою у цієї дівки, ти вивезиш із дому батьків.

— Як же я знатиму про ту візиту?

— Я тобі скажу.

— Добре, Масі. Я все зроблю, що...

— Ти мусиш не все, а тільки це й неодмінно це зробити! А тепер я мушу йти. Вибач!

Він хмарно, стомлено простягає руку братові. Доктор Рудольф помалу підводиться, бере руку й просто дивиться в очі Максові. І очі ці вмиють страшенно чимось нагадують йому очі старого пса Трезора, коли йому автомат переїхало ногу. Він помалу, незручно обнімає Макса за голову й мовчки притягає до себе, як у дитинстві, як і тоді, коли батько виганяв його з дому. І, як тими разами, Макс і тепер соромливо судорожно притискується до плеча старшого брата й зараз же виривається.

Коли доктор Рудольф вертається додому садом, він не сідає на лавочці. Але так само й не кидається до лабораторії, як іще вчора, а проходить до спальні і, не роздягаючись, лягає на ліжко.

Так от який зв'язок із Світовим Конгресом! Він — людина, і гримаса людства є й його гримаса, болюча і страшна.

**
*

Лежить Німеччина внизу, у легкій блакитній куряві туману, як наречена в вінчальному серпанку. Стьожками рік срібно-синіх, жовтяво-зелених прибралася, хутра лісів накинула на плечі. Стрічає жениха, владику й господаря свого.

Стрічай, наречена, стрічай радісно, гордо, любовно! Хто знає, може, на твоє чоло вперше ляже корона Землі.

Нечутно, м'яко, плавко несеться напівскляний рекордовий «Азарт». Тільки на легких піднятках і повітряних ямах чується під Мертенсом глибокий, спокійний фотель. І жива смуга землі тоді хитається й наче здіймається до неба.

Поля, лани, як різнофарбні, порозстелювані для просуху полотна, як понамотувані на величезну цівку, розсотуються внизу під апаратом. Величезні фабричні димарі здаються коротесенькими недокурками цигарок. Широценні шосе — наче мотузочки, порозкидані без ладу по різнофарбній полотнині. І тихо, тихо все сунеться. А там же гуркіт, стукіт, свист, зойк! Там же безустанку, без перерви працює велетенський машино-людський апарат!

Мертенс перекладає сигару з одного кутка рота в другий, і м'ясисті, вперті губи його торкає легенький усміх. А досить одного його слова, досить одного мига оком, і ввесь цей багатомільйоновий апарат моментально заціпеніє! Перестануть куритись димарі, спиняться оті черваки-потяги, затихне грюкіт і свист.

Знає ж це принцеса? Що? Ні? Знає ж, що везе він корону на її червоно-золоту голову!

Мертенс зідхає, і знову посміх, але інший, залягає в пукатих, великих, розумних очах.

Якби вона знала! Якби вони всі знали, чим саме йому ця горда принцеса така необхідна, така... єдинодорога. Кров її? А чим, наприклад, кров дочки сучасного короля Вільяма Брайтона гірша за кров дочки короля колишнього? Краса? О, цього цвіту в повні руки набирай.

І знову, як тільки починає про це думати владика й господар Німеччини, йому на серці ніби хтось тихенько, холодно й лоскітно дмухає, вухам стає гаряче, і по тілі проходить молоде, давно-давно загублене, гаряче почування. А в очах, і не в очах, а десь у крові, м'язах устає червоно-золота голова Марти-Пожежі. Розпатлана, вічно напідпитку, вічно з одчайдушно блискаючими зубами, неохайна, весела й до всіх мужчин на фабриці безжурно

й байдуже-охоча любовниця. Але жодні обійми з усіх тих багатьох пізніше коханих і некоханих красунь ніколи не давали йому тої насолоди, того раювання, що перші обійми чотирнадцятилітнього хлопця з цією півп'яною «полум'яною Мартою».

І коли б вони всі знали, що ця принцеса тільки одна має щастя бути подібною до Марти-Пожежі! Трошки б здивувались? Що? Ні? Принцесочка образилась би? Е, а коли б ще в принцесочки було на носі й під очима ластовиння! Коли б не таке точно-правильне лице було в неї, коли б губи були товстіші, коли б збоку двох зубів бракувало, коли б од неї так само гостро, солоно й дурманяче пахло постом, як од тої, прекрасної, чудесної, негарної, брудної Пожежі! О, щоб це було! Але ідеали взагалі подібні до штучних виставок на вітринах магазинів, їх можна прагнути, мати за зразок, але задовольнятися треба менше досконалими, але подібними до них живими речами. І коли в п'ятдесятдволітньому тілі, байдужому до краси та принад тисяч різнофарбних красунь, одна червоно-золота голівка викликає чотирнадцятилітнього хлопця, з його глупотою, з його вірою в казки, з його танком у крові, то за цю неідеальну голівку не шкода й пів Німеччини віддати!

А віддати щось доведеться! Пів-не пів, а з чверть Об'єднаного Банку на кін у грі за першість на президентство Землі доведеться поставити. А коли більше, то й більше. Еліза-Пожежа варта й більше. А гра буде гаряча. О, гаряча! Але чия виграє, то ще невідомо. То ще невідомо! Виграє не той, хто багато може поставити, а хто багато на поставлене може взяти.

Ага, вже Берлін! Здоров, велетню! Почав, нарешті, вгору рости? І тобі неба подряпати хочеться своїми омнеїстичними баштами? Чекають там із парадями, зустрічами. Добре, чекай, Німеччино, вітай салютами, бий у гармати, бубни, літаври! І ти, принцесо, стрічай, млій од щастя й гордошів! Дві корони тобі готуються

за твоє волосся Марти-Пожежі. Сьогодні дві крові зустрінуться, п'ятдесятилітня й чотирнадцятилітня, в руці й очах Елізи-Пожежі. Хіба не варто вітати салютами, бити в гармати й літаври? Хіба не тріумф? Що? Га?

В пана президента чудесний настрій. І коли Вінтер, ніжно підтримуючи їх за жилаву, товстелезну, як нога в самого Вінтера, руку, помагає зійти на аеродром палацу, пан президент жартують і блискають на всіх, зібраних на зустріч, квадратними жовтими зубами. І всі обличчя — і пана президента республіки, і пана райхсканцлера, і панів міністрів держави, і особистих панів міністрів, і членів управи Об'єднаного Банку — всі також сяють і блискають хто якими може зубами.

І раптом над Берліном розкочується величезний гуркіт, за ним зараз же другий, третій. У вухах тоненько починає дзвеніти, всі замовкають, кліпають очима, мружать очі з чеканням нових вибухів. Берлін вітає нову еру людства! Чути музику, крики. Пан президент підходить до балюстради аеродрому? Згори палацу видно за ґратами парку церемоніальний марш німецького війська. Пан президент приймає парад, а очі його торкає усміх чотирнадцятилітнього хлопця. Ха-ха! Це ще не все. Повнота тріумфу ввечорі, там, у руці й волосся червоно-золотої голівки, яка чує ці сальви! Нехай чує готується, нехай горять щоки, волосся її!

— З перемогою пана президента! З великим успіхом, з новою ерою!

— Ха-ха! Щодо повної перемоги, то ще вона не вся. Ще не вся. Що? Га? Ха-ха!

І гиркаючи то в одне нахилене лице, то в друге, пан президент, нарешті, простує до себе. Просто до кабінету. Просто до кабінету? Не можна! Кілька годин із біржею зв'язку не мав!

Але ж усе-таки, перше ніж ізв'язатися з біржею, пан президент хоче зв'язатися з паном міністром графом Елленбергом. І коли пан міністр нечутно, підтишком уно-

силь у кабінет ватяне тіло, пан президент, сяючи спітнілим цегляно-червоним лицем, бере його за одне плече і злегка струшує.

— Ну, корона землі є! А корона Зігфріда? Знайдена?

Граф Елленберг винувато, безпорадно дивиться в очі пана президента й мовчить. Мовчить і дивиться.

Пан президент перестає сяти, здимає руку з плеча, відвертається з волосяним свистом починає сопти, люто надушує на зелений гудзик і раптом знову круто повертається до пана міністра. Очі в нього червоні, над горішньою губою, ледве стримуючись, здригується крапля поту.

— Йолопи! Нікчеми! Не знайти якоїсь паршивої коронки! Що? Нікчеми, пане міністре!

Пан міністер стиха доводить до відомости пана президента, що всі заходи пороблено, які тільки можна. В газетах щодня друкують оповістку. Найкращий детектив, відомий доктор Тіле, працює в цій справі.

— Працює! Оповістки! Ледарі, більш нічого! Хто казав, що на столі в день мого приїзду буде коронка? Хто?

Граф Елленберг ворухить зблідлими губами й нічого не каже. Він, дійсно, обіцяв, але...

Якусь нікчемну коронку не знайти! Чого ж варта вся його сила, міць? Для якого чорта салюти, паради, тріумф?!

Пан президент зриває з себе верхню, парадну, пишну одіж і жбурляє її на підлогу. Граф Елленберг не сміє підняти її й стоїть, як обм'яклий манекен. В очах його непорозуміння: чого така непомірна лють, такий одчай пана президента?!

Ха! Повнота тріумфу! Дві Німеччини! Коли ця Німеччина не може з якоюсь мізерною коронкою справитись!

Пан президент шарпає фотель, сідає в нього і з ненавистю машинально тикає пальцем у червоний гудзик

апарату. І вмить знову круто повертається до графа Елленберга.

— Так, значить, безнадійна справа чи як?!

Граф Елленберг несміливо підступає на два кроки ближче й просить у пана президента дозволу висловити деякі міркування з цього приводу. Судячи з того, що злодій не обзивається ні на які пропозиції, не робить ніякі-сіньких спроб увійти в переговори, можна гадати, що тут справа не в грошах, а чомусь іншому. На його думку, коли пан президент дозволять, то це справа Інараку. Тільки він може з чисто мстивих, не грошових мотивів ховати цю річ у себе. А з Інараком, як відомо панові президентові, не так легко справитись.

Пан президент раптом із усієї сили б'є кулаком по столі. Щось хрюкає, з якогось апарату відлітає щось металічне й котиться по підлозі.

— Проклята банда!!

Граф Елленберг довго навшпиньки ходить круг стола, нахилившись і шукаючи металічну частинку, а пан президент, волоссяно сопучи носом, гнівно тикає по черзі то в червоний, то в зелений гудзик. І на червоному та на зеленому екранчику швидко, злякано миготять цифри.

— Пане міністре! Я вас прошу зараз же поспитати її світлість принцесу, чи не можу я все-таки побачитися з нею, не виконавши поки умови щодо коронки. А начальникові поліції і вам, пане міністре, я висловлюю своє невдоволення. Можете йти.

Граф Елленберг низько вклоняється і стишка, м'яко виходить із кабінету. Вигляд у нього непорозумілий, винуватий, хмарно-пригнічений і побожно-почтивий.

Але в себе в кабінеті, приймаючи начальника поліції, він люто, швидко, штурхаючи у кутки, як пантера у клітці, бігає по кімнаті й тоненьким голосом із посірілими устами кричить:

— Йолопи! Нікчеми! Ледарі!

Начальник поліції винувато, пригнічено гладить спіт-

нілу, червону лисину й побожно-почтиво зідхає.

Після того граф Елленберг їде до принцеси, і вигляд у нього такий, як у людини, якій би доручили з голими руками перелізти височенну стіну.

Пан же президент кличе Вінтера й веде підати лікарство. І нове, нове, а не старе! Йолопи!

Серце спотикається, як підбитий кінь. Піт безперестанку виступає й тече по тілі, наче по дірявій діжці з водою.

Він приймає аж пів склянки лікарства й оголює груди. Розуміється, принцеса без коронки Зігфріда не прийме його. І має рацію!

Салюти, вибухи, музика, крики галасують за вікном. Йолопи, нікчеми, злодії, бандити. Країна рабів, хамів, бандитів і злодіїв!

— Позачиняти всі вікна! Зашморгнути порт'єри!

Вінтер, увесь витягнений, як тонюсінка злякана гадючка, нечутно біжить од вікна до вікна, швиденько зачиняє їх, зашморгує темні порт'єри і, тривожно блискаючи очима в темнозолотій півт'мі на непорушне розхристане пітне тіло пана президента, так само нечутно на хвостик у вислизує з кабінету.

А Німеччина салютує, гримить, тріпочеться в національних прапорах, — стрічає тріумфуючого нареченого владику й господаря свого.

**

В вікна червоного сальону громовими хвилями раз-по-раз укочуються вибухи гармат. І щораз на столі в паниці й жаху дрібно труситься тоненька вазочка.

Принцеса Еліза сидить у фотелі, закинувши голову на спинку його, виставивши довгу, обточену шию. Очі в неї заплющені й слабо здригаються за кожним вибухом салюту. Тріумф хама, вбійника й злодія, що вкрав трон Німеччини, життя батька й брата, коронку Зігфріда й хоче вкрати життя та честь принцеси Елізи. Чи не за-

багато, пане злодію? Чи не доведеться дорого заплатити за все?

От зараз має приїхати посланець банкіра Мертенса, слуга «нової аристократії». Що він має переказати від свого ясновельможного пана? Що умови виконано, і їй треба брати свій хрест? З радісним, щасливим, гордим усміхом?

Добре. Візьме. Усміхнеться. Але останній її усміх, пане банкіре, буде інший. І коли все те, що вона має на меті, виявиться утопією й неможливістю, як каже герцог бравншвайзький, то одне, у кожному разі, утопією не буде: помста! Люта, всевикупаюча, всепокриваюча помста! О, це буде! Нехай тепер тріумфуючий пан пишається цим гуркотом! Нехай! От він у цей момент гордо, велично, всемогутньо возсідає на троні біржової слави своєї і жде на неї, спадкоємниці слави справжніх тронів, щоб ушасливити її своїм вибором. Добре. Вона готова на цю честь. Готова з щасливим і вдячним усміхом прийняти з його рук ним самим таки украдену коронку Зігфріда. Але чи не буде це символом, пане тріумфаторе? .

Тільки трохи дивно, що про знайдення її принцесу Елізу не сповіщено. Ага, бояться, це ж торг: з поли до поли. Чи хоче з помпою тріумф свій заокруглити? І так добре.

Гарматний гук потроху стихає. Стає чути, неначе після бурі й зливи, шелест листя, щебет птиць, голоси людей. З саду пашисть теплим ніжним духом квіток. Квіти, як династії: одні помирають, другі заступають їхнє місце, щоб і собі уступитися наступникам своїм. Але бузку вже немає, він одцвів!

І раптом князівна Еліза чує, як солодкий страх ніжно коле в серце. І сьогодні ж буде вечір, буде ніч, і будуть сни. І сьогодні, лягаючи в ліжку, вона буде боятись, і хотіти, і дивуватись, і горіти соромом і гнівом. І може буде «те», страшне, незрозуміле, дике, хворобливе й безмежно-блаженне. А може й ні. А як не буде, їй завтра буде й лег-

ко, і надійно, і тайно-сумно та журно.

Що є сон? Постійне осоромлення законів людської логіки, приписів, моралі, всіх тям часу й простору, бенкет голої челяді без хазяїна; глум і тріумф голої людини над своїм одягом.

Що ж, як не безсоромний, цинічний глум — її безумні сни, над якими вона, хазяйка, не має ніякої волі? Що ж, як не осоромлювання всіх людських законів логіки й розуму — ця її хороблива нічна радість? Та хіба тільки ж нічна? Хіба вона вдень, у хвилину втоми, знесилля, коли падає воля її, хіба вона не чує тої самої незрозумілої, божевільної, але нестямно-хвилюючої, вдячної й зворушної ніжності до цього кривого, чудного сина льокая? І хіба вона не стояла вже раз під вікном у нього вночі й не слідувала з болючим зворушенням, як мило, втішно й заглиблено-серйозно видмухує губами пісні над роботою цей син льокая? І не тяглись її руки до нього, і не хотілось їй крикнути криком усеї істоти своєї: «Мужу мій! Єдиний, прекрасний мужу мій!» І коли вона це каже щоразу звісні (але каже вільно, голо, скинувши логіку й розум, дивно забувши про їх існування), коли та сама ніжність хапає в обійми пекучу насолоду й справляє з нею бенкет радости, то де ж сон, а де не сон? А хіба це не сон, що вона ще ні разу, крім тої ночі під вікном, не бачила його після того вечора в бузковій алеї? В очі не глянула, не торкнулась до нього, до того, який майже щоночі приходить до неї, як муж, як єдиний, коханий, до якого з таким криком щастя тулиться все її тіло!

Князівна Еліза розплющує очі і швидко, як прокинувшись од несподіваного сну, чепурить зачіску. Господи, знову вона піддається цьому божевіллю! Це ж явна хвороба, це — ненормальність, ознаки дегенерації! Ясно ж про подібні явища сказано у Клінгера!

Князівна Еліза нетерпляче зиркає на телефон, неначе там сидить граф Елленберг, і починає твердо, рівно ходити по кімнаті. Треба себе рішуче взяти в руки. Якщо

це — хвороба, то лікуватися, боротись, а не збільшувати її дурними філософіями!

Але коли князівна Еліза сідає знов у фотель, і втома, що цілий день тоскно ние в тілі, знову теплою млявою рукою обнімає її шию й нагинає на груди, їй раптом стає страшно. Зараз вона повинна переступити через якийсь поріг, із-за якого вороття вже не буде, але за яким... Що за ним є? Талісман, розрив-трава, яка верне вкрадене злим чарівником царство? Чи страховища, які закатують її?

І не віриться князівні Елізі, що там є розрив-трава. Там просто біржові, жорстокі, тупі, чужі, огидні істоти, які самою своєю чужістю, тупістю задушать її. А вона йде до них. Хіба ж це не сон, не глум з логіки? І «справжнім, законним» мужем її буде коротконогий хам і убійник її батька й брата!

І раптом князівна Еліза чує, як їй вибухом, нестерпно, болючо-жадно хочеться бачити лице з одвертими, чистими, голими очима, тоненькі волосинки куточків уст, каштанову з підпалом гриву волосся, яку так зворушливо-смішно загібають довгі, тонкі пальці. Голодно, кричуще, з тупотом ніг хочеться! Нехай тоді все — розрив-трава чи страховища, подвиг чи самогубство, перемога чи загибель, а тепер тільки побачити, тільки торкнутись очима вдень при світлі сонця до нього, до єдиного, незрозумілого, такого далекого та чужого й такого близького та рідного! Зараз, негайно!

Але в цю мить камердинер Фріц, невміло-почтливо схилиючи жовто-золотисту кучеряву голову, докладає про пана графа Адольфа фон-Елленберга. Князівна Еліза холодно напускає на очі важкі вії й велично хитає головою. Щасливий комісіонер тріумфуючого хама!

Але, на диво, ні особливого щастя, ні кричущого тріумфу в усій постаті комісіонера не помітно. Це швидше постать кішки, що, пригинаючись і витягшись, лізе муром за горобцями. Він вітає її світлість із великою

подією, з першим етапом у досягненні великої мети; він із тихим, улазливим ентузіазмом розповідає всі повідомлення телеграфічних агенств; він розписує всю пишність і величність паради, салютів Німеччини своєму геніяльному представникові на Конгресі Нової Ери; а проте щось не зовсім певне, підповзливе чути в його словах. Боїться зразу викладати вексель на стіл? Викладай, комісіонере, принцеса Еліза готова!

Але тим більше вона хоче зараз же, негайно бачити тонкі волосинки уст! Тим більше!

І принцеса Еліза пропонує графові Адольфові вийти трохи до саду. В покоях перед вечором занадто душно.

Граф Адольф, почтиво перегнувшись, пропускає принцесу Елізу попереду й обережно, весь витягшись, лізе за нею. А коли вона виходить із сальону, через другі двері просувається жовто-кучерява голова Фріца й озиряє кімнату.

В саду повно золотого, соняшного, задушно-запашного бреніння й дзижчання. Розніжено куняють на химерно-повикручених клямбах голівки квіток, а круг них, як дами круг матерій на розпродажу, товпляться бджоли, сідають, залазять усередину, і здається, що квітки судорожно затрусять головками від лоскоту. І порожньо в саду, ні душі. Ні, якась постать!

— Так, так, розуміється, це грандіозна подія. Треба сподіватись...

Ах, то старий Йоган ножицями на коліщатах стриже траву.

— ...треба сподіватись, що й далі йтиме добре. Хоча відношення Союзу Східніх Держав викликає деякі сумніви.

Граф Адольф зриває листок і з вибачливою посмішкою за кінчик стебельця крутить його в двох пальцях. О, це пусте! Союз Східніх Держав чудесно розуміє, що він не може вдаватись у боротьбу з Заходом. Безнадійна справа.

Тут граф Адольф робить маленьку павзу. Князівна Еліза, рівно несучи голову, як червоний вугіль у чорному світильнику, звужує очі і знає, що скаже граф Адольф фон-Елленберг.

І коли він починає говорити, у звужених очах холодно киває головою посмішка, — ну, розуміється.

— Але я сподіваюсь, що пан Мертенс буде такий добрий і в цю ж візиту завезе й коронку Зігфріда?

Граф Адольф потуплює очі, мовчить і глибоко зітхає: на великий жаль, коронки ще не знайдено.

Принцеса Еліза зупиняється і здивовано дивиться просто в лице посланця. Що мають значити його слова? Приховують коронку, манять нею, в'яжуть?

Граф Адольф мусить іще раз, із найбільшим його жалем підтвердити, що коронки покищо не знайдено. Але вона, безумовно, знайдеться, поліція стоїть уже на певному шляху. Звичайно, це умова її світлості, але йому здається, коли її світлість дозволять, що головнішою умовою є друга корона. Розуміється, коронка Зігфріда...

Але князівна Еліза не дає йому докінчити. Для неї всі умови важні, і коли хоч одної з них не виконано, то договору ще не складено. Вона не може прийняти пана Мертенса.

І її світлість велично й категорично крутить головою. А в душі скоками, вибриками гасає радість, як юрба школярів, у яких захорів на сьогодні вчитель. Яке щастя, що коронки не знайдено! Її знайдуть, неодмінно, безумовно, поліція вже стоїть на певному шляху. Але яка радість, що не тепер, не зразу, не «вже»!

І вмить назустріч, із-за рогу алеї, з'являється шкандибаючи висока постать доктора Рудольфа. В руках у нього невеличкий оберемочок трави й листя. Він уважно щось розглядає в ньому, помаленьку йдучи та легенько без свисту насвистуючи пісеньку. Одне пасмо темно-каштанового з підпалом волосся смішною дужкою стоїть йому над похиленим чолом. А руки заняті, і не можна

загребти її.

Принцеса Еліза, почуваючи, як уся кров її густою палючою лавою суне в лице й під очима починають горіти вилиці, неначе від морозу, а ноги слабнуть так, що нема сили пересувати їх, ще величніше закидає лице і спокійним, злегка глухуватим, тьмяним голосом каже:

— Так, так, графе, це надзвичайно...

Доктор Рудольф швидко підводить голову і злякано дивиться перед собою.

— ...надзвичайно важна подія. Я дуже тішуся, що пан Мертенс був такий чемний...

Одверті, чисті, дитячі очі так безумовно-комічно, так зворушливо-смішно дивляться, не кліпаючи. Він робить рух, хоче втекти вбік.

— ...такий чемний, що... що попрохав вас загаяти час і поінформувати мене. Я дуже дякую...

О, граф Адольф готов увесь свій час, усі сили віддати тій великій справді, яка обіцяє так багато всьому німецькому народові! О, він готов...

Доктор Рудольф притискує обома руками обережненько до грудей і ніжно та обережно тримає його, як заснулу дитину. А куточки уст, ті самі страшні, загорнені догори ниточки, так розгублено посміхаються. Він не зводить із неї очей, широких, зинуватих, прохальних. Принцеса Еліза злегка похмурює й тісно складає уста: він сміє винувати її очима дивитись на неї! Він сміє почувати себе винним перед нею! Він, син льокая!

Доктор Рудольф, не доходячи кілька кроків, незграбно уклоняється, тримаючи руки з травою на грудях. Граф Адольф неуважно, злегка хитає йому головою й говорить далі. І те, що граф Адольф так хитає, а «той» так дивиться, робить її ноги твердими, голову чистою й сухою, наче пролетів вітер і здмухнув якісь нездорові, гарячі випари. Вона — божевільна. Як сміє цей каліка почувати себе винним?! Як вона дозволяє йому так дивитись?!

Принцеса Еліза так само злегка, недбало хитає каліці головою й уважно слухає графа Адольфа. А коли каліка рівняється з ним, вона кидає на нього неуважним поглядом і раптом пригадує.

— А! Пане Шторе! Вибачте, графе, одну хвилиночку!

Доктор Рудольф увесь почервонівши, стоїть і жде, і мучиться, що на грудях у нього оберемок трави.

— У мене в покаях, пане Шторе, попсувалися дзвінки. Будь ласка, полагодьте їх! І прошу швидше!

Вона недбало хитає йому головою й повертається до графа Адольфа. Вона слухає далі пана графа, нехай він вибачить за маленьку перерву, але вона побачила цього чоловіка й скористувалася випадком.

Графові Адольфові трошки ніяково: з доктором Руді в їхній родині поводяться не як із сином слуги, а як із своїм. Здається, і принцесі це відомо. Але що то вродженість до влади, — вона навіть не помічає, що образила людину!

Граф Адольф якийсь мент мовчить і обережно, боком ступає поруч із її світлістю. А її світлість спокійно й велично пливе далі алеєю, несучи голівку червоної гадючки на тілі чорного лебедя.

Пройшовши трохи вперед, принцеса раптом, не відомо чого, посеред алеї повертає назад і так само спокійно й велично пливе далі. В кінці алеї видно рябу від соняшних плям постать доктора Рудольфа з похиленою головою і притисненими до боків ліктями. А ще далі поворот до оранжерії, що поблискує червоним одсвітом вікон крізь дерево. Доктор Рудольф зникає за поворотом, а її світлість знову, не відомо чого, повертає назад.

І так вони ходять довго; принцесі ще не хочеться йти до покоїв, її дуже цікавлять деталі Світового Конгресу, і вона ставить одне питання за другим, уважно й терпляче вислухуючи відповіді графа.

В повороті знову з'являється шкандибаюча постать доктора Рудольфа. В руках уже нема трави, але зате щось

інше, поблискуюче. Ага, інструменти. Очевидно, бідолаха йде лагодити дзвінки. Тільки чи розуміється він, хемік, на електричних дзвінках?

А принцеса й не дивиться. Ну, добре. А чого, власне, намічають Швайцарію на місце осідку майбутнього уряду? Їй би дуже цікаво знати не газетні, а інтимні, справжні мотиви цього проекту.

І вже назад не повертає, а помалу, повільно, з пильною увагою слухаючи графа, простує до будинку.

І коли вони через терасу наближаються малим коридором до червоного сальону, їм через розчинні двері видно, як Софі, Фріц і доктор Рудольф стоять біля гудзика дзвінка й з непорозумінням балакають. Побачивши принцесу й графа, доктор Рудольф похапцем збирає з фотеля свої інструменти, а Софі та Фріц одходять ближче до дверей.

Вияснюється маленьке непорозуміння. Насамперед, що доктор Рудольф нічого не тямить у дзвінках, а друге, що й тямити не треба, бо всі дзвінки функціонують цілком справно.

— Ах, так? Ну, тим краще.

І принцеса неухважно хитає головою всім трьом — Софі, Фріцові й докторові Рудольфові. Доктор Рудольф ніяково вклоняється ї, чудно посміхаючись, помалу, немаче в задумі, виходить за камеристкою й камердинером.

А тоді принцеса подає руку графові Адольфові й одпускає його.

І коли стихає тихий рип його кроків за дверима, вона швидко підходить до вікна й бачить унизу на доріжці похилену голову доктора Рудольфа, яка від шкандибання ритмічно похитується на лівий бік. У руках у нього видно кінчики інструментів, а в спині чи біль сорому, чи задуму, чи непорозуміння.

Коли він зникає за кущами, принцеса Еліза помалу відходить од вікна, сідає в той самий фотель, що сиділа

під час салюту, і так само заплющує очі, закинувши голову назад.

Непокій і тоскна порожнеча гудуть у всьому тілі, як завивання вітру в старій, покинутій каплиці. Самотньо й тужно, як після від'їзду дорогої людини на малесенькій, безлюдній станційці.

От і побачила! От і раділа, що коронка не знайшлась! От так і треба їй!

Ну, що ж, тим краще! А навіть, може, і треба тільки так бачити? Бо як же інакше?

Але в відповідь на це в шоки гаряче шугає кров і наче хтось чужий просовує, як фотографічний знімок, у мозок шматочок сну цієї ночі.

Принцеса Еліза безсило приплющує очі й раптом раз же живо повертає їх у той бік, звідки в них гострими голочками червонуватого блиску вдарилося щось металічне. На фотелю під дзвінком жовтяво-червоно поблискує якийсь довгенький, тонесенький інструмент.

Князівна Еліза швидко встає, озирається й підходить до фотелю. Це — маленькі, чепурненькі щипчики з жовтого металю. Принцеса бере їх у руки й розглядає. Боже, які смішні, які зворушливо-наївні щипчики! Ну, що ж ними можна робити в електротехніці?

І раптом принцеса помалу підносить зворушливо-наївні щипчики до уст і довго стоїть так, заплющивши очі. Потім злякано розплющує їх, дивиться на двері і, сховавши щипчики в руці, поспішно йде до спальні. Там виймає ту шкатулку, в якій була коронка Зіґфріда, і на її місце кладе щипчики, якими нічого не можна зробити в електротехніці.

**

Крізь гуркіт, дзвякіт, скрегіт міста пробирається гунява, схлиплива мелодія катеринки, — обідрана старчиха з проваленим носом серед ярмарку ділового, заклопотаного натовпу.

Макс раптом перестає писати й слухає.

От схлипує й гунявить катеринка. І яким ніжним сумом віє од цієї гунявості, коли подумаєш, що завтра, може, ти будеш мертвий і ніколи-ніколи не почувеш її! І який той зворушливо-гарний клаптик передвечірнього неба, зеленкуватий, з малиновими переливами, високий-високий, з клубочками хмаринок, як сиві кучері дідуся! Це ж життя! І ця катеринка, і клаптик неба, і стара обрижена зубна щіточка, яку пані Гольман усе десь знаходить і неодмінно кладе йому на комоду, і подовгувата пишна куверта Сузанни з коротенькою прощальною записочкою, і статут Інараку, опухи шпалер, подібних до міхурів ошпареного тіла, — все ж це життя, все повне свого змісту й своєї краси. Всього цього може вже не бути сьогодні, завтра, через тиждень!

Гуде, скреготить, дзвюкає, труситься, як у пропасниці, Берлін. Невинно-лагідно кучерявляться малинові хмаринки. Лопотять мотори вгорі, внизу, з боків. Гуняво схлипує старим-старим романсом катеринка і часом по-старечому збивається й кашляє.

Макс стріпує надокучливий хвилястий чуб і пише далі. Вмить ізлякано підкидує головою й поспішно дивиться на годинник. О, ні, засідання о восьмій, ще яких дві години! Можна далі.

Але в двері обережно хтось стукає. Макс нетерпляче, досадливо кривиться й озирається.

Тіна. Синя суконка, зелененький жакет і фіолетовий, загонистий капелюшок. Ех, франтиха! Сузанна аж здригнулась би, наче шматочок скла розгризла б, побачивши тебе. А в руці зовсім новенька, цілком модна й дорога торбинка.

Тіна мовчки підходить до Макса й дитячим жестом подає йому руку. Макс, не встаючи, потискує тверді, шорсткі пальці й пильно дивиться в гарненьке, горбоносе личко Тіни. Еге, та вона п'яненька! Темносині очі каламутні, широкі губи мокрі, масні, з-під загонистого капе-

люшка вибиваються темні, свердликом покручені гасма волосся. Де ж це вона так зарання?

— Ну, як ся маєте, Тіно? Що новенького?

Тіна мовчки вередливо випинає нижню вогку губу й сідає збоку стола на стілець, зараз же витягнувши тонкі, гарні ноги в дорогих, модних панчохах і граючи ними.

— Щось вас давненько не видно було, Тіно!

Тіна несподівано показує йому кінчик язика і сміється. Зуби в неї квадратіві, рідкі й жовті, зовсім як у пані Надель.

— Гуляла! — раптом сердито каже вона зараз же після сміху і з викликом дивиться на Макса.

Макс посміхається й сердито чухає за вухом: не вдається докінчити.

Тіна ж виймає з торбинки маленьке дзеркальце й дивиться в нього, але показавши собі язика, зараз же кидає дзеркальце назад і, замість нього, витягає малесеньку рожеву порцелянову ляльку. Зиркнувши на Макса, вона одним пальцем ніжно гладить ляльку по голівці й по тупо-здивованому, біло-рожевому личку. Потім підносить її до уст і, з-під лоба дивлячись на Макса, цілує.

Гм, це вже щось нове в неї.

— А я й не знав, що ви ще й досі ляльками граєтесь!

Тіна пильним, довгим, п'яним поглядом дивиться на Макса, потім мовчки задирає суконку ляльці й демонстративно повертає її голою цегляно-червоною спинкою до нього. І зараз же, ніжно поправивши суконку, кладе ляльку в торбинку.

— Я гуляю. Святкую посаду. Вулицю кинула, в «домі» тепер. Прийдете в гості до мене?

Макс посміхається:

— А чого ж, з охотою колинебудь.

Тіна зневажливо випинає губу. Ф-фа! Не прийде він, бреше! Бо лицемірний соціал-демократ. Але їй наплювать!

Вона знову витягає ноги в нових панчохах і сердито

милується ними.

— А правда ж, то брехня, що ніби як гуляща дівка поспить із тим, кого кохає, то і в неї буде дитина? Брехня? Га?

І Тіна пильно дивиться на свої черевики.

Макс уважно, гостро зиркає на неї, нахмурюється й виймає цигарку. Потім серйозно, дуже серйозно відповідає:

— Ні, здається, це правда, Тіно.

Тіна швидко підводить голову й допитливо, неймовірно вдивляється в гарне, хмуро-скупчене, з розкудоченим чубом лице Макса. Але він старанно закурює й не бачить її погляду.

У двері знову стукають. Макс занадто швидко озирається й кричить: «Увійдіть!»

На порозі з'являється струнка постать, із модним тоненьким прутиком у руці, одягнена в «переливчасту» сукню нової матерії, яка грає, переливається тонами темних фарб, як музика. З-під прозорого, як крильця бабки-русалки, і теж «переливчастого» капелюха насмішувато-привітно дивляться великі, вогкі, темні очі телиці. За нею в коридорчику зацікавлено визирає обличчя пані Гольман.

Макс злякано підводиться й нерішуче йде їй назустріч.

— Можна? Я не перешкоджаю? Я теж тільки на хвилинку.

І Сузанна, мило, гумористично морщаючи уста, підкреслює «на хвилинку». А очі вже, як дві ластівки, прожогом черкають об Тіну й одлітають убік.

Тіна, вся зщулившись, незручно бере свою торбинку не за ремінець, а в руку, й підводиться. На переливчасту даму вона не дивиться, а, проходячи повз Макса, хитає йому головою в убогенькому, загонистому капелюшку й обережно, як повз насвіжо пофарбовану стіну, проходить біля «порядної жінки». Сузанна скося вколює її

поглядом і одступається трохи вбік.

Макс же майже не бачить, як виходить Тіна. Сузанна в нього, сама, перший раз! У цій мізерній, брудній, негарній хатинці, з цими страшними міхурами рудих шпалер на стінах, з обгризеними зубними щіточками на комоді! Така вся опукло-гарна, чужа, наче з іншого світу, вона тут, у цій обстанові!

Він червоніє й од ніяковости покушує правий бік нижньої губи, забувши навіть попросити сісти.

А Сузанна не помічає ні міхурів, ні щіточок, ні самої хатинки. Вона просто стоїть собі й мило, насмішкувато розповідає, як вона проїжджала цією місцевістю й як прийшла думка зробити прощальну перед Гімалаями візиту її одному доброму приятелеві й завзятому соціалістові панові Максowi Штроові.

У двері знову стукіт, нерішучий, нерівний.

— Ввійдіть!

Нема нікого і знову стукіт. Макс нетерпляче, швидко йде до дверей і одчиняє. За ними збоку стоїть Тіна з похмуро насупленими бровами. Вона мовчки киває йому головою й одходить задом далі, у куток коридорчика. Макс озирається, прохає вибачення в Сузанні, яка занадто охоче й живо просить його не церемонитись, і виходить за Тіною.

Вона вже тримає в руці тонкий пакетик, загорнутий у газетовий папір. Простягнувши його рвучким жестом Максowi, вона сердито каже:

— Гроші. Передасте мамі? Та тільки на лікарства їй.

Макс помалу бере пакетик і важно дивиться на Тіну. Потім затримує її руку з шорсткими, робочими пальцями, дуже потискує її й з натиском, тихо, м'яко говорить:

— Я неодмінно прийду до вас у гості, Тіно. Чуєте? Дайте тільки вашу адресу!

Тіна скидає на нього догори щасливими, засоромленими очима, робиться вся ніжною, наче тверезішою й

лагідною, як маленька дівчинка, і тихо, змовницьким шепотом кидає:

— Я лишу адресу пані Гольман. Добре?

Від неї тепло й гостро тягне алькоголем.

Макс хитає головою, ще раз потискує руку їй, ховає гроші в кишеню й вертається до себе. Йому вже не ніяково й не хочеться кусати губу.

Сузанна так само стоїть посеред кімнати й потюхує з тонесеньким свистом прутиком. І так само не дивиться ні на міхурі на стінах, ні на коротеньку канапку, ні на що; неначе вона давно-давно вже знає цю кімнату, її міхурі, канапку, обгризену щіточку й нічого особливого в них не помічає.

— Хто це ця мила дівчина?

Ну, розуміється, вона повинна саме так спитати: «мила», не «чудна», не «смішна», а «мила». О, Сузанно! А сісти, очевидячки, гидує!

Макс поводить рукою до стільця й прибільшено на-смішковано посміхається.

— Може, присядеш «на хвилинку»?

Сузанна героїчно підходить до стільця, де сиділа Тіна, швидко, непомітно окидає його оком і з охочим виглядом сідає.

Макс теж сідає на своє місце й з недбалим виразом закурює. Ах, Сузанна, здається, запитала, хто ця мила дівчина? Це — проститутка, дочка одного його товариша.

І з чекаючою посмішкою пускає дим убік, щоб не курити на Сузанну.

Сузанна знов, наче вона й знала, наче так і слід, щоб у кімнаті Макса були проститутки, охоче, з байдужою привітністю хитаю головою. А очі вогко, про себе весь час сміються.

— Ця дівчина колись, як і я, вчинила страшне злочинство: покохала вищу істоту, сина фабриканта. За це батько вигнав її з дому. Після того її вигнала вища істо-

та. А коли вона стала тим, хто є, її вигнало наше морально-чисте громадянство.

— Ну, проте знаходяться такі, що й приймають? Га?

І Сузанна, сміючись очима й хльоснувши прутиком, легко й гнучко встає, — їй треба вже йти. На Макса солодко й ніжно віє її пахощами й духом волосся, від якого хочеться схопити вище ліктя цю точену руку й здушити так, щоб очі перестали посміхатись.

Ні про останнє побачення, ні про його листа вона навіть не згадує, — може, навіть і рада, що так вийшло.

Макс теж підводиться, і теж ні слова про те.

— Коли ж на Гімалаї?

Сузанна безжурно знижує плечима. Невідомо. Коли збереться все товариство.

— Ми чекаємо ще на одного скульптора. Ну, бувай! Мушу спішити. Заходь часом! Я, мабуть, ще тижнів зó два задержусь.

Вона, переливаючись то ніжною ржею, то тьманим золотом, поправляє капелюха і, насмішкувато сміючись очима, бадьоро, привітно простягає йому руку. Макс увічливо вклоняється й проводить Сузанну до дверей на сходи. На сходах вона ще раз мило, ласкаво хитає йому головою й швиденько сходить униз, потьохкуючи прутиком.

Але як тільки грюкають двері за Максом, вона перестає тьохкати прутиком, перестає безжурно посміхатись і спішити. Сходить помалу, іноді прислухаючись догори й навіть зупиняючись. І очі їй не сміються вогко й насмішкувато, — вони стомлені, тоскні й понурі.

А Макс, навпаки, швидко, бурхливо, розмашисто ходить по кімнаті й посміхається. Ха! Прийшла показати, що їй начхати на нього! «Ми чекаємо на скульптора». Хто то «ми»? Ну, і чекай, будь ласка!

В кімнаті ще стоїть слід пахощів, насмішкуватих, безжурних, байдуже привітних. Погляд Макса падає на зубну щіточку. Він люто хапає її, шукає, куди б сховати,

й роздратовано кладе в шухляду стола.

Потім сідає й рішуче підсуває до себе рукопис. Але в вухах волосяним свистом потьохкує прутик, і від цього в грудях кипить глухе, незрозуміле роздратовання, непокій, образа.

Очі його машинально бігають по рядках, нічого не бачачи, і раптом за щось зачіпаються. Макс приглядається й читає:

«...і яканебудь стара, обгризена, негодяща зубна щіточка для того, хто пам'ятає, що все це є життя, не повторне й дорогоцінне, може дати серед певних умов зворушену радість і красу».

Макс хитає головою й кривить губи усміхом.

А він поводитьсь так, ніби його життя застраховане й цілком забезпечене найменше на п'ятдесят років. Очевидно, пам'ятати, вічно стояти з ліхтарем пам'ятання проти усіх «елементів» життя не так легко, як записати на папір. І коли з'являється «елемент» у переливчастій сукні, з прутиком, з вогким смішком, з недавно цілованими устами, то всі інші «елементи», а серед них і пам'ять, і смерть, і зубна щіточка мусять постиратися, як стерлася Тіна.

Чи варто ж писати цілу книгу про те, з чого кілька рядків він так само виконує, як ті соціалісти, що пишуть величезні томи про соціалізм?

Сперши голову на руку, Макс похмуро дивиться вгору на вузенький клаптик вечірнього неба. Кучеряві хмаринки порозтягалися, позагострювались, посіріли й стали подібні до снігових, шпилястих гір. А як чудесно було б лежати отак-о десь у височезних горах і дивитися в небо! Лежати й дивитись, без думок, без сумнівів, без скаженого гону й без вічної думки про те, що завтра ти, може, не бачитимеш більше ні гір, ні неба, ні самого себе! Лежати, цілувати землю, небо, хмаринки й почувати, що ти житимеш вічно, жадно, безкрайно, що ти не можеш померти, бо ти неподільна, чиста й безгрішна, як

вони, частинка їх!

І що більше думає Макс, то дорожчими, любовнішими стають гостроверхі хмарини, то більше стихає роздратування й хатинка набирає тихого затишку разом із негарними, милими міхурами шпалер, які пані Гольман ніяк не збереться позаліплювати. Десь із боку сумовитим, задумливим контральтом дзвонять у церкві: «бень! бень!»

Очі Макса падають на рукопис і читають:

«...і яканебудь стара, обгрижена, негодяща зубна щіточка...»

Макс стріпає чубом, швидко висуває шухляду, виймає зубну щіточку й односить її знову на комоду. І зовсім не «яканебудь», а чудесна, гарна, заслужена щіточка! Він вибирає їй найпочесніше місце, поруч із скринькою бритв (подарунком матері) й почитиво вклоняється перед нею.

І вмить його погляд падає на жовтеньку книжечку статуту Інараку. Наче наступивши на гострий цвях, він із жахом скидає руками, вихоплює годинника, дивиться, знову змахує руками, жужмом, з люттю засуває рукопис із усіма «елементами» в шухляду, бурею вибігає з помешкання і скажено летить сходами вниз. І всі «елементи», самоцінні, неповторні, в ланіці принишки по куточках душі, як горобці перед налетілим шулікою.

— Товаришу Шторе, ви запізнились на двадцять хвилин. Роблю вам заувагу. Прошу зайняти місце!

— Отже більшістю голосів, товариші, постановляється: першим розглядати питання про товариша Рінкеля. Слово має товариш Кестенбавм. Увага, товариші!

Товариш Штор винувато навшпильках підходить до довгого стола, немов для вечері наготовленого, тихесенько сідає поруч із Шпіндлером і аж тоді швиденько з полегкістю витирає піт із чола, лиця, шиї, рук. І неуже тільки

ки він один запізнився? Так, здається, він один: Тіле, Шпіндлер, Кляра, Гофет, Бравн-Паровіз, Кестенбавм і Рінкель. Усі. Ну, добре, що, принаймні, не спізнився на справу Рінкеля!

Товариш Кестенбавм нервово потирає під піджаком лівою рукою правий бік грудей. Ріденьке волосся вже прилипло йому до зморшкуватого чола; вже запалі, вузьенькі, хоровиті груди дихають нерівно, з хрипом, стомлено. Ех, бідолаха! А бій же ще й не починався!

Товариш же Рінкель стоїть по другий бік стола, спершись плечем об одвірок та спокійно заклавши руку за пазуху й вибачливо, трошки гумористично, але згошани до зібрання стримано посміхаючись. Нижня соковита, червона губа трошки одвисла, і з-за неї поблискують рівні, гарні зуби. Гордовитий ніс випинає ще з більшою, ласкавою гідністю свою горбинку. Розумні очі поглядають із спокійним і веселим чеканням. Це, власне, буде не бій, а несподівана забавка, яку милий товариш Кестенбавм неодмінно хоче дати товаришам, милі товариші мусять прийняти її. Ну що ж, він жде перших нападів, слово за товаришем Кестенбавмом.

Надворі ще видно; ще вгорі на двадцятих поверхах будинків червоно-буряковим вітряним сонцем палають вікна. Надворі гуркіт, гуркіт, дзвякіт.

А тут у кутках суворо й поважно стоять, як вартові, інаракісти, синьо-сірі, мовчазні тіні; порт'єри на вікнах щільно, до найменшої щілинки позапинані, і над столом урочисто та строго не кліпає лампа. Сьогодні тут мають бути важні події!

Обличчя також строгі, сухі, позамикані на ключ цілковитої об'єктивності.

Слово за товаришем Кестенбавмом. Товариш Кестенбавм проводить пальцями по вустах, прочищаючи дорогу словам, хрипко й безуспішно викашлюється, зручніше вмощує праву руку на спинці стільця, потуплюється і, нарешті, скинувши догори малесенькою стиснутою на

висках голівкою, робить перший удар.

Він вважає за потрібне одверто й правдиво, як це приписує статут Інараку, заявити перед товаришами свою думку про товариша Рінкеля. На його думку, життя товариша Рінкеля є сором і ганьба для Інараку.

Макс енергійно відтріпує чуба з чола. Удар досить рішучий і сміливий. Браво, Кестенбавмчику!

Розуміється, товаришеві Гофертові це не подобається. Товариш Гоферт уже пильно, здивовано, як на диво якесь, витріщився на Кестенбавмчика.

Так, Кестенбавм одверто заявляє, що спосіб життя товариша Рінкеля — це спосіб життя не члена Інараку, а якогонебудь легального соціяліста.

Товариш Гоферт цього вже не витримує. Він строго підводить рівну, суху, як засушена риба, постать і м'яким, глибоким басом рішуче заявляє голові зборів свій протест проти таких образливих порівнянь. Він вимагає доказів од товариша Кестенбавма. Або зараз же взяти свої слова назад!

І так само рівно й строго сідає.

Але товариш Рінкель зовсім не почуває себе ні ображеним, ні навіть зачепленим. Господи Боже, хіба ж можна ображатись тим, що каже милий, але хорий і такий собі бідолашненький товариш Кестенбавм? Товариш Рінкель просто спокійно собі стоїть, спершися плечем об одвірок та вибачливо посміхаючись. Так стоїть доросла людина, коли маленьке розсерджене дитинча сердито б'є її своїми кулачками по ногах, не маючи змоги дістати навіть до живота!

Товариш Гоферт вимагає доказів? Будь ласка, Кестенбавм зараз їх подасть усьому зібранню! Будь ласка!

І Кестенбавм із стримано-скупченим виразом почервонілого на вилицях, недужого лиця рішуче й загрозливо лізе в кишеню. Голос йому хрипкий, шершавий, з присвистом, з шипучою ноткою, від якої Максові весь час хочеться прокашлятись. Кестенбавм витягає якісь па-

пери й тримає їх у руці.

Будь ласка! От зразки невинних розваг депутата райхстагу, офіційного члена соціал-демократичної фракції й дійсного члена Інараку, пана Рінкеля. Перший зразок.

Кестенбавм дрижачими пальцями вибирає з купки папірець.

Пан Рінкель в окремому кабінеті ресторану «Білий Прапор» у товаристві відомих буржуазних адвокатів і акціонерів славного «Прогресу». Голі жінки, вино, цинічні розмови про робітництво, про Інарак, нарешті, дика, безсоромно-дика оргія. Пан Рінкель трохи не на чолі цього паскудства! Неправда, може?

Товариш Рінкель старається не засміятись. Силкуючись бути зовсім поважним, він ласкавим, лагідним голосом каже:

— Неправда, товаришу Кестенбавме!

Кестенбавм на момент аж тетеріє від цих слів, а головне від тону й поведінки Рінкеля. Неправда?! Він не був у суботу того тижня в ресторані «Білий Прапор»?

Ні, Рінкель там був, але оргії, голі жінки й тому подібна нісенітниця — це просто містифікація бідного товариша Кестенбавма якимсь гумористом.

Голова зборів Паровіз-Бравн просить товариша Кестенбавма не входити в сепаратні балачки й провадити свою промову до кінця. Після того матиме слово товариш Рінкель, який дасть разом усі свої пояснення.

Добре. Товариш Кестенбавм провадить далі свою промову. Він виймає папірець за папірцем і викладає зразки життя пана Рінкеля, депутата райхстагу. От пан Рінкель, як знавець і меценат мистецтва: він дарує цирковій артистці брилянтові сережки. От пан Рінкель заробляє в поті чола свій хліб: бере хабар од клієнта противної сторони. От пан Рінкель ухиляється дати звідомлення з тих грошей, які він узяв при експропріації банку в Гамбурзі.

І папірець за папірцем витягають дрижачі пальці з купки паперів, зразок за зразком викладає хрипкий із присвистом голос, удар за ударом падає на противника. Замкненість облич уже розмикається, вони стають похмурі, уважливі, насторожені. Погляди все частіш і частіш пильно й непомітно свердлять товариша Рінкеля. Навіть Гоферт уже не збирає здивовано-обурених густих зморшок над бровами, уже й він поглядає то на одного, то на другого допитливо, трошки злякано.

У Кестенбавма пальці вже не трусяться так неупевнено й нетерпляче, і голос уже не такий рвучкий, і дивиться він уже не з таким напруженим задержуватим завзяттям. О, він б'є вже певною, злісною, накіпилою й вірною рукою!

І, розуміється, перемога була б цілком на його боці, коли б противник відчував ті удари. Але то диво, що той стоїть собі все так само невинно, незаймано, спокійненько й з таким виглядом, наче товариш Кестенбавм розповідає не про нього ці всі речі, за якими стоїть смертна кара, а невдало-комічні анекдоти про когось іншого. Йому й трошки смішно, і трошки соромно за товариша Кестенбавма, і трошки вже нудно від занадто довгого розповідання. Його вже навіть трошки сердить навратисте, зле дитинча, яке дряпає, щипає його за ноги. Він міг би одним рухом просто відкинути його від себе й скінчити всю «боротьбу», але... нехай уже докінчить своє щипання докраю. І він із розуміючим, вибачливим усміхом поглядає на товаришів, часом злегка низуючи плечима.

І товариші від цього ще більше хмуряться та ще уважніше подивляються й на нього, і на товариша Кестенбавма: хто ж із них, власне, божевільний, Кестенбавм чи Рінкель? Хто з них так сміливо грає своєю головою? Хто сміє так жартувати з Центральним Бюром Інараку Німеччини?! Бо тільки божевільня може дозволити собі або так обвинувачувати невинного товариша, або, будучи

винним, так цинічно, так нахабно-невинно поводитись!

Макс, понуро насупивши брови, неодступно, вперто вдивляється в гарне, здорове, з гордим носом і таке спокійне, вибачливе, повне внутрішньої гідності й поважності лице Рінкеля. Невже все це неправда, що так жагуче, так переконано, так певно викрикує Кестенбавмчик? Кестенбавм не бреше й не може брехати. Але не бреше й це спокійне, вибачливе, глибоко-певне в собі лице. Не можна так брехати! Можна брехати словами, але цим спокійним, трошки жалючим і лагідним блиском очей брехати не можна. Що ж це таке? Якесь непорозуміння?!

Але коли правда все, що каже Кестенбавм? Коли, дійсно, Рінкель і оргії справляє, і хабарі бере, і організаційні гроші краде, і є тайний акціонер «Прогресу»? То що ж це тоді таке? Це ж глул з Кестенбавма, з Макса, з Шпіндлера, з усіх тих, хто взяв хрест і пішов на розп'яття! Кестенбавм, який до пфеніга віддав усі гроші, взяті Інараком під його кермою з банкірського дому Фогта, який не хоче за організаційні гроші поїхати на пару місяців полікуватись, який помирає над своєю друкарською машиною, що ж повинен почувати цей самий Кестенбавм, вірячи, що все це правда? А що решта повинна почувати?

І Макс обводить поглядом понуро-слухаючі, нахилені до столу голови. От кучерявий, величезний Бравн з димно-чорними кудлатими кучерями, подібними до клубів диму паровоза. Голова професійного союзу металістів Німеччини, особа, яка може мати княжі палаци, яка до самої смерті може пишатись легальною, «законною» пошаною панів банкірів. Він член Інараку, він живе, як маленький урядовець, він одрікся батька, матері, партії, самого себе і щодня готовий на смерть.

От Гоферт. Милий, висхий кумедний Гоферт. Він — професор математики, він — поважний бюргер, він — кандидат на славу знаменитости. І він — член Інараку, він так само, як Кестенбавм, як Тіле, як усякий член Цент-

рального Бюра, виконує найнебезпечніші доручення організації. І він живе, як аскет, дозволяючи собі тільки єдину розкіш: чисте, строге убрання.

От Кляра, та сама Кляра, яка обцілювала всіх, ідучи на виконання смертного присуду над райхсканцлером Зайдедем, яка сама собі поцілювала руку на прощання з собою.

Що ж вони повинні почувати, припускаючи, що Кестенбавм каже правду?

І Макс чує, як у ньому знову ворухнуться чудне бажання, що виникає в ньому завсіди, як він бачить Рінкеля: підійти до нього, схопити ззаду за комір, сильно струснути й подивитись, чи не струситься з нього ця така імпозантна, авторитетна гідність і чи не пролупиться кризь неї щось інше, і чи не буде те інше — справжнє. Тільки тепер це бажання зле, непокійне, сласне.

А бідний, маленький, з запалими прудьми й висками Кестенбавмчик, зовсім захрипнувши, уже відіпхнувши стільця, — на якого чорта йому стільці! — вже не витираючи поту, вже не зважаючи на постукування олівцем Паровоза, жагуче тягнеться ввесь до Рінкеля. Губи його трусяться, покривлюються, в кутках негарно збилась білою піною слина, слова рвуться пошарпаними шматками, — він от-от або кинеться скрюченими руками в чисте, випещене, поважне лице Рінкеля, або вдариться головою об спинку стільця й вискливо з рясними слізьми зарідає. Бо Рінкель же був його проводир у соціалізмі, Рінкеля ж він сам увів до Інараку, за Рінкеля він готов був ручитися своєю бідною головою з запалими висками.

— Та я вас питаю, товариші, я вас питаю, який же може бути той соціалізм, який робитиметься отакими руками? Та яке ж довір'я може бути в мас, коли їм стане відомо, що цей пан — член Інараку? Та як ми сміємо судити й карати других, коли ми самі такі?! Ми — банда розбійників! Чуєте ви: ми — банда розбійників!

— Товаришу, я вам забороняю...

— Нічого ви мені не можете заборонити! Начхав я на ваші заборони! Ми — банда! Ми — грабіжники! Ми — вбійники!

— Товаришу, я позбавляю вас слова!

— Можете! Можете навіть убити мене! Будь ласка! Натє!

Кестенбавм із розмахом розхристує груди й випинає їх до Паровоза, але тут же раптом підскакує від раптового вибуху кашлю, обнімає свої зразу ж утягнені назад груди обома руками й одбігає до стіни. Там, припавши до неї головою, він болюче, довго, з надсади кашляє. Перехопивши павзу між приступами кашлю, він сипить:

— Я скінчив.

І знову кашляє. Але Паровіз слова не дає нікому, і ніхто до слова не зголошується, всі сидять і дивляться в аркуші паперу перед собою або понуро малюють на них фігурки.

Кестенбавм затихає, витирається й іде до свого стільця. Сівши до стола, він схиляє голову на руку й заплющує очі. Груди ходять йому трудно й часто, з пісковим підсвистом.

— Слово має товариш Рінкель.

Товариш Рінкель виймає руку з-за борту піджака, одліплює плече від одвірка й обережно прокашлюється. Він уже не посміхається, не низує плечима, на лиці його сум і жаль до Кестенбавма. Соковитий, оксамитний, воркітний баритон його наче під сурдинкою. Йому дуже прикро, що він повинен одповідати товаришеві Кестенбавмові тоді, коли його здоров'я...

— Я вам не товариш, і прошу моє здоров'я лишити в спокою! Чуєте, ви?!

— Товаришу Кестенбавме, прошу не перебивати товариша Рінкеля.

Кестенбавм криво посміхається, саркастично шипить «товариш!» і знову заплющує очі.

Товаришеві Рінкелеві дуже прикро, що йому треба

відповідати на всі закиди серед таких несприятливих обставин. Він постарається не хвилювати товариша Кестенбавма своєю відповіддю й якомога коротше та швидше роз'яснити непорозуміння, жертвою якого став дорогий товариш Кестенбавм.

Всі обличчя повертаються до поважної, з строгою й сумною гідністю випростованої постаті. На лиці ні тіні усміху: не час для жартів.

Отже, справа стоїть так. Більшість зібраних товаришем Кестенбавмом інформацій має деяку реальну підставу. Дійсно, він був і в «Білому Прапорі», і в цирку, і в гардеробній артистки, і навіть подарував їй (правда, не брилянтові, а простенькі) сережки. Але все це робиться з іншою метою, ніж думає товариш Кестенбавм.

Товариш Кестенбавм розплющує очі й чекаючи дивиться на Рінкеля.

З метою, яка повинна бути і є раз-у-раз у кожного члена Інараку: пройти в табір противника й вивідати в ньому слабі місця для нападу. Розуміється, психологічно товариша Кестенбавма легко зрозуміти. Розуміється, страшно собі уявити, що член Інараку може вести таке життя ради цього самого життя. Але так само страшно собі уявити, що ті смертні кари, які виконує Інарак над соціальними злочинцями, він робить для простого вбивства. І товариш Кестенбавм має цілковиту рацію: коли вбивства й експропріації Інарак робить для особистого інтересу його членів, коли експропрійовані гроші повертаються на особисті втіхи експропріаторів, для розкошів і розпусти, то Інарак є не що інше, як банда розбійників і грабіжників. Тут крик болю й одчаю дорогого товариша Кестенбавма цілком оправданий і зрозумілий.

Але, на щастя, як усім відомо, як доказали всі члени Інараку та вся його чиста й славна діяльність, мета Інараку є інша, мета його не особисті втіхи, а щастя всього великого колективу, що зветься людством. В жертву цьому колективові можна й треба принести окремі оди-

ниці. Всякий акт, що робиться в інтересах цієї грандіозної мети, є акт святий. І з цією метою Інарак — не банда розбійників, а героїчний авангард борців за щастя всієї людськості. Отже, так само участь в оргії ворогів пролетаріату для своєї власної втіхи члена Інараку є розпуста і злочин. Одначе участь його там для мети Інараку є тяжкий, але необхідний обов'язок. Дарування сережок цирковій артистці ради особистих еротичних цілей є, дійсно, вчинок, гідний якогонебудь буржуа. Але цей самий вчинок із тою метою, яку ставить Інарак, є просто тактичний маневр. Моралі абсолютної нема й не може бути. Світ є комплекс відносних, мінливих цінностей. Одна й та сама річ може бути і свята, і злочинна, з якого погляду її розглядати. І цілком справедливо сказано у знаменитій передмові до нового видання статуту Інараку, що завдання Інараку допомогти діалектичному процесові перевороту морального світу людства з комплексу відносностей у комплекс абсолютів.

Професор Гоферт, автор передмови до нового видання статуту, згідно й твердо хитає головою. Але Кестенбавм криво посміхається, ерудиція й красномовність цього суб'єкта показні, що й казати.

Товариш Рінкель бачить цю посмішку. Товариш Кестенбавм скептично посміхається? Так, звичайно. Вплив його законної, зрозумілої емоції на всю психіку ще лишився. В товариша Кестенбавма, як і в усіх товаришів, мабуть, є цілком прпродне питання: чим же він, товариш Рінкель, може доказати, що участь його в оргії та інші вчинки були тактичним актом в інтересах мети Інараку, а не простим актом розпусти й особистої насолоди? На це в нього прості докази: ця оргія дала йому в руки всі дані, яких так давно Бюро потребує у справі банкіра Вайса. (На жаль, не знаючи, що саме сьогодні вони можуть бути потрібні, він їх не захопив із собою, але завтра ж він їх усі передасть до Бюра). А подарунок цирковій артистці й увага до неї дають тепер можливість кож-

ного дня й без ніякого ризику здійснити смертний присуд над генералом Левенфельдом. Оце його всі докази й пояснення. Більше він нічого не має сказати.

Товариш Рінкель злегка уклоняється і знову притуляється плечем до одвірка.

Але ефект останніх слів такий помітний і виразний, що товариш Рінкель вважає невеликодушним стояти, як обвинувачений, і скромно сідає за стіл поруч із товаришем Тіле.

Вайс і Левенфельд! Дві справи, на яких страчено чотирьох товаришів, витрачено силу коштів і загублено півроку часу! Дві майже безнадійні справи!

Паровіз спиняє шепіт розмов. Хто хоче забрати слово в цій справі? Ніхто?

Слово бере Кестенбавм. Він говорить сидячи. Він говорить уже без запалу, ні на кого не дивлячись. Але з понурою впертістю. Він усе ж таки вимагає суду над членом Інараку Рінкелем. Член Інараку Рінкель говорив дуже красномовно, але ніяких реальних доказів не дав. Так само він не дав відповіді на інші! цілком реальні закиди йому щодо хабарів, затаєння організаційних грошей і так далі.

Тут товариш Рінкель нарушує дисципліну й із доктором перебиває товариша Кестенбавма: а які сам товариш Кестенбавм має документи й реальні докази в такому страшному обвинуваченні? Як у товариша Кестенбавма вистачає духу робити такі образливі закиди, не маючи для того ніякісіньких підстав, крім чийхось поганих наклепів?

Товариш Кестенбавм схоплюється на ноги. Ага, документи? Докази? О, пан Рінкель знає, з якого боку підійти! О, він, розуміється, не такий простячок, щоб десь лишати якісь документи в таких справах. Робота чиста! Це і в соціал-демократичній організації раз-у-раз було в чього найкращим аргументом: докази, документи давайте! Звичайно, документів на хабарі не буває. Але нехай

пан Рінкель вибачить, — коли нема документів, то є свідки, є ті, з яких пан Рінкель брав хабарі. І товариші завтра ж можуть вислухати тих свідків! Так само пан Рінкель повинен із свого боку доставити документи-докази, що він дійсно справляв оргії з метою «пройти в табір». Але поки тих документів нема, суд над паном Рінкелем мусить бути. Абож нехай Бюро судить його, Кестенбавма, і карає смертю. Але з паном Рінкелем в одній організації він не буде!

Макс понуро штрихає аркушик паперу. Бідний Кестенбавмчик! Ти навіть своєю смертю не зможеш перемогти й знищити цієї вічної, проклятої відносности. Той самий Рінкель, якого твої свідки бачили в п'яній оргії, в п'яних обіймах із твоїми ворогами, є не просто розпусник, а відносний герой. І ти, бідний, помираючий Кестенбавмчику, будеш змушений обняти його й прохати вибачення в нього.

Товариш Рінкель підводиться й просить слова. Він нічого не має проти суду. Він навіть дуже й настійно просить його. Так буде краще й спокійніше для всіх. Отже, коли товариш голова дозволить, він вийде в сусідню кімнату, щоб не заваджати своєю присутністю вільним висловам товаришів.

Товариш голова якийсь мент похмуро мовчить і, нарешті, дає дозвіл товаришеві Рінкелеві вийти в сусідню кімнату. Поразка товариша Кестенбавма явно очевидна для всіх, але треба якось вийти з цієї неприємної справи без надмірного сорому для нього.

Однаке Кестенбавм, хоч і ясно ж сам це бачить, таки вимага, чудний чоловік, виключення Рінкеля з Інараку.

— Вибачте, товаришу, — вражено збирає зморшки над бровами Гоферт, — це, значить, ви вимагаєте смерти товариша Рінкеля?!

— Так, я вимагаю смерти цього чоловіка! Або моєї! Будь ласка, вибирайте! Але з ним я не буду в одній організації! Будь ласка!

О, яка це трудна річ зачеплена, принижена амбіція хорої людини, що потерпіла поразку! Ніяка логіка, ніякі приписи обов'язку, дисципліни, — ніщо не може її вко-ськати!

Але, на диво, товаришка Кляра раптом стає на бік цієї ображеної амбіції. Так, так, вона пресерйозно заявляє, що також не вірить товаришеві Рінкелеві. Він раз-у-раз викликає в неї чуття якоїсь чужости. Рінкель у їхній організації завсіди нагадує їй штучний зуб у роті. Він такий самий, як усі зуби, з вигляду ще більший, здоровіший, кращий, він так само виконує функції зуба, але він раз-у-раз почувається в роті чужим, мертвим, стороннім тілом.

(Тут товаришка Кляра раптом густо червоніє: цим порівнянням вона всім заявляє, що в неї є вставні, штучні зуби. А до того ще Тіле так уважно, ніжно, допитливо дивиться їй у рот!)

Товариш Рінкель у кожному разі здається їй людиною, яка не зовсім до кінця перейнята інтересами організації. І через те вона стоїть за те, щоб уважно й детально перевірити всі дані, постачені товаришем Кестенбавмом. А на сьогодні товариша Рінкеля видалити з засідання.

Шпіндлер глибоко зідхає: ох, ці емоційльні, інтуїтивні висновки! «Раз-у-раз викликає чуття». Досить важний аргумент!

Але, ще на більше диво всіх, товариш Тіле також прилучається до товариша Кестенбавма й товаришки Кляри. З ніжною, уважною посмішкою очей, тихим, спокійним і надзвичайно ввічливим голосом він заявляє, що поки товариш Рінкель не дав документальних доказів щодо Вайса й Левенфельда, то всі закиди товариша Кестенбавма лишаються в силі. А через те, за статутом, товариш Рінкель брати далі участь у роботі організації не може.

І нарешті, до цієї думки рішуче, гаряче й навіть тро-

хи бурно приєднується товариш Штор.

Шпіндлер, Гоферт і Паровіз лишаються в меншості. Шпіндлер знизує плечима, підсуває до себе журнал мод і починає пильно читати опис крою нового фасону дамських панталонів. Емоційність очевидно, така сама логічна річ, як нежить.

Паровіз теж знизує плечима й довго мовчки дивиться на нарисованого півника в куточку чистого аркушика.

Професор Гоферт уражено водить очима по всіх по черзі. Але більшості голосів є більшість голосів.

Треба кликати товариша Рінкеля й повідомити його про неприємну постанову цієї більшості.

Товариш Рінкель вислухує й раптом помітно для всіх дуже блідне. Очі його стають гострі, сухі й дуже блискучі. Він мовчки, з гідністю вклоняється й помалу твердою, поважною ходою виходить із кімнати. Шпіндлер сердито відсуває журнал мод. Образили людину. По-дурному, по-хлоп'ячому, без потреби, без вини, без мети, а так от собі, з примхи жіночої інтуїції!

І як тільки Рінкель виходить, Тіле зараз же підводиться й тихим, ніжним голосом прохає дозволу в товаришів послати наздогін товаришеві Рінкелеві одного з членів охорони Бюра. Хто знає, що таке в дійсності є товариш Рінкель? А приклад із провокатором Франком треба завжди в таких випадках мати перед очима.

Меншість уражено, рішуче, обурено протестує, але та сам більшість рішуче й гаряче дає дозвіл. І товариш Тіле швиденько виходить у сусідню кімнату, ніжно-строго шепоче на ухо товаришеві Песимістові кілька слів і легенько штовхає його в плече. Товариш Песиміст, прозваний так за свою здатність сміятись кожної хвилини дня й ночі, не сміючись, слухняно нахиляє голову й поспішно виходить за товаришем Рінкелем.

Коли він викочує з садка на вулицю свій мотор, він кроків за тридцять попереду бачить постать із похилою головою й глибокою задумою дорослої людини,

яку побороло маленьке чотирьохлітнє дитинча.

**

«Брилянтова» овальна заля сліпуче стріляє різнофарбними колючими вогнями. Найпарадніша заля мертенсівського палацу, найдорожчий витвір сконцентрованої могутності, оцінений соціялістами на п'ять років життя двадцятьох мільйонів робітників. Ці життя двадцятьох мільйонів горять, переливаються, бризкають, стріляють вогнями, — тисячі різнокольорових свічок, у храмі на велике свято.

Бо таки свято. Бо таки храм. Бо вибранці людства, жерці нової релігії, володарі й ключарі раю земного мають справляти врочистий молебень хвали й подяки Богові влади.

Овальний, довжелезний червоного дерева стіл одстрілюється в стіни й стелю червоними, зелено-жовтими, молочно-білими, тріпотливими стрілами дорогоцінного каміння, ритмічно розміщеного по всій еліпсі. Рух променів; переливи хвиль; танець фарб; безупинне тремтіння блиску. Це постійний захват, екстаз, внутрішній, ледве стримуваний сміх вогнів. Це безупинна рухлива еманация радості, гордості й могутності.

Буденні, людські, зморшкуваті, пом'яті роками, думками, людськими радощами й стражданнями обличчя тут не сміють бути буденні; вони теж грають, рухаються безупинно переливаються тріпотливими хвилями врочистих вогнів залі. Навіть райхсканцлер, вічно заклопотаний, вічно хазяйновитий роботяга канцлер, із своїм товстим, ультра-буденним, сірим лицем, навіть він, хочене-хоче, тріпочеться, міниться, грає лицем, лисиною, руками, гудзиками, брижами шовковсго фраку.

Всі тридцять сім членів Високого Зібрання, — члени Управи Об'єднаного Банку, члени уряду, члени депутації Світового Конгресу й особисті міністри пана президента, — всі врочисто й мовчки стоять біля своїх фоте-

лів, кожний на своєму місці, кожний обхоплений тисячами поривчастих, голчастих стріл діамантів, червоно-кривавих густих хвиль рубінів, спектрами алмазів. Вони терпляче ждуть.

Аж ось двері помалу, шораз ширше та ширше розчиняються, порожньо чорніють якийсь мент і, нарешті, в них з'являється присадкувата, плечиста, з іржавою головою та строго понурим важким лицем постать пана президента. Пан президент ступає розміреним, повільним кроком, рівно, як священний сосуд, несучи голову. Він один з усіх увесь у чорному, без ніякісінького білого чи кольорового шматочка. Тільки чорне мереживо жабо облягає трикутник грудей діамантовим блиском.

Тридцять сім голів помалу, врочисто, побожно схиляються. Президент Мертенс поважно й повільно підходить до стола, теж мовчки й побожно схиляє голову й потім сідає в свій фотель. За ним усі тридцять сім, не хапаючись і не дивлячись один на одного, займають свої місця.

Молебень розпочинається. Рвучко рипить бас президента й зараз же уступається сухому, хазяйновитому баритонові райхсканцлера.

Монотонно-врочисто, глухою луною прокочуючись під напівкруглою, сліпучо-блискаючою стелею, розходяться залею священні й нуднуваті слова молебня — цифри. Присипляюче пошелестує папір під товстими, обрубаними пальцями первосвященника-канцлера. Молитовно схилені голови в тихій задумі переливаються вогнями валі.

Пан президент сидить рівно, строго й важно. М'ясисті губи ради свята злегка пофарбовані. В залі стоїть свіжий холодок, але на чолі пана президента, як ранішня роса на пелюстках рудої троянди, сріблиться дрібно-рясний піт. (Потіють, усе потіють пан президент! Усе душно їм!)

Та не тільки душно. Нудно, досадно, втомно панові

президентові. Навіщо вся ця дурна комедія? Знають же все до останнього пфеніга, повираховували ж дивіденд до тисячної частинки процента, здавна-давна по кишенях уже порозпозначували! Ні, паради треба!

Стрілистий блиск, безупинна радісна екстаза вогнів дратує пана презлидента. Фалш, брехня, тлін. Могутність? Що? В чому? В цих камінцях, повтикуваних у стіни та стелю? А паршивих камінців ідіотської коронки за всі ці багатства знайти не можна! Не можна! Інарака спіймати не можна! Повісити нікого не можна!

Нудно й тоскно панові президентові. І не знайдеться коронки! Не знайдеться. Чого ради знайдеться, коли досі не знайшлося? Значить, не в грошах річ, не в цих мізерних камінцях.

І панові президентові тут, за цим блискаючим столом, у ряді мовчазних молитовних постатей іще виразніше почувається, що принцеса Еліза, Еліза-Пожежа — недосяжна, нереальна мрія. Він тут чогось ще опукліше відчуває, що йому п'ятдесят три роки, що ніяка наука, ніяка техніка віднови організму нічого не допоможе, і ніколи не бути йому чотирнадцятилітнім, дурним хлопцем. Баста!

Вінтер, баянсуючи навшпиньках, увиходить у залу і, злякано поглядаючи на пана президента, підбирається до фотелю графа Елленберга. Пан президент важко й мовчки скидує на них скоса очима. Не можуть іншого часу вибрати для своїх справ, йолопи?!

Але, видно, не можуть таки. Йолоп Елленберг теж злякано подивляється на пана президента, але уважно слухає йолопа Вінтера, а потім підводиться, і обидва, перегнувшись, вислизують із залі. Що могло там статись у тих дурнів?

Що, райхсканцлер усе ще з нафтою хлюпається? Ні, слава Богу, на бавовну перейшов. Східній бавовняний Конкордат Трестів. Ну, тут він надовго загрузне.

І пан президент злегка відкидає голову назад і при-

плющує очі. Пан райхсканцлер кидає в нього оком і при-
тишує голос: хто знає, які великі комбінації проплива-
ють перед цими напівприплющеними очима. Тридцять
шість облич теж поводять очима в бік пана президента
й іще тихіше, молитовніше слухають бавовняно-цифро-
вий акафист.

Нудно й порожньо панові президентові. Порожньо-
порожньо. І в цій порожнечі надокучливо, дурнувато,
фалшиво, тлінно блискають камінці, бубонить голос,
стрибають цифри. А десь там червоно-золота голівка
Елізи-Пожежі вперто дожидається своєї нікчемної ко-
ронки. А тим часом ці ідіоти заздять його славі, багат-
ству, могутності!

Пан президент із-під приплющених очей обводить
поглядом по схвильованих обличчях. У Штіфеля від сала
вже вуха завалюються і на шиї росте третій поверх шкі-
ри. Бацне його колись апоплексія! Дідусь Ягман прудке-
нько, нюхливо бігає молодими кругленькими, крихітни-
ми оченятками. Ввесь срібно-сивий, борода патріярха,
трошки присушеного апостола, а носик і оченятка, як у
цікавого, ненажерного поросяти, — скрізь лізуть, ха-
пають, гамкають. О, цього апоплексія не вхопить! Він
її сам ухопить, роздягне, видушить до пфеніга й викине.
Міліярдер, а мідяні окуляри носить. Скупенький дідусь,
скупенький патріярх. Ач, оченята як на камінці зиркають,
нігтями б їх повидовбував, зубами повиягав би! Заз-
дрить дідуганчик, заздрий майбутньому президентові.
А йому б так підходило з цією апостольською бородою
на президентському світовому троні посидіти!

Пан президент обводить усіх напівприплющеними
очима, перед якими повинні проходити нові, геніальні
комбінації, й з гидливістю та нудьгою розглядає знайо-
мі, остогидлі фізіономії, що на них тріпотливо перели-
ваються фарби світла. Яка молитовність, урочиста ти-
хість! А висмикни з цього оберемка дивідендів, який во-
ни так побожно оближують, хоч маленький клаптик, і

дай не тому, а іншому, о, як вони заревуть, заклацають зубами, як ухопляться зубами один у одного! Ах, вони так шанують його, пана президента, так схиляються перед ним, так безмірно цінять його геніяльність! А схибни він, а попусти кігті, — вмент рознесуть на шматки, як зграя псів чужого собаку. І як тоді ці патріярхи кинуться нігтями видовбувати брилянти зо стін!

Гидко, порожньо й люто панові президентові. А акафист монотонно, врочисто розповідає далі про оберемки майбутніх дивідендів, про те, що вже давно повираховувано й по кишеннях порозпозначувано.

Знову той йолоп Елленберг. Чого очі так поблискують, — од світла чи сталося щось?

Граф Елленберг підходить просто до фотелю пана президента і, нічого не лякаючись, шепоче йому на вухо. Штіфель здивовано й сердито повертає триповерхову смугляво-червону шию й наставляє до шепоту запале в череп вухо. Але нічого не чути. Райхсканцлер з-піднизу блимає вбік до фотелю пана президента й голосніше читає відчит.

Пан президент раптом нахиляється до Штіфеля й передає йому головування. Він мусить на пару хвилин піти до свого кабінету. І, легко підвівшись, бадьоро, прудко, міцно постукуючи підборами по мармуровій підлозі, в якій тьмяно відбиваються стріли світла, виходить із залі. По молитовних постатях проходить непокійний, зацікавлений рух, але Штіфель із суворим виглядом стукає олівцем по столі, і голос первосвященника знову бубонить серед молитовної тиші.

Граф Елленберг ледве встигає інохіддю перебирати ногами за паном президентом. А очі йому й у непарадних покоях усе так само чудно поблискують і переливаються, як діаманти в овальній залі, внутрішнім, стриманим захватом і нетерпінням.

— Ну! Швидко! Докладно!

Пан президент од нетерплячки навіть не сідають.

Банькаті, віджилі очі кидають знайомими блискавками генія.

Розуміється, граф Елленберг також не сідає. Від хвилювання він напівзливав жовто-червону фарбу з уст, і підмальовані для свята щоки зашарілись живою червоністю під мертвим рум'янцем.

Отже докладно все було так. Пан президент помітили, як Вінтер викликав його із залі?

— К чорту! Не важно! Швидше суть справи!

Суть же справи така. Депутат райхстагу, член соціал-демократичної фракції Рінкель настійно захотів бачити графа Елленберга. Сьогодні, невідкладно, негайно, «В справі тої організації, яка дуже цікавить увесь Об'єднаний Банк». Так Вінтерові телефоном сказав, так і йому телефоном повторив. І неодмінно негайно, бо завтра вже пізно буде. Депутат райхстагу, соціал-демократ, людина поважна. Добре. Граф Елленберг узяв на себе сміливість одлучитись на півгодини з свята. І, здається, не даремно. Депутат Рінкель не більше й не менше, як запропонував завтра передати в руки Об'єданого Банку всю організацію Інараку. Всю!

Пан президент набирає повні груди повітря, на якийсь мент затримує його й з шумом видихає.

— Неймовірно! Неможливо! Яким способом?

Граф Елленберг почитиво нетерпеливиться. Способу свого депутат Рінкель не хоче, цілком натурально, відкрити зразу. Але він із такою категоричністю, з такою гідністю говорив, що надзвичайно трудно не вірити йому. Всі списки організацій, усі адреси, всі описи окремих людей, усі їхні підприємства, банкові контори, склади, друкарні, лябораторії, телеграфічні станції, зброю, — все разом із усією бандою, все передасть.

— Та звідки це все може знати якийсь депутат?! Значить він член Інараку? Що?

Граф Елленберг ковтає вибачливий усміх. З дозволу пана президента, він гадає, що ця гадка неправильна,

перечить логіці. Член Інараку не насмілиться сам прийти й заявити, що він член цієї банди. Що депутат Рінкель сам прийшов, якраз і свідчить про те, що він — не член Інараку. Але, очевидно, він якимсь способом захопив десь нитки цієї організації, або якийсь член Інараку через його хоче видати її. Такі факти вже ж бували, хоч і не на таку скалю. Ні, нічого неймовірного, з ласки пана президента, в цій історії немає. Але...

Тут граф Елленберг у легкому замішанні зупиняється. Пан президент скидує головою:

— «Але?»

— Але річ у тому, що депутат Рінкель за свою послугу вимагає занадто великої нагороди.

— А, начхати! Яка: мільйон, два, три?

О, ні! Графові Елленбергові навіть неприємно повторяти. Депутат Рінкель хоче п'ять процентів із усього майна Об'єднаного Банку.

Пан президент злегка роззявляє рота й поширює банькати в червоних жилках очі.

— А чи це просто не божевільний якийсь?

— О, ні, вражіння занадто навіть здорової людини.

— В такому разі це колосальний нахаба! П'ять процентів! Та що він, паскудник, собі думає?! Це жарт чи як? Що? Га?

Лице пана президента надувається цегляно-червоною кров'ю, очі випинаються з орбіт, м'ясисті губи тверднуть і вужчають.

Граф Елленберг тривожно й винувато покашлює. Він так і знав, що ця божевільна вимога може викликати новий випадок гнізу й хвороби.

Пан президент раптом починає швидко короткими кроками ходити туди й сюди по кабінеті, і граф Елленберг почуває, як потрушується вся підлога від отої ходи.

І вмить пан президент зупиняється й дивиться просто в лице панові міністрові.

— А, значить, правда! Значить, не божевільний і

не бреше! Що? Ні? Не бреше! І менше не може? Це категорично?.. Гм. Добре. Чудесно! Тоді так: згодитись. Хай дає. А після того дасть йому п'ять мільйонів, а не процентів. Розумієте? Або в тюрму. Закон знає? Всякий, хто приховує членів цієї банди, підлягає судові. Що?

Граф Елленберг зідхає. Розуміється, таке вирішення питання було б цілком справедливе, бо вимога п'ятих процентів — це, дійсно, божевілля. Але...

— Ще але?!

Так, на жаль, іще. Але депутат Рінкель єдиною гарантією для себе бажає слова пана президента. Ніяких договорів, умов, нічого, тільки слово пана президента, написане на шматочку паперу. Більш йому ніяких гарантій не треба.

Пан президент зиркає на графа Елленберга, люто зривається з місця і знову швидко ходить туди й сюди, заклавши короткі руки за спину.

— І завтра може все передати нам?

— Так, пане президенте, завтра вранці о десятій годині він буде в мене. І коли його умови будуть прийняті, він зараз же почне передавати банду в наші руки.

— А коронка?

— Прошу дуже вибачити, пане президенте, але я не мав ні змоги, ні часу все разом охопити. Мене так уразив принципіальний бік цієї справи... Розуміється, коли вся банда з усіма своїми складами й схованками буде в наших руках, то, очевидно, і коронка так само...

Пан президент просто долонею нетерпляче змазує піт з чола і знову зривається з місця. Підлога все так само дрібно потрушується під графом Елленбергом за кожним кроком пана президента.

— Хм! Так тільки таку гарантію? Здорово, мерзотник, придумав! Він не дурень! Що?

Граф Елленберг нерішуче посміхається. Цегляна червоність уже сходить із сідластого чола пана президента, очі входять назад у орбіти. Раптом пан прези-

дент сильно б'є графа Елленберга короткою рукою по плечі й виставляє із-за м'ясистих уст рівні кінчики жовтих квадратних зубів.

— Добре! Але теж умова: вся банда й коронка. Що? Тоді цей шарлатан має моє слово. Згодиться?

— О, пане президенте! Я не можу собі навіть уявити...

— Все можна собі уявити. І ще одна умова: цей «гонорар» лишається в Банку. Не виймати. Ну, та йому й самому нема рації. Добре. Ходім!

І пан президент зовсім іншим кроком іде знову в брилянтову залю; з зовсім іншим виглядом увиходить до неї, ніж перший раз.

Йому вже не нудно й не порожньо. Ледве стриманою радістю, перемогою, внутрішнім захватом тріпотять дорогоцінні огні залі! Влада й міць його блискає з цих стін! Чотирнадцятирічня кров танцює з них, буяє, грає, піниться.

Обличчя з захованим чеканням і цікавістю поглядають у його бік, милі, дорогі обличчя співучасників його влади й могутности, товаришів його вірних, вибранців Німеччини.

Пан президент сідає на своє місце, озирає весь довгий, обсаджений постатями стіл і перериває пана райхсканцлера. Він прохає вибачення в високого зібрання, але не може втриматися, щоб не поділитися з дорогами колегами одною новиною.

Колеги витягують до пана президента вуха, носи, шиї й устромляють у нього тридцять шість пар напружених очей. Пан президент робить невеличку павзу. Стоїть напружено дихаюча тиша. Стріли брилянтів різнобарвно грають на вогкому ввігнутому чолі голови зібрання.

— Панове! Сповіджаю вас, що вся організація Інараку з усіма своїми комітетами, складами, лябораторіями, телеграфічними станціями і так далі, і так далі... арештована!

Всі тридцять шість голів високого зібрання якийсь мент стирчать на плечах непорушно, заціпеніло, застигло, як сухе листя на землі перед бурею. І от малесенький рух одного, другого, легкий шеліт, шелестіння, вражені запитання. І вмить зривається вихор, підхоплює листки, крутить ними, кидає одне на одного, здійсмає догори, гасає з ними, казиться, регоче, обнімається.

Ніколи ні брилянтowa, ні яка інша парадна зала не бачила такого вихору, такого урагану радості й щастя! К чорту всякі церемонії, етикети, ієрархії! Простий, маленький, урядовий міністер закордонних справ обнімає й душить віце-президента Об'єднаного Банку, шкуратяного короля Штіфеля. Дідусь Ягман витирає сльози під мідяними окулярами на плечі в молодесенького, жовторотого Шлюселя. Гуркотять фотелі, блискають дужче за діаманти очі, потискаються руки, дрижачий, горловий, нутрянний сміх виривається шматками, слова стрибають розтріпанними, неохайними грудками. Врочисту молитовність розтопано, розчавлено, виметено геть п'яним, розгонистим тупотом невтримного захвату.

Тільки граф Елленберг не п'яніє. Він зовсім тверезо, непорозуміло й злякано дивиться на пана президента. І тільки він один бачить, як пан президент увесь із голови до ніг починає труситись од стриманого, скаженого сміху, як сміх цей що далі, то дужче розгортається, як виривається вогниками і, нарешті, переходить у бурхливе, веселе полум'я реготу. Пан президент так сміється, що аж жили випинаються на висках червоними мотузками, все тіло підскакує, як на коні у скаженій ристі, голова закидується назад, жовті, квадратні зуби випинаються з рота, а короткі товсті ноги тупотять із усіх сил по підлозі. А-ха-ха-ха! А-ха-ха-ха!

Крізь п'яний вихор високого зібрання злякано пресбігає непорозуміння. В чому річ? Що за чудний регіт пана президента? Гомін ущухає, всі обличчя наставляються широкими очима, як біноклями, на підскакуюче від

ристи реготу тіло пана президента. Нарешті, пан президент із усіх сил натягає вуздечку й зупиняє свій сміх.

— Панове! Вибачте, будь ласка, я помилився: я сказав «арештована», а хотів сказати «буде арештована».

Тоді серед високого зібрання проходить пригнічена тиша сорому. Всі тридцять шість облич, не дивлячись у очі один одному, понуро й замкнено похиляються, а їхні тіла помалу займають свої місця за овальним столом. (Досить непристойний жарт пана президента!)

Пан райхсканцлер суворо перегортає сторінки акафиста, і на товстому, простяцькому лиці роботяги-бюргера проступають усі ознаки похмілля.

Вмить пан президент випростовується, гордо й сильно скидає ржавою головою й обводить тридцять сім облич серйозним, урочистим поглядом.

— Але, високошановне зібрання, я не докінчив: ця організація буде хутко арештована! Хутко! Що?

О, ні, тепер пан президент уже не жартує! Обличчя знову витягаються стриманою увагою й чеканням.

— Але з одною умовою: ми з свого боку зробимо деякі надзвичайні зусилля й навіть деякі жертви. Пан президент проводить очима по плямах лиць і на коротенький мент зупиняється на сріблясто-сивій патріярхальній бороді дідуся Ягмана.

— Високому зібранню, розуміється, повинно бути зрозуміле, що я не можу розповісти тут ніяких деталей. Але я, Фрідріх Мертенс, заявляю: хутко вся ця банда буде знищена. Тільки для цього Об'єднаний Банк повинен асигнувати п'ять процентів свого майна. Що?

Так, тепер пан президент абсолютно не жартує! Високе зібрання вже ні трошки в тому не сумнівається. А надто члени управи Об'єднаного Банку.

— П'ять процентів?! Та це ж божевілля!!

Так, п'ять процентів. Але краще п'ятипроцентове божевілля, ніж ця страшна болячка, яка багатьом може обійтися в сто процентів життя.

— Я даю свої п'ять процентів!! — раптом із усієї сили гатить по столі величезним волосатим кулаком пан віце-президент Штіфель. Я дам десять, щоб до кореня знищити цю гидь, цю банду вбійників! Я пропоную управі негайно згодитись, чорт його забирай!

Дідусь Ягман непокоїтно, дрижачими пальцями протирає свої круглі окуляри. Полисілі, маленькі, жевжукуваті оченята, як застукані у пастці мишки, тривожно, злякано бігають, нюхають, трусяться.

Серед високого зібрання росте гомін. Новий, поважний, діловий, завзятий гомін. Це — серйозна пропозиція, а не якісь там фантастичні жарти-фоєрверки, від яких чоловік тратить розум і дуріє. Мертенс, Штіфель, очевидно, згодні. Отже, власне, і балакати більше нема про що, — три чверті Банку вже згодні.

Пан президент злегка підводить руку.

— Панове! Пропоную винести зараз же постанову про асигнування вищезгаданих засобів на рішучу й остаточну ліквідацію злочинної банди розбійників, що іменує себе Інараком. Хто за цю пропозицію, прошу встати!

І пан президент урочисто й строго підводить своє кремезне, блискаюче на чорному фоні мережива голчастим блиском брилянтів тіло. За ним поспішно, але трудно підтягаючи догори величезне черево, схоплюється пан віце-президент Штіфель.

І все високе зібрання врочисто, рішуче й однастайно встає круг овального стола. Пани міністри й депутати парляменту не всі є членами управи, але вони голосують, так би мовити, духом із Об'єднаним Банком.

— Постанову прийнято одноголосно. Дякую, панове! Вашу жертву не забуде наша славна дорога батьківщина, велика Німеччина!

**
*

— Отже, товариші, резюмую наші дебати. Тези Центрального Комітету приймаються одноголосно. Директи-

ви також. Сповідання його, що наступ Інараку, як відповідь на наступ світової буржуазії, розпочинається одночасно по всьому світі, приймається до відома з великим задоволенням. Німецька організація з свого боку... Товаришу Тіле, я вас, нарешті, дуже прошу не визирати щохвилини до сусідньої кімнати й зачинити двері! І прошу зайняти своє місце!

Товариш Тіле швиденько зачиняє двері, робить ніжку й винувату посмішку. зібравши зморшки на сокирчастому носі, і навшпиньках іде на своє місце. По дорозі він дивиться на годинника й знижує плечима.

— ... Німецька організація з свого боку вітає Центральний Комітет із початком широкої акції. Завдання Інараку внести замішання й розстріл у ряди ворога, будити енергію, викликати широкі маси на боротьбу. Організований, плянований і безмилосердний терор є найкращий засіб для того. Товаришу Тіле, я прошу вас, нарешті, бути уважним і не перешіптуватися з товаришем Кестенбавмом. Справа така серйозна, що... Отже, товариші, на підставі вищесказаного пропоную голосувати резолюцію товариша Шпіндлера. Товаришу секретарю, прошу ще раз прочитати її!

Кляра бере клаптик паперу й читає,

«Постановляється: мобілізувати всі сили на рішучу боротьбу з бандою розбійників і злочинців, що іменує себе Об'єднаним Банком Німеччини. Всі районні й підрайонні організації довести до бойової готовости, не шкодуючи ніяких коштів. Напружити всі змобілізовані сили для найшвидшого виконання смертного присуду над проводирями тої банди: Мертенсом, Штіфелем і Айхенвальдом. Виконання присуду доручити двом товаришам Центрального Бюра Німеччини. В інтересах широкої пропаганди, замішання в рядах ворога й підняття духу в робітничих масах смертний присуд над головою цеї банди, Фрідріхом Мертенсом, широко оголосити перед виконанням і не пізніше наступної ночі.»

— Уваг ніяких нема до цієї резолюції? Отже, хто за цю резолюцію, прошу встати!

І голова зборів перший рішуче й урочисто підводить своє велике, тяжке тіло з кудлатою головою, подібною до клубів диму паровоза. За ним мовчки й не хапаючись підводяться всі останні. Товариш Паровіз обводить зібрання невеличкими чорними очима, хитає головою й сідає.

— Резоляцію прийнято одноголосно. Дякую, товариші! Прошу зайняти свої місця! Товаришу секретарю, прошу наготовити білетики на жеребки!

— Білетики готові, товаришу голово.

— Дуже добре. Прошу товаришів тягти! Білетики, одмічені хрестиками, визначають призначення керувати виконанням смертного присуду. Прошу!

Смертний присуд. Але над ким? Над тими трьома чи над цими двома?

Макс не хапається тягти, — він знає, що йому з хрестиком не випаде. Він візьме останнім — все одно буде порожній.

Мила Кляра — вона тягне перша. Засуває руку під газету з цілком байдужим і серйозним виглядом і раз же виймає її назад із малесеньким білетиком, акуратно складеними нею ж самою вчетверо. Сама може собі поклати смертний присуд. І як байдуже, не хапаючись, ніби зовсім нецікавого листа, розгортає крихітний папірець. Вона чи ні? Мабуть, ні, бо дуже похмуро стягає брови.

Паровіз строго, діловито, як личить голові зібрання, простягає здоровенну, жилаву руку металіста під газету й довго довбається, — мабуть, не може схопити тоненький папірець своїми товстими пучками. А вуха в нього раптом білі-білі зробились.

Професор Гоферт ставиться з серйозною, врочистою пошаною до цього маленького акту. Витягає й цікаво дивиться. Не він: пренаївно повертає на всі боки, шукаю-

чи, де ж хрестик.

Макс недбало підходить і бере останній білетик. І так само, як усі, не хапаючись, байдуже розгортає його, зарані знаючи, що він не буде порожній. Посередині стоїть невеличкий хрестик. Макса, як кулаком, пхає в серце, але він посміхається: ну, розуміється, він же знав, що витягне з хрестиком!

І він неголосно й спокійно каже:

— Один хрестик у мене.

І зараз же товариш Тіле живо підхоплює:

— А другий у мене!

І очі його задоволено, ніжно й піднято блищать.

Товариш Паровіз поважно, мовчки перевіряє білетки. Так, отже, призначення керувати мають товариші Штор і Тіле. Вся справа смертного присуду над трьома проводирями банди розбійників переходить до компетенції обраних товаришів. Їхні доручення й накази від цього менту мають обов'язкову силу для всіх членів Інараку.

Товаришка Кляра не дивиться на товариша Тіле й упорядковує папери засідання. Товариш Тіле не дивиться на товаришку Клярю й ніжно посміхається до товариша Штора. Отже, значить...

У двері чується рішучий, поспішний стук. Голови живо повертаються на нього.

— Ввійдіть!

Ага, товариш Песиміст. На лобі виразно-червона смужка від кашкета, на грудях і на пекучому рум'янці круглого лиця патьоки поту. В присутності Бюра він, помітно, почуває замішання, але сміло звертається до свого безпосереднього «старшого товариша» Тіле й одривистим, салдатським голосом робить донесення. Доручення виконано. Товариша Рінкеля просліджено до самого дому. Нічого особливого не завважено. Товариш Рінкель заїжджав спочатку до кафе Асторія й говорив телефоном. Після того поїхав на вулицю Визволення,

№5. Це окрема вілла. Ближчі інформації про цю віллу незручно було зібрати, бо коло вілли ходили якісь підозрілі люди. Потім товариш Рінкель поїхав додому.

Тіле байдуже хитає головою.

— Дякую, товаришу! А ви добре занотували: вулиця Визволення, №5? Не помилились?

О, ні! Товариш Песиміст занотував це на папері. Ось, зараз!

— Ні, ні, я вірю. Можете йти, товаришу. А нотатку вашу треба знищити. Та, будь ласка, товаришам із охорони перекажіть, щоб зразу ж знищили в себе все, що в них є на папері непевного. Будь ласка!

Товариш Песиміст серйозно дивиться в ніжну, привітну, але тверду посмішку «старшого товариша», ніяково вклоняється всім іншим «старшим товаришам» і виходить.

Тоді товариш Тіле повертається до всіх і спокійно, з усміхом кидає:

— Вулиця Визволення, №5 — приватне помешкання графа Елленберга, начальника особистої охорони Фрідріха Мертенса.

Всі живо й вражено повертаються до Тіле. А Кестенбавм, як підкинений з-піднизу, схоплюється і, струснувши з себе всю апатію й утому, жагуче, зловтішно й хрипко скрикує:

— А що? А що? Маєте! От вам! Можете бути задоволені своєю постановою!

Хрип і тріумф товариша Кестенбавма зовсім не до речі. Товариш Бравн рішуче спиняє таку нестриману поведінку. Постанову винесено цілком правильно. Чого товариш Рінкель заїжджав...

— Зрадник! Провокатор! А не товариш!

— ...чого товариш Рінкель заїжджав до Елленберга, це ще не відомо. Це треба в'яснити.

— Коли? Як нас усіх цієї ночі позаарештовують? Так? Так?

— Прошу товариша Кестенбавма стримати свою експансивність!

Тут товариш Тіле ніжно просить слова. На його думку, в'яснити, мабуть, буде трудно, чого саме член Центрального Бюра Рінкель заїжджав до графа Елленберга. Але це треба все ж таки зробити. Через те він пропонує завтра вранці заарештувати члена Бюра Рінкеля й делікатно попрохати його роз'яснити цю візиту. Поки ж що негайно дати в усі райони наказ про виїмкову обережність. Членам Бюра цієї ночі дома не ночувати. Звідси зараз же розійтися. А від завтрішнього ж дня всі адреси позміняти.

Товариш Шпіндлер одсуває журнал мод і теж просить слова. Він мусить сконстатувати, що товариш Тіле почуває приємне піднесення від цієї несподіваної візити пана Рінкеля до графа Елленберга. Чи товариш Тіле за кимсь полює, чи за ним хто, це все одно, аби полювання. Але йому, товаришеві Шпідлерові, наприклад, полювання ні в якій формі ані трішки не цікаве. «Позміняти адреси». Легко сказати! Це, значить, міняти помешкання, кидати бібліотеку, фарбувати волосся, звикати до свого нового імени. Ййбогу, це нудна річ. І невідомо, чи потрібна ще. Можливо, що ніякого зрадництва ще нема. Коли ж є, то цієї ночі, не далі, воно мусить в'яснитись. Отже його пропозиція: тільки добре «почиститись» і чекати гостей із чистим... сумлінням і помешканням. А Рінкеля завтра рано заарештувати. Цю приємну операцію доручити товаришеві Тіле, який, нема сумніву, виконає її блискуче й не без естетичного задоволення.

Макс сидить, мляво розлігшись на стільці. Як життя любить все велике, грізне, яскраве зараз же присипати сміттячком. Суд, присуд, резолюція, грізний жеребок. І раптом і судді, і месники мусять ховатися від своїх підсудних. Дійсно, тільки Тіле однаково: чи він полює за кимось, чи за ним хтось, аби полювання й спорт.

І додому Макс вертається так само мляво й ліниво.

З вулиці видко вікно його кімнати. Воно темне, значить, »гостей« іще немає. А, може, сидять у коридорчику й чекають на нього?

Макс нечутно, затаївши дух, сходить поночі сходами нагору, як тінь підсувається до дверей і прикладає до них вухо.

Довго стоїть так, не ворущачись, але з коридорчика тягне такою сонно-спокійною тишею, що Макс рішуче відмикає двері.

Він мляво нищить усі адреси та листи, лягає не роздягаючись на канапу, так що ноги звисають із неї, і лежить лицем догори. Тепер можуть приходити. Тепер життя може сипати своїм сміттям. Будь ласка! І наплювати і на сміття, і на саме життя!

**
*

Ранок — сліпучо-соняшний, здивовано-блакитний, з весело-бадьорим гуркотом вулиці, з таким теплим, специфічним духом политих ранішніх тротуарів.

Депутат Рінкель цілком ним задоволений. Він поглядає в вікно, поглядає на годинник і весело порається біля паперів. Адреси, списки, плани, все точно, акуратно складене, занотоване й запечатане в пакет. Але граф Елленберг дуже помиляється, коли гадає, що Рінкель прийде т е п е р із цими документами. Це буде невеличка помилочка з боку вельможного пана графа. Так само помиляється він, коли думає, що Рінкель лишить ці милі документи у своїй кімнаті. Вперед, пане графе, гарантійку, будь ласка, на стіл покласти! А тоді... Яка година? Чверть на десяту. Чудесно!

Депутат Рінкель бере пакет і, пружинисто, бадьоро й упевнено подригуючи литками, йде до жілки, у спальню. Бідна квочка зранку вже квочке над хореньким курчатком, — в Еріка не падає температура від учорашнього вечора. Вона просто не знає, що робити. Вже покликати лікаря, але лікар чогось не йде. Одне слово, страшенне

лихо, трагедія!

Ну, йому нема часу квокати з нею. От пакет. Його треба сховати в таке місце, де ніякий трус не міг би його викрити. Бліднути нема чого! В пакеті нема нічого страшного, деякі папери клієнтів (бідна квочка вже труситься за своїх курчат). Він години через дві приїде й візьме його в неї.

«Квочка» проте бліда. Вона тривожно вдивляється всім своїм недокровним, з синіми повіками лицем у дороге, свіже, гарне обличчя з цією любовою, гордовитою горбинкою носа. Їй видаються непевними його занадто блискучі очі. Чого зранку в людини можуть бути занадто блискучі, непокоїно-веселі очі? Ох, ця його фанатична відданість соціал-демократичним справам! Вона до добра не доведе. Знов, мабуть, намічається страйк? Знову цілими днями й ночами не буде дома, знову перевтомиться!

Ну, вже почалася стара пісня. Депутат Рінкель мимохідь із задоволенням оглядає свою поважну, імпозантну постать у великому дзеркалі і, випинаючи груди наперед, вертається знову до кабінету. Двадцять п'ять на десяту. Ще хвилин двадцять можна посидіти біля віконця, як нареченому перед вінчанням.

Чудесний ранок! «Занадто блискучі очі». (Шкода, між іншим, що їх усе ж таки не можна припудрити!) А які ж вони повинні бути в людини, яка ставить вабанк своє життя, хотілось би йому знати? Га?

А небо яке! Ач, молодцем яким сьогодні прибралось у блакить! «Зрада!» Що значить якабудь зрада перед обличчям цієї величної, байдужої, блакитної вічності вгорі? Що людська етика, закони, приписи у хвилях мільйонів літ? На вагах природи людські чесноти й людські злочини важать не більше одні за одних. І ті, і другі їй так само потрібні, необхідні й корисні, як математикові плюси й мінуси. «Юда й тридцять срібляників». Наїзна, дурна легенда примітивної психіки, що претендує на уні-

версальність! Сьогодні зрада є злочинство, а завтра — геройство. Три тисячі літ тому назад теперішні чесноти вважали за злочин. Через другі три тисячі літ сучасні злочини вважатимуть за дитячі забобони. А життя й через три мільйони літ буде так само абсолютним, єдиносправедливим законом, а радощі й насолоди його єдино-моральними приписами, які розумній людині треба виконувати.

І коли в цей мент історії людства проші є конденсовані радощі й цінності життя, коли в них, як у казковій, чудодійній скриньці, сховане все, що існує на світі: і та вічна блакість, і жіноче кохання, і сум поета, і сміх фігляр, і пошана, і всяка правда, і найлюбіша чеснота, і слава, — коли це все є в тій скриньці, то тільки заздрісні, нікчемні недобитки або фанатичні кретини з Інараку в ім'я якоїсь крихітної їхньої «правди» можуть забороняти мати якомога більше того конденсованого життя! Ех, голуб'ята, п'ять процентів Об'єднаного Банку є найкращий доказ сили й чесноти людини, а тюремна камера — дурноти й нікчемності! Це є простий і наочний факт. Решта ж — пятакання слинявих дурнів або спритних розумних брехунів.

Депутат Рінкель виймає запашну сигару, любовно й самовдоволено обрізує кінчик, запалює й дивиться на годинник. Ну, що ж, можна й їхати. Треба бути точним — у поважних справах і в любовних побаченнях точність ознака вищої гідності.

Коли він дивиться на себе в дзеркало в передпокою, очі його видаються йому самому трошки занадто блискучими. Але від цього все лице здається молодшим, енергійнішим і ще гарнішим. Треба було б хоч злегка підфарбувати уста, їдучи до графа. Але небезпечно — можливо, що ще зустрінеться з якимсь кретином-інаракістом, а він од такого буржуазного злочину ще скандал учинить і задержить. Але товариша Кестенбавма неодмінно треба лишити на волі! Неодмінно! Всіх заарешто-

вано, навіть такого злочинця, як товариша Рінкеля, а от тільки чогось одного товариша Кестенбабма не зачеплено! Гм, дивно, товаришу Кестенбабме!

Депутат Рінкель, одягнений у тонесеньке ранішнє убрання, ввсє чистий, вимитий, поставний, із сигарою в зубах і прутиком у руці, поважно, не хапаючись сходить сходами вниз. Назустріч йому двоє агентів «Негайної допомоги» несуть ноші. Ще двоє агентів іде попереду, шукаючи очима потрібне їм помешкання. В одного з передніх агентів на руці висить біла ковдра. Очевидно, якийсь нещасний випадок трапився в домі.

Соняшного, блакитного ранку видовище ран, хобчи хоч би ношів робить просто неестетичне, образливе вражіння. Депутат Рінкель із строгою гідністю тримається ближче до стіни, щоб, минаючи ноші, не доторкнувся до них.

Передній агент із ковдрою на руці досить поchtиво уступається з дороги й навіть швиденько ступає через двоє східців угору. Але задній ідіот раптом зупиняється й питає, чи не знає пан-добродій, де помешкання пана Кульмана. Пана Кульмана, генерального радника Акційного Товариства «Залізобетон». Ноші теж зупиняються й ждуть. Депутат Рінкель із холодною гідністю крутить головою — ніякого він пана Кульмана не знає. Треба питати в портєє внизу, а не зупиняти людей на сходах і...

Докінчити депутатів Рінкелеві не вдається: передній агент «Негайної допомоги», що стоїть позад нього на сходах, розгортає ковдру й раптово накидає її на голову депутатів, зразу ж затуливши рота. В той самий мент другий агент хапає з ношів іще одну ковдру, спритно обмотує нею брикаючі ноги Рінкеля, і обидва, вхопивши один за голову, другий за ноги, кладуть його в ноші. З-під ковдри приглушений крик, ноги й руки корчаться, випручуються, але агенти спокійно обв'язують широкими оперізками все тіло й затикають рота кінцем ковдри. Потім вони зносять обережно ноші вниз і став-

лять їх у великий автомобіль «Негайної допомоги». Прохожі з співчуттям і жалем слідкують, як бідний поранений чоловік навіть у непритомності корчиться від болю, це бідолаха кухар, він одрубав собі чотири пальці.

Ранок сліпучо-соняшний, здивовано-блакитний, політі тротуари вже висихають плямами, і від них іде такий специфічний, теплий, вогкий дух вуличного политого каменю й пороху! А вгорі велично й байдуже вгинається в безкрайність неба вічна блакить.

**

Граф Адольф Елленберг у чудесному настрої. На столі лежить власноручний лист пана президента до депутата Рінкеля; лист, який одчинить двері до всіх таємничих закутків підлої й грізної банди, який верне коронку, який поставить на реальний ґрунт викохану графом Адольфом комбінацію з принцесою, який розгорне для графа такі перспективи, від яких можна міцненько потерти руки.

Чудесний ранок! Такий соняшний, прозоро-блакитний, невинно-радісний. Зараз має бути депутат Рінкель. Розумна й хитра bestія! Але на всякий розум і хитрість знаходиться ще розумніша хитрість. Ти хочеш листа від самого Мертенса? Будь ласка! Але чи дістанеш п'ять процентів, то це ще невеличке питання!

Граф Адольф фон Елленберг іще раз велить своєму секретареві наказати охороні негайно пропустити депутата Рінкеля, потім телефонує в палац Мертенса, потім до свого «затишка» (чогось Зізі була вчора кисленька) — і весь час поглядає на годинник. У пів на одинадцять на нього вже чекає пан президент із донесенням.

Чудесний, знаменитий ранок! Така в ньому якась певна, спокійна тиша, така глибина радості, наче течє велика, повновода ріка!

П'ять на одинадцять. Депутат Рінкель дозволяє собі маленьку неточність. Нормально й зрозуміло: покищо

перевага на його боці. Хоча надуживання своєї переваги свідчить про відсутність тонкості характеру.

Пан президент уже, мабуть, вийшов із Залі здоров'я. Оце десь весело гиркає на пана Вінтера й потирає долонею голі груди — коли пан президент приємно хвилюється, він потирає долонею груди.

Гм! Четверт на одинадцятую. Депутат Рінкель дозволяє собі вже більше нормального й зрозумілого: крім відсутності тонкості характеру, він виявляє значну дозу нахабства.

Граф Адольф фон-Елленберг ходить по кабінеті й нетерпляче поглядає крізь вікно на вулицю. Мрійно й поважно стоять кудлаті каштани, а за ними сліпуче блищить вигладжений шинами асфальт вулиці Певна, спокійна тиша панує в цьому віддаленому від центру аристократичному кварталі.

Чортзнащо таке: пів на одинадцятую! Пан президент уже десь там поглядає на годинник.

Граф Адольф кличе секретаря й велить негайно зателефонувати до депутата Рінкеля.

Нахабство цього добродія вже переходить межі зрозумілого. Адже міг, принаймні, попередити телефоном, коли щось затримало!

Секретар доносить його світлості, що пан депутат Рінкель годину тому назад виїхав із дому. Куди саме, — секретар пана Рінкеля не знає.

Годину назад! Давно час бути тут! Незрозуміле нахабство! Невже соціал-демократична фракція дозволила собі так пожартувати з паном президентом? О, цей жарт дорого їй коштуватиме!

Голосно і владно дзвонить окремий палацовий телефон. Пан президент!

Так і є.

— Ну? Швидко? Що? Га?

Голос весело-нетерплячий, певний, без нотки сумніву. От маєте: скажи тут, що не тільки не швидко, а вза-

галі нічого нема, ні швидко, ні помалу, ніяк! І що вчорашній жарт пана президента над високим зібранням, і вчорашня постанова, і геніяльний «обхід шарлатана депутата», і надії на коронку, на побачення з принцесою, — все було занадто «швидко»!

— Якась дивна річ, пане президенте. Депутата Рінкеля ще немає.

Граф Адольф говорить таким тихим, тьмяним голосом, що пан президент нічого не розуміє.

— Що?! Кого немає?! Не чую! Голосніше!

Розуміється, пан президент добре чує, — голос уже рывкаючий, з металічними нотами. І очі, мабуть, уже вилізли з орбіт, опуклі, грізні. (Екран, як звичайно, з обережності запнено).

— Депутата Рінкеля ще немає!

— Де нема?!

— У мене, пане президенте. Не приїхав іще. Годину назад виїхав із дому й досі немає. Я сподіваюсь.

— Я, пане міністре, не потребую ваших сподіванок, а тільки обіцяного вами договору з депутатом Рінкелем! Я чекаю на ваш доклад у цій справі!

І голос із металічними нотами зникає.

Граф Адольф Елленберг люто схоплюється й бігає по кабінеті, щохвилини поглядаючи на годинник. Але хвилини минають за хвилинами, чверті за чвертями. Вулицею з рипким шелестом проносяться автомобілі й ні один не зупиняється перед вестибюлем будинку графа Елленберга.

Здивовано-блакитний ранок перетворюється в золотисто-сірий, розніжений спекою полудень, а депутата Рінкеля все немає, і двоє секретарів із напруженими, влими й перевтомленими очима двома телефонами розшукують його по всьому Берліні. Начальникові поліції дано наказа на всякому місці арештувати депутата Рінкеля й негайно приставити його до графа Елленберга. Але Рінкеля ніде немає! Таємно й безслідно зник депутат райх-

стагу!

Золотисто-сірий полудень змінюється підчервоненим підстаркуватим вечором.

Граф Адольф фон-Елленберг пригнічено вертається з палацу додому, вперше за цілий день ні разу не прийнятий паном президентом. Цілий день пан президент лютував і так часом гиркам на Вінтера, що було чути аж до великої приймальні.

Граф Адольф понуро ходить по кабінеті, — як чудесно, як надійно починався день і як загрозово кінчається він! А що ж то далі буде?

**
*

Небо жовто-сіре, сірчане, з жахливо поширеними, дикими очима. По жовто-димному піску хмар сліди велетенської мітли. Колодязями-вулицями гонить гриватий, розгарачений, увесь у піні й поті скажений вітер.

А в душі Макса гриватий захват, безперестанні, пекучі язика полум'я. Від нього горить лице, вуха, голова, мозок. Усе горить, палахкотить, не вгасає. Чи від вітру? Чи від двох безсонних ночей? Гей, а, може, від краси, Сузанно, тої краси, якої тобі ніколи не зазнати?! Га?

Хіба ж не краса: весь Берлін од краю до краю, від палаців до варстатів, од Мертенса до сліпого старця під стіною, весь Берлін, як вода у сильно струсненому відрі, хвилюється, випліскується, піниться! Жадна, цікава, легковажна полохлива міщанка-юрба шамотиться, шепочеться, жахається, радіє, лютиться. Як живе срібло, то розбивається на дрібні грудочки, то зливається в натовпи, то знову краплинками розтікається по ресторанах, кав'ярнях, магазинах, конторах. Але скрізь несе з собою шепіт, жах, широкі очі, чекання!

Хіба ж не краса, Сузанно, рухатись непомітною, незначною порошинкою в цьому вихорі юрби і знати, що ти ж викликав його? Хіба ж не краса знати, що ця юрба в один мент може тебе роздерти на шматки, абож... або

понести на руках, як бога?

Поліцаї — милі, комічні, такі страшно суворі, напружені поліцаї — ретельно, люто здирають оповістки Інараку.

Ах, бідолахи, їм величезна робота весь ранок — п'ять тисяч червоних плякатів, добре поналіплюваних і міцно присохлих, поздирати з усіх стін, стовпів, дверей, вікон, тротуарів! Бо той же поганець Інарак зовсім не тримався приписів магістрату, де можна ліпити! Ліпив, де хотів, навіть на дверях самої поліцейпрезидії!

Ось, наприклад, цілий натовп перед дверима церкви, на яких нахабно червоніє страшна оповістка. Де ж ти, поліцаю? Дивись, як жадно вп'ялися десятки очей у червоний плякат і читають:

О п о в і с т к а

«Цим доводиться до відома громадян Німеччини, що Центральне Бюро Інтернаціонального Авангарду Революційної Акції в Німеччині (Ц. Б. ІНАРАК'у) постановило громадянина Фрідріха Мертенса за:

1) свідоме, вперте й активне запровадження режиму капіталістичного деспотизму та новітньої фінансової монархії,

2) за підступний наступ на працюючі класи в облудній формі постанов Паризького Конгресу,

3) за політику зажерливого імперіялізму, виявлену на тому самому Паризькому Конгресі, яка прагне світової фінансової монархії й неминуче тягне за собою всесвітню катастрофічну для всього людства війну, —

за ці злочинства

засудити на смертну кару.

Всім громадянам пропонується в їхніх власних інтересах уникати якихнебудь зносин із цим злочинцем. Уся-

кий, хто пустить до свого дому Фрідріха Мертенса або буде поблизу нього, ризикує смертю.

Ц. Б. ІНААРК'у в Німеччині».

Ага, ось спішить охоронець політичної незайманости вірнопідданих його гумової величності! Розійдись! Дрр!

Вітер вириває з рук поліцає одірвані червоні шматки плякату і, тріумфуючи, несе їх вулицею. Але от яка біда: ніякий найспритніший поліцай уже не може здерти оповістки з душі тих, що проковтнули її очима. Ніякий шпиг не може заткнути чопом тих питань, що фонтаном б'ють із одіткнутої обивательської бочки.

Сузанно, двісті бойових патрулів чатує у глибинах вулиць Берліну! Законодавець і владар твоєї краси, як зацькований кабан, полохливо сидить у своєму палаці, не сміючи вистромити з нього іклів своїх, оточений людьми, які не розуміють краси твоєї. Вони не розуміють; зовсім, бідні, не розуміють естетики: кожної хвилини готові померти без пози, без гарного жесту, ославлені, як бандити, осміяні, зненавиджені й нікому, крім своїх, таких самих бандитів, невідомі. За що? Чого ради? Яка краса їх жене на це, Сузанно?

Вітер напірає з усіх сил м'якими грудьми у спину, старається, підпирає маленький задрипаний репортерський автомобільчик. Він знає, що Максові треба об'їхати всі пости й патрулі, він, милий, помагає, як може.

Голова горить, а в усій істоті палахкотять безпестанку язики полум'я, і що не кинь у нього, все моментально згорає. Все тепер ніщо, все є тільки мить, плюс часу, бризка хвилики в величезнім океані.

А чи не отак, часом, починається божевілля? Ха, коли божевілля горить таким захватом, коли від нього радість твоя хоче обняти тих, з якими в обіймах ти можеш зараз померти, то хай живе божевілля! Милі поліцаї, любий Мертенсе, дорогий Штіфелю, все є тільки

плюск часу в океані вічності. Розумієте? Не хвилюйтеся, не бійтеся, будьте любовні й пам'ятайте, чуєте? неодмінно пам'ятайте, що сьогодні-завтра ви можете зовсім перестати щобудь пам'ятати!

Ух, яке жовто-металічне, грізне небо! Браво, старенький Саваофе, ти, значить, солідаризуєшся з Інараком? Чудесно! Жовти ж міцніше своє небо, збирай бурю, готуй свої громи, сьогодні зробиш ефектовну декорацію для чийогонебудь останнього акту комедії, що зветься життям!

Шофер, «молодий товариш», декілька разів уже питає, куди їхати. Куди? Ах, так! До біржі. Розуміється, до біржі! Задріпаний, розхряпаний екіпажик зупиняється, сунеться задом, як жучок перед перопоною, і повертає назад, — назад треба!

Хе! Ось воно серце Німеччини! Величезна, темносіра буддійська пагода, шаршава, важка, як велетенська черепаха, що міцно вперлася на лапи й роззявила пащу-двері. Круг неї, як стривожені комахи, шамотяться авта, приїжджають, від'їжджають, трусяться, пихкають, не-терпеливляться. Люди пачками вистрибують із них і прожогом несуться в роззявлену пащу черепахи. Другі вилітають із неї, махають руками, капелюхами, стрибають в екіпажі, вибиваються з юрби й женуть кулись стрімголов. Газетчики люто кричать, вимахують окремими додатками газет, кидаються під ноги. Крик, гуркіт, рявкіт, свист, дзвін.

Ага, артерії сьогодні мають добру роботу?

Макс виплигує з «жучка» і, заклавши ліву руку в кишеню, п'яно поблискуючи очима, не хапаючись, протискається в потік, що вливається в біржу. За дверима контроль вхідних документів. О, будь ласка! Кореспондент «Будучности». А от ще й «спеціальний документик» од детективного відділу тайної поліції.

Ха, «спеціальний документик» товариша Тіле на цих привратників храму робить раз-у-раз магічне вражіння,

— де ж пак: найвірніша охорона їхніх святощів!

О, сьогодні серце тіпається здорово! Ще в вестибюлі чути надзвичайний гуд, неначе там десь у повному ході працює велетенська машина з тисячами гонових коліс і рушійних ременів. Рівний, глухий, безустанний гуркіт щодалі робиться виразніший, дужчий, грізніший. Біля кружляних дверей, через які одне пасмо людей усотується, а друге висотується, наче живий рушійний ремінь на незримих гонових колесах, вже людської мови розібрати не можна. А коли Макс утягається в пасмі в залю пагоди, тут уже треба кричати своєму сусідові на вухо, приклавши долоні до рота. То реве й гуркоче багатотисячна юрба. Вона вся, як труп, осілий червою, кишить, рухається на одному місці, вгризається, борється там поміж собою, і вся приголомшливо, без перестанку, без павз, без виразу кричить одноманітним страшним гудом, як рев величезного водоспаду.

Колосальна двоповерхова заля з круглою банею, з мармуровими колонками, наче з сірої замші, вся залита світлом електрики. Сонце тут непотрібне, сонце — тут сантиментальність, то світить, то ховається; електрика — певніша, ділова, надійна сила.

Макс шукає, очима патрулю. Ну, це не легка справа, та ще сьогодні! О, та яке ж сьогодні люте ревище! Який страшний, корчовий рух! Ці голови наче всі викручуються з-поміж самих себе, роблять скажені зусилля, але, зачаровані якоюсь силою, мусять лишатися на місці.

Припертий до стіни, з палаючою головою, очманілий від гуркоту, миготіння й кишіння голів, Макс стоїть біля стіни, вилізши на якусь приступочку. Йому видно всю велетенську живу масу тіл. Посеред залі, в самому центрі кишучої, найбільш ревучої юрби, над булькочучою кашею голів понуро й велично чорніють якісь таблиці. Що воно таке? Скрижалі заповідів бога цього храму? Чорні прапори капіталізму? Під ними, піднімаючись над натовпом головами й плечима, шамотяться жерці храму, люди

в чорних убраннях. До них простягаються не то з благанням, не то з вимаганням руки з олівцями, з книжечками, поскручувані пальці, до них напружені всі повирячувані очі, пороззявлювані роти, пітні червоні лица. На таблицях миготять різнофарбними вогнями цифри, зникають, міняються; люди в чорному гарячково нахилиються, пишуть, знову випростовуються, слухають ревище, вдивляються у скручені, махаючі руки, показують знаки.

Макс глибоко зідхає.

Як вони можуть розуміти один одного? Як у такому пеклі, ревищі, тісноті, духоті, в цьому страшенному гоні, миготінні цифр можна щонебудь зрозуміти? Це якесь зорганізоване божевільля, зборище ненормальних, пляново-хорих людей. Ось вихоплюється декілька зойків, голосніших окремих криків, як зойки потопаючих у водоспаді, і поринають у загальному гуркоті й ревищі.

А скрижалі стоять твердо, непорушно, залізно. Жерці й прислужники видушують на них різнофарбні, блискавичні цифри-заповіді. Другі збоку крейдою випишують, треті нотують у товстелезних книгах.

Тіпається, колотиться, реве серце Німеччини. А по артеріях од нього женуть оті цифри по всьому організмі, вмент одних убивають, других ранять, третім несуть щастя. Механічне, жорстоке, бездушне, воно рівночасно кипить, усе труситься, повне такої лютої, несамовитої енергії, що енергію одного цього ревища можна, як силою водоспаду, пустити в рух машини.

Макс притихлими, поширеними очима дивиться на кипучу масу. Страшна сила, якась чудодійна, колосальна стихія, якийсь дикий хаос, у якому діють страшні, неблаганні, неминучі закони! А з цих же диких, божевільних криків, із цього скаженого, безглузлого миготіння цифр складаються розумні, тверді, стрункі норми!

А яка чулість у цієї стихії! Всяка подія, всякий струс в організмі моментально тут одзивається. Оповідення

Інараку. Замах на Мертенса. Загроза мозкові, загроза якійсь клітині мозку. І вже кров'яні тільця, вже клітини й клапанчики серця в підвищеній праці, у тривозі, в гарячці.

Ха! Банда розбійників? О, від банди розбійників серце Капіталу так не заб'ється!

Гу-гу-гу-гу-гу! Страшний пульс!

Макс раптом посміхається. А от досить йому повернути заціпочку в тій невеличкій металічній цячечці, що лежить у нього в лівій кишені, досить кинути цю цячечку в середину юрби — і зразу, в один мент серце скорчиться, ухне й навіки спиниться.

Хм! Та чи спиниться ж? А чи не буде на завтра ж знову кров'яних тілець на місці забраних трупів? Буде! І знову буде ревище, тупіт ніг, мигтіння цифр і нові чорні скрижалі. І так само на місці Мертенса стане якийсь новий Мертенс, нова клітина. Бо що значить тут воля цих окремих клітин, цих сліпих, покірних вищій волі виконавців? Знайти дійсне серце, дійсний мозок цього організму, його розшматувати цячечкою й навіки спинити! Але де вони? В чому? Де взяти тої сили, яка могла б виступити проти містичної сили цієї стихії та її страшних залізних законів?

Хтось злегка стискає Макса за коліна. Він живо нахляє голову вниз. На нього з усміхом дивиться кругле, спітніло-червоне в жовтих віях лице товариша Роте. В руках у нього олівець і записна книжечка, як у всіх тих кричущих людей.

Макс злізає з приступки. Роте наближає губи до уха Макса й кричить:

— Помічаєте, який ажіотаж?

Макс швидко хитає головою.

— Паніка. Акції Об'єднаного Банку летять униз.

Макс робить здивовано-радісне лице й мовчки питає очима. Товариш Роте розуміє його й з усмішкою киває головою. Потім знову наближає уста до вуха Макса

задравши трохи голову:

Кажуть, Об'єднаний просто в облозі. Забирають вклади. Банк не може... тити... а... о...

Макс недобре чує й собі кричить:

— Що не може?

— Не може вмістити народу. Викликано поліцію.

Макс весело стріпує чубом. Ха! Здорово! Значить, усе ж таки щось можна організмові зробити?

І знову крізь очманілість і чад від гуркоту й ревища спалахують палахкотливі язики, а ліва рука міцніше обнімає теплу й вогку від поту металічну круглу «цячечку».

Роте киває Максіві, запрошуючи підставити вухо.

Макс знову нахиляється. Роте кричить:

— Страшенно хочеться трошки розважитись. Пустити чутку, що Мертенс сюди їде. Можна? Однаково «їх» тут не може бути.

Макс скоса дивиться на Роте й бачить одне око в жовтій вії примружене лукавим веселим усміхом. Ця лукавість проходить і в Макса, торкається до полум'я й спалахує буйною веселістю. Ану!

Він киває головою на згоду і знову вилізає на приступку, з усіх сил стримуючи сміх, що вже буйно тріпочеться в ньому. Так буйно, що аж трошки дивно й неприємно. А голова горить, палає, гуде! У вухах — гу-гу-гу-гу!

Роте відходить і протискається крізь кричущі тіла. Бестія Роте: який тривожний, зляканий вигляд у нього. От він притуляє уста до вуха лисого панка. Панок живо, вколото повертає до нього голову. Хоче, видно спитати. Але Роте не має часу відповідати, йому нема коли, йому страшно, йому треба швидше тікати з цього небезпечного місця. Панок із пухнатою лисиною непокійно звертається до сусіди. Той, здається, не розуміє. Ні, не вірить. Знижує плечима. Але панок із пухнатою лисиною ще непокійніше звертається до низенького, товстенького

добродія й кричить йому в вуха страшну звістку.

Білява голова Роте з'являється то тут, то там. І от уже на периферії юрби якесь замішання, вже нема стрункости, гармонійности хаосу; вже там якісь перебої, зупинки, якийсь інший рух, якісь інші крики на вуха одне одному.

І потроху, потроху замішання, як вогонь на сухій траві поля, охоплює все ширше та ширше коло юрби, перекидається до центру. Гуркіт виразно меншає, трапляє свій ритм. Серед тіл шамотня, і течія до дверей стає все дужча, густіша, трудна. Крики, — оті чужі, інші, то панічні, то сердиті — починають щораз, то владніше опановувати залею. Миготіння цифр то слабшає, то знову збільшується. Макс уже чує круг себе, під своїми ногами:

— Мертенс!.. Мертенс!.. Сюди Мертенс!

— Та чого йому сюди?!

— Тихо! Дурні! Заспокойтесь! Ідіоти!

— Мертенс!... Мертенс!.. Мертенс!...

І те ім'я, що ще вчора тут викликало б побожний захват, вибух радості, сьогодні пашисть на цю юрбу диким жахом і жене її звідси, як публіку з театру, де знялася пожежа.

І от у залі уже зовсім інше ревище. Не те могутнє, ритмічне, жагуче, пройняте серед зверхнього хаосу внутрішньою доцільністю ревище, а дике, розідране в собі, панічне. Обличчя вже радіюсами повернуті до всіх вихідних дверей, руки не тягнуться до чорних скрижалів, а люто розривають тіла сусідів, стараючись випхати їх позад свого тіла. Цифри не миготять. Люди в чорному бігають по естраді, кричать, умовляють, махають кулаками, плюють у спину, в перейняті жахом потилиці.

Макс стоїть на приступці, припертий потоком пітної насиченої жахом людської отари і, закинувши голову до стіни, з усіх сил кусаючи губи, страшно, невтомно регоче. Йому хочеться стрибнути на цю поверхню ревущих

голів і, давши собі волю, дико танцювати по них, регочучи з такою самою силою, як оце кричать усі вони.

Він стрибає вниз, зливається з душним, паруючим потом, дихаючим страхом потоком і, палаючи сам заціпленим реготом, пливе в потоці до дверей.

**
*

І знову дренькоче, перевалюється з боку на бік жовтенський «жучок», літаючи по глибочезних затінених коридорах вулиць. Високо вгорі над велетенськими щілинами небошкрябів видно смуги брудножовтого неба. Тіней немає, але й світла нема, тільки ржаво-жовта мряка, гаряча, грізна. Ох, буде люта буря!

Патрулі чатують справно. То газетчики, то візники, то продавці цигарок, то старці, сліпці й каліки — стоять вони на своїх місцях такі непомітні і з такою силою в кишенях, яка може висадити в повітря тридцятиповерховий небошкряб.

Оповісток уже ніде не видно. Тільки де-не-де червоні подерті сліди на стінах. Але Берлін іще читає їх, іще трикратно хвилюється, гомонить.

Легальні соціялісти вже випустили екстренні листки з приводу оповістки. «Злочинна провокація! Божевільні бандити! Помагачі реакції!» Ех, лютують соціал-льокаї!

З воріт фабрик і заводів виливаються бурхливі юрби робітництва. Суперечки, крики, сварки, навіть, бійки. Пролетарські кафе й ресторани повні лайок, дебатів, вимахів мозолястих кулаків, гострих слівець, од яких струшуються реготом склянки на полицях.

Макс не втручається в дебати. Яке йому діло? Він собі кореспондент газети. Йому цікаво знати настрої робітничих мас із приводу цієї кумедної оповістки Інараку, і він робить для газети нотатки. Настрої зовсім хороший, поважний елемент ставиться цілком негативно до диких учинків купки фантастичних терористів. Ну, молодь, очайдушні голови, ті вбачають щось героїчне,

чогось чекають хвилюються, мріють про загальний страйк, революцію та всякі інші подібні химери.

На хвилинку Макс і додому заїжджає. Нічого нового. Тільки в Наделів зчинилася страшенна сварка між синами й батьком через оповістку. Анархо-натураліст трохи не побив старого і, забравши свої речі, покинув батьків дім. Так! Розуміється!

Після того Макс іде до «штабу», до Тіле. Небо вже буре, низьке, з синюватими кучугурами хмар. Тіле, бідолаха, цілий день сидить при телефоні. Ну, певна річ, що сьогодні «вони» поховались і нізачо не вилізуть із своїх нір. Дурні вони, чи що? Чи герої?

Тіле — заклопотаний. Сокирчастий ніс так смішно й мило нюхає в повітрі. Любий Тіле, він страшенно нагадує довгоносого, розумного, запального сетера. Йому тепер на все начхати, ніщо не має ніякої ціни — тільки дичина. Він бере Макса за відвороти блюзи й ніжно, благально, заклопотано вдивляється в лице його.

— Знаєте, Шторе, ми їх тепер мусимо піймати. Розумієте? Мусимо. Оповістили, голубчику, не можна. За всяку ціну! Ради Бога, голубчику!

І так, наче Макс усе ж таки сперечається з цим, переконано, ніжно й заклопотано доказує, що без оповістки ще можна б дозволити собі невдачу, але тепер — усі шляхи перекопані.

І раптом Макс одразу розуміє, через що Берлін, біржа, робітництво, обивателі так хвилюються. Адже й раніше ні для кого не було тайною, що Інарак хоче вбити Мертенса, що були навіть замаху. Чого ж не хвилювалися так тоді? Бо тоді не було присуду, оповістки. В цих плякатах, у надрукованому підписаному папері для маси є щось офіційне, гіпнотизуюче, переконуюче. Значить, Інарак має силу й змогу покарати, коли так про це сповіщає! Значить, уже от-от це має статись!

Отже, ясно, що т е п е р це мусить бути за всяку ціну. Макс цілком розуміє благальний голос Тіле. От тільки

голова страшенно горить і все тіло палає, як у гарячці. А з вікна так душно тягне спресованою спекою й щимсь неспокійним, моторошним!

Тіле всеж таки не випускає відворотів блюзи. Річ у тім, що не треба нехтувати ніякими можливостями. Ради Бога, нічим не гидувати! Моральні, політичні, амбіційні, всякі-всякі мотиви треба, ради Бога, на цей мент закинути й мати тільки одну ціль на оці й для неї на всі способи йти, усім жертвувати. Наприклад, справа з Рінкелем.

Макс стріпує палаючою головою. Ага, Рінкель! Це ж правда, Рінкель теж існує на світі. Але як це давно-давно щось таке було з ним!

Макс визволяє блюзу з цупких пальців Тіле й лягає в фотель. Так, так. Ну, що він, то й Рінкель? Де він сидить?

Він сидить добре, в льоху «лісової лябораторії». Камера добра, нічого. Але річ не в тому. А в тому, що він запевняє, що був у Елленберга з метою дістати через нього можливість пройти до Мертенса. І вже той йому обіцяв. Він не хотів нічого в Бюрі говорити, поки не мав чогось певного в руках. Страшенно переляканий, пригнічений, зовсім убитий і такий жалюгідний, що аж дивно. Навіть плакав! Але запевняє, присягається, що його арешт — страшне непорозуміння, помилка, що він, навіпаки, заслуговує з боку організації на всяке признание за свої заходи. Ну, і от що його з ним робити?

Макс заплющує очі й здивовано чує, як зразу в вухах починається: гу-гу-гу-гу! Він швидко розплющує їх і гуд зникає, але в висках ритмічно, швидко гарячково гупає кров.

— Ну, що ж ви скажете, Шторс? Га?

— Розуміється, розстріляти. Все бреше.

Тіле заклопотано зідхає й сильно тре долонею підборіддя. Так, розстріляти не трудно, це — не штука. А в тім, ану ж не бреше? Як це перевірити? А що, як Рін-

кель, дійсно, в цій справі був у Елленберга? І має хоч два-три шанси пройти до Мертенса? Чи можна цим нехтувати?

— Бреше. Нічого немає. Фу, як нестерпно душно!

Стає вже темно. Чи то від хмар? Раптом уся темна стіна проти вікна злітає кудись угору, і замість неї синювато-білим, сліпучим світлом мерехтить екран. І ментально зникає. В хаті стає темніше, а Тіле й усі предмети огортає сіре павутиння. І вмить над містом із металічним тріском розривається страшенний гуркіт і довго котиться, підстрибуючи по небі глухими грізними розкатами.

Макс ізривається з фотелю й підбігає до вікна. В очі йому ріже зеленкувато-білий велетенський зигзаг, що перерізує все небо, і над самою головою, немов на горішньому помешканні, з дзвінкитним гуркотом, як повернутий на асфальт вагон заліза, прокочується грім. За ним — другий вагон, третій. Хтось м'якими гігантськими ногами бігає по залізному даху неба, ламає, провалюється й з реготом качається по ньому всім тілом.

Макс витягає обидві руки в вікно, до неба, широко розкриває очі, і дух йому забиває від незрозумілої дикої, кричущої радості.

Голосно, нетерпляче дзвенить телефон. Чути голос Тіле, але він зараз же тоне в гуркоті грому й страшенному, шипучому, як приплюск моря, шумі дощу.

Раптом Макс чує, як Тіле, сильно шарпає його за руку. Макс озирається. Перед ним на мить миготять злякани, жадні, радісно-люті очі Тіле.

— Швидше! Біжім!.. Мертенс!..

І Тіле прожогом вилітає з кімнати. Макс, увесь повний грому, радісно-лютих очей Тіле, нерозуміння й захвату, зривається з місця й біжить за ним у розчинені темні двері.

Над палацом Мертенса нависла жовто-бура важка запона хмар. А в палаці Мертенса залягла тяжка, понура тиша. Так само бігають величезними коридорами урядовці, так само цокочуть, як величезні коники, писальні машини, так само невтомно працюють усі палацові апарати. А тиша, проте, залягла в цьому гомоні — понура, нашорошена.

Граф Елленберг од самого ранку не виїжджає з території палацу. Він сам дає накази офіцерам охорони, сам навіть перевіряє пости, сам обходить усі коридори, що прилягають до покоїв пана президента. Але, що діється в самого пана президента, він не знає — пан президент зовсім забув про існування графа Елленберга, не то що не кличе, а навіть не згадує про нього.

І тільки через Вінтера графові Елленбергові, міністрові охорони, відомо, що пан президент цілком спокійно, навіть гумористично поставились до ідіотичної оповістки інараківської банди, що працюють, як і щодня, з невтомною енергією, хібащо тільки дуже гніваються на «йолопів» на біржі (та на вкладників). Навіть хотіли їхати до Банку, щоб показатися публіці й завдати їй гарненького прочухана за легкодушність. Але Штіфель і райхсканцлер, спасибі їм, одрадили й стримали пана президента від цього небезпечного кроку.

Граф Елленберг м'яко, роздумливо, зовсім нечутно ходить по кабінеті, нахиливши горбкувату голову. І вмить зупиняється, підводить лице й широкими здивованими очима дивиться поперед себе. Так, рішено! Гра — так гра!

Він кличе генерала палацової охорони й дає йому накази. Через півгодини-годину він буде назад! Телефон його можна знайти в домі батька його, графа фон-Елленберга.

Вітер б'є в лице пружистими крилами. Жовте небо

набирає димної, закуреної густоти. На вулицях незвичний рух. Біржа в паніці розбіглась. Банк майже в облозі. Це дуже добре. Це, просто знаменито. Страйк, революція, катастрофа. Хе!

Граф Адольф нетерпляче потирає свої м'які, жіночі коліна. Хто знає, чи не прислужився Інарак панові президентові?

Комердинер Фріц не відважується зголосити її світлості принцесі графа Елленберга — у принцеси болить голова, і вони звеліли не турбувати їх нічим. Але граф Елленберг колюче, сухо дивиться поверх лоба в кучеряве золотисте волосся камердинера Фріца й наказує негайно зголосити її світлості.

Дійсно, очі її світлості стомлені, мляві й трошки червонуваті, наче від вітру або від сліз. Але хору свою голову вона тримає так твердо, рівно й неприступно, що ніяка хвороба не підступиться.

Граф Елленберг зразу ж приступає до суті. Він не хоче й не сміє довго затримувати її світлість тою справою, яка привела його сюди без попередження.

Дійсно, граф Елленберг має вигляд рішучий, суворий, урочистий. Він не посміхається, не вигинається, не заглядає в очі принцесі.

Її світлості, звичайно, відомо про нахабний, розбишацький виступ Інараку? Розуміється. Все громадянство, не виключаючи соціалістів і робітників, обурене на цих бандитів страшенно. Нічого страшного, звичайно, не може статись. Але під умовою все ж таки повної розсудливості. Наприклад, не підставляти навмисно свої груди під револьвер тих бандитів.

Князівна Еліза переводить зелені стомлені очі від вікна, в якому розкудовчено гойдаються віти дерев і пильно зупиняє їх на м'якому носі графа Елленберга.

Так, цілком свідомо, умисно підставляються груди! Груди пана президента! Граф Адольф говорить із її світлістю цілком одверто, інтимно, знаючи, що вся розмова

лишиться між ними. Отже, хоч це і дивно, і неймовірно, але абсолютно ясний факт, що пан президент хоче скінчити своє життя самогубством. Намір цих бандитів, є для нього зручний привід. Наприклад, йому, графові Адольфові, треба було надлюдської натуги, щоб стримати пана президента від наміру поїхати на біржу й виступити з промовою перед юрбою. Намір цілком ясний: підставити себе під бомбу інаракіста, загинути самому й загубити з собою сотні людей.

— Але через що?!

Граф Адольф глибоко зідхає, схиляє голову й мовчить. Принцеса вражено підводить густі широкі брови догори.

— Графе, я сподіюсь, ви не хочете своїм мовчанням сказати, що я причетна до цих настроїв пана Мертенса?

Граф Адольф сумно хитає головою. На жаль, він по ширості мусить сказати, що саме її світлість причетна до цього важкого стану пана президента. На жаль, це так. Можна як хоч пояснити цей стан, але факт той, що після відмови її світлості побачитися з паном президентом він формально захорів. Так, захорів. І хорість ця така глибока й серйозна, що нічого дивного не буде, коли вона скінчиться якимось божевільям, якоюсь візитою до інаракістів. Він, граф Адольф, не потребує поясняти її світлості, що з того може вийти, як це відіб'ється на Німеччині. Та коли вже по ширості говорити до кінця, то й на плянах самої світлості. Із смертю пана президента шанси її світлості на корону Землі зменшуються дуже значно. І чи знайдеться вже потім коронка Зігфріда, чи ні, але корона Землі буде страчена. Отже...

Граф Адольф одверто, рішуче дивиться в похмурене лице принцеси й кінчає:

— Отже, ваша світлосте, єдина рука є на світі, яка може стримати пана президента від самогубних вчинків і яка може вилічити його, — це ваша рука, ваша світлосте. Подана йому в цей мент, коли темні сили громадян-

ства вибухають і загрожують йому, ця рука навіки стане його владаркою. Більше я нічого не скажу, ваша світлосте.

І граф Адольф ізнову нахиляє голову, даючи змогу її світлості вдуматися й оцінити його знаменні слова.

Її світлість сидить непорушно. Лице їй від чола до підборіддя стає рівно-біле; овал витягається, загострюється; брови опуклими темними смужками застигли над примруженими, немов у далеку-далеку далечинь напрямленими очима. На устах виступає ледве помітний сміх.

Принцеса Еліза заплющує очі й сидить так. Граф Адольф підводить голову, але, глянувши на її світлість, знову швиденько прибирає ту саму позу, ще нижче нахиливши лице.

Раптом принцеса підводиться, велично випростовується й сухо, твердо випускає з ледве розтиснених уст слово за словом:

— Графе, я прошу подати до відома пана Мертенса...

Вона на мить робить павзу, немов їй забиває дух, а граф Елленберг, швиденько підвівшись за принцесою, весь замертвілий у чеканні, низько схиляє голову.

— ...що я зараз буду в його палаці з візитою.

Граф Адольф скидає вгору головою, весь спалахує рум'янцем радості, хоче щось сказати, але замість того падає на коліна й простягає руки до руки принцеси. Вона подає йому ту руку, і граф Адольф припадає до неї в екстазі й побожності.

— О, ваша величносте, ви справжня, дійсна королева Землі!

**
*

Вікна в кабінеті пана президента щільно позачиновані. Зовсім, розуміється, не через ту дурну божевільну оповістку бандитів, а з тої простої причини, що дме гарячий вітер і перешкоджає важній нараді пана президента з паном віце-президентом Штіфелем, паном райхс-

канцлером, паном секретарем Банку й міністром торгівлі паном Бруксом. Мусів би бути ще й граф Елленберг, але... його немає. Нрада дуже серйозна, екстренна й таємна. Через те кожний із дорадників говорить із дуже значним виглядом, неголосно, страшенно подовгу й надзвичайно не до речі.

Пан президент, наставивши на міністра торгівлі сидласте чоло, як бик роги, пильно, не кліпаючи, дивиться на його жеманні, підмальовані уста, з яких слова виходять навшпильках, як балерини з-за куліс, і нічого не чує.

Справа, властиво, давно ясна: треба йому, Фрідріхові Мертенсові, взяти та й явитися завтра в Об'єднаний Банк. І моментально вщухне паніка, скрутиться спекуляція й усі папери стануть у свою норму, як салдати, коли приходить офіцер. І не треба вигадувати ніяких хитроумних комбінацій.

Але він, розуміється, нікуди не поїде. Вдень хотів їхати, як розсердився на ту дурну отару овець, а тепер байдуже. Вранці, як Вінтер подав ту бандитську оповістку, навіть серйозно розлютився. А тепер тільки нудно й досадно. От і ці дорадники, очевидно, теж вірять у його «деспотизм», «монархізм», «свавілля». Вірять, що його треба страшенно берегти, бо, не дай Боже, уб'ють — і вес піде до загину.

Наївні люди! Що значить одна людина в тій велетенській системі, яка охоплює всю земну планету тисячолітніми, врослими в шкуру людства зв'язками й законами? Що він, Мертенс, у цій колосальній машині, яка обслуговувала всю землю мільйонами гонових пасів, яка позрошувала суходоли з суходолами, країни з країнами, місто з містом, нехтуючи всякі державні кордони, раси, нації, релігії? Що таке Німеччина в цій машині? Складова частинка, яка без цілого так може жити й функціонувати, як вийняте колесо без цілого апарату. А він, Мертенс? Малесенький гвинтик, тонесенька волосинка з товстелезної ливни. Ну, висмикнуть її, цю волосинку. Та що з

того?

Бідні, дурненькі фанатики! «Зажерлива політика, катастрофальна війна». Ніби він, Мертенс, та ще декілька окремих «деспотів» із зажерливості постановили провадити таку політику, і так по глаголу їхньому й діється. Бідним дурникам і не видно, що ці «деспоти» — тільки безвольне, сліпе знаряддя вищої волі, фатальної конечности, що ця вища воля, крутить і командує цими «деспотами» так само, як і тими «рабами», що бунтуються он там.

Міністр торгівлі робить жеманний словесний пірует і закінчує свою промову:

— Отже, мені здається, пане президенте, що це єдиний вихід із даної ситуації.

Пан президент на цей вихід нічого не відповідає, й дає слово райхсканцлерові. Райхсканцлер відхає, сумлінно збирає всі аргументи й береться за роботу. На його думку, питання треба розбити насамперед на три категорії...

Пан президент наставляє тепер на канцлера сидласте чоло, так само мовчки, важко й кам'яно слухає його ділову, ґрунтовну промову й так само нічого не чує.

«Зажерливість»! Яка, властиво, є колосальна кількість ідіотів! Напевно ж, мільйони людей думають про нього, Мертенса, що він із зажерливості провадить свої справи, із зажерливості руйнує дрібніший капітал, із зажерливості не дає робітникам надмірно високої платні, із зажерливості стоїть за об'єднання світового господарства й фінансів у одному центрі, бажаючи, мовляв, експлуатувати східні країни. Все з зажерливості! А того й не подумают, що на якого ж біса йому таке колосальне багатство? Та він же за нього міг би купатись у найбільших розкошах тисячі літ. Навіщо Штіфелеві, Айхенвальдові, Бравнові, Петерсові, тисячам мільярдерів і багатців їхні багатства, коли вони й тисячною частиною їх не користуються? Коли для багатьох воно є вічне дже-

рело всяких клопіт, неприємностей, страждання, коли цей «деспотизм» є для них тяжкий хрест, фатальний обов'язок? Значить, є якась інша сила, що вимагає цього?

Але коли одного-другого з таких нещасних «деспотів» людська дурість бомбою розриває на шматки, мільйони ідіотів вважають це безглуздя за акт справедливості.

А тим часом ці самі мільйони вічно потребують деспотизму. Деспоти не родяться — їх робить і творить юрба. Вона хапає підсунуту збігом обставин звичайнісіньку людину, як глину, мнє її, тре, розтягає й нарешті виліплює те, що їй хочеться. І, зліпивши із звичайнісінької людської глини ідола-деспота, вона вимагає від нього всіх ідольських деспотичних рис. Ідол (монарх, герой, вождь) мусить бути надзвичайний, одмінний від усіх, неподібний ні до кого, вищий за всі людські норми, приписи, інстинкти, вищий за жалість, любов, сльози, мусить бути якоюсь потворою з професійною жорстокістю ката, лицемірством попа, безпомилковістю рахівничої машини. Ця потвора мусить по коліна боьохати в прслитій ним людській крові й з тим усміхом або з апостольським патосом обіцяти перетворити цю кров у нектар для будучого людства. І коли та кров і ті трупи починають занадто смердіти, юрба скидає ідола, топче його, плює на нього й мстить на ньому за кров, за все те, чого сама вимагала від нього. А через якийсь час знаходить іншу глину і знову ліпить, і знову падає перед новим ідолом до нового бунту, до нових ешафотів, гільйотин і бомб. Вічний закон життя й вічні прояви його.

Райхсканцлер витирає піт і приступає до другої категорії питань.

Пан президент одкидається на спинку фотелю й заплющує очі. Яке щастя було б кинути це вічне напруження, цю божевільну роботу машини, цю каторгу багатства, влади, «деспотизму»! Забитись би кудинебудь на дикий, пустельний берег моря, оселитись у лісі, по-

скидати з себе всі людські одяги, всі ярма й пута, лежати на теплій скелі, слухати пульс моря й бути вільним, простим, самим собою. Він же так страшенно скупив за самим собою! Він же так давно не бачився з собою, справжнім, дійсним собою!

До кабінету прокрадається Вінтер і з листом у руці бережно й нерішуче прямує до пана президента. Пан президент розплющує очі на рип його кроків і мовчки жде.

— Уклінно прошу вибачити, пане президенте! Граф фон-Елленберг просить негайно передати вам цього листа.

Пан президент швидко бере листа, нетерпляче розриває й хмуро водить по ньому очима. Дорадники й Вінтер непорушно, мовчки сидять і слідкують за цегляно-червоним, пітним, квадратовим лицем. І бачать, як умить воно оживляється, набирає знайомої сили, енергії.

— Прошу зараз же провести графа Елленберга до малого кабінету. А вас, панове, прошу провадити далі нараду без мене. Я покину вас на декілька хвилин.

Вінтер, низько перегнувшись, відступає задом кілька кроків і вислизує з кімнати, а пан президент, жваво підвівшись, з листом у руці прямує направо до дверей малого кабінету. По дорозі він зупиняється й знову перечитує записку. Так, він не помилився: граф Елленберг має докласти приємну звістку про її світлість. «Приємну» — навіть підкреслено.

Граф Елленберг уже жде посеред малого кабінету. Він стоїть із скромною гідністю й стриманою радістю в сірих потуплених очах. Панові президентові він уклоняється почитиво, але ж із тою самою скромною гідністю. І зараз таки тихим голосом із потупленими очима докладає панові президентові, що її світлість принцеса по довгій розмові з ним, графом Елленбергом, виявила своє високе бажання...

Тут граф Елленберг робить зовсім невеличку павзу,

від якої пан президент, одначе, нетерпляче хмурить брови.

— ...виявила високе бажання скласти візиту панові президентові. І то сьогодні, оце зараз!

Граф Елленберг скромно підводить очі й уперше бачить, як цегляно-червоне лице пана президента робиться жовто-сірим, наче стара кістка, а вуха блідо-синіми.

— Як? Сама перша?! До мене?!

І голос тихий, зляканий, хрипкий.

— Так, пане президенте.

— Без коронки?!

— Без коронки, пане президенте.

Властивість усяких чудес і надприродних явищ, як то вже давно зауважила народня мудрість та святі писання, є в тому, що чоловік од чуда ціпеніє, стовпіє й падає ниць. Пан президент ниць не падає, але будучи хоч і великим, та все-таки чоловіком, ціпеніє. Правда, пан президент ціпеніє всього на якийсь мент. Потім кров йому шугає в жовто-сіре лице — і воно робиться ще червоніше, як було.

— Та як же це сталося? Через що?!

І голос уже знову гиркаючий, вогкий, з бризками радості, що з усіх сил рветься з загати.

Граф Елленберг знову скромно спускає очі додолу, Сталося це через те, що він, граф Елленберг, узяв на себе відвагу вяснити її світлості всю величезну шкоду для Німеччини від стриманости її світлості. Її світлість була така милостива, що вислухала його аргументи, довго вагалася, рішуче відмовлялася, потім знову дозволила йому промовити до неї, і нарешті голос любови до батьківщини переміг усі перешкоди, і її світлість, одкинувши всякі етики, всякі умовності, маючи на увазі тільки добро загалу, рішилася на цей величний крок, який починає нову епоху в історії Німеччини.

Пан президент кладе обидві руки на плечі графа Елленберга, сильно надушує їх, мовчки дивиться в лице графові, голосно сопє носом і раптом мокро-міцно цілує

його в шоку. І зараз же, відірвавшись губами й руками, швидко відходить до стола, сідає й без ладу починає перебирати складені старі папери. Потім умить гатить кулаком по столі, схоплюється до графа Елленберга і, блискаючи загорілими очима, піднявши всі загати, пустивши всю повідь радості, буйно гиркає:

— Параду! Королівську зустріч! Салюти всіх гармат! Скликати всіх міністрів, депутатів, увесь Берлін!

Граф Елленберг, скромно сяючи, дозволяє собі завважити панові президентові, що салюти всіх гармат можуть внести занепокоєння в населення, особливо під цей напружений момент. Пан президент моментально згоджується, радісно, бурно обливаючись потом, згоджується. Добре, салютів не треба! Але грім музики! Армію музик! Килими на всю алею від воріт до палацу! Вишикувати усю гвардію!

Ех, чому вони живуть у цій прозаїчній, сірій Європі, де неможливо виявити грандіозних замахів душі в фарбах, у звуках, у величезних масах живого й мертвого матеріалу!

Нарада, розуміється, розпущена. Які там у біса тепер наради, коли королева світу має ступити своєю ногою на поріг вбогої халупи? Про що тепер радитись?

Порозчиняти всі вікна! Повпускати всі вітри неба й землі, всі бурі, блискавки, громи! Гасайте, вихруйте, справляйте танець скаженої радості! Зустріч королеві Землі!

Що?! Не вистачає килимів у палаці? А в Берліні?!

Килимів у Берліні вистачає. Широченна алея, всі schoди палацу вкрито різнобарвними пухнатими смугами тканин. Дерева уквітчано квітками, прапорами, вінками. З боків стоїть гвардія пана президента двома щільними стінами молодих, рослих, заціпенілих тіл. На порталі палацу найвища, верховна влада Німеччини — Управа Об'єднаного Банку з паном президентом на чолі. Круг неї міністри, депутати, палацове вельможне панство.

У ворота палацової території вкочує скромне авто старого графа Елленберга, стареньке, немодне, простеньке собі авто. В ньому дві скромні постаті в чорному, дві жіночі старомодні постаті — одна з золотисто-червоною, непорушною, рівно підведеною головою, друга — з бігаючими, цікавими очима, з гострим нюхаючим носиком сіренької мишки.

І в той самий мент громом слави вибухає музика. Скромне авто зупиняється. Граф Адольф Елленберг, гофмайстер барон Лерхенфельд і міністр палацу зустрічають високу гостю.

Дійсно, зустріч королеви Землі! Дійсно, тільки королева так байдужо-певно, так урочисто-гордо може приймати цей грім музики, крики, уклони, вітання, квіти, килими, тисячі жадних очей! І тільки в черниці може бути така рівна блідість, така загостреність і висхлість точеного овалу й зблідлість уст.

А небо напухло жовто-бурими хмарами, несичене гарячим вітром, що рве, тріпає прапори, квіти. волосся, чорний прозорий капелюх королеви.

І величезними, строго-врочистими сходами палацу її світлість іде з тою самою величною байдужістю, гордою певністю й рівною-рівною блідістю витончено-загостреного лица з широкими темними бровами. І пана президента, промоклого від поту на лопатках, червоного й вилискуючого, але врочисто стриманого, слухає з тою самою рівною блідістю. І тільки часом, як короткозора, мружить очі, і тоді в куточках засохлих уст ворухнеться непомітний усміх, як тонюсінький кінчик хвоста затихлої в траві гадюки.

А коли вони лишаються вдвох у знаменитій брилянтовій овальній залі й з усіх стін, із стелі, із стола й стільців блискоче, стріляє й грає на її світлість міць і могутність пана президента, вона ще виразніше мружить очі й тісно стулює уста. Між прозорою матовою чорністю капелюха й рівною блідістю лица червоно, кричуще па-

лає волосся, трохи розпушене буйним вітром.

Але пан президент на волосся не дивиться. Він і на принцесу дивиться дуже-дуже рідко — йому й так надзвичайно трудно бути таким урочисто-строгим, таким велично-поважним. Адже це є побачення не якоїсь п'янької Марти-Пожежі з оп'янілим чотирнадцятилітнім хлопцем десь у кущах на березі річки, а двох високих осіб Німеччини!

Принцеса Еліза також не дивиться на пана президента. Не через те, що він увесь цегляно-червоний і масно-мокрый від поту, наче просто з парової ванни прийшов сюди до брилянткової залі; не через те, що нижчий за неї ростом, що квадратове лице відвисає важкими щелепами. Ні, через щось інше, через те, від чого очі мружаться, як у короткозорії.

Але говорить вона спокійним і рівним, як твердо накручена струна, голосом. І говорить про такі речі, від яких радість пана президента хоче вибухнути, як корок із пляшки шампанського.

Пан Мертенс, звичайно, розуміє, що її візита до нього є певний і серйозний акт? Отже, вона цілком ясно й виразно додає, що приймає його пропозицію бути його дружиною.

Пан президент не знає, що треба зробити за етикетом (стати на коліно перед нею чи підвестись і низько вклонитись?). Він тільки мовчить та низько схиляє голову, при чому з чола на мармурову підлогу падає кілька крапель поту.

Одначе, даючи згоду, принцеса своїх умов не відкидає: вона стане дружиною пана Мертенса тоді, як у руках його буде коронка Зігфріда, а на голові — корона Землі. І третя умова: до того часу їхні заручини лишаються тайною для всіх.

Пан президент ізнову мовчки й низько схиляє велику ржаву голову. І рипким, застуженим від хвилювання голосом відповідає їй світлості. Те щастя й та велика честь,

які йому обіцяні, є така велетенська сила, що вона зруйнує всі перепони, які стоять на шляху досягнення поставлених умов. Тепер, коли цією візитом йому подана дружня рука її світлости, тільки втручання самого Бога може бути серйозною перешкодою, всі ж людські, земні перешкоди від сьогоднішнього дня можна вважати за неіснуючі. Треба тільки трохи часу на формальне довершення становища, отже, тільки кілька місяців.

Принцеса на мент заплющує очі й зразу стає подібна до вийнятої з домовини й посадженої в фотель. Але тут же розплющує очі й простягає руку ланові президентові. Пан президент обережно й побожно притуляється до неї кінчиками уст, боячись торкнутися пітним, мокрим місцем над горішньою губою.

І її світлість тим самим байдужо-певним, рівновеличним кроком проходить знову до свого скромного автомобіля. Знову гримить музика, гуркотять крики гвардії, лопотять і тріпочуться прапори під гарячим вітром. А далеко над Берліном у буро-синіх купах хмар блимає сліпучими щілинами небо.

І тільки, як принцеса, попрощавшись з притихлою від величі історичного моменту, від пишності й грандіозності зустрічі графинею, лишається сама в себе в спальні, з неї, як сукня, спадає витягнена рівна величність. Вона сідає в фотель, притуляє голову до спинки і, зігнувшись, сидить. Тепер кінець!

Потім стомлено підсуває до себе скриньку з дорогістю, виймає маленькі, наївні щипчики, якими абсолютно нічого не можна робити в електротехніці, і ніжно гладить їх кінчиками пальців. І очі не мружаться, і розтоплюється загостреність підборіддя, і рівна-рівна блідість укривається ніжною, теплою червоністю. Принцеса раптом одкидає голову назад і заплющує очі; але вона тепер не подібна до вийнятої з домовини — у вийнятих із домовини, як відомо, не падає лице й вони не думають про те, що надходить ніч, під час якої бувають

глузливі солодкі оргії челяді без хазяїна.

**
**

І пан президент разом із парадним промокли на лопатках убранням скидає напружену врочистість. Гей, небо грається блискавками, підкидається гирями, гуркоче велетенськими бубнами! Автомобіль! Пан президент також хоче погратися блискавками! Що! Небезпека? К о м у ?! Йому, для якого всі людські перешкоди, як для гірського потоку, — дитячі гребельки? Автомобіль негайно!

Граф Елленберг розгублено пробує спинити пана президента, але ці спроби навіть не гребельки, а осіннє павутиннячко на дорозі кур'єрського поїзду.

Автомобіль! Просто маленький, скромний автомобіль, в якому їздять незначні палацові урядовці. Подати на задні ворота! Ніякої охорони! Пан президент їде до театру! Він їде нам'яти вуха старому Берлінові!

Граф Елленберг почуває, як не старому Берлінові, а йому, графові Елленбергові, бліднуть вуха й слабнуть ноги — це ж він мусить їхати з паном президентом! Це ж він разом із ним мусить летіти в повітря від бомби інаракіста!

Варто ж було для такого непишного фіналу турбувати її світлість пишними парадами!

Але пан президент ні про які бомби й не думає! Нема на світі ніяких бомб, ніяких інаракістів — нічого! Тільки його міць, влада й радість! Хто сміє противитись його силі? Хто сміє не вірити в нього?!

Слухле, темно-буре, понуро-п'яне лице неба все нижче та нижче присувається до землі. Розкудовчені, брудні, густо-сині патли хмар черкають об дахи велетенських башт і небошкрябів. З-під патлів сказано й грізно блискають косі, сліпучо-фосфоричні очі. І тоді все набухле, п'яне лице сласно, грізно реве, гарчить, клацає зубами, регоче металічним реготом.

Маленьке авто палацового урядовця зупиняється

біля театру. З нього виходять дві постаті й скромно проходять у двері. Вони запізнилися на виставу, перша дія давно вже почалась.

Але вони не хапаються.

Дійсно, перша дія нової опери вже майже кінчається. В театрі висить мрійна, півтемна тиша. В тиші гойдається золотисте, ніжне мереживо звуків. Голови слухачів, як ряди позастромлюваних на темний оксамит головок від шпильок, непорушно куняють у теплій, затишній, помережаній півтьмі.

І раптом, ці голови, як голівки маку під непокійним вітром, починають ворухитись, нахилились одна до одної, шепотітись і все повертатись в один бік до льожі президента Об'єднаного Банку Фрідріха Мертенса. Там видно широкі плечі, могутні червоні груди й важку, чавунну голову з квадратовими щелепами. Постать спокійно й рівно сидить біля самого бар'єра.

— Мертенс!.. Мертенс!.. Мертенс!..

Рух стає більший, виразніший, шепотіння переходить у дзижчання. Артисти починають поглядати на публіку, презиратись між собою, повертаючи обличчя до льожі Фрідріха Мертенса.

А постать сидить непорушно, важко, чавунно. Серед голів шамотня. Дехто встає й швиденько починає сунутись назад, до виходу. Дзижчання робиться дужчим, покриваючи звуки музики. Непокій, замішання, тривога, захват, подив шугають по залі, віють шелестливими крилами.

Вмить десь ізгори чується крик. Хтось ізлякано гуркотить стільцем. Голови підводяться. Крик повторюється збоку виразно, голосно:

— Слава Фрідріхові Мертенсові!

І, наче прорвавши заставку, цей крик упускає в залу бурхливий, лопітливий вихор оплесків. Він підхоплює всі постаті, підносить їх на ноги, сповнює їх завзяттям, радістю, захватом. І ті, що найбільше тільки но шепоті-

лись у тривозі й страху, що товпились до виходу, ті най-
дужче плещуть і найголосніше кричать:

— Слава! Слава! Слава Мертенсові!

Музика спиняється. Артисти підходять до рампи і,
повернувшись до ложі, бурно, з ентузіазмом плещуть.

Ярке світло заливає весь театр. Ложі, партер, гора
— все повне махаючих, плескаючих рук, розкритих ротів,
блискучих фанатичних очей. Величезне страховище-юрба
ошкірилась усіма своїми шерстинками, швидко тріпає й
тріскотить ними й реве в дикому сліпому екстазі.

Фрідріх Мертенс помалу підводиться, повертається
всім присадкуватим тілом до роз'ятреного захватом ти-
сячоголового страховища й з посмішкою киває йому го-
ловою. Буря ентузіазму громом і ревищем проходить
юрбою від цього кивка.

Слава!! Слава!! Слава героєві Мертенсові! Смерть
бандитам! Хай живе Мертенс! Слава!

Граф Елленберг стоїть у найдальшому куточку ложі
— тут як не як, а більше шансів на те, що бомба його не
зразу розірве. На його думку, панові президентові можна
цілком вільно вже задовольнитися цим тріумфом: папе-
ри Об'єднаного Банку піднято так, як їх не могли б під-
няти десятки хитрих комбінацій.

Пан президент уклоняється, спасибі йому, і йде з
ложі. Театр реве, тупотить, тріщить оплесками. Тепер
тільки б устигнути сісти в авто й від'їхати! Тільки б
од'їхати від цього страшного театру!

Але це не так легко зробити. Страховище з ревом і
криком виливається з залі в коридор, підхоплює пана
президента на руки й несе його над своїми головами, на-
че навмисно підставляючи під кулі інаракістів. Бідний
пан президент безпорадно подригує ногами, виривається,
гиркає, обливається потом, але оскаженіле страховище
тільки реве, душиться від захвату та любови й несе свого
ідола на собі.

Граф Елленберг протискається вперед, хапає перше

авто, яке попадається біля виходу, і справляє до нього ревуще страховище з паном президентом на руках.

Небо шипить рясним буйним дощем і реве назустріч юрбі, розриваючись, як від бомби, на шматки.

Мокрий, пошарпаний, пожований страховищем пан президент нарешті виривається з обіймів його й ховається в авто. Реве юрба, реве небо, реве автомобіль, лопотить дощ, лопотять мокрі руки, блискають блискавки, ліхтарі, сотні очей...

Граф же Елленберг не блищить і не лопотить, — він увесь щемить нетерплячкою, він усіма м'язами, цервами, пальцями рук і ніг витягається, помагаючи автомобілеві вибратися з юрби екіпажів. Не може ж бути, щоб тут десь не було інаракістів! Не може того бути! Коли вони не насмілились пустити в повітря театр і тисячі невинних людей, то вони не пошкодують якусь пару автомобілів із шоферами!

Раптом над головою із страшенним тріском і гуркотом розкочується вибух. Бомба? Грім?

Авто видирається на чисту дорогу й несеться вулицею. Пан президент, відкинувшись назад, весело витирає лице, шию, руки й важко дихає. Ну, що? Нам'яв вуха? Що? Ні? Де ж ті паршивці з своїми бомбами? Га?

Видушуючи колесами, як із сикавок, струї води, до театру підлітає друге авто. В ньому сидять Тіле й Макс. Дощ заліплює віконця, але й крізь заплакане скло видно, що юрба, як після закінченого свята, живо, піднято ко-лихаючись, уливається знову в театр.

Тіле люто зціплює зуби. Пізно — втік товстошкурый бегемот!

**
*

Задоволено відкашлюючись у сиву розпатлану бороду, з гуркотом тупотить на захід грім. Тьманими слізьми перешіптуються в ошелешеній, притихлій тьмі нагойдані, натіпані дерева, часом потрушуючи нам'ятими чу-

бами. Стомлено, з полегшенням дихає трава, земля, заплакані квіти.

На терасі з зачиненими вікнами нудьгують і заздрять непорушні пальми, ніколи не тіпані вітрами. не полизані дощами. Поміж ними, зчепивши пальцями за спиною вузлуваті кістяні руки, помалу, важенно рухається граф Елленберг. З вікон Трудиної кімнати на терасу лягає тьмянний зеленкуватий прямокутник світла. І коли постать графа перерізує його, біля ліжка Труди до вікна повертаються дві голови. Повертаються й пильно слухають.

— Невже, мамо, він насмілиться?..

— Тш! Ні, він не насмілиться. Але скажи, Фрідо, ти певна, що Труда взяла купіль із льодом?

— Я ж тобі кажу, мамо, що я сама бачила лід, як вона несла його у ванну. Вона зробила це навмисне, щоб захоріти й померти!

Графиня з тремтінням зідхає. А Труда не чує ні цього зідхання, ні покашлювання грому, ні мокрого перешіптування саду, ні важких, навантажених думками й ваганнями кроків батька під вікном на терасі. Не чує вона й жахного напруженого чекання двох схилених над нею голів. Уста зачервонілись, запеклись, потріскались, як перестиглі вишні на пекучому сонці. Оголені, смугляво-перлямутрові руки цупко вп'ялися в простирала, очі цупко впилися в гарячі образи — свої, мінливі, химерні.

Двері тихо, повільно, як у снах перед появою примари, розчиняються. Понуро похиливши голову, несучи на широкий горбатій спині сувору рішучість, тихо входить у зеленкуватий присмерк старий граф.

Графиня швидко підводиться й заступає своїм маленьким, хижо напруженим тілом гаряче ліжко, і з очей її витягаються гострі наготовлені кігті. Фріда боязко стає поруч, широко розплющивши злякані, чекаючі очі, готова кожної хвилини наповнити їх жахом і слізьми.

— Вийдіть обидві! Я хочу побути сам із Трудою.

— Ми не вийдемо.

Маленька чорненька постать із високо, рішуче, непохитно підведеною, застиглою в чеканні головою здається великою, висіченою з чорного граніту. Стомлені очі в зеленій півтьмі твердо й хижо слідкували за кожним рухом.

В сивому вусі, позелененому збоку тьмяним світлом, ворухиться неохочий усміх.

— Викину силою! Виходьте краще так! Швидше!

— Що тобі треба тут? Як не сором використовувати хворобу для своїх гидких підозрінь! Підслухувати маячіння хорої дитини! Кати так не...

— А, значить, є що підслухувати? Ну, виходьте, я вам кажу! Фрідо, марш!

Фріда зустрічається широкими очима з грізними ямками під насупленими кущиками брів і злякано тулиться до матері. Графиня обнімає її однією рукою, а другу витягає вздовж ліжка. Чорна й біла постать тісно зливаються.

— Ми не вийдемо!

Граф мовчки, бере кістястими пальцями чорну, тоненьку, витягнену руку й виводить матір із дочкою з кімнати. Чорна тоненька рука випручується, чорна маленька постать опинається, вигинаючись. Біла постать труситься й безвольно хитається за кожним рухом чорної. Але кістясті пальці залізною, мовчки тягнуть і, здається, можуть підняти обидві постаті в повітря й викинути їх крізь вікно.

Старий граф замикає двері на ключ, запинає порт'єри на вікнах, уважно й понуро оглядає все навкруги й підходить до ліжка. Тільки на столику та на підлозі круг нього молочно-білим кругом сумує світло, все ж останнє — в зеленій, густій, затихлій тіні.

Старий граф стоїть непорушно біля ліжка, згорбивши спину, похиливши голову. На притупленому кінчику носа Труди скляно блищить зелена смужка. Під заплющеними очима глибокі фіялково-зелені западини. Темні

уста напіврозкрились, зашерхли палом, важким диханням. Дрібно, поспішно, легковажно-весело, як коник у траві, стрикотить десь годинничок.

Старий граф озирається, обережно підсуває фотель і сідає. Оголені плечі, оголена смугляво-перлямутрова рука (така жіноча, кругла вгорі й зворушливо-дитяча на кінці, із зеленкуватими тіннями, ритмічно, важко дихають у мовчазній, завзятій, невидній боротьбі).

— Абсолютно несмачно... — раптом байдуже шепоче непорушна голівка, і смажні, темні уста зневажливо кривляться.

Старий граф у чеканні перехиляється над ліжком.

— Взагалі, дали б мені спокій! Ну, для чого стукать, я не розумію? Ах, та боляче ж!

Труда крутить головою по подушці, ухилиючись од ударів, кривить із упертим болем лице, зціплює зуби, мугиче, стогне, але ні за що не просить милосердя. Пальці вгреблися в простирало й закоцюбли в стражданні.

Старий граф обережно, ніжно гладить долонею по скрученій уп'ятій у ліжко руці й шепоче:

— Трудонько!.. Трудонько!..

— І не скажу! І не скажу! Ну, нехай і Макс! І не скажу!

Голос хрипкий, чужий, мертвий. Смугляве, вкрите зеленою тінню лице, поламане нестерпним болем, погнуте, як ногами потоптане, пашисть вогнем, шумно, шаршаво, трудно дихає, задихається.

І раптом усе тіло з лютою натугою, з одчаєм стріпуються, скидаючи з себе страшенну, задушливу вагу. Воно корчиться, виривається, викручується, голова відкидається назад, зламанною дугою випнувши горло, шукаючи манесенької щілинки з повітрям, а пальці сказано, із сухим дряпанням гребуть по простиралі.

— Трудо! Трудонько! Дитинко!

Ах, тіло корчиться, вигинається!

Старий граф розгублено, з болем, з розхристаною

ніжністю, з випущеною на волю любов'ю, з тремтячими, старими, одвислими від одчаю губами гладить скорчені руки, безпорадно тупчиться, нагнувшись над ліжком, шепоче старі, не забуті, але глибоко-глибоко заховані слова, від яких віє дитячими, атласово-теплыми ніжками:

— Туді!.. Крихітко єдина... Туді!.. Ну, що ж це? Туді... Не треба...

Старі, тремтячі, як дерев'яні габлі, руки безпорадно обнімають скорчене, молоде, пашуче вогнем, стогнуче тіло, захищають усією кров'ю своєю від незримого ворога, торкаються то тут, то там ніжної гарячої шкіри, гладять, голублять.

— Туді! Туді, ніжна моя! Туді!

І потроху закинута назад голівка вирівнюється, дуга горла опадає, руки слабнуть, груди дихають важко, трудно, але рівніше. Старий граф із ніжною судорогою обхоплює габлями розпатлану голівку й жадно, злодійкувато, ненаситно цілує гарячі, випуклі повіки очей, щоки, пукате, вперте, розумне чоло, хлопчачі, зашерхлі гарячою шкуринкою уста. Він хапається, тремтить, мучить затишнену в долоні голівку й стогне від щастя й муки.

— Туді моя! Туді, єдина дівчинко! О, Туді!

Він хапає в руки смугляву знесилену ручку і зверхнім боком притуляє її до свого незвичайно розгаряченого, ogrітого рідким вогнем, одвислого, з колючими суворими кущиками брів лиця. Ручка безвольно, байдуже гнеться й пашить вогнем.

У двері стукають. Старий граф поспішно й обережно кладе руку на простирало. Потім насуплює сиві стріхи на очі, помалу встає й підходить до дверей. Одчинивши, мовчки впускає графиню. Тривожно шукаючі очі матері швидко обмацують суворе, жорстоке лице з обвислими внизу, як вим'я корови, щоками й бачить: воно щось ховає в собі, щось задоволене, значить, вороже до неї й до тої істоти, що там на ліжку.

Не кажучи ні слова, граф важко виходить із кімнати

на терасу. Вікна розчинені. Пальми, ніколи не кудовчені бурями й дощами, жадно дихають вогкою свіжістю бурі. У вікна здивовано вгорі кліпають дитячі очі зір. Із саду віє духом дитинства, ніжними атласистими ніжками, любими вечорами, коли незаймана білість крихітного ліжечка робить життя зворушливо важним.

Далеко-далеко оксамитним, добродушним, незлобним буркотінням обзивається грім.

**
*

З доктором Рудольфом діється щось цілком непевне. Він уже з тиждень нічого не їсть, ані рісочки, ні вранці, ні вдень, ні ввечорі. Все, що приносить йому Кеті, він систематично відсилає назад, навіть не подивившись на страви. Тільки весело, радісно сміється з дивування й страху доброї дівчини, любовно обнімає за плечі й говорить їй чудні слова, від яких Кеті стає моторошно. А очі доктора Рудольфа блищать, як мокрі шибки на вікнах, волосся покручене буйно-веселими вихорями, на тоненьких волосинках уст невтримно тріпотить соняшною, переливчастою росою посмішка.

А садівник Йоган, старенький дідусь, що зустрічає разом із квітками сонце, розповідає, як доктор Рудольф рано-ранесенько виходить у сад, як цілує траву, листя, як раптом простягне обидві руки до неба, до сонця, весь витягається, неначе збирається летіти, і тихенько про себе сміється. І так стає чудно, і так жаль од того сміху, що дідусь Йоган одвертається, щоб не дивитись. Доктор Рудольф, для чогось нарвавши оберемок трави, весело вертається з ним до лябораторії, шкандибаючи й наспівуючи.

Пані Штор, мовчазна й поважна, тісно затиснувши свої волосинки уст, щодня ходить до сина. Вона не докучає йому, ні про що не питає, не припрохує їсти, от собі зайшла мимохідь до Руді на хвилинку. Очі, великі, поважні, чисті й мовчазні, допитливо збоку вдивляються в

сина, бояться, не розуміють, вишукують.

А Руді сміється, любовно обнімає й мамуню за плечі, радісно цілує й ні трішки не нагадує хорого: лице свіже, свіжіше, ніж уперед, очі ясні, чисті, одверті, тільки бризкають, вихлюпують переповненою, затримуваною, лукавою радістю. Трудно йому її стримувати, от-от переллється через край і розкриється вся тайна. Але ні, мовчить Руді, регоче, обнімає, пустує, фалшиво вистистує губами легковажні мелодії, з підскоком шкандибає, кудовчить волосся й уперто, щасливо мовчить.

Ніщо його не зачіпає, не тривожить, ніщо не може пригасити дивне палахкотіння цієї радості.

На столі в нього купа газет. І газети, і радіо, і екран — усі криком кричать про грізні, величезні події, що надривають у надрах людськості. Блискавки великих бур синіми зигзагами прорізують густу, пересичену атмосферу планети. Пів Землі на пів Землі, Схід на Захід, розколоте людство наставило груди на груди. В повітрі за хвилину пролітає круг Землі тисячі радіокриків, зойків, знаків, алярмів. Тисячі велетенських лябораторій гарячково, наввипередки виробляють газ «маюч», страшну новітню зброю, яка може за кілька хвилин покласти смертним потоком тисячі живих істот. Величезні повітряні фльоти, озброєні «маюном», готові щохвилини хмарами майнути в небо, сповнити його мертвячою трутою й разом із ворогом попадати на землю мертвими купами. Мітла смерті занесена над людством.

А доктор Рудольф сяє голими, одвертими очима, подібними до мокрих шибок на вікнах, і сміється собі тріпотливими куточками уст.

Союз Східніх Азіатсько-Африканських Держав одкинув постанови Паризького Конгресу. Одкинув із таким брутальним викликом, який не допускає без пониження гідности західніх держав нових переговорів. Азія, Африка й Австралія нахабно заявили претензію на гегемонію над Землею. Европа й Америка, цей пантеон вищої люд-

ської цивілізації, повинні підпасти під залежність од од- сталої, напівварварської частини земної кулі. Людство стоїть перед загрозою одкиду на цілі століття назад. Жовто-чорна раса простягає свою дикунську руку до горла білої раси. Старий великий Захід повинен іще раз стати на оборону людськості, скувати злочинну жовто- чорну руку в кайдани істини, права й культури. Захід по- винен покласти край розбратові серед людства і встроми- ти на віки вічні в груди Землі прапор єдності й вічного миру. Перемога Сходу є перемога смерті.

А доктор Рудольф безжурно перегортає кричущі аркуші газет і фальшиво видмухує крізь верхню губу грайливий мотив малесенької біскаї.

Захід хвилюється, колотиться всередині себе. Люд- ські хвилі набігають одна на одну, з ревом і люттю сти- каються, піняться, знову розбігаються. Робітничі маси порозколювалися на ворожі табори. Мільйонові демон- страції за війну, проти війни, конгреси, конференції, ма- ніфести, відозви, бійки. Державні апарати в скаженій на- пррузі тримають рямці велетенських механізмів, де страш- ним темпом гуркочуть розігнані сили їхні. Одного дня не видержать — і на тріски, на черепки, на порох розле- титься культурний світ, загинувши під руїнами й зали- вшиися власною кров'ю.

А доктор Рудольф весело-радісно чучверить і загрі- бає підпалене каштанове волосся розчепіреними паль- цями й мокро сяє внутрішнім лукавим захватом очей.

І тільки раз перестає посміхатись і сяяти. Болюче зморщивши брови, він мовчки читає нову сенсацію.

Інаракісти висадили в повітря лондонську біржу. За- гинуло тисячі людей. Вибух був такої страшної сили, що кілька кілометрів навкруги повисипалися з вікон шибки. У вікна одного помешкання, півкілометра від місця ви- буху, влетіла в кімнату відірвана голова жінки, вбивши дівчинку.

Доктор Рудольф схоплюється й швидко ходить по

хаті, обхопивши голову обома руками і з стражданням прицмокуючи язиком:

— Ть-а! Ть-а!..

Але радість поамалу проступає знову, розгладжує уста, наморщене болючими горбиками чоло, знову вогко проміниться з очей. І доктор Рудольф знову ходить по саду, оглядаючи небо, хмари, аеропляни, дерева, будинки хазяйським, задоволеним, радісним поглядом, то лежить десь на траві, примруживши до сонця очі й замерши в тонкій, волосяній посмішці.

Часом тут знаходить його Труда. Вона ходить непевно, поамалу, без колишньої недбалости. Вона схудла, на щоках западини, темніють під очима руді круги, а в очах до такої міри виразно нема колишньої іронії до всього, що порядні люди шанують, що хочеться її ніжно-ніжно пожалити.

Але доктор Рудольф не жаліє. Тільки любовно, так само, як хмари, аеропляни й дерева, обводять очима змарніле смугляве личко з синьою родинкою коло вуха й з тихим сміхом одмовчується на запитання Труди — чи правда, що він дав зарік постити сорок день і сорок ночей. На думку Труди, всякі подібні примітивні способи самогубства не раціональні. Коли він гадає так знищити себе, то вона йому радить не затягати часу й вибрати доцільніший спосіб.

І Труда злегка червоніє. Але доктор Руді сміється, дякує за пораду й весело шкандибає собі додому.

Іноді він зустрічає й принцесу Елізу. Вона тепер чогось гуляє по саду, заходячи іноді навіть до оранжерії. Але тепер доктор Рудольф не шується, не стискується винуватим соромом, а ясно, радісно, одверто дивиться на матово-біле, погордливо-величне, обрамлене червоними крилами лице й любовно, радісно посміхається так само, як до Йогана, матері, Труди. Він почтиво, низько вклоняється принцесі, але не хапається пробігти повз неї.

І Фріц іноді з-за кущів бачить, як принцеса Еліза

озирається на шкандибаючу постать із непокритою, розкудовченою головою, і в похмурених очах її проходить не то здивовання, не то гнів, не то тривога.

**
*

В небі — соняшна пожежа, на землі — пекуча з роззявленим ротом, із м'ясною застиглістю спека. Сад знеможено куняє. Пісок на доріжках, лави, шибки на вікнах, східці на терасу — все гаряче. До металічних ручок дверей не можна торкнутись.

Доктор Рудольф, молитовно, щасливо підвівши лице до сонця, розхриставши до нього спітнілі груди, мружачись, шкандибає вулицею. Прохожі з легким здивованням проводжають очима чудну постать із непокритою, розкудовченою головою й не зовсім звичайним усміхом. Поліцаї ліниво виймають адресову книжку й шукають адресу найближчої лікарні для душевно-хорих.

Доктор Рудольф нікуди не поспішає. Коли він увіходить у центр міста, сонце заступають будинки, він перестає мружитись і оглядає світ із цілковитим задоволенням власника, який щойно вигідно закупив його. Розуміється, багато в маєтку негодящого, смішного, шкідливого, але загалом усе досить добре. І небо, і спека, і трамваї, і пітні, заклопотані, потомлені люди. З уст його не сходить вибачлива, любовно-іронічна, волосяна посмішечка, очі з прощаючою насмішкою поглядають навкруги.

От доктор Рудольф зупиняється біля величезного, на всю стіну скла гастрономічного магазину. З покірним, тупим жахом висять униз головами темно-золотисті великі трупи риб із пороззявленими ротами. В тоненьких прозорих кишках лежить набите м'ясо трупів різних тварин: свиней, волів, коней, а часом і собак. Мертве тваринне м'ясо, червоне, з салом, виставлене великими купами просто так, не в кишках. І в людей, що зупиняються перед цим вікном, горлом проходить спазматичний

рух ковтання. Страшенно їм смакують ці шматки тваринних трупів!

Доктор Рудольф скося поглядає на сусідів — і жалючий, вибачливий усміх розгортає його закручені куточки уст.

— А правда, не можна й уявити собі, що колинебудь люди перестануть їсти трупи тварин? Е?

Сусід здивовано дивиться на вибачливо-іронічне лице чудного чоловіка, але в тій іронії така певність, така ясна любовність, що сусід теж посміхається:

— Може, колись і перестануть.

Доктор Рудольф кладе раптом руки на плечі сусідові, присуває до нього почервоніле від сонця й духоти лице й притисненим лукавим голосом каже:

— І не колись, а д у ж е ш в и д к о . Можете бути спокійні.

І відходить із тою самою певністю, прощаючою насмішкою й нехаливим виглядом хазяїна, що вийшов на огляд свого маєтку. Вражений сусід довго дивиться вслід йому і підозріло, з сумом похитує головою.

По кафе й ресторанах, внизу глибочезних вулиць, у вогких затінках барів паряться пітні, гарячі купи людських тіл. Нагріте згори двадцятьох поверхів залізо й бетон безупинно пашать теплом і випарами людей. Спалена бензина, тютюн, газ густою атмосферою стоїть, як вода в озері, в берегах кам'яного міста. Небо бознає де, десь далеко-далеко над височенними прорізами велетнів-будинків. Сонце кипить десь там над ними, палає, клекотить, і тільки часом дивом якимсь просковзне вниз, перестрибуючи з металю на скло, така блідненька, жовтенька, недокривна смужечка. В руках розпарених, знеможених живих істот довгі шматки паперу, з яких вони всмоктують у себе хвилювання, тривогу, роздратовання. Із склянок же вони всмоктують у себе повільними ковтками маленькі різнокольорові дози отрути й щохвилини витирають із набухлих облич лоскїтливий піт.

Доктор Рудольф цю частину свого маєтку оглядає з жалем і досадою. Чекайте, чекайте, ви, нещасні самогубці!

Перед магазином Крумпеля, як звичайно, величезна юрба. Вся вітрина миготить переливчастим, голчастим блиском брилянтів. Кольє, перстні, шпильки, голе каміння, справжнє, фалшиве, кругле, довгасте, воно то крутиться на спеціальних кружалах, то дрібно труситься на місці, то важно, велично лежить непорушно на оксамитних подушечках і все випромінює блискаючі кольори, легкі, прозорі, грайливі. З очей публіки випромінюється заздрість, жадність, тупа задума, нелукаве милування, німий захват.

Доктор Рудольф зупиняється й з веселою цікавістю вдивляється в обличчя. В очах у нього блискають нестримні сміхотливі іскри, як у людини, якій жагуче хочеться розповісти смішний анекдот.

— А, правда, неможливо собі уявити, що колись оцими цяцьками будуть гратись діти на вулицях?

Дама в прозорому, як крильця бджоли, капелюшку здивовано озирається й бачить такі одверті, чисті, любовно-насмішкуваті очі, що не знає, що сказати.

— Правда, неможливо? А уявіть собі, що настане час, коли вся вартість цих камінчиків буде рівнятися вартості всякого іншого камінчика. Трудно собі уявити? Правда? Га?

І дама, і вся юрба настромлюють на свої очі чудного чоловіка, і по їхніх обличчях, з яких ще не зійшли чари вітрини, починає грати непевна посмішка: божевільний чи п'янений?

Доктора Рудольфа страшенно смішить цей усміх. Ах ви, бідолахи, ах ви, замацапурені малесенькі дикуни, що з виглядом вищости сміються з людини, яка не вірить у колосальну, містичну вартість металевого гудзика від штанів салдата!

— Панове! Я вас дуже прошу запам'ятати собі: не-

забаром кожний із вас зможе мати собі, скільки схоче оцих «дорогоцінностей». Чуєте? Але попереджаю: вартість їх буде така сама, як отого скла з вікна, розбитого на шматочки. Будьте здорові, мої панове, і хай вам буде добре без камінчиків і гудзиків од штанів!

Весело й мило похитавши головою, доктор Рудольф, не хапаючись, іде далі, а юрба регоче й проводить його криками, в яких чується порада не заходити дуже часто в шиночки — в таку спеку це річ небезпечна.

Доктор Рудольф слухається поради й сідає на трамвай. Трамвай, безумовно, річ хороша й корисна в його господарстві. Де ж його перейти пішки такі величезні віддалення, на яких порозлазились кам'яні нарости міста! Нехай бідні комахи хоч на пару хвилин дадуть спочивати ногам!

Він увічливо й привітно уступає місце старенькому чоловікові, — він може й постояти. Кондукторові дає за білет першу золоту монету, що попадається йому під руку, а коли милий смішний чоловік хоче відрахувати йому решту, доктор Рудольф, розуміється, спиняє його.

— Решти мені не треба. Візьміть собі, пане кондукторе!

І кондуктор, і пасажери вражено зиркають на щедряка, який, одначе, виглядам своїм не робить вражіння мільярдера.

— Хутко, пане кондукторе, ні плати, ні решти взагалі нікому не треба буде. Запевняю вас! Не вірите? Га?

Ну, ясно — ненормальний! Кондуктор, звичайно, користуватись цим не може й з уважним, співчутливим виглядом подає «багачеві» решту. Доктор Рудольф весело сміється: йому не потрібні гроші, пан кондуктор сміливо може лишити ці круглячки в себе. А, зрештою, розуміється, коли кондуктор не хоче, можна забрати їх.

Милі, бідні дикуни пильно поглядають на чудного чоловіка. Подумайте собі: він сумнівається в містичній вартості салдатського гудзика! Ну, поглядайте, погляда-

дайте, це так натурально й необхідно для вас!

— Що, пане кондукторе, трудна ваша праця? Особливо в таку спеку?

Пан кондуктор обережно й ввічливо згоджується з чудним пасажиром.

— Ви, розуміється, пане кондукторе, не з приємності відривати ці папірці працюєте? Правда?

Пан кондуктор неохоче посміхається: він хотів би знайти на світі такого чоловіка, який із приємності захотів би роками щодня з ранку до вечора тільки те й робити, що відривати папірці й роздавати їх людям.

— І не знайдете, дорогий пане кондукторе, не знайдете. Адже, наприклад, далеко приємніше оце взяти та поїхати в ліс, лягти на траві лицем до неба й мружитись на сонце. Га?

Кондуктор знову посміхається — добре тому лежати, у кого їсти є що.

Доктор Рудольф раптом із надзвичайною увагою й зацікавленням вслухається в слова пана кондуктора, немов у бозна що нове й мудре.

— Стоп, стоп! Як ви сказали, голубчику? Як?! Коли б чоловік мав, що їсти, то хто ж би міг його вдержати на цій каторзі? Так?

Пасажири теж посміхаються, швиденько перезирнувшись між собою. Кондуктор, як дитині, якій роз'ясняють, що дощик падає від того, що набігла хмара, ще раз підтверджує, що всі люди мусять працювати, щоб їсти.

Кумедний чоловік несподівано в захваті зачісує обома розчепіреними руками волосся й ясно, одверто озирає весь вагон. Йому, видно, хочеться сказати всім щось надзвичайно радісне, важне, те саме, що п'янить його очі, але він стримує себе, швидко підводиться й виходить із вагону. Але раптом вертається й сильно б'є по плечі кондуктора:

— Пане кондукторе, незабаром ви матимете що їсти!

Чуєте? Незабаром кінчиться каторга! Бувайте здоровенькі, голубчику!

Кондуктор і пасажир з жалем і посмішкою проводжають очима бідного калікуватого чоловіка.

А бідний каліка, шкандибаючий, пітно-вогкий, п'яно блискаючий безупинним, тріпотливим, кричущим захватом, не може знайти собі місця в своєму маєтку. З вулиці у вулицю, з юрби в юрбу, то ліфтом летить на башту повітряної дороги й несеться в металічно-шипучому вагоні над морем палаючих спекою дахів, укритих, як бородавками, димарями; то прожогом пірнає в підземні вогкі тунелі і з залізним ляскотом та гуркотом жене під Берліном; то знову виливається краплиною юрби в затінені, важкі, задушливі канали вулиць. Але скрізь, де він є, бідні дикуни ставляться до нього однаково: з посмішкою вищости, із здивованням, жалем і сміхом. І скрізь, де він є, ставиться до бідних дикунів із жалем, з любовною іронією й лукавим, стримано обіцяючим захватом.

За містом, де кінчаються небошкряби й починаються квартали вілл, сонце знову приймає його в свої обійми, знову палко цілує в розхристані груди, в напівзаплющені ніжні повіки очей.

Кондуктор сказав: минулої неділі підгородні залізниці та повітряні товариства видали більше, ніж вісім мільйонів білетів за місто. Вісім мільйонів бідних дикунів-каторжан вирвалося із своєї каторги на побачення з найближчими родичами: деревами, птицями, комахами. І сонце-мати всіх їх разом цілувало: і благосно-мудрих зелених стоянів, і рухливих, вільних літунів, і бідних заморених ходунів із залізобетонових печер. І бідні, замороєні, отруєні ходуні з виразом вищости, вибачливості приймали поцілунки своєї матері.

За віллами поле й ліс. Жита мудро шелестять сивими колючими вусами, женуть золотисті хвилі з краю до краю, безупинно схиляючись перед сонцем, любовно й побожно приймаючи його пекучу животворну ласку.

Ліс розклав під ногами зелений килим, прикрив килим узорами тінів, а на тінях порозкладав купки людських тіл. Повно їх там, кишить ними старий ліс, дзвенить голосами, сміхом, радістю втікачів залізобетонних печер. Все, що можна, поскидали вони з себе, порозвішувавши на кущах і гілляках свої наївні ганчірки, не свідомо тягнучись стати ближче до забутих родичів. Білі, червоні, рожево-жовті, тілесні плями перісто, крикливо миготять серед спокійної, мовчазної зелені.

Тут доктор Рудольф цілком задоволений своїм маєтком. У зубах травинка, в очах п'яна радість, у ході певність хазяїна.

На галявинці біля самої стежки в густій буйно-стебловій траві із шовковистою мітлицею лежить парочка, сплівшись голими руками. Коли б вона так розляглася на вулиці залізобетонних казарм, її моментально арештували б і ведвели б у поліцію або в лікарню для божевільних. Але тут цілком інші закони й звичаї, ніж там. І парочка просто, ясно, рожево від поцілунків, сонця й духу трави дивиться на доктора Рудольфа. І не помічає в його постаті нічого чудного, як помітили б там, і не посміхається з його п'яної посмішки, з розчучвереного волосся, і не дивується, коли шкандибаючи розхристана постать із травинкою в зубах зупиняється проти неї й любовно, просто, як з давно-давно знаними любими приятелями, забалакує:

— Знаменита погода! Що?

— Надзвичайна!!

— А ліс? Га?

— Чудовий!!

Парочка сміється, і гола рожево-зелена від тіней жіноча рука пустотливо обнімає чоловічу розкудовчену голову й кладе на траву, накривши її своїми грудьми.

А доктор Рудольф радісно шкандибає далі: молодці каторжани — все ж таки вони не зовсім загубили там, у печерах, родинні почуття.

Ліс, наспівуючи про себе свою, йому тільки чути, мелодію, в такт їй похитує головою. Плями сонця поприлипали до стовбурів і солодко мружаться. Кора сосон, як риба, яка золота луска, м'яко випускає медові краплинки живиці; жовто-гаряча, червона, кора, як волосся одної прекрасної дикунки, що молиться на салдатські гудзики. О, ця зовсім забула своїх родичів, ця не обніме голою рукою й не покладе на зелене лоно Землі голову коханого, не повісить на кущах свої людські ганчірочки, покидавши з себе залізобетонові приписи та закони.

Доктор Рудольф лягає в траву на саме сонце й заплющує очі. Дзвенять мухи, дзвенить сум і ніжність, грає невтримна, буйним фонтаном, іскриста радість, цілує пекучо, благосно Велика Мати.

**
*

Золотисто-кучерявий, розпарений духотою, з дитячо-червоними устами стоїть Фріц під дверима червоного сальону. У високому, вчисто-строгому коридорі затишно, тихо й темнуватو від позатяганих зеленими густими шторами вікон.

За дверима чути тиху балачку. Один голос низько-контральтовий, спокійно-владний; звуки його викликають уяву гордої, ніжно-білої шиї, від погляду на яку стає солодко-тужно. Другий: непокійний, влазливий, притишений. Чого такий притишений? Чого так притьмом треба було бачити князівну?

Фріц тихенько надушує на двері. Зарані й постійно наготовані до цього, вони безшумно трошки відчиняються. У щілину видно жіночу, круглу, почитиво зігнуту спину графа Адольфа й плескувату потилицю з рудявим чубом. За нею непорушну, рівно-застиглу червону пляму волосся.

—...ваша світлосте... дуже треба.... загроза... бу-бу-бу... пан президент... ваша світлосте...

Червоно-золота пухната пляма трошки ворухнеться,

і з-за неї металічним контральтом виразно чути:

— А це конче потрібно?

— Шув-шув-шув... пан президент... ваша світлосте...
Союз Східніх Держав...

— Нарада має бути в Лондоні?

Потилиця швиденько киває й знову таємничо бубонить, шелестить, воркоче, схиляється то праворуч, то ліворуч.

— Значить, ви певні, що дійде таки до війни?

Потилиця рішуче киває й жде. Чорт би її взяв, закриває все лице князівни! Вмить червоне волосся підводиться догори, з-за потилиці сходить, як із-за скелі місяць, рівно-біле, строге, з великими зеленими очима лице. Але потилиця моментально схоплюється й знову закриває його собою.

— В такому разі, графе, я згоджуюсь прийняти пана Мертенса. Але під умовою, що про цю візиту абсолютно ніхто, крім нас трьох, не буде знати.

Спина графа робить рух.

— Стривайте, пане графе! Візита, підкреслюю, має бути цілком конфіденціальна. Я не хочу, щоб пан Мертенс через неї ризикував своїм, моїм і багатьох людей життям. Доля лондонської біржі повинна бути для нас осторогою. Навіть у цьому домі ні одна душа не повинна знати про цю візиту. Отже, коли можете й обіцяєте так зробити, я згоджуюсь: завтра о дев'ятій годині вечора.

Граф Адольф низько вклоняється: і може, і обіцяє так зробити!

Фріц тихесенько причиняє двері й навшпиньках швидко відходить від дверей.

«Завтра о дев'ятій вечора! Завтра о дев'ятій вечора! Завтра о дев'ятій вечора!»

Рожево-золотистий Фріц спирається об стіну — в нього чудно пом'якли ноги й під грудьми стало тісно-млосно.

— Фріце! Що з вами?!. Вам погано?

Фріц швидко розплющує очі: вся в білому з голови до ніг, наче в піні, стоїть перед ним графівна Труда. Перлямутрово-смуглява, міцна, туга шия різко-темно вирізняється на тлі мережаної піни. Очі з-під крис білого капелюха здаються величезними, переляканими.

Посіріле лице Фріца спалахує вогнем.

— Ні, нічого. Я так... Душно дуже. Я прошу вибачить!

Він уклоняється й швидко сходить униз, чуючи на своїй спині здивований погляд темнобронзових під білим капелюхом очей.

«Завтра о дев'ятій вечора! Завтра о дев'ятій вечора!»

В себе в кімнатці Фріц сідає на ліжко й долонею витирає піт із лица. Завтра о дев'ятій вечора цей будинок, ця Труда, старий граф, поважний Штор, а головню вона, ота моторошно-прекрасна, велично-недосяжна істота, і він сам із оцими пітними руками, з оцими ослабленими колінами — всі завтра о дев'ятій годині вечора...

Фріц схоплюється і з жахом стає посеред кімнати. У вікно, що врівень із землею, крізь тюлеву завісочку видно залите передвечірнім сонцем асфальтове подвір'я, а в куточку в холодку длубається улюблениця-квочка з курчатами, тими самими пухнатиими грудочками, які принцеса так милувала, які хижо-сласно брала в рот. Невже це може дійсно статись?! І та червона голова, може так само, як у Лондоні, кудись полетить, одіювана страшною силою від тулуба, і влетить комунебудь у кімнату!

Фріц поспішно замикає двері, дивиться на вікно й навшпиньках підходить до комоди. В долішній шухляді під чистою білизною лежить маленька металічна коробочка. Коли він брав її від Тіле, вона хвилювала, від неї було гордо й завзято в грудях, в ній була хмарна, велична поезія. Але вона не була дійсністю. Тепер же це є реальна, металічна плескувата коробочка з нарізом на ший-

ці. Коли навертати на шийку круглу головку, що лежить окремо, і коли з силою кинути цю коробочку об землю під двадцятиповерховим будинком, то через мент од будинку будуть тільки руїни. І тепер — це є страшна, огидна, нестерпно-огидна, до млости, до корчів огидна річ!

Фріц засуває шухлядку й вражено озирається: невже він зараз буде телефонувати до Тіле?! Невже це все справді, в дійсності має бути?!

І з жахом, слідкуючи за собою, він помалу підходить до телефону, бере в руки апарат, надушує гудзика звичайних цифр і слухає. Знайомий голос:

— Гальо!

Хтось чужий, сторонній за Фріца тихо говорить:

— Завтра о дев'ятій вечора «дядько Самуїл» має бути в «красуні».

Мовчання, ошелешеність. І вміть, як підстібнутий, голос уражений, жадний, хапливий. Напевне? Факт? Перевірено? Ні, телефоном ні слова. Негайно приїхати!

Фріц помалу кладе рурку й відходить од телефону. Так, тепер уже все буде!

Він довго в задумі стоїть посеред кімнати, похиливши золотисту кучеряву голову. Вітрець злегка гойдає завіску, таку собі просту, звичайну завіску з попротираними від прання дірочками. За вікном діловито, заклопотано-любовно квокче квочка; часом вона нахиляє дзьоб до землі, кумедно воркоче — і до неї тоді скочуються жовтяві, з темними й срібними плямочками на крильцях грудочки. Такі прості, невинні, буденні грудочки! Шофер Герман із украденою в старого графа сигарою в зубах, ліниво помахуючи блискучим ключем і мружачись на сонце, іде до гаражу — графівна Труда знов їде кудись на всю ніч.

Так ясно, просто, звичайно, буденно.

Фріц раптово скидує головою й починає швидко шукати очима по хаті: здається, він щось забуває, щось важне. Ах, так: переодягтись!

У Тіле, розуміється, буде Макс Штор. Господи! Це ж і старий Штор, і велична, хороша пані Штор, вона ж також... А що ж Макс? Невже він зможе?! І Фріц раптом чує, як він увесь заливається вогнем сорому. Так, Макс Штор зможе, бо він дійсний інаксист і герой!

Золотисто-кучерява голова стріпується, брови суворо, заціплено похмурюються, хлопчачі уста стискаються, і Фріц рішуче, твердо виходить із тихої кімнати.

Шукаючи Ганса Штора, щоб узяти в його дозвіл вийти з дому, він бачить у саду біля оранжерії принцесу, графиню, графа Адольфа й пані Штор. Вони стоять серед алеї і, поглядаючи на вікна лабораторії, тихо розмовляють із виразом людей, що балакають про тяжко хворого. Із чорної струнко-величної постаті червоним полум'ям стримить угору невеличка голівка.

**
**

Сад гарячим запашним диханням стрічає доктора Рудольфа. Здоров, здоров, любий, тихий, кудлатий шепотуне!

Весело й нерівно тріщить пісок під ногами доктора Рудольфа. Лице, шия, груди пашать сонцем: мокрі пасма волосся темніють над очима, в зубах покручується листок, у руці похльоскує прутик.

Пані Штор робить усім знак очима й замовкає. Всі вдають, що розмовляють про щось байдуже і, не хапаючись, повертаються лицем до доктора Рудольфа. А прутик собі потьохкує, листик покручується, розпатлана голова весело то схиляється на лівий бік і ніби пірнає, то випростовується. Пірнає й випростовується.

— Що, мамуню, може, їсти мені знов принесла? Га?

Тут її світлість принцеса, тут графиня, граф Адольф, а він обнімає мамуню за плечі, гладить гарячою рукою по щоці й сміється своїм сміхом, лукавим, незвичним, моторошно-щасливим. На принцесу, на графиню з сином дивиться собі одвертим, сміхотливим поглядом і вітає:-

ся вільно, майже недбало. І ні тіні звичайної соромливості, стриманості, мовчазності!

Пані Штор струшує з плечей його порошок і налиплу траву, а очі скося, серйозно-допитливо обводять розпалене, націловане сонцем лице.

— Я сьогодні чудесно пройшовся, панове! І, знаєте, зробив масу цікавих відкриттів. Наприклад: щастя — така надзвичайно рідка, ненормальна річ у людей, що того, кому вона попадається, вважають за ненормального. Правда? Га?

І доктор Рудольф по черзі обводить усіх лукавими, сміхотливими очима.

— Правда, мамуню? Щастя — то ненормальність, оп'яніння або божевілья. Як ти думаєш? І я тільки сьогодні, мої панове, зрозумів як слід, через що люди п'ють: вони хоч трошки хочуть наблизити себе до щастя. Але на щастя п'яного дивляться з посмішкою, бо знають, що його «ненормальність» мине, а на щастя «божевільного» — серйозно, з страхом, із жалем, з ніяковим усміхом. От, наприклад, як ви всі на мене. Правда?

І доктор Рудольф раптом весело, радісно, закотисто сміється, дивиться знову по черзі всім у зніяковілі обличчя, знову обнімає матір.

— А дозвольте спитати, Руді, — м'яко, обережно посміхається граф Адольф, — яка причина вашого щастя?

Руді іскристо-пильно дивиться в лице графові Адольфові.

— Секрет. Не можу сказати. Тепер не можу. Потім, може, скажу. Навіть напевне, неодмінно скажу! Розуміється, скажу. І тоді ви будете щасливі. І ви будете «божевільні», «п'яні», «ненормальні». Правда, правда! Запевняю вас! І всі люди! А тоді що вийде? Коли всі стануть «ненормальними», то ясно, що ця «ненормальність» стане «нормальністю». От яка річ виходить, мої панове!

І очі не то з насмішкою, не то із щирим захватом

знову всіх по черзі обводять. І знову на крихітний, непомітний мент трошки довше затримуються в пильних, похмурених, зелених очах під червоним палаючим волоссям.

— О, це було б, розуміється, чудесно, коли б усі люди стали щасливі, — перебільшено зідхає маленька графиня, — але нам усе ж таки хотілось би знати, Руді, про ваше щастя. Ми дуже радіємо, що ви... такий веселий, милий, але...

— Але чого ви божевільний? Правда?

Руді відверто, ясно сміється, а графиня робить жест протесту, хоче щось сказати, але доктор Рудольф раптом сильно відкидає в бік прутика.

— Ех, нехай буде! Я хотів ще кілька днів почекати. Та треба ж нарешті заспокоїти мамуню. Добре, я готов роз'яснити вам причину мого щастя. Прошу, панове, до моєї лябораторії! Прошу! Тільки я хотів би, коли так, щоб і мій батько та його світлість, граф Елленберг, були при цьому. Люди, які дали мені життя й змогу досягти щастя, перші мають право на звідомленість од мене.

— Ми зателефонуємо їм із лябораторії, Руді.

— Ага, правда! Розуміється!

Доктор Рудольф раптом підводить голову до неба, дивиться на вікна робітні.

— Сонце ще є? Чудесно!

В лябораторії повно червоного сонця, нагрітого духу саду, дзижчання бджіл та ос, що в'ються круг квіток, порозставлюваних на підлокітнику, на столах, стільцях, полицях. Лябораторія, пасіка чи оранжерія?

Доктор Рудольф зносить стільці з усіх кутків, підсуває фотель принцесі, часто поглядає в куток за пальми, кудовчить волосся, про себе лукаво посміхається.

Граф Елленберг і Ганс Штор приходять разом: один — жовтий, великий, костистий, із широчезною, згорбленою спиною, повільний і суворо-насмішкуватий; другий — рівний, чорний, строго-поважний. Граф сідає по-

руч із князівною, а Штор стає поруч із стільцем пані Штор — сісти він ні за що не хоче: це порушення Вічного Порядку — слуга в присутності хазяїна повинен стояти.

Доктор Рудольф обома руками завзято зачісує волосся назад, обводить аудиторію мокро-блискаючими очима, посміхається так, як людина, що має ошелешити своїх ближніх, і раптом рішуче стріпує всією головою.

— Панове! Я, власне, сам почуваю, що я, як п'яний. І тому ви, ради Бога, не дивуйтеся на мене. Я зараз вам усе скажу й покажу. Але ви... Ну, та що там багато казати!

І, круто повернувшись, доктор Рудольф швидко шкандибає в куток за пальми.

Принцеса Еліза сидить рівно, строго зібравши брови. Старий граф, нахиливши голову, дивиться в підлогу. Пані Штор із надією й тривогою пильно слідкує за кожним рухом сина мовчазними великими очима. І ніхто не дивиться нікому в очі, ніхто не говорить ні слова.

Руді виходить із-за пальми з чорною чудною скринькою в руках, подібною чи до фотографічного великого апарату, чи писальної машинки, закритої накривкою. Збоку в скриньки корба, як у млинка до кави, спереду виступає невеличкий комин із круглим склом на кінці; дійсно, ніби фотографічний апарат для фотографування неба.

Доктор Рудольф обережно ставить скриньку на стіл, дбайливо поправляє її, оглядає з усіх боків, злегка крутить за корбу, здмухує порошок із скла.

— На скло треба буде накривку, — бурмотить він для себе.

І, випростувавшись, ясно загоряється очима, куточками уст, кінчиками рівних білих зубів.

— Панове! Це — Соняшна Машина. Для вас це слово нічого не каже? Розумію! Розумію. Охоче розумію. Ну, так дозвольте вам сказати, мої панове, що Соняшна Ма-

шина є такий апарат, який усуває зайвих посередників між людиною й сонцем у її годуванні.

Шестеро пар очей дивиться не кліпаючи, не міняючи виразу — значить, не розуміють.

— Не зовсім ясно? Розумію, розумію! Цебто іншими словами, панове, Соняшна Машина дає змогу людині годуватися самою рослиною — травою, листям, сіном, соломою. І не якоюсь спеціальною, не думайте, ради Бога, а простою, звичайною травою, якою живляться коні, корови. Навіть більше, навіть більше: Соняшна Машина всяку рослину, навіть соснові глици, кропиву, бур'ян, колючки — все робить цілком придатним до вжитку людини.

В очах уже рух: увага, здивовання, недовір'я, нерозуміння. Князівна Еліза перехилиється вперед.

— Ви розумієте, панове, що можна сп'яніти, добившись цього? Га? Розумієте? Мамо, ти розумієш тепер, що мені зовсім не потрібно було їсти трупи свиней, телят, курей і т. інш., які ти мені приносила? Розумієш, що мое божевілля не таке вже страшне? Га? Що?

Принцеса Еліза широкими, немов зляканими очима дивиться на чорну скриньку. Граф Адольф м'яко простягає до Рудольфа руку.

— Вибачте, Рудольфе, може б ви роз'яснили докладніше...

— Ах, розуміється! Простіть, будь ласка! Звичайно, я це зараз же... Я розумію, ви не можете так повірити. Ха-ха-ха! Це не така вже звичайна річ, щоб повірити на слово. Тільки я кажу, я ніби трошки п'яний. Але, розуміється, я зараз вам усе чисто, як слід, детально... Ви не бійтесь, ваша світлосте, мої бджоли не кусаються! Ви тільки не махайте на них руками — і ні одна не зачепить... Так от, дорогі мої панове... Ідея дуже проста. І не нова. Спроби робили вже давно різні вчені. Словом, — ні на яку новину самої ідеї абсолютно не претендую. Ані крихітки. Ідея ж така: як увільнити людину від залежності

від її їжі, як звести боротьбу за фізичне існування до найменшого мінімуму? Як? Мій хід думок такий: джерело всякого життя на землі — сонце. Значить, сонце — це їжа людини. Але між людиною й сонцем є кілька посередників: рослина й тварина. Чи не можна увільнитися хоч від одного? Чи не можна приймати соняшну енергію без них, так, як приймають вони самі, рослини й тварини? На цю ідею я втратив вісім років. І нічого не добився. Нічогісінько! Наша наука ще не має способів уводити соняшну енергію в чистій формі просто до людського організму як годувальний матеріал. Посередники ще потрібні. Я певен, о, я цілком певен, що через кілька років цей незграбний апарат буде здаватися смішним, зайвим, що ми навіть рослин не будемо потребувати й будемо годуватися безпосередньо соняшною енергією. Але покищо цей апарат є все ж таки необхідний. І, мені хочеться думати, навіть корисний. Навіть трошечки корисний!

Доктор Рудольф із тріумфуючою скромністю кладе руку на чорний, досить, справді, незграбний апарат.

Сонце косим промінням якраз над головою принцеси натискає на протилежну стіну — і стіна від натуги стримати сміх червоніє. Бджоли скупчено, буркотливо дзижчать у квітках, висячи на них, як акробати. Зелені похмурі очі невідривно, вишукуючи, чекаючи, вплили в запалене, блискаюче потом і щастям обличчя.

— Цей апарат, дорогі мої панове, є визволення людини від теперішніх способів годування! Людина перестає бути м'ясоїдною твариною. Кінець! М'ясо як посередник між сонцем і нами тепер непотрібне. Тільки рослина! Ви ждете, розуміється, доказів, пояснення? Маєте рацію, маєте. Легко сказати — рослина. Ану, спробуйте їсти траву без цього апарату! Отже, я вам зараз коротенько, але ясно, викладу всю ідею мого винаходу.

Але п'яні люди тратять чуття розміру й часу. І не коротко, і не ясно, перестрибуючи, забігаючи вперед, вертаючись, забуваючи головніше, доктор Рудольф ви-

кладає ідею відкриття.

Він бився над цією ідеєю десять років, переробивши сотні різних експериментів. І коли вже готов був впасти в одчай, сама природа прийшла йому на поміч. Грізна й милостива природа. Вона струснула землю, вона дала масу горя людям, але тут же й подарувала їм величезне щастя. Вона дала ге-лі-о-ніт. Що таке геліоніт? Хе, це — саме той посередник, який замінить людині тварину. Це — новий, одкритий ним, доктором Рудольфом, після землетрусу мінерал, названий ним геліонітом. Він має здатність скупчувати й переробляти соняшну енергію. Промінь сонця, проведений крізь геліоніт, уведений до тканини рослини, змішаний із енергією людини, перетворюється в цілком придатну до вжитку людського організму соняшну енергію.

Доктор Рудольф швиденько біжить за пальми й раз же вибігає звідти з тарілкою в руці. На ній лежить довгаста зелена маса.

— Соняшний хліб!

І доктор Рудольф із тріумфом простягає наперед тарілку. Шії витягаються, очі неймовірно, з острахом, із цікавістю розглядають зелену масу, що переливається червоняво-фіялковими хвилями з золотистим одблиском, наче крильця еспанської мушки.

— Я годуюсь ним вісім день. Я абсолютно не їв за ці дні. Ні рісочки! Але я почуваю себе так надзвичайно бадьоро, таку почуваю силу, що, здається, можу дерева з корінням виривати.

Зелені очі широко дивляться то на «хліб», то на сяйне, зчервоніле, мокре від поту лице з навислими на чоло мокрими пасмами. І вони вже не хмурі, вони непевні, вони готові повірити й зрадіти.

— Це... неймовірно! Це щось...

— Правда, ваша світлосте? Це щось фантастичне! Правда? Але це — факт, це реальність. Оця зелена маса є сконцентрована соняшна енергія. Це — оте червоне,

сліпуче, палаюче сонце так сумирно й тихо лежить на тарілці.

Граф Адольф підводиться й м'якими кроками підкрадається до «хліба». Сіренькі очі в жовтих віях пишно, недовіжливо обнюхують зелено-фіялкову масу.

Графиня злякано, схвилювано нахилиється до принцеси й щось їй шепоче. Але принцеса Еліза, не чуючи її, теж підводиться й підходить до тарілки. Над бровами на чистому матовому чолі зворушливо виступили дрібненькі крапочки поту. Доктор Рудольф простягає до неї тарілку, і очі його знову зустрічаються з зеленими, поширеними, готовими повірити очима.

Соняшний хліб таємно переливається фіялково-золотистими блисками. Від нього йде чудний, солодкаво-ніжний аромат.

— Він пахне?

— О, чудово! Сонцем! Ви знаєте запах сонця? Він пахне сонцем! Дозвольте?

І доктор Рудольф обережно підводить руку з тарілкою до лиця принцеси. Вона злегка схиляється й нюхає. Граф Адольф також просуває свій м'який навислий ніс. Солодкаво-ніжний, тонкий, дивно-хвилюючий радіснотужний дух випромінюється від тарілки.

— Правда! Сонцем пахне. Боже, як це дивно! І як надзвичайно!

Боже, як дивно й надзвичайно, що це говорить саме вона, що говорить без сухої погорди, без мруження очей, що в лиці така тепла, така виразна, зворушлива дитячість!

— Але як же цей хліб... як же ви його... робите?

О, прекрасна: вона хотіла сказати «печете!»

Доктор Рудольф у захваті ставить тарілку з хлібом на стіл, хапає чорний апарат і починає демонструвати принцесі весь процес «печіння» соняшного хліба. В лабораторії вже більше нікого нема — тільки він, чорний апарат і принцеса. Правда, миготять часом якісь знайомі,

милі й байдужі тіні, але реальне, живе, близьке-близьке є тільки порожевіле, захоплене дитяче обличчя з новими, довірливими, такими страшно-пильними очима, з такими по-дитячому злегка розкритими устами.

Соняшний хліб «печеться» дуже просто, зовсім просто. Береться собі рослину, вкладається в апарат у саму середину. А всередині, от принцеса може сама бачити, є валок із зубцями. Той валок із зубцями має знадвору корбу. Коли за корбу крутити, то валок зубцями починає розтирати рослину. В той же час апарат наставляється так, щоб соняшні промені падали просто на скло. Скло ж тут не звичайне, а з геліонітом. Геліоніт має здатність, як сказано, у надзвичайній мірі скупчувати соняшну енергію й певним способом переробляти її. Із скла ця скупчена й перероблена енергія попадає в апарат на рослину, вбирається нею й знову проходить певний процес.

Тут доктор Рудольф спиняється. Боже, як зворушливо-уважно, з яким самозабуттям розкриті все лице!

Але цей процес має одну дуже цікаву рису. Надзвичайно цікаву! Рослина, соняшна енергія тільки тоді можуть стати соняшним хлібом, як вони увійдуть у контакт з енергією тої людини, яка робить той хліб. Це відкриття прийшло докторові Рудольфові цілком випадково. Експеримент довго не давав ніяких позитивних результатів. Доктор Рудольф уже впадав в одчай, у гнів, у лють. Стоячи над розкритим апаратом, він майже всунув у нього голову, щоб краще придивлятися до маси. Від вертіння корби, від руху й сонця було страшенно душно, і з лица доктора Рудольфа в апарат упало кілька крапель поту. І, на диво, миттєво маса в тих місцях набрала іншого кольору й запаху. Тоді доктор Рудольф умисно вже майже цілком устромив голову в апарат так, щоб лице прийшлося над самим валком і розгертю й налиплою на нього масою й щоб із лица падав на неї піт. Коли він вийняв цим разом масу з апарату, вона стала отаким соняшним хлібом, фіялково-золотистим, чого

раніш добитися було неможливо.

— Як це надзвичайно! Боже, як це... І ви вже вісім день тільки цим хлібом живете?

— Тільки ним! І ніякого іншого не хочу, не можу хотіти. Мені гидко думати про м'ясо, мене нудить од одної уяви цієї... отрути.

— А він на смак... добрий!

— Я нічого кращого в житті ніколи не їв. Смак його не можна описати. Я пишу книгу тепер про це своє відкриття. Вона вже майже готова. Але, коли я пробую описати смак цього хліба, я не знаходжу ніяких аналогічних почувань од людської їжі.

— Мені страшенно хочеться спробувати! Можна мені взяти шматочок?

І зелені очі так благально, так віддано, так ніжно дивляться в голі, мокросяйні, одверті, сірі очі. В лабораторії нікого нема, крім цих очей. Ворушаться, гомонять, дивуються, скрикують, штовхають їх якісь тіні, вражено розглядають апарат, хліб, схвильовано питають щось і дістають навіть відповідь, але живуть тільки дві пари очей.

Спробувати? О, Господи, звичайно, можна спробувати, але тут... але тут, доктор Рудольф боїться, може виявитися знов одна цікава прикмета цього хліба. Здається, той хліб, який зроблений одною людиною, не може бути вжитий другою. Так йому здається на підставі певних міркувань. В кожному разі, коли може бути вжитий, то тільки органічно спорідненим організмом. Наприклад, мати, батько можуть уживати хліб, зроблений сином, і навпаки. Але чужий організм, здається, ні. Так, принаймні, кажуть деякі дані. Але спробувати, розуміється, можна. І коли її світлість бажають...

Її світлість бажають. А головне, її світлість зовсім не гидують, що цей хліб зроблений із потом його лица.

Однаке доктор Рудольф знаходить серед тіней, що тут таки товпляться круг його, дороге, миле обличчя з

радісно, любовно цілуючими його очима, мовчазними й кричущими гордістю й безмірною вдячністю йому, сонцеві, чорному апаратові, цим усім людям, що вірять, що не бачать уже ніякої хорости.

— Мамуню, хочеш також спробувати? А ти, тату? Не хочеш?

Навіть міністерська постать утратила свою недоступність, на бездоганно гарному жовто-смуглявому чолі виступив піт, в очах і замішання, і несіміла радість, і дивування.

Соняшний хліб! Це ж порушення порядку самої природи, це втручання в компетенцію Бога.

Але... сумувати чи радіти з такого нахабства власного сина?

Пані Штор не сумує й навіть не вагається. Вона просто й сміло, як добре відомий їй, нею самою зроблений пудинг, бере принесеною Руді ложкою шматочок сонячного хліба й кладе його в рот.

Принцеса Еліза другою ложкою обережно відщипує менший шматочок і, із страхом та хвилюванням поглядаючи на нього, тихо підносить до уст. Четверо інших пар очей перебігають із одної ложки на другу, з одних уст на другі й напружено чекають.

Сонце радісно червоним металічним полум'ям горить на розчинених шибках, тріюмфує на металічних частинах машин і приладдя. Бджола раптом почала виразніше, чутніше густо, а квітки застигли в чеканні. Малиново-червоні уста принцеси, на яких лишилися зелені крихти хліба, несіміло, нерішуче ворухаться жують, очі широко розплющені, ждуть, слухають усередині себе й щодалі, то більше лякаються, не розуміють. Нарешті уста кривляться, голова заперечливо, неприємно труситься. Принцеса біжить до вікна й випльовує за нього зелену розжовану масу. Фе!

Але лице пані Штор стає щораз певніше, ясніше, радісно вражене, як у людини, перед якою щодалі, то біль-

ші чудеса розгортаються.

— Господи, що за надзвичайний смак!

— Правда, мамуню? Правда? Ти дійсно чуєш смак? Дійсно?

— Я готова з'їсти цілий центнер цього хліба. Батьку, ти мусиш покуштувати! На, візьми!

Але Ганс Штор крутить головою. Не тепер. Він іще подумає. Ще є час.

— Та ти ж тільки подумай, вдумайся!.. Ти тільки спробуй! Це ж чудо! Ти розумієш?!

Він і думає, і вдумується, і все це, розуміється, гарно, але...

— Докторе! Як так, то я хочу сама для себе зробити соняшний хліб! Можна? Ради Бога! Що у вас є? Трава, листя? Чи що треба? Я хочу зараз! Я хочу перевірити на собі.

І зелені, дитячі, палаючі нетерпінням очі ревниво слідкують, як рука пані Штор одколупує новий шматок червоняво-золотистого хліба й підносить до уст.

Доктор Рудольф з огірченням і жалем дивиться за вікно: сонце вже сідає, червоно регочучи, за деревами саду. Його праця на сьогодні скінчена — запізнились.

— Ах, як досадно! Але завтра, як тільки воно зійде, я неодмінно хочу зробити собі хліба. Добре?

— О, принцесо!..

Доктор Рудольф обома руками, здираючи шкіру з черепа, як скальп, всією душею зачісує волосся на потилицю. Краще йому нічого не сила відповісти. Краще за цей вечір нічого в світі не може бути, ніде, ні в кого! Кращих, любіших, прекрасніших облич, як оці, що тут, що так хвилюються, що так сяють, що так божественно, соняшно радіють, не може ж бути ні за що, ніде, ніколи! Навіть старий граф, любий, дорогий, бідний граф, вічно суворо насмішкуватий із себе, з людей, із світу, навіть у нього на вилицях червоні схвильовані плями, навіть його старі намучені очі мокро блискають.

— Ну, добре, Руді, а нерідний батько не може, значить, їсти хліб нерідної дитини?

— Не може! Ніяк не може! Чужий же організм!

— Умгу! І, значить... Ага. Ну, так... Я розумію.

Маленька графиня раптом швидко зиркає на старого графа: і вона вже розуміє.

— Докторе! А пити хочеться? Треба?

— І хочеться, і треба.

— Ні, це так надзвичайно, фантастично, що я ще не можу вірити! Це, дійсно, чудо! Ах, як досадно, що сонце заходить! Ви не можете спинити його, вернути хоч на десять хвилин назад? Ви ж чудодій. Зробіть це!

Доктор Рудольф обнімає всю її палаючу червону голівку сяйвом своїх очей і побожно-радісно, в блаженному захваті й замішанні голубить. І голівка так довірливо, так по-іншому тепер повернена до нього, так тягнеться до його очей, так внутрішньо вся соромливо-щасливо зливається з ним.

Граф Адольф раптом сильно струшує головою.

— Це — геніяльно! Ні, це таки геніяльно! Це матиме надзвичайні наслідки! Я просто не можу прийти до себе. Але я вже передбачаю такі можливості, що... Скажіть, дорогий Руді, цей мінерал... як ви його назвали?

— Геліоніт.

— Чи цього геліоніту багато можна знайти в природі?

На це питання доктор Руді не може відповісти з точністю. Але він із певністю може сказати, що тих запасів його, які він одкрив у горах на місці землетрусу, вистачить на продукцію апаратів для всього населення Європи. Та тої кількості, яку він привіз із собою, може вистачити на всю Німеччину. Для одного скла треба крихітну дозу геліоніту. Його чулість і сила значно перевищують силу радію.

— В такому разі... В такому разі світ, мої панове, належить тепер Німеччині! Руді, ви — геніяльна, ви —

велика людина Німеччини!

Граф Адольф у невиданому ніколи в нього хвилюванні порстягає обидві руки до доктора. Але велика людина б'є себе раптом рукою по чолі й з усієї сили біжить до стола. Вирвавши з нього шухляду, він гарячково добається в ній і, нарешті, знайшовши, радісно шкандибає назад. Руку він обережно тримає обіч себе, а в ній держить щось, наче мишу за хвостик, тільки блискуче, переливчасте. Він прямує просто на широкі, чекаючі, зелені очі й простягає до них руку з блискучою мишею.

— Будь ласка: коронка Зіґфріда!

І, сяючи голими, одвертими, співаючими очима, подає її червоній, зразу зблідлій, враженій голівці.

— Боже! Коронка?! Звідки вона у вас? Як ви знайшли її? Де?!

— Вона була ввесь час у мене.

І очі так само радісно співають, голі, одверті, наївні очі.

— Як у вас?! Коли? Чого?!

— Я взяв її. Вона мені потрібна була. Не вона, а брилянти. Я спочатку думав, що в скло мусить увійти брильянт.

Одверті, наївні, співаючі очі раптом трохи змішуються, вони бачать, як на обличчях умиць з'являються зовсім несподівані тіні: жах, дивування, обурення, гнів.

— Як?! Так це ви тоді взяли її?

— Я. Я прошу простити мені, але я думав... Вона цілком ціла, я тільки вжив один невеличкий камінчик. Розуміється, це, може, негарно, що я... Але я не міг купити брильянтів. І я думав, коли я досягну своєї цілі, то мені простять. Може, це злочинство, але... моя ціль...

Лице принцеси Елізи всихає, твердішає, овал стає костяний, очі звужуються, мружаться. Вона помалу повертається до старого графа й знижує плечима. В руці її коронка Зіґфріда, як миша, за хвіст піднесена їй. Коронка Зіґфріда!

В очах старого графа десь у спущених додолу колючих віях просковзує ледве помітний усміх, а графиня боїться крикнути: значить, не Труда!!

Ганс Штор закам'яніло, оглушено, непорозуміло дивиться на сина прекрасними, міністерськими очима. Йому була потрібна коронка Зігфріда! Він через те вкрав коронку Зігфріда! Коронку Зігфріда!

Пані Штор обережно, тривожно й ніжно бере батька під руку, готова з усієї сили спинити скажений вибух, який уже тріпотить у побілілих губах.

— Я дуже прошу простити мені, ваша світлосте! Але ви самі можете оцінити, яка велика була моя ціль, і як можна за неї на всяку жертву, навіть своєю честю, піти. Але я мав на увазі неодмінно вернути вам коронку.

Граф Адольф швидко-швидко тре кінчиками пальців чоло — він не може отямитись од цього несподіваного сюрпризу.

— Стривайте, Руді, як ви могли її взяти? Яким чином? Ви ж були тоді в горах. Ви саме виїхали того дня?

— Я вернувся по одну книжку. Вона була в бібліотеці. Я прийшов на терасу, в мене ж є ключі від тераси й бібліотеки. Ну, побачив брилянти крізь вікно. А мені їх тоді страшенно бракувало. Мені було трудно це зробити, але я мусів.

Ганс Штор шарпає свій лікоть із рук пані Штор.

— Він мусів?!

Доктор Рудольф ясно дивиться в його бік. Розуміється, мусів! А то як же ж би він міг узяти чужу річ? Правда, один камінчик вийнято, але тепер це не може мати ніякого значіння, бо взагалі брилянти тепер утратять усяку вартість. Єдине хібащо, так сказати, з естетичного боку вони....

Принцеса Еліза зненацька різко повертається й пильно дивиться на лице доктора Рудольфа: ні крихти в ньому насмішки, ні тіні сорому, наївне здивування й благання. Більш нічого.

— Ну, слава Богу, що все ж таки знайшлася... — суворо, примирливо бубонить із-заду голос графа. — А ціль, справді, така, що... Тільки чому було не звернутися до нас? Брилянтів можна й не на коронці знайти.

Доктор Рудольф охоче повертається до свого заступника. Він не міг більше звертатися до пана графа. І він знав, що... що це не так легко дати брилянтів на непевний експеримент, на знищення. Так, він розуміє, що це велике злочинство, але... він же міг не вертати коронки, він же міг її підкинути, і ніхто ніколи не знав би, що він її взяв. Значить, він не хотів її красти! Хіба ні?

В сиві очі не то мушка, не то посмішка заплуталась, і великий палець старано протирає їх, нахиливши голову.

Граф Адольф скоса поглядає на принцесу, що уважно дивиться у вікно. За вікном на листі кудлатих каштанів червоним золотом залягло вечірне сонце.

— Дійсно, ваша світлосте, хоча вчинок доктора не можна виправдати, але, з другого боку, коли, дійсно, так би мовити, він зроблений не з злочинною метою... А, крім того, результат такий великий... Я прохаю вибачення, ваша світлосте, але геніяльне відкриття доктора таке велике, таке, я дозволив би собі сказати, епохальне, що ради нього...

Принцеса Еліза вмить озирається, дивиться на притихло-здивоване, невинне лице пана доктора — і смішливий усміх мимоволі теплить її уста. І в той же мент лице пана доктора спалахує такою радістю, що кістяний овал м'якшає, зашарюється й стає ніжно-дитячий, невинно-рожевий, як тільки не знесене яйце.

Тоді граф Адольф сміливо випростовується.

— Руді! На коліна! Дякуйте!

Руді питаюче, охоче дивиться в зелені, знову непримружені очі: падати на коліна чи не можна?

Не можна! До нього просто так простягається вузька, рівно-біла з рожевими нігтями ручка. А на самому кінчику нижньої губи — невеличка зелена цяточка со-

няшного хліба.

Доктор Рудольф побожно цілує ручку, і йому здається, що від неї так само солодко й ніжно йде тонкий аромат, як од соняшного хліба.

Коронку Зігфріда почитиво, але з ніяковістю швиденько загортається в чистий папір і доручається під охорону графа Адольфа. Променів сонця в лябораторії вже нема, тільки на шибках і на стінах густо малиновий рум'янець. Бджоли важко, кошлато вилітають у вікна й зникають десь за каштанами.

Увага всіх знову жадною бджолою всмоктується в чорний, мало подібний до квітки апарат. Знову містичність, казковість його хвилює, піднімає, мокрить блиском очі.

Граф Адольф із діловим обнюхуючим захватом розглядає Соняшну Машину.

— Руді, дозвольте мені, дорогий, задати вам одно питання: ви комунебудь говорили вже про свій винахід?

Доктор Рудольф енергійно, злякано крутить головою. Боже борони!

— В такому разі, Руді, я вас дуже прошу й дуже раджу нікому не казати ні слова, поки я вам не скажу. Я зараз їду до пана президента Об'єднаного Банку з докладом про ваше велике відкриття. Я не сумніваюсь, що пан президент із неменшим захватом оцінить цей геніальний, епохальний факт, ніж ми всі. Ви, розуміється, зараз же дістанете патент, а право на експлоатацію винаходу...

Доктор Рудольф одмахується руками од графа Адольфа, як од бджоли: геть, геть із усякими патентами!

Граф Адольф із м'якою, ніжною суворістю старшого брата спиняє легковажне відмахування.

— Руді, ви — геніальний вчений, але в практичних справах ви — хлопчик, вибачте мені, і не маєте ніякого голосу. І тут ви вже дозвольте зайнятись мені цією стороною справи. Через тиждень ви матимете колосальне багатство й всесвітню славу, а Німеччина — владу над усім

світом. Прошу, прошу, Руді, ніяких заперечень! Я хочу виконати свій обов'язок. Я ж пам'ятаю, Руді, що ви врятували мені життя, і думаю, що ви дозволите мені виплатити свій борг, трошки потурбувавшись вашими справами. Я прохав би також усіх вас, панове, нікому ні одного слова покищо не казати про відкриття Руді.

Руді всеж таки не може так лишити милої, великодушної пропозиції графа. Він дуже-дуже вдячний графові, але він ніколи не мав на увазі робити свого винаходу монополією своєю, чи якого товариства, чи навіть Німеччини.

Граф Адольф ніжно обіймає його за руку вище ліктя.

— Вибачте, дорогий Руді, я хотів би, між іншим, нагадати вам, що колись ви мене називали не графом, а просто моїм іменем, Аді. Я був би дуже радий, коли б ми вернулись до тих часів. Добре? А потім, любий Руді, дозвольте вам сказати, що ви — ідеаліст. Це — ні трішки не погано, о, навпаки! Але це за наших часів так непрактично, так ненормально, що від цього виходить тільки сама шкода. Запевняю вас, Руді, що тільки шкода справі вийде, справі самого вашого відкриття, ідеї його, коли ви не станете на нормальний, практичний шлях. Ну, та про це ще ми будемо говорити. Я мушу зараз їхати з докладом. Завтра ми будемо говорити. Через тиждень, Руді, ви будете, кажу вам, одним із найбагатших людей світу. І найславніших. Тільки це треба з о р г а н і з у в а т и . Розумієте? Без цього нічого не вийде. Але це я беру на себе. Ну, дозвольте, дорогий, ще раз подякувати вам і скласти моє найщиріше привітання з великим, славним винаходом.

Граф Адольф спочатку міцно тисне руку докторові Рудольфові, потім не витримує, обнімає його й цілує. Пані Штор чує, як очам її стає солодко-гаряче, але вона боїться кліпнути ними, щоб не закапали сльози.

Принцеса теж простягає руку й раптом, не відомо чого густо-густо червоніє. Вона також вітає, дякує й

завтра неодмінно буде робити собі соняшний хліб. А зелені очі такі м'які, сяйні, такі віддані!

Коли всі виходять, а доктор Рудольф лишається тільки з матір'ю, він бурно обнімає її, тулиться до неї улюбленим у дитинстві жестом, зариваючись чолом її у шию на плечі, витирає поцілунками її сльози на щоках.

А коли мати виходить, він цілує незграбний чорний апарат і побожно притулює уста до кінчика тої ложки, яка торкалась уст червоної, такої сьогодні зовсім-зовсім іншої голівки.

Потім ходить по лябораторії, підстрибуючи й провалюючись за кожним кроком в ямку, зачісує волосся, не може винести тягара щастя, не знає, як зменшити його. Тоді хапає рукопис і гарячково починає писати, перекладаючи на нього зайву вагу сьогоднішнього вчора.

КІНЕЦЬ ПЕРШОЇ ЧАСТИНИ

